

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Simona  
BALČAITĖ

# Uždaros gyvenvietės Lietuvoje: teritorinės integracijos problema

**DAKTARO DISERTACIJA**

Socialiniai mokslai,  
Sociologija (S 005)

---

VILNIUS 2021

Disertacija rengta 2015–2021 metais Vilniaus universitete.  
Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba (doktorantūra buvo finansuojama Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis).

**Mokslinė vadovė:**

**prof. dr. Dovilė Krupickaitė** (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija – S 005).

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.250>  
<https://orcid.org/0000-0003-0301-876X>

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Simona  
BALČAITĖ

# Gated Communities in Lithuania: The Problem of Territorial Integration

**DOCTORAL DISSERTATION**

Social sciences,  
Sociology (S 005)

---

VILNIUS 2021

This dissertation was written between 2015 and 2021 at Vilnius University.

The research was supported by the Research Council of Lithuania (doctoral studies were financed from the EU structural funds).

**Academic supervisor:**

**Prof. Dr. Dovilė Krupickaitė** (Vilnius University, Social Sciences, Sociology – S 005).

## TURINYS

ĮVADAS.....	8
1. TYRIMŲ APŽVALGA.....	13
1.1. Tyrimų užsienyje apžvalga.....	13
1.1.1. Uždarų gyvenviečių tyrimai užsienyje.....	13
1.1.2. Teritorinės rezidencinės integracijos problema uždarų gyvenviečių tyrimuose .....	18
1.2. Tyrimų Lietuvoje apžvalga.....	19
1.2.1. Uždarų gyvenviečių tyrimai Lietuvoje .....	20
1.2.2. Rezidencinės diferenciacijos ir segregacijos tyrimai Lietuvoje .	23
2. UŽDARŲ GYVENVIEČIŲ PLĖTROS TEORINĖS PRIELAIDOS .....	27
2.1. Rinkos veikėjų ir socialinių struktūrų simbiozė.....	27
2.1.1. Pasiūlos ir paklausos perspektyva .....	27
2.1.2. Uždarų gyvenviečių plėtros kompleksinės sąlygos .....	30
2.1.3. Anthony Giddenso struktūracijos teorija ir jos taikymas .....	33
2.1.4. Socialinės koevoliucijos procesų samprata .....	38
2.2. Ekonominio efektyvumo perspektyva: uždaros gyvenvietės kaip klubai.....	39
2.2.1. Klubinės gėrybės kaip efektyvus sprendimas .....	39
2.2.2. Valdymo ir vartojimo restruktūrizacija mieste.....	43
2.2.3. Ekonominis efektyvumas ar socialinis teisingumas?.....	47
2.3. Sociologinė perspektyva: baimės ir galios diskursai.....	48
2.3.1. Uždaros gyvenvietės kaip atsakas į miesto baimę.....	49
2.3.1.1. Nusikaltimų baimė ir socialinis nesaugumas mieste.....	49
2.3.1.2. Baimės kompleksiskumas: ko iš tikrųjų bijoma?.....	53
2.3.1.3. Barry Glassnerio „baimės kultūros“ formavimas .....	56
2.3.1.4. Stanley D. Brunno „uždaro gyvenimo“ koncepcija .....	59
2.3.2. Socialinės kontrolės ir galios pasiskirstymas miesto erdvėje.....	60
2.4. Skyriaus apibendrinimas: tyrimo teorinis modelis.....	64
3. TYRIMO METODOLOGIJA .....	67

3.1. Tyrimo apimtis ir objektas.....	67
3.1.1. Uždarų gyvenviečių tyrimo regionų ribos.....	67
3.1.2. Uždarų gyvenviečių sąvokos problema .....	71
3.1.3. Uždarų gyvenviečių samprata ir identifikavimas Lietuvoje.....	72
3.2. Integracijos samprata ir tyrimo koncepcija.....	77
3.2.1. Teritorinės rezidencinės integracijos samprata .....	77
3.2.2. Integracijos tyrimo metodologinės koncepcijos pagrindimas ....	80
3.2.3. Kompleksinė uždarų gyvenviečių integracijos tyrimo koncepcija .....	86
3.3. Tyrimo eiga ir taikyti tyrimo metodai .....	88
3.3.1. Pirmasis empirinio tyrimo etapas: fizinis integracijos lygmuo ..	89
3.3.2. Antrasis empirinio tyrimo etapas: socialinis ir mentalinis integracijos lygmenys.....	93
4. TYRIMO REZULTATAI .....	103
4.1. Fizinis tyrimo lygmuo .....	103
4.1.1. Išorinis sublygmuo: teritorinė uždarų gyvenviečių sąranga.....	103
4.1.1.1. Priemiestinių uždarų gyvenviečių plitimas Lietuvoje.....	103
4.1.1.2. Uždarų gyvenviečių tinklo struktūra ir regioniniai skirtumai .....	105
4.1.2. Vidinis sublygmuo: morfologinė uždarų gyvenviečių sąranga	113
4.1.2.1. Fiziniai Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių bruožai ir jų regioniniai skirtumai.....	113
4.1.2.2. Uždarų gyvenviečių bruožų kaita .....	122
4.1.3. Vidutinė priemiestinė uždara gyvenvietė Lietuvoje .....	124
4.2. Socialinis ir mentalinis tyrimo lygmenys .....	125
4.2.1. Socialinis tyrimo lygmuo.....	126
4.2.1.1. Institucinis komunikavimas tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių.....	126
4.2.1.2. Socialiniai ryšiai tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių .....	133

4.2.1.3. Darbo santykiai tarp uždaros gyvenvietės gyventojų ir išorinių bendruomenių narių.....	141
4.2.1.4. Viešosios erdvės naudojimas už uždaros gyvenvietės ribų	145
4.2.1.5. Naudojimas socialine infrastruktūra ir paslaugomis .....	151
4.2.1.6. Dalyvavimas visuomeniniuose ir politiniuose procesuose	156
4.2.2. Mentalinis tyrimo lygmuo.....	159
4.2.2.1. Gyventojų saviidentifikacija.....	160
4.2.2.2. Kitos vertybinės nuostatos.....	165
4.3. Skyriaus apibendrinimas: uždarų gyvenviečių teritorinės integracijos prielaidos .....	176
IŠVADOS .....	183
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	187
PRIEDAI.....	205
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS .....	213
PRANEŠIMŲ SĄRAŠAS.....	213

## ĮVADAS

### Disertacijos tyrimo objektas ir tiriamoji problema

Uždaros gyvenvietės (dažniausiai vadinamos angl. terminu *gated communities*) – pasaulyje sparčiai plintantis fenomenas, sulaukiantis vis daugiau įvairių sričių mokslininkų dėmesio. Disertacijoje, kaip ir ankstesniuose tyrimuose Lietuvoje, uždaromis gyvenvietėmis apibūdinami gyvenamieji kvartalai ir gyvenvietės, pasižymintys bendra aptverta ir patekiamą ribojančia teritorija, kuri yra nuolatos saugoma ir stebima. Priežasčių ir motyvų, skatinančių gyventojus rinktis būtent šį gyvenvietės tipą, yra įvairių; Lietuvoje vyrauja gamtos artumo, privatumo, saugios aplinkos ir panašaus statuso žmonių kaimynystės poreikis, taip pat ekonominės naudos (investicijos į nekilnojamąjį turtą) motyvai (Krupickaitė et al., 2014; Pociūtė et al., 2008). Teorinėje literatūroje taip pat vyrauja keletas skirtingų uždarų gyvenviečių kūrimąsi aiškinančių teorinių prielaidų, iš kurių dažniausiai analizuojama pasiūlos ir paklausos prieštara, uždarų gyvenviečių kaip „klubinių gėrybių“ ekonominio efektyvumo teorijos, „baimės kultūros“ ir „miesto baimės“ diskursas; tyrimuose taikoma Anthony Giddenso struktūracijos teorijos samprata sociologinė galios pasiskirstymo mieste, remiantis Micheliu Foucault, idėja, ir kt. Šis fenomenas, Lietuvoje atsiradęs palyginti vėlai – tik prieš du dešimtmečius, kai 2000 m. pradėta statyti pirmoji uždara Bendorėlių gyvenvietė Vilniaus priemiestyje, – sparčiai plinta didžiųjų Lietuvos miestų priemiesčiuose, tapdamas įprastine priemiestinės gyvenvietės forma; kartu didėja uždarų gyvenviečių reikšmė.

Mokslinėje literatūroje uždaros gyvenvietės prieštarigai vertinamos dėl visuomenės susiskaldymo, viešosios erdvės skaidymo ir apribojimo, prielaidų socialinei ir teritorinei segregacijai bei diferenciacijai susidarymo. Tokios gyvenvietės laikomos tvarios miestų plėtros prieštara, intensyvios miestų suburbanizacijos rezultatu, visuomenės socialinės segregacijos ir priežastimi, ir pasekme. Šiomis aplinkybėmis teritorinės rezidencinės integracijos siekis tampa viena sudėtingiausių socialiai tvaraus miesto plėtros užduočių (Blinnikov et al., 2006; Borsdorf et al., 2016; Burneika et al., 2017; Gelezeau, 2008). Nors miestų planavimo praktikos vis labiau pabrėžia modernių miestų plėtros tvarumo ir rezidencinės integracijos, kaip vienos prioritetinių plėtros kryptių, svarbą, modernių visuomenių segregacijos ir diferenciacijos mastai nemažėja. Socialinės įvairovės valdymo taktikos vis dar nepadeda eliminuoti socialinės poliarizacijos ir atskyrimo nuo nepageidaujamos kaimynystės

praktikų (Bitušikova et al., 2010; Cruz et al., 2009; Landman, 2006), toliau legitimuodamos nesubalansuotų miestų plėtros modelių raidą.

### Disertacijos tyrimo mokslinis naujumas

Disertacijos tyrimo mokslinį naujumą sudaro trys aspektai. Pirmasis susijęs su uždarų gyvenviečių teritorinės ir socialinės integracijos problema ir šios integracijos galimybių studijomis tiek Lietuvos, tiek pasaulio mokslinėje literatūroje. Teritorinė rezidencinė gyventojų segregacija – viena aktualiausių socialinės geografijos tyrimų sričių (Musterd et al., 2009), o uždaros gyvenvietės – viena ryškiausių šios segregacijos formų ir simbolių, intensyviai tyrinėjamų daugelyje pasaulio valstybių. Per pastaruosius du dešimtmečius atliktų tyrimų rezultatai parodė, kad uždaros gyvenvietės skirtinguose pasaulio regionuose įsikuria skatinamos nevienodų priežasčių, pasižymi skirtingais vystymosi ypatumais, įtaka visuomenei. Viena svarbiausių tyrimų temų XXI amžiuje tampa uždarų gyvenviečių segregacinio poveikio visuomenei problema, pripažįstama ir akcentuojama daugybės įvairių šalių miesto geografų ir sociologų moksliniuose darbuose (Atkinson et al., 2004; Blakely et al., 1997; Le Goix, 2005; Lemanski, 2006; Low, 2011; Manzi et al., 2005; Roitman, 2005; Vesselinov, 2008; ir daugelis kitų). Ir nors vis daugiau reikšmės įgyja uždarų gyvenviečių vaidmens subalansuotoje miesto plėtroje tyrimai, jų teritorinio uždarumo problema, socialinės ir fizinės aplinkos tvarumo bei socialinės gerovės ir miestų gyvybingumo klausimai, taip pat imamos vertinti tvaraus uždarų gyvenviečių vystymo bei jų atsisakymo galimybės, vis dėlto jų integracijos tyrimai dar yra nedažni (Sabatini et al., 2007; Salcedo et al., 2004; Ramoroka et al., 2014; Perez, 2011) ir neretai tik akcentuojantys integracijos svarbą visuomenei, neskiriant dėmesio sudėtinių integracijos sąlygų vertinimui.

Lietuvoje uždarų gyvenviečių tyrimai atliekami daugiau nei dešimtmetį ir šis fenomenas tampa vertingu įvairių sričių specialistų – sociologų, geografų, urbanistų, architektų – tyrimo lauku. Analizuojami uždarų gyvenviečių bruožai ir morfologiniai ypatumai, tokių gyvenviečių atsiradimo priežastys ir aplinkybės, jų plėtros poveikis socialinės diferenciacijos bei segregacijos didėjimui (Krupickaitė et al., 2009, 2010, 2014; Pociūtė et al., 2008; Pociūtė-Sereikienė et al., 2016), taip pat sociologiniai uždarų gyvenviečių bendruomeniškumo, nuostatų ir įvaizdžių aspektai (Čiupailaitė, 2012, 2014; Šimatonytė, 2014; Steikūnaitė, 2015), architektūrinės raiškos ypatumai (Baleišytė, 2015). Šis kontekstas atskleidžia uždarų gyvenviečių integracijos problematikos tyrimų stoką ir galimybių ją įvertinti svarbą.

Antrasis disertacijos mokslinio naujumo aspektas susijęs su uždaru gyvenviečių tyrimų koncepcijos kompleksišku ir tarpdisciplinišku. Nors skirtingų sričių mokslininkų bandymai konceptualizuoti atskirus uždaru gyvenviečių tyrimo aspektus yra itin vertingi, tačiau fenomeno kompleksinio vertinimo stoka atskleidžia tarpdisciplininės uždaru gyvenviečių integracijos geografinio ir sociologinio tyrimo koncepcijos svarbą. Uždaru gyvenviečių plėtra disertacijoje vertinama kaip kompleksinių socialinių ir urbanistinių sąlygų ir struktūrų dalis, kurios tyrimas taip pat apima tris struktūruotus tyrimo lygmenis – fizinius, socialinius ir mentalinius fenomeno aspektus.

Disertacijos tyrimo naujumą taip pat papildė tyrimo metu sudaryta uždaru gyvenviečių trijų didžiųjų Lietuvos miestų priemiestinėse dalyse duomenų bazė. Ankstesnių tyrimų Lietuvoje metu (Pociūtė et al., 2008; Krupickaitė et al., 2010) uždarus gyvenvietės buvo registruojamos, tačiau nebuvo nustatytas tikslus jų skaičius; be to, daugiausia dėmesio buvo skiriama tik Vilniaus regionui. Oficialios uždaru gyvenviečių apskaitos Lietuvoje nėra, ankstesni duomenys yra fragmentiški ir vykstant nuolatinei didžiųjų miestų plėtrai – sparčiai senstantys. Yra žinoma apie pavienių uždaru gyvenviečių kūrimąsi ar planavimą Šiaulių ir Panevėžio miestų ir rajonų savivaldybėse, Mažeikių rajono savivaldybėje, Elektrėnų savivaldybėje, tačiau disertacijos tyrimas skirtas duomenų bazės Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos priemiesčiuose – intensyvios jų plėtros arealuose – sudarymui.

### Disertacijos tikslas ir tyrimo uždaviniai

Disertacijos tikslas – atskleisti uždaru gyvenviečių teritorinės rezidencinės integracijos prielaidas Lietuvoje.

Šiam tikslui įgyvendinti išsikelti penki uždaviniai:

1. Išanalizuoti uždaru gyvenviečių, kaip visuomenę segreguojančio fenomeno, plėtros teorines prielaidas sociologinėje ir ekonominėje perspektyvoje.
2. Konceptualizuoti uždaru gyvenviečių tarpdisciplininio kompleksinio integracijos tyrimo modelį.
3. Sudaryti uždaru gyvenviečių Lietuvos metropoliniuose regionuose duomenų bazę ir apibrėžti jų morfologinius bruožus, paplitimo tendencijas bei teritorinius aspektus.
4. Atskleisti uždaru gyvenviečių gyventojų socialinių sąveikų įvairovę ir suprasti jų saviidentifikacinių bei kitų vertybinių nuostatų pobūdį.
5. Įvertinti uždaru gyvenviečių galimos integracijos sąlygas ir galimybes Lietuvoje.

## Ginamieji disertacijos teiginiai

1. Norint suprasti uždarų gyvenviečių reikšmę socialinei ir urbanistinei aplinkai, turėtų būti atsižvelgta į šio fenomeno kompleksiskumą dviem aspektais:
  - a. priežastinių ryšių, susiejančių skirtingas socialines grupes ir formuojančių socialines struktūras;
  - b. struktūrinių lygmenų, apimančių uždarų gyvenviečių fizinės raiškos, jų gyventojų socialinio elgesio ir mentalinių nuostatų visumą.
2. Uždaros gyvenvietės išreiškia efektyvesnio ir praktiškesnio gyvenamosios erdvės, kaip kolektyviai naudojamos gėrybės, valdymo siekį.
3. Saugios gyvenamosios aplinkos poreikis uždarose gyvenvietėse apibrėžia didėjančią socialinio saugumo, gyvenamosios aplinkos ir nepageidaujamų socialinių procesų kontrolės poreikį.
4. Kylantis objektyvaus visuomenės saugumo lygis ir sparčiai didėjantis uždarų gyvenviečių skaičius lemia jų fizinio uždarumo raiškos silpnėjimą.
5. Neigiamą uždarų gyvenviečių poveikį teritorinei ir socialinei integracijai mažintų palankios išorinės socialinės aplinkos kūrimas ir atviros gyventojų pasaulėžiūros formavimas.

## Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro keturios dalys. Pirmoje dalyje apžvelgiama Lietuvos ir užsienio mokslinė literatūra uždarų gyvenviečių bei teritorinės rezidencinės integracijos tema. Antroji dalis skirta uždarų gyvenviečių plėtros teorinių prielaidų analizei ir jų pagrindu sudaryto tyrimo teorinio modelio pristatymui. Disertacijos teorinį pagrindą sudaro dvi pagrindinės teorinės kryptys – ekonominė, atstovaujama „klubinių gėrybių“ teorijos, ir sociologinė, analizuojama baimės ir galios diskursų perspektyvoje. Taip pat analizuojamos kompleksinės uždarų gyvenviečių plėtros sąlygos rinkos veikėjų ir socialinių struktūrų simbiozės kontekste.

Trečiojoje – tyrimo metodologijos – dalyje pristatomos pagrindinių tyrimo konceptų samprata ir tyrimo metodologinė koncepcija, taip pat aprašoma empirinio tyrimo eiga. Metodologinė tyrimo koncepcija paremta trijų tyrimo lygmenų – fizinio, socialinio ir mentalinio – išskyrimu. Fiziniam tyrimo lygmeniui skirtas pirmasis empirinio tyrimo etapas – uždarų gyvenviečių duomenų bazės sudarymas ir jų morfologinių savybių bei tinklo sąrangos analizė. Antrajame – kokybiniame – tyrimo etape atliekant pusiau

struktūruotus kokybinius interviu buvo siekiama atskleisti socialinio ir mentalinio tyrimo lygmenų raišką.

Tyrimo rezultatai pateikiami ketvirtoje disertacijos dalyje. Analizuojant sudarytą Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių duomenų bazę atskleidžiami fiziniai morfologiniai (vidinės sąrangos) bruožai ir išorinė teritorinio pasiskirstymo (tinklo sąrangos) raiška. Remiantis uždarų gyvenviečių gyventojų socialinių praktikų ir mentalinių nuostatų tyrimo rezultatais disertacijos pabaigoje įvertinamos galimės uždarų gyvenviečių integracijos prielaidos ir galimybių kryptys.

# 1. TYRIMŲ APŽVALGA

Tyrimų disertacijos tematika apžvalga pradedama nuo uždarų gyvenviečių tyrimų užsienyje analizės, iš gausių uždarų gyvenviečių tyrimo krypčių specifinį dėmesį skiriant teritorinės rezidencinės integracijos uždarų gyvenviečių tyrimuose problematikai. Antroje tyrimų apžvalgos dalyje pristatomi tiriamajai tematikai svarbūs Lietuvos mokslininkų darbai. Čia svarbūs ne tik tiesiogiai uždaroms gyvenvietėms skirti geografo ir sociologų tyrimai, bet ir glaudžiai su tiriamuoju fenomenu susiję sociologų, urbanistų bei architektų darbai, ypač skirti rezidencinės diferenciacijos ir segregacijos ypatumams Lietuvoje.

## 1.1. Tyrimų užsienyje apžvalga

Tyrimų užsienyje analizė šiame skyriuje pateikiama uždarų gyvenviečių tyrimus susisteminius skirtingų regionų, tyrimo aspektų ir temų atžvilgiu. Uždarų gyvenviečių tyrimų ir jų temų gausa atskleidžia tyrimo objekto svarbą daugelyje užsienio šalių ir jo problematikos kompleksiskumą. Užsienio tyrimų apžvalgoje analizuojami specifiniai atskirų pasaulio regionų ar šalių tyrimų aspektai, išskiriamos pagrindinės tyrimų teminės grupės, taip pat atskleidžiama uždarų gyvenviečių teritorinės rezidencinės segregacijos ir ypač integracijos tyrimų svarba šiame kontekste.

### 1.1.1. Uždarų gyvenviečių tyrimai užsienyje

Uždarų gyvenviečių tyrimų užsienyje yra daug ir įvairios tematikos. Sisteminių tyrimų pradžią galima sieti su XX a. dešimto dešimtmečio antrąja puse, kai Jungtinėse Amerikos Valstijose pradedamas kompleksiskai analizuoti uždarų gyvenviečių fenomenas. Vienas reikšmingiausių to laikotarpio mokslinių darbų, tapusių nemažos dalies vėlesnių tyrimų visame pasaulyje pagrindu, yra E. J. Blakely ir M. G. Snyder (1997) studija „Fortress America: Gated communities in the United States“, kurioje įvairiapusiskai analizuotas JAV jau įsivyravęs uždarų gyvenviečių reiškinys: jo raida, tokių gyvenviečių kūrimosi priežastys, bendruomeniškumo aspektai, jų keliamos socialinės problemos, sudaryta uždarų gyvenviečių tipologija. Bene svarbiausia uždarų gyvenviečių JAV tyrinėtoja galima laikyti antropologę Seta'ą M. Low, kuri savo etnografinės studijas apibendrina žymiausiame darbe „Behind the Gates: Life, Security, and the Pursuit of Happiness in Fortress America“ (2003). Savo antropologinių studijų metu mokslininkė

tyrinėja daugybę su uždromis gyvenvietėmis susijusių temų: baimės ir saugumo (Low, 2001, 2005), valdymo privatizavimo (Low, 2006), socialinių padarinių ir problemų (Low, 2011), uždarų gyvenviečių kūrimosi istorines ir teorines (Low, 2012) bei kitas temas.

XXI a. pirmame dešimtmetyje uždarų gyvenviečių fenomenui įsigalėjus daugelyje pasaulio šalių, prasideda intensyvūs uždarų gyvenviečių tyrimai įvairiais aspektais. Vis dar daug tyrimų atliekama JAV (Glasze, 2003, 2005; Vesselinov, 2008; McKenzie, 2005; Atkinson et al., 2012) ir Kanadoje (Grant, 2007; Grant et al., 2004a; Youssef, 2015), tačiau pamažu tyrimų gausėja ir kituose pasaulio regionuose, pasižyminčiuose uždarų gyvenviečių gausa.

Lotynų Amerikoje uždaros gyvenvietės daugiausia tiriamos Argentinoje (Roitman, 2005, 2008; Libertun de Duren, 2006; Thuillier, 2005), Brazilijoje (Coy et al., 2002; Chase, 2008; Lara, 2011), Čilėje (Salcedo et al., 2004; Sabatini et al., 2007; Borsdorf et al., 2008, 2016; Perez, 2011), Meksikoje (Giglia, 2008, Peralta et al., 2006; Ascencio-Anaya et al., 2018), Puerto Rike (Suarez-Carrasquillo, 2009; Dinzey-Flores, 2012).

Afrikoje tyrimai koncentruojasi Pietų Afrikos Respublikoje (Lemanski, 2004, 2006; Landman, 2006, 2020; Durlington, 2006, 2009; Breetzke et al., 2014), Egipte (Almatarnah, 2013; Arese, 2018; Kesseiba, 2014), Ganoje (Asiedu et al., 2009; Ehwi et al., 2019); pavienių tyrimų yra atlikta Kamerūne, Nigerijoje, Sudane.

Azijoje ypač gausiai uždaros gyvenvietės tiriamos Kinijoje (Pow, 2007; Lu et al., 2019; Wu, 2005; Wu et al., 2018; Zhang et al., 2020; Zhao, 2013), Turkijoje (Tanulku, 2018; Guzey, 2014; Guzey et al., 2010; Baycan-Levent et al., 2007), Malaizijoje (Tedong et al., 2015; Narayanasamy et al., 2011), Indonezijoje (Roitman et al., 2019; Leisch, 2002), Singapūre (Pow, 2009, 2013), Indijoje (Kaushik, 2019; Falzon, 2004; Dupont, 2015), Izraelyje (Rosen et al., 2009). Pačioje XXI a. antro dešimtmečio pabaigoje atsiranda pirmieji tyrimai Bahreine, Irane, Irake, Pakistane, Vietname.

Vakarų ir Pietų Europoje uždarų gyvenviečių fenomenas nėra paplitęs, tad ir tyrimų ten nėra daug. Didžiąją jų dalį sudaro Jungtinėje Karalystėje atliekami tyrimai (Blandy, 2006, 2007; Manzi et al., 2005; Bowers et al., 2006; Atkinson et al., 2004), pavienių studijų atliekama Nyderlanduose (Hamers et al., 2015; Veldhuizen et al., 2014), Portugalijoje (Raposo, 2006; Tulumello et al., 2018), Italijoje (Chiodelli, 2015), Ispanijoje (Wehrhahn, 2003), Švedijoje (Grundstrom, 2018).

Atskirai vertėtų aptarti Rytų Europos šalių uždarų gyvenviečių tyrimus, įgaunančius specifinį tik posocialistinėms šalims būdingą kontekstą. Tyrimams būdinga ne tik atskirų šalių atvejų analizė, bet ir bendra šio regiono uždarų gyvenviečių plėtros tendencijų apžvalga (Gądecki et al., 2015; Kovacs,

2014; Stanilov, 2007) bei atskirų šalių palyginamoji analizė (Brade et al., 2009; Garcia-Ayllon, 2018). Uždaros gyvenvietės tiriamos Lenkijoje (Polanska, 2010; Gądecki, 2013; Gąsior-Niemiec et al., 2009; Mantey, 2017, Marcinczak, 2012; Gorczynska, 2012), Vengrijoje (Hegedus, 2009; Csefalvay, 2009, 2011; Kovacs et al., 2014), Bulgarijoje (Smigiel, 2013; Stoyanov et al., 2006), Serbijoje (Hirt et al., 2011), Čekijoje (Sykora, 2009; Brabec et al., 2009), Slovakijoje (Bitušikova et al., 2010), Rumunijoje (Negura, 2009), Rusijoje (Maskvoje ir Sankt Peterburge) (Blinnikov et al., 2006; Zotova, 2012).

Užsienio literatūroje uždaros gyvenvietės **tiriamos** skirtingais **aspektais**, kurių aktualumas kinta besiplečiant uždarų gyvenviečių fenomenui ir jo tyrimų apimčiai visame pasaulyje. Sisteminiai uždarų gyvenviečių tyrimai pradėti nuo apžvalginių ir palyginamųjų analizių – atskleidžiami naujo fenomeno bruožai ir charakteristikos, identifikuojamos plėtros tendencijos ir priežastys. Atsižvelgiant į vienoje ar kitoje šalyje vyraujančias tendencijas ir socialines, ekonomines bei demografines sąlygas, imta akcentuoti skirtingas uždarų gyvenviečių problemas: nusikalstamumo, saugumo ir baimės; miesto erdvės fragmentacijos ir diferenciacijos bei viešosios erdvės privatizavimo; bendruomeniškumo ir socialinių ryšių; uždarų gyvenviečių planavimo, valdymo organizavimo ir efektyvumo; rinkodaros ir nekilnojamojo turto vertės pokyčių; uždarų gyvenviečių vertinimo iš skirtingų grupių (gyventojų, valdymo institucijų, nekilnojamojo turto vystytojų) perspektyvų; teorinio uždarų gyvenviečių fenomeno aiškinimo bei metodologinio tyrimų pagrindimo ir kt. Viena svarbiausių temų XXI a. tampa uždarų gyvenviečių segregacinio poveikio visuomenei problema, imama vis daugiau tyrinėti socialinių ryšių ir atskirties klausimus, akcentuojama socialinės integracijos svarba. O naujausi uždarų gyvenviečių tyrimai krypsta į socialinio teisingumo, nelygybės bei kitus moralinius aspektus, diskutuojama apie teigiamų ir neigiamų pasekmių santykį, plėtros tendencijas ateityje, vertinamas ne tik uždarų gyvenviečių poveikis išorinėms socialinėms grupėms, bet ir „vidaus“ gyventojų pasitenkinimas, jų suvokiama realybė ir gerovės jausmas, paradoksali uždarų gyvenviečių reikšmė. Galiausiai keliami uždarų gyvenviečių vaidmens subalansuotoje miesto plėtroje klausimai, vertinamos tvaraus uždarų gyvenviečių vystymo bei jų atsisakymo galimybės.

Uždarų gyvenviečių tyrimų gausą galima suskirstyti į keletą **tematinių grupių**:

1. Uždarų gyvenviečių kaip *fenomeno* tyrimai. Šią grupę sudaro bendrieji kompleksiniai uždarų gyvenviečių tyrimai, prasidėję JAV XX a. devintame dešimtmetyje, o suintensyvėję XXI a. pradžioje. Analizuojamos bendrosios uždarų gyvenviečių reiškinių, kaip naujos apgyvendinimo formos,

plėtros tendencijos (Atkinson et al., 2005; Blakely et al., 1997; Blandy et al., 2003, 2005; Le Goix et al., 2008; Grant, 2007; Webster et al., 2002), priežastys ir reikšmė (Almatarneh, 2013; Csefalvay et al., 2012; Polanska, 2010; Zotova, 2012), istoriniai plėtros aspektai (Blandy, 2006; Xu et al., 2009), uždaru gyvenviečių charakteristikos ir tipologija (Blakely et al., 1997; Grant et al., 2004a; Hegedus, 2009). Tiriama fenomeno plėtra skirtingose šalyse, atliekama atskirų uždaru gyvenviečių, skirtingų miestų ir šalių lyginamoji analizė.

2. Uždaru gyvenviečių *fizinės aplinkos* tyrimai apima keletą pagrindinių sričių:

- Kone populiariausia tema yra *nusikalstamumo* (Blandy, 2007; Landman et al., 2002; Guzey et al., 2010; Blakely et al., 1998; Helsley et al., 1999; Atkinson et al., 2012; Breetzke et al., 2014; Sakip et al., 2018; Addington et al., 2015) ir *saugumo užtikrinimo* tyrimai (Smith et al., 2020; Tahir et al., 2018; Pow, 2013; Van Steden et al., 2007), ypač šalyse, kur aukštas nusikalstamumo lygis (JAV, PAR, Pietų Amerikos šalys). Uždaros gyvenvietės šioje perspektyvoje traktuojamos kaip atsakas į nusikalstamumą ir žmonių siekį išvengti viktimizacijos, todėl ne tik analizuojamos nusikalstamumo tendencijos uždaroje gyvenvietėse, bet ir lyginama jų kriminalinė situacija su aplinkinių išorinių teritorijų kriminaline situacija, tendencijų kaita, bandoma įvertinti uždaru gyvenviečių, kaip nusikaltimų prevencinės priemonės, pagrįstumą.

- Fizinės aplinkos tyrimai apima ir *miesto erdvės* pokyčių analizę. Akcentuojamas viešosios erdvės nykimas (Low, 2006; Webster, 2002; Bodnar et al., 2010; Pow, 2007) ir kolektyvinės (klubinės) erdvės atsiradimas (Glasze, 2003; Hendriks et al., 2016; Narayanasamy et al., 2011; Manzi et al., 2005; Webster, 2002; Le Goix et al., 2008; Bowers et al., 2006), taip pat miesto erdvės transformacija į fragmentuotas ir diferencijuotas erdves (Coy, 2006; Morgan, 2013; Landman, 2006; Song et al., 2017; Kotus, 2009; Cruz et al., 2009) kaip uždaru gyvenviečių plėtros rezultatas.

- Tyrimai *politiniais-administraciniais* aspektais apima uždaru gyvenviečių situacijos miesto planavimo sistemoje apžvalgą (Thuillier, 2005; Gooblar, 2002; Blandy et al., 2003; Grant, 2007; Grant et al., 2004b; Arese, 2018; Kaushik, 2019; Zhao, 2013), valdymo decentralizavimo klausimus (Tedong et al., 2015; Blanco, 2013; Csefalvay, 2009; Libertun de Duren, 2006; Lu et al., 2019; Turnbull et al., 2019), rinkiminio elgesio tendencijas (Walks, 2010). Šioje tyrimų grupėje analizuojamos tiek uždaru gyvenviečių kūrimosi politinės bei teisinės sąlygos, tiek jų poveikis decentralizuotos valdymo sistemos kūrimuisi.

- Kiek siauresnė tyrimų sritis susijusi su *nekilnojamojo turto* tendencijų kaitos analize ir apima uždarų gyvenviečių plėtros iš nekilnojamojo turto vystytojų perspektyvos bei rinkodaros reikšmės plėtrai (Carrasquillo, 2011; Baycan-Levent et al., 2005; Almatarneh et al., 2013; Suarez-Carrasquillo, 2009), būsto kainų uždaroje ir atvirose gyvenvietėse skirtumų bei pokyčių tyrimus (Bible et al., 2001; LaCour-Little et al., 2009; Le Goix et al., 2013).

3. ***Socialinių procesų ir problemų*** tyrimų grupę galima laikyti didžiausia ir aktualiausia uždarų gyvenviečių tyrimuose, apimančia skirtingus uždarų gyvenviečių viduje bei išorėje vykstančius procesus ir likusiai visuomenei keliamas problemas. Segregacijos problema daugiausia tiriama šalyse, kurioms būdinga ryški socialinė atskirtis, ypač Pietų Afrikos Respublikoje, JAV, Čilėje, Argentinoje.

- Socialinės *segregacijos problemos* tyrimai daugiausia apima uždarų gyvenviečių kaip segregacijos ir socialinės atskirties veiksnio analizę (Atkinson et al., 2004; Le Goix, 2005; Manzi et al., 2005; Alvarez-Rivadulla, 2007; Borsdorf et al., 2008, 2016; Vesselinov, 2008; Low, 2011; Ramoroka et al., 2014; Perez, 2011; Deng, 2017; Roitman, 2005, 2008; Youssef, 2015; Atkinson et al., 2019; Ginting et al., 2018; Tulumello et al., 2018). Specifinį pobūdį segregacijos tyrimai įgauna Pietų Afrikos postapartheido kontekste (Landman, 2006; Lemanski, 2004, 2006; Jurgens et al., 2002; Morange et al., 2012; Durlington, 2006). Taip pat analizuojamos socialinės sąveikos su išorine aplinka (Lemanski, 2006; Roitman, 2008), socialinis poveikis gyvenantiems „už tvoros“ (Obeng-Odoom et al., 2014; Mantey, 2017; Treuke, 2019).

- Socialinės *integracijos* tyrimai yra reti ir dažniausiai apima galimų integracijos perspektyvų bei prielaidų numatymą, akcentuojant jos svarbą visuomenei (Sabatini et al., 2007; Salcedo et al., 2004; Ramoroka et al., 2014; Perez, 2011; Manzi et al., 2005).

- Vidinių *socialinių ryšių ir bendruomeniškumo* tyrimuose ieškoma bendruomenės užuomazgų uždarų gyvenviečių viduje, bendruomeniškumo jausmo bei socialinių sąveikų tarp jų gyventojų (Kenna et al., 2013; Sakip et al., 2012; El-Ekhteyar et al., 2016; Wilson-Doenges, 2000; Gądecki, 2013; Mousavinia et al., 2019; Belk, 2017; Tezel, 2011).

4. Kiek siauresnė yra ***psichologinių patirčių*** tyrimų grupė. Čia aiškiai vyrauja įvairių *baimių* kaip uždarų gyvenviečių plėtrą motyvuojančių veiksmų (Low, 2001, 2005; Wilson-Doenges, 2000; Vilalta, 2011; Lemanski, 2004, 2006; Lehr, 2019; Stefanizzi et al., 2019; Durlington, 2009; Abdullah et al., 2012; Guzey et al., 2010) ir suvokiamo *saugumo jausmo* kūrimo (Tanulku, 2018; Makinde, 2020; Zhang et al., 2020; Bint-e-Waheed et al., 2019; Breetzke et al., 2014; Sakip et al., 2013) diskursai. Svarbūs yra ir *mentalinio*

uždarumo klausimai (Brunn, 2006), taip pat ypač pastaruoju metu suaktyvėję gyventojų *pasitenkinimo jausmo* gyvenimu uždaroje gyvenvietėje (Chapman et al., 2006; Tan, 2016; Dong et al., 2019; Lu et al., 2019; Sumathi et al., 2018; Abdallah, 2019) ir identiteto klausimų (Kotb, 2019; Farid et al., 2018) kokybiniai tyrimai.

5. Visas skirtingas tyrimų grupes apima *teoriniai-metodologiniai* fenomeno ir jo tyrimų pagrindimo aspektai. Tyrimų, skirtų kompleksinių teorinių ir metodologinių uždarų gyvenviečių tyrimų modelių kūrimui, nėra daug (Low, 2012; Roitman et al., 2010), nors atskirus aspektus konceptualizuojantys moksliniai darbai gana populiarūs (Atkinson et al., 2004; Vesselinov et al., 2007b; Bowers et al., 2006; Makhale et al., 2018; Vilalta, 2011; Hamers et al., 2015; Sabatini et al., 2007).

Į atskirą grupę vertėtų išskirti ir pastaraisiais metais atsirandančias naujas uždarų gyvenviečių tyrimų tendencijas. Nors neigiamo uždarų gyvenviečių poveikio subalansuotai miesto plėtrai identifikavimas nėra naujas (Landman et al., 2007; Mahgoub et al., 2012; Le Goix et al., 2008), tačiau atsiranda mokslinių darbų, siūlančių neigiamo uždarų gyvenviečių poveikio mažinimo (Ascencio-Anaya et al., 2018), socialinės ir fizinės aplinkos tvarumo (Adnan et al., 2014; Akbulut et al., 2019), socialinės gerovės ir gyvybingumo (Abdullah et al., 2019; Einifar et al., 2019) uždarų gyvenviečių kontekste siekimo, „atvirų“ uždarų gyvenviečių kūrimo (*Non-gated Gated Community*; Stapletono (JAV) pavyzdys) (Gibson et al., 2016) perspektyvas. 2016 m. Kinijos priimtas sprendimas ne tik uždrausti naujų uždarų gyvenviečių statybą, bet ir laipsniškai „atidaryti“ (angl. *un-gating, de-gating*) esamas, pradėjo naują „*post-gated*“ erą ir paskatino Kinijos mokslininkus modeliuoti šį procesą, analizuoti perspektyvas ir problemas (Lin, 2019; Zhao et al., 2017; Sun et al., 2018; Wang et al., 2019; Cai et al., 2020; Liu, 2019; Dong et al., 2018). Vis labiau imama vertinti moraliniais nelygybės ir socialinio teisingumo aspektais (Roitman et al., 2019; Wu et al., 2018), diskutuojama apie uždarų gyvenviečių poveikio prieštaringumą ir paradoksalumą (Landman, 2020; Handal et al., 2019), uždaras gyvenvietes lyginant su oksimoronu (Adnan et al., 2014; Atkinson, 2008).

### 1.1.2. Teritorinės rezidencinės integracijos problema uždarų gyvenviečių tyrimuose

Uždarų gyvenviečių integracijos problemas nagrinėjančių tyrimų nėra daug. Dažniausiai segregacijos problematiką akcentuojančiuose tyrimuose yra identifikuojama integracijos svarba ir numatomos bendrosios perspektyvos, tačiau ne konkretūs galimos integracijos tyrimo modeliai ar priemonės

teigiamais socialinių procesų pokyčiams. Socialinės integracijos (ne uždarų gyvenviečių) tyrimuose vyrauja etninės (neretai rasinės) ir socioekonominės integracijos problemos, o ne skirtingų socialinių grupių teritorinės rezidencinės integracijos klausimai, taikytini uždarų gyvenviečių integracijos tyrimui.

Užsienio literatūroje uždarų gyvenviečių ir socialinės integracijos ryšys paprastai apibūdinamas dviem požiūriais. Didžioji dalis akademinės literatūros yra kritinio pobūdžio ir sieja uždaras gyvenvietes su socialine ir rezidencine segregacija, kaip neigiamu poveikiu išorinėms socialinėms grupėms (Blakely et al., 1997; Low, 2003; Atkinson et al., 2004; Vesselinov, 2008). Uždaros gyvenvietės kritikuojamos dėl socialinės atskirties ir nelygybės skatinimo, miesto fragmentacijos ir socialinių grupių segregacijos. Vis dėlto nedidelė dalis mokslininkų mano, kad uždaros gyvenvietės gali turėti teigiamą įtaką išorinei aplinkai ar netgi skatinti socialinę integraciją. Šiai tyrimų grupei priskirtini uždarų gyvenviečių tyrimai Santjage, Čilėje (Sabatini et al., 2007), taikant trijų lygmenų (funkcinio, bendruomenės ir simbolinio) socialinės integracijos koncepciją. Integracijos galimybes, paremtas ekonominiais funkciniais darbo rinkos santykiais tarp uždarų gyvenviečių ir aplinkinių gyventojų, identifikuoja ir daugiau tyrėjų (Salcedo et al., 2004; Asiedu et al., 2009). Šie tyrimai akcentuoja erdvinį artumą ir ryškius socialinius (ypač turtinius) skirtumus kaip sąlygą integracijos procesui vykti. Kita integracijos tyrimuose akcentuojama perspektyva – uždarų gyvenviečių integracija kuriant klubinę erdvę, užtikrinančią efektyvų poreikių patenkinimą ir socialinę sanglaudą (Manzi et al., 2005). Užsienio tyrimuose identifikuojama ir daugiau galimos integracijos bruožų (Lemanski, 2006; Coy et al., 2002), tačiau tai tik fragmentiški duomenys, o ne sistemingų integracijos tyrimų rezultatai, tad diskusijoms dėl galimo teigiamo uždarų gyvenviečių poveikio vis dar reikalingas empirinis pagrindimas.

## 1.2. Tyrimų Lietuvoje apžvalga

Uždarų gyvenviečių tyrimai Lietuvoje vykdomi kiek daugiau nei dešimtmetį ir šis fenomenas tampa vertingu įvairių sričių specialistų – sociologų, geografs, urbanistų, architektų – tyrimo lauku. Geografs (Dovilės Krupickaitės, Gintarės Pociūtės-Sereikienės) vykdomi uždarų gyvenviečių tyrimai pasižymi tęstinumu ir kompleksiskumu, jiems būdinga teritorinė apgyvendinimo struktūros vienetų raiška, gyvenviečių identifikacija ir inventorizacija, jų bruožai, motyvų įsikurti tokiose gyvenvietėse analizė, teritorinės segregacijos klausimai. Sociologai uždarų gyvenviečių tyrimuose akcentuoja bendruomeniškumo aspektus (A. Šimatonytė), su uždaromis

gyvenvietėmis susijusius „gero miesto“ įvaizdžius (D. Čiupailaitė, M. Steikūnaitė), architektams svarbus uždaru gyvenviečių morfologinės struktūros, architektūrinės raiškos vertinimas (G. Baleišytė, T. Grunskis).

Į atskirą tyrimų grupę galima skirti tiesiogiai į uždaras gyvenvietes neorientuotas, tačiau glaudžiai su jais susijusius sociologinius, urbanistinius, geografinius, architektūrinius tyrimus. Uždaru gyvenviečių tema analizuojama miestų ir priemiestinių gyvenviečių plėtros (M. Cirtautas, D. Burneika, E. Kriaučiūnas, R. Ubarevičienė), taip pat naujų būsto projektų plėtros (D. Čiupailaitė, G. Baleišytė, T. Grunskis) tyrimuose. Uždaru gyvenviečių fenomeno neatsiejant nuo miestų visuomenės segregacijos procesų, aktualūs tampa ir rezidencinės diferenciacijos ir socialinės bei teritorinės segregacijos tendencijų (D. Burneika, R. Indriliūnaitė, E. Kriaučiūnas, D. Krupickaitė, J. Lenkevičiūtė, Z. Morkūnas, A. Tereškinas, R. Ubarevičienė, V. Valatka, J. Vanagas, A. Žilys), miesto įvairovės ir socialinės atskirties (D. Čiupailaitė, A. Tereškinas, A. Žilys) tyrimai. Neabejotinai aktualus yra ir miestų transformacijos iš sovietinio į modernųjį miestą procesas (M. Cirtautas, D. Burneika, E. Kriaučiūnas, J. Lenkevičiūtė, R. Ubarevičienė), kuriam vykstant atsiranda uždaru gyvenviečių ir visuomenės segregacinių procesų fenomenas.

Teritorinės integracijos tema Lietuvoje yra visiškai nauja. Visuomenės segregacijos ir integracijos tyrimai paprastai koncentruojasi į socialinius aspektus, susiję su tam tikromis socialinėmis grupėmis ar socialinės atskirties problemomis, daugiausia akcentuojamas socialinis, o ne teritorinis segregacijos pobūdis. O teritorinių socialinių skirtumų Lietuvos miestuose tyrimuose dažnai identifikuojamos esamos problemos, tačiau integracijos galimybės nėra aptariamoms.

### 1.2.1. Uždaru gyvenviečių tyrimai Lietuvoje

Reikšmingiausiu indėliu į teritoriškai uždaru gyvenviečių fenomeno tyrimus Lietuvoje pagrįstai galima laikyti geografių D. Krupickaitės ir G. Pociūtės-Sereikienės (Vilniaus universiteto (VU) Geografijos ir kraštotvarkos katedra, Lietuvos socialinių tyrimų centro Visuomeninės geografijos ir demografijos institutas) tyrimus, vykdomus nuo 2007 m. Pirmasis tyrimo etapas buvo orientuotas į bendruosius uždaru gyvenviečių Lietuvoje bruožus (daugiausia kiekybines charakteristikas), vystymosi ypatybes, lauko tyrimų metu atlikta pirminė tokių gyvenviečių identifikacija ir inventorizacija Vilniuje ir jo apylinkėse (Pociūtė et al., 2008; Krupickaitė et al., 2009). Antruoju tyrimo etapu (2010 m.), be ankstesnį tyrimą papildančios literatūros analizės ir morfologinės uždaru gyvenviečių Vilniaus regione analizės, naujų

gyvenviečių identifikacijos, atliekama ir žiniasklaidos publikacijų apie uždarus gyvenvietes turinio analizė, tiriami pagrindiniai tokių gyvenviečių kūrimosi motyvai – atlikti giluminiai interviu tiek su uždaru gyvenviečių gyventojais (atvejo tyrimui pasirinkta Neries kilpų gyvenvietė), tiek su jų vystytojais bei valdžios institucijų atstovais (Krupickaitė et al., 2010, 2014).

Šie geografiniai uždaru gyvenviečių tyrimai orientavosi į morfologinius aspektus ir motyvų gyventi tokiose gyvenvietėse analizę, o tokių gyvenviečių plitimo poveikis socialinės diferenciacijos bei segregacijos didinimui visuomenėje buvo tik identifikuojamas kaip galimas neigiamas poveikis. Todėl naujausio tyrimo duomenimis (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016) būtent ir siekta pirmą kartą pažvelgti į uždaru gyvenviečių įtaką teritorinei bei socialinei visuomenės segregacijai Lietuvoje. Uždaru gyvenviečių socialinis poveikis jų pačių bei aplinkiniams gyventojams tiriamas analizuojant užsienio autorių literatūrą ir remiantis ja sudaroma galimų poveikio variantų matrica, pagal kurią poveikis visuomenės segregacijai kompleksiškai vertinamas Lietuvos uždaru gyvenviečių atveju. Analizei naudoti 2007 m. ir 2010 m. surinkti duomenys, taip pat Lietuvos socialinių tyrimų centro 2015–2016 m. atliktos trijų didžiųjų miestų priemiestinių seniūnijų seniūnų apklausos (vykdant projektą „Augantys Lietuvos miestų regionai ir jų gyventojų erdvinė segregacija“), kurioje šiek tiek dėmesio buvo skirta uždaru gyvenviečių klausimui, duomenys. Kartu tai pirmieji fragmentiški uždaru gyvenviečių tyrimai Kauno ir Klaipėdos priemiesčiuose; iki tol uždarus gyvenvietės buvo tirtos tik Vilniuje ir jo apylinkėse, ir nors žinoma, kad šis fenomenas būdingiausias būtent sostinės regionui, tačiau jau savo tyrimų pradžioje G. Pociūtė ir D. Krupickaitė pažymėjo, kad tokių gyvenviečių pradeda rasti pajūrio zonoje, Kauno, Šiaulių, Mažeikių priemiesčiuose (Pociūtė et al., 2008).

Pastaruosius tyrimus galima laikyti uždaru gyvenviečių, kaip socialinės ir teritorinės segregacijos veiksnio, tyrimų užuomazga Lietuvoje. Tačiau kone visi su uždaromis gyvenvietėmis susiję tyrimai pasižymi santykinai maža imtimi. Taip pat nėra atlikta visų uždaru gyvenviečių Lietuvoje inventorizacija. Galimybės nustatyti tikslų tokių gyvenviečių skaičių ribojamos tiek oficialių duomenų apie tokias teritorijas nebuvimo ir ribotų lauko tyrimo metodo galimybių, tiek naujų tokių struktūrų atsiradimo ar esamų išnykimo dėl pasikeitusių ar neįgyvendintų apsaugos priemonių (Krupickaitė et al., 2010).

Per pastaruosius keletą metų uždaru ir saugomų gyvenviečių fenomeną pradėta tyrinėti ir Lietuvos aukštosiose mokyklose apgintuose baigiamuosiuose darbuose. VU Sociologijos katedros absolventų vykdyti teritoriškai uždaru gyvenviečių tyrimai įvairiais aspektais. Aptvertų

gyvenviečių bendruomeniškumo bruožus, kokybinio interviu metodu apklausdama uždarų ir ne uždarų gyvenviečių Vilniuje gyventojus, analizavo ir baigiamajame bakalauro darbe pateikė Aistė Šimatonytė (Šimatonytė, 2014). Aptvertų ir saugomų gyvenviečių gyventojų viziją apie „gerą miestą“ ir jų nuostatų bei pasirinkimų atitiktį šiai sampratai tyrė Monika Steikūnaitė (rezultatai 2015 m. pateikti baigiamajame magistro darbe).

Tirdami naujų priemiestinių gyvenviečių Lietuvoje 1990–2010 m. raidą ir jų architektūrinę raišką, G. Baleišytė ir T. Grunskis atliko naujų priemiestinių gyvenviečių aplink didžiuosius Lietuvos miestus inventorizaciją ir kiekybinį morfologinį vertinimą. Išskyrus atskiriems laikotarpiams tipines didžiųjų miestų priemiestines gyvenvietes (tarp jų yra ir saugomų bei uždarų gyvenviečių), atlikta detali jų analizė ir kokybinis architektūrinės raiškos vertinimas. Tyrimo rezultatai pristatyti Vilniaus Gedimino technikos universitete 2015 m. vykusiose konferencijoje „Urbanistika Baltijos šalyse: studijos, mokslas ir praktika“ bei G. Baleišytės baigiamajame magistro darbe (Baleišytė, 2015).

Prie uždarų ir saugomų teritorijų tyrimų svariai prisideda ir Dalios Čiupailaitės būsto projektų posocialistiniame Vilniuje tyrimai (Čiupailaitė, 2012, 2014). Nagrinėdama naujus būsto projektus kaip posocialistinio miesto erdvės reprezentacijas, D. Čiupailaitė siekia atskleisti tokių projektų formuojamus bei dominuojančius „gero gyvenimo miestą“ ir „gerų namų“ įvaizdžius kaip socialines vertybes. Be to, būsto projektai analizuojami ir fiziniiais aspektais – išskiriami jų tipai, fizinės struktūros bruožai ir plano dalys, taip pat tokių būsto projektų santykis su miestu. Didesniąją dalį tiriamuoju laikotarpiu (1991–2013 m.) pastatytų arba statomų būsto projektų, D. Čiupailaitės duomenimis, sudarė būtent aptverti būsto projektai (70 proc.); iš jų didžiausią dalį sudarė individualių namų ir kotedžų, likusioji dalis – mažaaukštės statybos bei daugiabučių projektai. Tyrimo objekto išplėtimas iki visų naujų būsto projektų sudarė prielaidas įvertinti ne tik aptvertų ir saugomų gyvenviečių formuojamus būsto struktūros įvaizdžius, bet ir identifikuoti visiems būsto projektams (ne tik aptvertiems) būdingą atsiskyrimo tendenciją, taip pat įvertinti šios izoliacijos, kaip būdingo urbanistinių darinių bruožo, poslinkį. Analizuodama naujus būsto projektų aprašymus ir jų pristatymo tekstus, atlikdama istorinę analizę, nestruktūruotus interviu su architektais D. Čiupailaitė nustatė būdingą ir besitęsiantį aptvėrimų gausėjimą posocialistinio Vilniaus transformacijos procese.

Teritoriškai uždarų gyvenviečių vystymosi kontekste svarbūs ir Mato Cirtauto miesto periferinių zonų bei priemiesčių plėtros tyrimai. Nagrinėdamas priemiesčių sampratą ir jos kaitą, priemiestinių zonų kilmės ir raidos bruožus bei pokyčius Baltijos šalių didžiųjų miestų periferinėse dalyse

(Cirtautas, 2010), autorius pasiūlė priemiestinių gyvenamųjų vietovių morfostruktūros kaitos tyrimo teorinį modelį (Cirtautas, 2013a), kuriuo remiantis priemiestines urbanistines struktūras siūloma tirti naudojant morfologinius rodiklius (užstatymo tankumas ir intensyvumas, žemėvaldos dydis, pastatų matmenys, teritorijos pasiekiamumas ir kt.). M. Cirtautas taip pat analizuoja urbanistinės driekos („išdrikimo“, „išskydimo“, angl. *urban sprawl*) fenomeną didžiuosiuose Baltijos šalių miestuose (Cirtautas, 2013b, 2015), teritorinių struktūrų morfologinius tipus, numatė galimus priemiesčių plėtros scenarijus (Cirtautas, 2015).

Priemiestinių zonų plėtros pokomunistinių miestų transformacijos kontekste tyrimai atliekami ir Lietuvos socialinių tyrimų centro mokslininkų geografo Donato Burneikos, Rūtos Ubarevičienės, Edžio Kriaučiūno. Remiantis statistiniais rodikliais ir lauko tyrimų metu surinktais duomenimis, analizuojamos Vilniaus miesto regiono vystymosi tendencijos ir miesto erdvės pokyčiai, pokomunistinio miesto transformacijos procesai (Burneika, 2008; Burneika et al., 2010), stichiška miesto erdvės plėtra (urbanistinė drieka), senosios priemiesčių urbanistinės struktūros kaita ir transformacija į miestiškas teritorijas, kaitą lemiantys veiksniai, plėtros pasekmės ir problemos, numatomos tolesnės vystymosi perspektyvos (Burneika et al., 2010; Ubarevičienė et al., 2010). Miesto periferijos kaita, kaip suburbanizacijos procesų padarinys, analizuojama ne tik socialinių ir urbanistinių struktūrų kaitos, bet ir etninių bei politinių sąlygų (etninių įtampų, rinkiminio elgesio kaitos ir kt.) pokyčių aspektu (Baranauskaitė et al., 2015; Ubarevičienė et al., 2012).

### 1.2.2. Rezidencinės diferenciacijos ir segregacijos tyrimai Lietuvoje

Pirmieji teritorinių socialinių skirtumų bei visuomenės diferenciacijos tyrimai Lietuvos miestuose siejami su urbanistu ir architektu profesoriumi Jurgiu Vanagu. Sovietmečiu (1971 ir 1980 m.) vykdyti miesto gyvenamosios aplinkos skirtumų tyrimai (rezultatai publikuoti 1992, 1996) rėmėsi urbanistiniu-sociologiniu aspektu, pasižymėjo taikomuoju praktiniu pobūdžiu. Tyrimai apėmė gyvenamosios aplinkos kokybės ir gyvenimo sąlygų, pasitenkinimo jomis bei gyvenamuoju rajonu, laisvalaikio leidimo būdų, įpročių, bendravimo su kaimynais, saviidentifikacijos su gyvenamuoju rajonu ir kitų sociodemografinių charakteristikų skirtinguose Vilniaus ir kitų miestų rajonuose analizę; atskleidė rezidencinės diferenciacijos ypatumus socialistiniame Vilniuje (Vanagas, 1992, 1996). Šią studiją galima laikyti vieninteliu sovietiniame Vilniuje egzistavusios segregacijos empiriniu pagrindu iki 1990 m. (Lenkevičiūtė, 2006).

Rezidencinės diferenciacijos ypatumus atskleidžia ir pirmajame nepriklausomybės dešimtmetyje vykdyto Vilniaus miesto gyvenimo aplinkos ir jos kokybės tyrimo rezultatai (1995 m. skelbti kolektyvinėje monografijoje „Vilnius ir vilniečiai: gyvenimo kokybės vertinimas“, red. Z. Morkūnas). Bandymas įvertinti miestiečių nuomonę apie gyvenimo kokybę (miesto ir atskirų jo rajonų prestižiškumo, gyvenamojo būsto ir gyvenamosios aplinkos kokybės vertinimas, identifikacija su socialiniais sluoksniais, bendravimo su kaimynais ypatumai ir kt.) išryškino skirtingų Vilniaus miesto rajonų socialinę teritorinę diferenciaciją (Morkūnas, 1995).

Jolita Lenkevičiūtė socioerdvinės diferenciacijos ir rezidencinės segregacijos klausimus analizuoja miesto istorinės raidos ir pokyčių – transformacijos iš socialistinio į modernųjį Vakarų miestą – kontekste. Autorė monografijoje „Vilnius im Wandel: Wohnsegregation in einer ostmitteleuropaischen Hauptstadt“ atskleidžia Vilniaus, kaip Vidurio Rytų Europos sostinės, istorinės, ekonominės ir socialinės raidos sąlygų reikšmę segregaciniams procesams. Remiantis statistiniais duomenimis, gyventojų apklausomis bei kokybiniais interviu lyginamos skirtingos Vilniaus miesto dalys, pateikiama galimų segregacijos scenarijų ir perspektyvų analizė (Lenkevičiūtė, 2006).

Vieni reikšmingiausių socialinės segregacijos Lietuvos miestuose tyrimų buvo atlikti 2011–2012 m. Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkų pagal Lietuvos mokslo tarybos remtą programą „Socialinė atskirtis Lietuvos didmiesčiuose: erdvinės segregacijos ir poliarizacijos formos“. Atlikus didžiųjų Lietuvos miestų (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) gyventojų apklausas, įvairiais aspektais buvo tiriami socioerdvinės poliarizacijos ir segregacijos procesai. Siekiant identifikuoti sąsajas tarp socialinės atskirties įtampos zonų ir socialinės segregacijos procesų, naudojant segregacijos rodiklius tirti skirtingų miestų dalių segregacijos ir poliarizacijos mastai (Tereškinas et al., 2013a, 2013b). Socioerdvinės segregacijos procesus tiriant „iš apačios“ ir siejant juos su emocinėmis gyventojų nuostatomis, Artūro Tereškino ir Apolonijaus Žilio (2013a) tyrime akcentuojamas gyvenamųjų erdvių ir savo galimybių keisti vietos bendruomenės gyvenimą suvokimas. Socioerdvinę gyventojų diferenciaciją mokslininkai savo tyrimuose taip pat sieja su kultūriniu kapitalu ir kultūrinio vartojimo ypatumais (Tereškinas et al., 2014). A. Žilys (2013), analizuodamas didžiųjų miestų segregacijos formas pagal kiekybinius rodiklius (pajamas, amžių, išsilavinimą ir kt.), daugiau dėmesio skiria statistiniams metodams, naudoja klasikinius nepanašumo ir segregacijos indeksus. Lygindamas sovietinį ir kapitalistinį miestą, A. Žilys analizuoja, kiek rezidenciniai skirtumai Lietuvoje atkartoja Vakarų šalių miestams būdingas segregacines nelygybės formas (Žilys, 2013).

Vytauto Didžiojo universiteto ir Socialinių tyrimų centro mokslininkų parengtoje kolektyvinėje monografijoje „Socialinė atskirtis ir geras gyvenimas Lietuvoje“ (sud. A. Tereškinas, J. Bučaitė-Vilkė, 2015) apibendrinami mokslinio tyrimų projekto „Socialinė atskirtis ir socialinis dalyvavimas pokyčių Lietuvoje“ rezultatai. Nors tyrimai orientuoti į įvairių visuomenės grupių socialinę atskirtį, reikšmingos yra visuomenės segmentacijos ir socialinės atskirties kilmės (Tereškinas, 2015), socialinės įvairovės ir socialinės distancijos, psichologinių atsiskyrimo aspektų bei integracijos galimybių (Žilys, 2015) teorinės gairės.

Socialinės diferenciacijos ir segregacijos tyrimuose Lietuvoje svarbus D. Krupickaitės Vilniaus miesto socioerdvinių pokyčių skirtingose miesto dalyse tyrimas (Krupickaitė, 2014). Tirdama bei lygindama gyventojų iš penkių skirtingų Vilniaus miesto regiono dalių pasiskirstymą pagal socialines-demografines charakteristikas, nuostatas, socialinį mobilumą ir kitus kriterijus, geografė atskleidė socioerdvinės struktūros skirtumus ir pokyčius po 1990 m., išskyrė didėjančią gyventojų diferenciaciją lemiančius veiksnius, identifiko skirtingus miesto dalių plėtros ypatumus. Dviejų skirtingų plėtros scenarijų – socialinio stabilumo ir didėjančios socialinės diferenciacijos – kontekste D. Krupickaitė numatė galimas skirtingų miesto rajonų plėtros perspektyvas (Krupickaitė, 2014).

Rezidencinės diferenciacijos bei segregacijos tyrimus svariai papildė geografų D. Burneikos, R. Ubarevičienės ir V. Valatkos (2015) atliktas tyrimas metropoliniuose Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos regionuose. Remiantis 2001 m. ir 2011 m. visuotinių gyventojų surašymų duomenimis, atlikta erdvinė kiekybinė analizė, paremta segregacijos, nepanašumo bei izoliacijos indeksų skaičiavimais. Tyrimu atskleidžiami ir palyginami skirtingi socioerdvinės segregacijos aspektai Lietuvos miestų metropolinėse erdvėse (centro ir priemiesčių struktūrinėse zonose), jų tendencijos bei pokyčiai XXI a., ieškoma rezidencinės diferenciacijos ir socialinės segregacijos erdvinių modelių (Burneika et al., 2015).

Rezidencinės diferenciacijos tyrimus, remdamasis Lietuvos gyventojų surašymų duomenimis, atliko ir daktaro disertacijoje 2015 m. paskelbė Vytautas Valatka. Taikydamas klasikinius rezidencinės diferenciacijos matavimo modelius ir daugiadimensę analizę, pagal socialines charakteristikas autorius išskyrė bendruosius rezidencinės diferenciacijos Lietuvoje bruožus, nustatė gyventojų pasiskirstymo dėsningumus didžiuosiuose Lietuvos miestuose, išskyrė santykinai homogeniškus teritorijų tipus, atliko jų rajonavimą (Valatka, 2015).

Naujų būsto projektų analizę atlikusi D. Čiupailaitė (2012, 2014) daug dėmesio skyrė miesto įvairovės diskursui ir miesto visuomenės

segregaciniams procesams. Skirtumų vaidmuo mieste, susidūrimų su jais ir atsiribojimo nuo jų aspektai, socialinio maišymo politikos vertinimai, architektūros vaidmuo segreguotų miesto erdvių formavimo procese – šių ir kitų probleminių klausimų analizė padėjo sociologei kritiškai pažvelgti į šiuolaikiniame mieste vykstančius gyvenamųjų teritorijų plėtros ir visuomenės segregacijos procesus (Čiupailaitė, 2012, 2014).

## 2. UŽDARŲ GYVENVIEČIŲ PLĖTROS TEORINĖS PRIELAIDOS

Uždarų gyvenviečių fenomeno plėtros aiškinimas disertacijoje struktūruotas pagal dvi pagrindines teorines kryptis – ekonominę ir sociologinę. Analizė pradedama kompleksiniu uždarų gyvenviečių plėtros sąlygų įvertinimu. Ekonominio efektyvumo perspektyva analizuojama remiantis „klubinių gėrybių“ teorija, o sociologinei dedamajai atstovauja baimės ir galios diskursų analizė. Skyriaus pabaigoje pateikiamas teorinis tyrimo modelis, apibendrinantis atliekant literatūros analizę išskirtas pagrindines uždarų gyvenviečių plėtros teorines prielaidas, taip pat leidžiantis pagrįsti disertacijos tyrimo metodologiją.

### 2.1. Rinkos veikėjų ir socialinių struktūrų simbiozė

Uždarų gyvenviečių fenomeną aiškinančios teorinės traktuotės neretai prasideda principiniu pasiūlos ir paklausos naratyvu. Diskusijos apie tai, kuri iš pagrindinių varomųjų jėgų – gyventojai, nekilnojamojo turto vystytojai ar vietinė valdžia – šiame procese yra dominuojanti, skatina ieškoti atsakymų į klausimus kodėl yra statomos uždaros gyvenvietės ir kodėl jose norima gyventi. Šiame skyriuje atskleidžiamas uždarų gyvenviečių plėtros sąlygų kompleksiskumo pobūdis, šį fenomeną vertinant kaip kompleksinį skirtingas grupes priežastiniais ryšiais siejantį reiškinį, formuojantį tam tikras socialines struktūras, taip pat patį esant šių daugiadimensių rinkos procesų ir priežastimi, ir pasekme. Uždarų gyvenviečių fenomeno ryšys su visuomenės segregacijos ir integracijos procesais atskleidžiamas pasitelkiant pagrindinius struktūracijos teorijos (Giddens, 1984) ir socialinės koevoliucijos sampratos (Woo et al., 2014) teiginius.

#### 2.1.1. Pasiūlos ir paklausos perspektyva

Reiškinio plėtros motyvų **pasiūlos** požiūriu (angl. *supply-side*) aiškinimai koncentruojasi į pagrindinių dviejų pasiūlai atstovaujančių veikėjų – nekilnojamojo turto vystytojų bei vietinės valdžios – siekį gauti kuo daugiau finansinės naudos (Guzey et al., 2010; Le Goix et al., 2008; Low, 2003; Sabatini et al., 2007). Nekilnojamojo turto vystytojai pamėgo uždarų gyvenviečių projektus, nes jie gali būti gerokai pelningesni už tradicinius neaptvertus būsto projektus. Čia gali būti skiriama keletas veiksnių. Visų pirma, uždarų gyvenviečių kūrimas leidžia didinti apgyvendinimo tankumą nemažinant būsto (ir sklypo) kainos, kurių potencialūs pirkėjai yra pasiruošę

mokėti. Nauda maksimizuojama statant daugiau namų ant mažiau žemės, o mažesnių sklypų bei siauresnių gatvių gyvenvietės viduje trūkumai kompensuojami kuriant bendro naudojimo žaliąsias bei poilsio erdves (Low, 2003; McKenzie, 2005; Sabatini et al., 2007).

Iki prasidedant intensyviai uždarų gyvenviečių plėtrai, įprastai pagrindiniais priemiesčio būstų pranašumais buvo laikomi didelis sklypas, nuosava erdvė, privatumas. Globalizacijos kontekste „eksportuojant“ iš užsienio šalių (dažniausiai JAV) naują gyvenvietės modelį, pritaikant jį ir diversifikuojant, buvo ieškoma būdų, kaip jį padaryti patrauklų naujose rinkose (Le Goix et al., 2008; Sabatini et al., 2007). Pavyzdžiui, JAV pagrindinėmis tokiomis rinkos strategijomis, anot Francisco Sabatini ir Rodrigo Salcedo (2007), tapo saugumo ir gyvenimo turtingoje bei išpuoselėtoje bendruomenėje pažadas. Ilgainiui saugumas, išskirtinumas, prestižas ir kiti įvaizdžiai tampa pagrindiniu uždarų gyvenviečių rinkodaros įrankiu ir „triuku“, suteikiančiu parduodamam produktui papildomos vertės – gana nedidelėmis papildomomis sąnaudomis sukuriamas ir parduodamas santykinai brangus gyvenamosios įvaizdis. Šio įvaizdžio populiarumas neatsiejamas ir nuo „viso paslaugų paketo“ pristatymo pirkėjui (parduodamas ne tik būstas, bet ir sąrašas tos gyvenvietės „klubinių gėrybių“) (Guzey et al., 2010; Sabatini et al., 2007). Pavyzdžiui, projektų vystytojai gali pasipelnėti ne tik iš realių prekių ar paslaugų, bet ir iš mistifikuotų prestižinių gyvenimo įvaizdžių „pardavinėjimo“ ar „laisvųjų raitelių“ (angl. *free riders* – asmenų, nemokamai besinaudojančių privačiomis gėrybėmis) atskyrimo galios (Glasze, 2003, 2005). Stabili nekilnojamojo turto vertė išlaikoma ne tik pasitelkus šiuos įvaizdžius, bet ir atliekant vidinės savivaldos užtikrinamą fizinės ir socialinės aplinkos kontrolę. Susitarimais ir taisyklėmis sumažinama gyvenvietės ekonominio degradavimo rizika ir išlaikomas gyvenvietės prestižas (Guzey et al., 2010). Taip ilgalaikė investavimo į didelio masto projektus rizika yra sumažinama, o vystytojai yra pajėgūs investuoti daugiau, kuriant ir išlaikant bendrą infrastruktūrą (Glasze, 2003, 2005).

Kita pasiūlą reguliuojanti dedamoji – vietinė valdžia – ekonominę naudą įgyja privatizuodama viešųjų paslaugų bei infrastruktūros tiekimą. Bendruomenių savivalda tampa ekonomiškai ypač patraukli ten, kur vietinė valdžia patiria finansinių sunkumų (Le Goix et al., 2008). Bendruomenės perima iš vietinės valdžios institucijų paslaugų ir infrastruktūros tiekimo atsakomybę, nors už tai vis dar surenkami mokesčiai savivaldybėms. Vietinė valdžia linkusi skatinti konkurencingą uždarų gyvenviečių, kaip vertingo pajamų šaltinio, rinkos plėtrą, nes savivaldybių mokesstinės pajamos didėja labiau negu viešosios išlaidos. Projektai finansuojami savarankiškai, tačiau vietinę bazę papildo. „Suburbanizacijos kaštai“ padengiami privačių

nekilnojamojo turto vystytojų ir galiausiai – būstų pirkėjų (Glasze, 2003, 2005; Guzey et al., 2010).

Uždarų gyvenviečių kūrimosi sėkmės aiškinimai **paklausos** požiūriu (angl. *demand-side*) principiniu motyvuojančiu veiksniu laiko būsto pirkėjų preferencijas (Low, 2003). Pagrindiniai žmonių pasirinkimo gyventi uždaroje gyvenvietėje motyvai iš esmės formuoja skirtingo tipo uždaras gyvenvietes, skiriamas E. J. Blakely ir M. G. Snyder (1997). Pirmasis ir labiausiai literatūroje akcentuojamas motyvas – nesaugumas ir nusikalstamumo baimė (Guzey et al., 2010; Hirt et al., 2011; Sabatini et al., 2007). Tokių gyvenviečių – angl. *security zones* (Blakely et al., 1997) – daugiausia yra šalyse, kur aukštas nusikalstamumo lygis (JAV, Pietų Afrikos Respublikoje, Brazilijoje, Meksikoje), tačiau, kaip teigia F. Sabatini ir R. Salcedo (2007), saugumo motyvo akcentavimą literatūroje reikėtų vertinti atsargiai, nes minėtose šalyse apskritai daugiausia parašoma mokslo darbų uždarų gyvenviečių tema.

Gyventojų poreikis burtis į uždaras gyvenvietes paremtas ir atitinkamo statuso prestižinės kaimynystės (angl. *elite community*; Blakely et al., 1997) bei gyvenseną atitinkančios bendruomenės (angl. *lifestyle community*; Blakely et al., 1997) paieškomis. Šios dvi tarpusavyje susijusios uždarų gyvenviečių formos paremtos gyventojų siekiu gyventi socialiai homogeniškame areale, kur vartai ir tvoros atspindi socialinę padėtį (Hirt et al., 2011). Bendras vertybes reprezentuoja gyvenimas tarp panašių į save kaimynų, su kuriais galima dalytis „gero gyvenimo“ įvaizdžiu, o išskirtinumo įvaizdis kuriamas siūlant „savanaudiškus“ rezidencinius pasirinkimus, t. y. tenkinant poreikį atsitraukti nuo nepageidaujamų socialinių grupių (Guzey et al., 2010). Su tuo susijęs ir didėjantis gyventojų privatumo poreikis. Atsitiktinių socialinių kontaktų vengimas neretai įvardijamas tikrąja baimės išraiška, nors iš tiesų realių pavojų ir didelio nusikalstamumo problema tose teritorijose dažnai nėra aktuali. Privatumo troškimas nėra nauja socialinio elgesio forma, tačiau ji transformavosi nuo tradicinės vidurinės klasės kėlimosi gyventi į priemiesčius tradicijos iki uždarų gyvenviečių kūrimosi liberalios miestų plėtros kontekste (Guzey et al., 2010). Kitaip tariant, greta asmeninio ar namų ūkio privatumo atsiranda kito – bendruomeninio – lygmens privatumas.

Ekonominio saugumo motyvai taip pat lemia paklausos formavimąsi. Būsto pirkimas uždaroje gyvenvietėje tam tikrose šalyse gali būti geresnė investicija ilgalaikėje perspektyvoje, o kontroliuojant būsto kokybę išsaugoma bei užtikrinama stabili turto vertė (Guzey et al., 2010; Sabatini et al., 2007). Gyventojų siekis gauti priėjimą prie kokybiškų aukštos klasės patogumų, paslaugų bei infrastruktūros (t. y. „klubinių gėrybių“) ne tik

papildo paklausos dedamąja, bet ir suteikia nekilnojamajam turtui uždaroje gyvenvietėje papildomos vertės (Hirt et al., 2011; Sabatini et al., 2007).

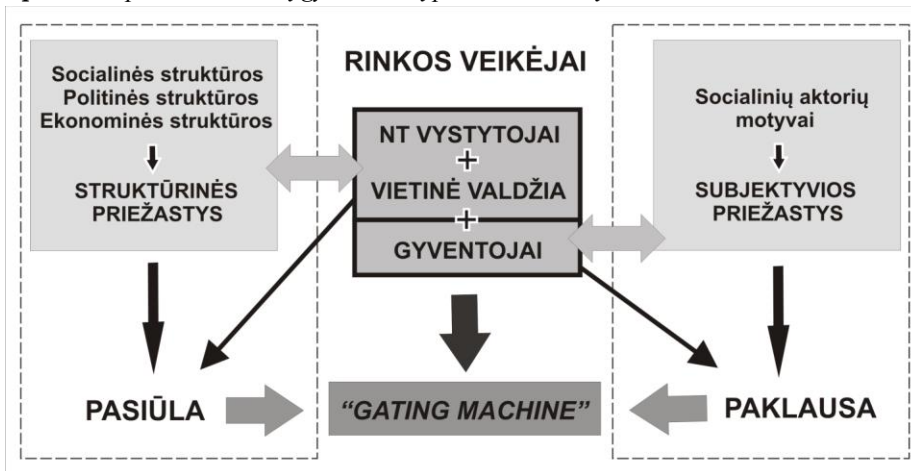
Tipiškai literatūroje uždarų gyvenviečių plėtra daugiausia aiškinama iš poreikio perspektyvos, ir pagrindinis argumentas – aukštas nusikalstamumo lygis (Sabatini et al., 2007). Tačiau kyla klausimas, kiek saugumo, išskirtinumo ir privatumo poreikis yra natūraliai atsirandantis žmonių gyvensenoje, o kiek šios preferencijos suformuotos ir įdiegtos žmonių mąstysenoje pasitelkus medijas. Nors pasiūlos formavimas gali būti ne mažiau svarbus uždarų gyvenviečių plitimui (Sabatini et al., 2007), tai aiškinant (Le Goix et al., 2008) tuo, kad pardavėjo aktyvumas formuojant produktą iš prigimties yra didesnis negu pirkėjo. Informacija, pardavėjo perduodama pirkėjui, yra matoma aiškiau. Kita vertus, uždarų gyvenviečių projektai nebūtų ir toliau sėkmingai vystomi, jeigu būstai nebūtų perkami. Taigi informacija, nors ir silpniau, bet sklinda ir iš pirkėjo pardavėjui – vystytojai tik tada investuoja į kapitalą, kai tikisi tam tikros grąžos, kuri yra numatyta remiantis klientų preferencijomis paremtos rinkos analize. Nors nekilnojamojo turto vystytojai, medijų padedami, gali „išmokyti“ vartotojus, ko norėti (ypač pereinamosios ekonomikos šalyse), tačiau tai nėra tik vienpusis procesas – dėl rinkos konkurencingumo netinkamas vartotojų poreikių įvertinimas gali būti lemiamas. Taigi pirkėjo ir pardavėjo santykių galima identifikuoti tam tikrą simbiozę – veikdami kartu jie „atranda“, koks produktas gali būti sėkmingai perduodamas siekiant bendros naudos – pelno nekilnojamojo turto vystytojams ir pasitenkinimo gyvenamuoju būstu vartotojams (Le Goix et al., 2008).

### 2.1.2. Uždarų gyvenviečių plėtros kompleksinės sąlygos

Trijų pagrindinių rinkos veikėjų įsitraukimas į uždarų gyvenviečių plėtros mechanizmą sukuria tai, ką Elena Vesselinov ir kt. (2007a) vadina *gating machine* (1 pav.), t. y. vietinės valdžios, nekilnojamojo turto vystytojų ir vidurinės klasės gyventojų interesų bei veiksmų visuma, užtikrinanti uždarų gyvenviečių plitimą. Koaliciją sudaro bendri interesai tarp: 1) verslaus viešojo sektoriaus, siekiančio pritraukti pasiturinčius mokesčių mokėtojus ir dalį išlaidų perduoti privačiam sektoriui, šitaip didinant mokesčines pajamas neinvestuojant į vietinę infrastruktūrą ir viešąsias gėrybes; 2) entuziastingo privataus sektoriaus, ieškančio pelno ir investicijų stabilumo kuriant didesnio tankumo būsto projektus ir teikiant juose bendro naudojimo paslaugas; 3) vartotojų, norinčių gyventi gerai kontroliuojamoje privačioje erdvėje su išskirtiniu priėjimu prie plataus spektro paslaugų. Gyventojų poreikis „apsitverti“ modeliuojamas medijų priemonėmis skatinant miesto baimės

(angl. *urban fear*) diskursą (Low, 2001; Vesselinov et al., 2007a). Vietinės medijos taip pat patiria finansinės naudos bendradarbiaudamos su nekilnojamojo turto bendrovėmis, kurios, kaip teigia O. Guzey ir Z. Ozcan (2010), ima „prekiauti bendruomenėmis“, apibrėžtomis ekonominių interesų vietoj socialinių. Tokia gyvenviečių opcija nekilnojamojo turto vystytojams, vietinei valdžiai ir būstų savininkams dabar yra pigiausia ir lengviau įgyvendinama negu bet kada anksčiau (Manzi et al., 2005).

*1 pav. Kompleksinė uždarų gyvenviečių plėtros veiksmų struktūra*



Šaltinis: sudaryta remiantis S. Roitman (2005, 2008), E. Vesselinov et al. (2007a).

Šis visoms trims šalims naudingas trišalis žaidimas ypač intensyvus JAV miestuose, o santykinė veikėjų (kaip ir apskritai pasiūlos ar paklausos dedamųjų) galia gali keistis, atsižvelgiant į rinkos sąlygas, politinį kontekstą ir kitus veiksmus (Vesselinov et al., 2007a). Konceptcija padeda paaiškinti ir didėjančią uždarų gyvenviečių populiarumą posocialistinėse šalyse, tačiau modelio versija esmingai skiriasi nuo JAV atvejo – Z. Kovacs ir G. Hegedus (2014) nuomone, Rytų ir Vidurio Europoje šiame trikampyje greičiausiai dominuoja vienas žaidėjas – uždarų būsto projektų vystytojas. Palyginti su JAV miestais, vidurinė klasė čia yra negausi ir mažiau ekonomiškai įtakinga; vietinė valdžia yra vargingesnė ir mažiau pajėgi pritraukti investicijas (Kovacs et al., 2014). Ir nors literatūroje uždarų gyvenviečių plėtra tipiška daugiausia aiškinama iš poreikio perspektyvos (Guzey et al., 2010; Low, 2003; Sabatini et al., 2007), o Rytų ir Vidurio Europos atveju dominuojantis vaidmuo, ko gero, tenka uždarų gyvenviečių projektų vystytojams (Kovacs et al., 2014), šioje disertacijoje fenomeno plėtra suprantama ir kaip rinkos pasiūlos rezultatas, ir kartu kaip tolesnį apsitvėrimo poreikį generuojančios sistemos „varomoji jėga“. Uždarų gyvenviečių plėtros Lietuvoje pradžia iš tiesų

siejama su pasiūlos atsiradimu, tačiau įsibėgėjęs procesas tam tikra prasme pats generuoja paklausą: uždarų būsto projektų vystytojai, pasitelkę medijas kurdami iliuzijas, kuriose „rūpesčiai lieka už vartų“ (projekto „Tauralaukio namai“ reklaminis šūkis), ilgainiui „išmoko“ vartotojus, ko norėti. Todėl, kol uždaros gyvenvietės didins nekilnojamojo turto vystytojų pajamas ir tenkins vietinės valdžios interesus, kol vis daugiau vartotojų pirks „saugumo ir nuosavybės mitus“, galima tikėtis tik intensyvesnio uždarų gyvenviečių plitimo ateityje (Vesselinov et al., 2007a).

Sonia Roitman (2005, 2008), remdamasi struktūracijos teorija (Giddens, 1984), skirsto uždarų gyvenviečių atsiradimo priežastis į struktūrinės ir subjektyvias (1 pav.). Socialinės, politinės ir ekonominės struktūros lemia pasiūlą formuojančių struktūrinių priežasčių (Roitman, 2005), kylančių iš socialinių, ekonominių, politinių, kultūrinių ir religinių institucijų, atsiradimą. Struktūrinių priežasčių grupėje S. Roitman išskiria dvi grupes. Pirmoji, platesnioji, yra susijusi su ekonomikos restruktūrizacijos ir globalizacijos procesų lemiamais nekilnojamojo turto rinkos pokyčiais (tarptautinės investicijos „platina“ tarptautines tendencijas) ir miesto erdvės transformacijomis dėl didėjančios nelygybės ir poliarizacijos. Užsienio investicijų plėtra papildo globalios kultūros tendencijas ir skatina uždarų gyvenviečių „dauginimąsi“ viso pasaulio miestuose; jos matomos kaip tam tikrų socialinių grupių erdvinis atsakas į globalizacijos procesus. Antroji struktūrinių priežasčių grupė susijusi su valstybės tiekiamų bazinių viešųjų paslaugų (sveikatos, švietimo, saugumo) nepakankamumu. Turinčios tam galimybę kai kurios socialinės grupės privatizuoja bazinių paslaugų (ypač saugumo) tiekimą. Uždaros gyvenvietės yra vienas iš tokių „privatinių sprendimų“, didinančių socialinę diferenciaciją tarp „laimėtojų“ ir „pralaimėtojų“ (Roitman, 2008).

Struktūrinės priežastys nurodo, kad yra tam tikros struktūrinės sąlygos, veikiančios individų veiksmus ir sprendimus. Visgi šios sąlygos nėra determinuojančios: gyventi uždarose gyvenvietėse renkasi ne visi galintys sau tai leisti individai, o tai suponuoja ir individualių veiksmų bei motyvacijų egzistavimą sprendimo priėmimo procese. Subjektyvios, paklausą atspindinčios priežastys nurodo sąlygas, atsirandančias dėl individų norų, interesų, požiūrių ir galimybių; tai socialinių veikėjų motyvų bei troškimų rezultatas. S. Roitman skiria subjektyvias penkių apibendrintų tipų priežastis: 1) didėjanti nusikalstamumo baimė (svarbiausias motyvas šioje grupėje); 2) geresnės gyvenamos paieškos; 3) bendruomeniškumo jausmo paieškos; 4) socialinio homogeniškumo paieškos; 5) aukštesnio socialinio statuso ir socialinio išskirtinumo paieškos (Roitman, 2005, 2008).

Siekiant suprasti uždarų gyvenviečių populiarėjimo fenomeną, S. Roitman (2005, 2008) siūlo kompleksiskai analizuoti ir struktūrines, ir subjektyvias jų atsiradimo priežastis. Socialiniai veikėjai yra veikiami kylančio nusikalstamumo lygio, socialinės nelygybės, neefektyviai teikiamų bazinių paslaugų ar kitų struktūrinių veiksnių. Vis dėlto jie turi galimybę pasirinkti, kokio tipo gyvenvietėje gyventi, atsižvelgdami į savo interesus, lūkesčius ar finansines galimybes.

Struktūrinių ir subjektyvių priežasčių išskyrimas atveria galimybes analizuoti socialinių veikėjų sąveikos sąlygas ir jų veiksmų rezultatą, taip pat paaiškinti, kaip socialinis gyvenimas yra veikiamas tiek struktūrinių, tiek subjektyvių veiksnių. Šioje perspektyvoje uždarų gyvenviečių plėtra konceptualiai matoma ir kaip struktūrinis socialinis mechanizmas, ir kaip individualus veiksmas: socialinių veikėjų veiksmų rezultatas pripažįstant, kad jų veiksmas yra veikiamas struktūrinių sąlygų. Šie procesai ir ryšiai tarp skirtingų veikėjų, socialinių struktūrų ir socialinių sistemų atskleidžiami kitame skirsnyje remiantis A. Giddenso struktūracijos teorija.

### 2.1.3. Anthony Giddenso struktūracijos teorija ir jos taikymas

Siekiant suprasti uždarų gyvenviečių fenomeno ryšį su visuomenės segregacijos ir integracijos procesais per socialinių veikėjų vykdomas socialines praktikas ir santykį su socialinėmis struktūromis, pasitelkiami pagrindiniai A. Giddenso struktūracijos teorijos (1984) teiginiai. A. Giddensas struktūraciją apibrėžia kaip režimą, būseną ar sąlygas, kurios užtikrina socialinių sistemų kūrimą ir atkūrimą vykstant socialinėms sąveikoms bei struktūruoja socialinius ryšius laike ir erdvėje. Struktūracija reiškia socialinių struktūrų susidarymą, susijusį su socialiniais veiksmais ir socialinėmis sistemomis. Pagrindiniai struktūracijos teorijos konceptai yra sistema, struktūra ir struktūros dualumas. Socialinė **sistema** suprantama kaip laike ir erdvėje atkurti (reprodukuoti) socialiniai veiksmai ir ryšiai tarp veikėjų ir grupių, organizuoti kaip reguliarios socialinės praktikos. Socialinė **struktūra** – tai taisyklių ir išteklių, įtrauktų į socialinės sistemos reprodukciją, rinkinys, dar suprantamas kaip institucionalizuoti ir struktūruoti socialinės sistemos bruožai (struktūrinės savybės). Struktūra, kaip socialinės sistemos ypatybė, reprezentuoja terpę, kurioje socialinė sistema veikia individų veiksmus ir kurioje individų veiksmai veikia socialinę sistemą, t. y. struktūra yra ir veikėjų elgesį lemianti aplinka, ir jų veiksmų pasekmė bei rezultatas. Ši savybė yra struktūracijos teorijos esmė ir vadinama **struktūros dualumu**: struktūra ne tik riboja ir suvaržo (taisyklėmis), bet ir įgalina (ištekliais) veikėją veikti. Veikėjai ir socialinė struktūra nesudaro dviejų nepriklausomų reiškinių

rinkinio kaip konstrukto; reprezentuoja ne dualizmą, o nuolat konstruojamą dualumą (Giddens, 1984). Taigi struktūracijos teorija aiškina miesto socialinės segregacijos procesus remdamasi idėja, kad socialinė sistema susideda iš vienas kitą veikiančių socialinių struktūrų ir įgalintų socialinių veikėjų tokiomis sąlygomis, kuriomis struktūros ir įgalina, ir suvaržo individų veiksmus, tačiau jų nedeterminuoja. Galią priimti erdvinius sprendimus ir laisvę judėti turintys veikėjai gali persikelti gyventi į uždarą gyvenvietę, bet gali ir nepersikelti, savo sprendimais veikdami visuomenę, tačiau ir patys būdami veikiami visuomenės sąlygų.

Sprendimų priėmimo ir veiksmų suvaržymus A. Giddensas konceptualizuoja į tris grupes: 1) materialūs suvaržymai žymi fizinės žmogaus kūno galimybes ir fizinės aplinkos pobūdį; 2) suvaržymai, susiję su sankcijomis, atsiranda iš baudžiamojo veikėjų atsako (nuo silpnos nepritario išraiškos iki tiesioginio prievartos taikymo), kai suvaržymo šaltiniu tampa jėga; 3) struktūriniai suvaržymai atsiranda iš veiksmo kontekstualumo, iš „duoto“ struktūrinių savybių pobūdžio ir egzistavimo, kurių individualus veikėjas negali pakeisti. Struktūracijos teorija teigia, kad struktūra visada ir varžo, ir įgalina individų veiksmus. Šių procesų dalyviai yra aktyvūs ir sąmoningi individualūs **veikėjai** (socialiniai aktoriai), turintys apibendrintų žinių ir pajėgūs keisti socialines situacijas ir įvykius, tačiau kartu yra ribojami struktūrinių sąlygų. Veikėjų **veiksmams** priklauso nuo jų galimybių pakeisti prieš tai buvusią kokio nors „dalyko“ būklę arba įvykių eigą. Veiksmą, remiantis struktūracijos teorija, sudaro trys procesai: 1) refleksyvus veiksmo stebėjimas; 2) veiksmo racionalizacija; 3) veiksmo motyvacija. Refleksyvus veiksmo stebėjimas apibūdina nuolatinį ir rutinišką savo bei kitų individų veiksmų srauto stebėjimą tikintis, kad tai daro ir kiti individai. Veiksmo racionalizacija reiškia, kad veikėjai supranta ir dažniausiai geba paaiškinti savo veiksmų pagrindą ir priežastis. Veiksmo motyvacija suprantama kaip veiksmo „potencialas“, kaip motyvai, turintys tiesioginį poveikį veiksmui susidarius santykinai neįprastoms (nerutiniškoms) sąlygoms ar situacijoms. Didžioji dalis kasdienio individų elgesio nėra tiesiogiai motyvuota, todėl šių trijų veiksmo procesų išskyrimas leidžia paaiškinti, kad jeigu veikėjai ir gali beveik visada paaiškinti savo intencijas ir veiksmų priežastis, tai nebūtinai gali įvardyti motyvus. Atitinkamai ir veiksmų pasekmės taip pat ne visada gali būti įsisąmonintos: A. Giddensas skiria numatytas arba tyčines (angl. *intended*) ir nenumatytas (angl. *unintended*) pasekmes. Pastarosios suprantamos kaip reguliaraus elgesio „šalutinis produktas“, nenumatytas grįžtamasis ryšys, kaip nepripažintos būsimų veiksmų sąlygos, kurių nėra tikimasi ir siekiama (Giddens, 1984).

S. Roitman (Roitman, 2008; Roitman et al., 2010), remdamasi šia samprata, uždarytų gyvenviečių segregacinį poveikį analizuoja numatytų ir nenumatytų socialinio veiksmo pasekmių kontekste (1 lentelė). Segregacija laikoma numatyta tada, kai tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių gyventojų nėra socialinių ryšių dėl vyraujančio neigiamą požiūrio (vienpusio arba abipusio) vienu į kitus. Segregacija tampa nenumatyta, kai vyraujančios socialinės praktikos taip pat nurodo socialinių ryšių nebuvimą, tačiau abiejų grupių požiūris yra daugiausia teigiamas arba neutralus. Pastaruoju atveju uždaros gyvenvietės barjerai traktuojami tik kaip neutrali saugumo priemonė, o ne prieš kitą grupę nukreipta statuso ir socialinių skirtumų išraiška. Integraciją S. Roitman identifikuoja tada, kai socialinės praktikos (pvz., darbo santykiai) nurodo egzistuojančius socialinius ryšius esant teigiamam (numatyta integracija) arba neigiamam (nenumatyta integracija) požiūriui į kitą grupę (Roitman, 2008; Roitman et al., 2010). Panašiai uždarytų gyvenviečių fenomeną konceptualizuoja S. W. Ginting ir R. Sakinah (2018): 1) nenumatyta segregaciją identifikuoja tada, kai uždaros gyvenvietės kuriasi dėl saugumo ir turto apsaugos užtikrinimo; 2) numatyta segregacija pasireiškia uždaras gyvenvietes traktuojant kaip socialinės ir erdvinės segregacijos išraišką ir socioekonominių grupių atskyrimo priemonę.

Struktūracijos teorija pagrindine socialinių mokslų tyrimų sritimi laiko **socialines praktikas**, įgyvendinančias socialinį veiksmą ir reprodukuojančias socialinį gyvenimą. Socialinės praktikos išreiškia struktūros dualumą atskleidamos, kaip kuriami ryšiai tarp veikėjų veiksmų ir socialinių sistemų; kaip individai konstruojami kaip veikėjai, įkūnijantys ir realizuojantys socialines struktūras. Socialinės sistemos egzistuoja tik esant organizuotų ir reguliarių socialinių praktikų tęstinumui laike ir erdvėje. Socialinių praktikų tarpusavio sąveiką A. Giddensas apibrėžia kaip **socialinę integraciją**, reiškiančią susidūrimų tarp veikėjų ir grupių sistemiškumą „buvimo kartu“ (angl. *co-presence*) kontekste, t. y. laiko ir erdvės situacijoje. Be socialinės integracijos, A. Giddensas skiria platesnės sampratos **sisteminę integraciją** – veikėjų ir grupių, fiziškai esančių už „buvimo kartu“ konteksto ribų („išplėstiniame erdvėlaikyje“) tarpusavio sąveiką. Sisteminė integracija nusako galimybę vykdyti socialinius mainus be tiesioginės sąveikos ir fizinio „buvimo kartu“. Taigi integracijos pobūdis priklauso nuo individų pozicijos laiko ir erdvės situacijoje jų veiklos metu (Giddens, 1984).

*1 lentelė. Numatytos ir nenumatytos uždaru gyvenviečių plėtros pasekmės*

Socialinių veiksmų pasekmė		Struktūriniai požymiai: socialiniai ryšiai	Subjektyvūs požymiai: požiūris į kitą grupę
Segregacija	numatyta	nebūdingi	neigiamas
	nenumatyta	nebūdingi	Teigiamas / neutralus
Integracija	nenumatyta	būdingi	neigiamas
	numatyta	būdingi	Teigiamas / neutralus

Saltinis: S. Roitman (2008), S. Roitman et al. (2010).

Socialinę integraciją struktūracijos teorijoje išreiškia socialinių **sąveikų** (angl. *interaction*) sistemiškumas. Socialinėmis sąveikomis laikomi tiesioginiai veikėjų susidūrimai (angl. *encounter*) ir mainai veiklomis bei komunikacija; tai socialinės integracijos „statybiniai blokai“. „Buvimo kartu“ (angl. *co-presence*) sąlygomis individai suvokia vienas kitą, įskaitant tai, kad suvokia, jog yra suvokiami kitų. Todėl toks šis kontekstas suponuoja specifinę nuorodą į socialinę integraciją, t. y. iš veikėjų yra tikimasi socialinės sąveikos, jeigu jie yra pozicijuoti erdvėje ir laike. Kita vertus, nesant šių sąlygų, socialinė sąveika neįmanoma (galima tik sisteminė integracija). Taigi socialinė sąveika atspindi minėtą struktūros dualumą, kai ši ir veikia socialinių veikėjų veiksmus, ir pati yra tų veiksmų veikiama. „Buvimo kartu“ sąlygomis (tik jomis) atsirandanti sąveika, remiantis A. Giddensu, gali būti keleto skirtingų tipų, tai priklauso nuo sąveikos struktūruotumo ir koncentruotumo. Susibūrimai (angl. *gatherings*) nusako dviejų ar daugiau veikėjų susirinkimą toje pačioje fizinės sąveikos aplinkoje. Bet kuris asmuo, esantis toje pačioje laiko ir erdvės situacijoje, tampa pajėgus įsitraukti į susibūrimą arba jį formuoti. Neretai susibūrimai būna laisvos ir laikinos formos, pavyzdžiui, trumpi apsieitimai draugiškais žvilgsniais ar pasisveikinimai. Kita sąveikos forma – socialinės progos (angl. *occasion*) – nusako labiau struktūruotą socialinį kontekstą, kuriame tikimasi, kad formosis ir persiformuos formalizuoti susibūrimai. Šiai grupei priklauso didelė dalis rutinizuotų kasdienybės elementų, tokių kaip darbo diena gamykloje ar biure, ir nereguliarių socialinių įvykių, tokių kaip šventės ar renginiai. Sąveikas, nesvarbu, ar jos nutinka socialinėmis progomis, ar ne, A. Giddensas skirsto į koncentruotas (angl. *focused*) ir nekoncentruotas. Koncentruotos sąveikos nurodo veikėjų veiksmų koordinavimą, pasireiškiantį per tiesioginius susidūrimus ir rutinas, vedančias į socialinių sąveikų institucionalizaciją. Ne koncentruotos sąveikos susijusios su veikėjų gestais ir signalais, atsirandančiais paprasčiausiai dėl jų „buvimo kartu“ bendrame kontekste. Tipiškai „buvimo kartu“ sąlygos įgyvendinamos tik esant fiziniam artumui,

nors modernioje visuomenėje atsiranda ir nuotolinė bei elektroninė komunikacija (Giddens, 1984).

Taikydama struktūracijos teoriją uždarų gyvenviečių segregacijos tyrimams, S. Roitman (Roitman, 2008; Roitman et al., 2010) socialines praktikas laiko esmine tyrimo koncepcija, darydama prielaidą, kad buvimo kartu kontekstas savaime suponuoja socialines sąveikas, t. y. kad iš veikėjų yra tikimasi socialinių santykių, jeigu jie yra fiziniame artume. Todėl socialinių praktikų tyrimai uždarų gyvenviečių kontekste koncentruojasi į skirtingų socialinių grupių, būtent gyvenančių nedideliu atstumu, ryšius, kurių kontekste S. Roitman įveda **kaimynystės socialinių praktikų** sąvoką. Kaimynystės socialinės praktikos apibrėžiamos kaip reguliarūs ir sąmoningi kolektyviniai veiksmai, atliekami skirtingų socialinių grupių individų, gyvenančių nedideliu nuotoliu vienas nuo kito, pagal savo poreikius ir interesus.

Kaimynystės socialinės praktikos potencialiai skatina socialinę sąveiką tarp uždarų gyvenviečių ir aplinkinių gyventojų, tačiau nebūtinai – socialinės praktikos arba veda, arba neveda į veikėjų sąveiką. Socialinė integracija identifikuojama tada, kai uždarų gyvenviečių gyventojų socialinės praktikos indikuoja socialinę sąveiką su išoriniais gyventojais. Ir priešingai, kai socialinės praktikos neveda į skirtingų grupių sąveiką, nors to ir tikimasi dėl jų erdvinio artumo, galima identifikuoti socialinę segregaciją (Roitman, 2008). Socialinės praktikos yra sąmoningi veiksmai – veikėjai žino ir gali paaiškinti, ką jie daro ir kodėl tai daro. Tai ir individualus veiksmas, nes, norint suprasti socialines praktikas, reikia suprasti veikėjus, kurie jas atlieka; ir kartu kolektyvinis veiksmas, nes net ir skirtingi veikėjai gali atlikti panašius kolektyvinius veiksmus. Todėl greta socialinių praktikų S. Roitman siūlo tirti subjektyviąją individo veiksmų dedamąją, įvardijamą „požiūriais“ (angl. *viewpoint*), remiantis struktūracijos teorijos prielaidomis, kad individų veiksmai yra veikiami tiek struktūrinių, tiek subjektyvių individualių priežasčių. Socialinės praktikos priklauso nuo veikėjų požiūrių, kurie suprantami kaip vertybių, jausmų, nuostatų ir žinių išraiška, kurią S. Roitman dichotomizuoja į pozityvias ir negatyvias reikšmes. Pavyzdžiui, socialinis homogeniškumas uždarų gyvenviečių gyventojų gali būti vertinamas kaip teigiamas ir pageidaujamas dalykas; apsaugos priemonių buvimas ir jų matymas suteikia saugumo jausmą, o nuostatos dėl apsaugos darbuotojų yra teigiamos, nes yra žinoma, kad jie užtikrina apsaugą; žinios apie tam tikras situacijas ir asmeninės patirtys formuoja teigiamą arba neigiamą požiūrį į kitą grupę (Roitman, 2008).

Visi šie požiūriai paaiškina, kaip socialinės praktikos yra atliekamos, taip pat leidžia įvertinti, ar veiksmų pasekmės yra įsisąmonintos ir numatytos, ar

ne. Šis tyrimo modelis parodo, kaip ryšys tarp uždarų gyvenviečių ir segregacijos ir integracijos procesų gali būti analizuojamas panaudojant socialines praktikas ir gyventojų požiūrius, taip pat pagrindžia mikromastelio analizę, leidžiančią giluminius gyventojų suvokiamos realybės ir socialinių grupių socialinių praktikų tyrimus (Roitman, 2008). Komunikacija yra pagrindinis socialinės sąveikos elementas, todėl individų veiksmai struktūracijos teorijoje vaidina svarbiausią vaidmenį: veikėjai reprodukuoja kasdienį gyvenimą savo veiksmais, yra veikiami kitų individų ir socialinių sistemų (Giddens, 1984). Struktūracijos teorija socialines praktikas laiko esminiu konceptu ir tyrimo įrankiu, leidžiančiu paaiškinti kaip individai sąveikauja su socialine sistema, kurdami kasdienį gyvenimą, apribotą socialinės struktūros taisyklių ir išteklių bei individų motyvacijų bei preferencijų.

#### 2.1.4. Socialinės koevoliucijos procesų samprata

Skirtingų veikėjų sąveikos kontekste svarbu akcentuoti ne tik jų kuriamas socialines struktūras kaip priežastį ar rezultatą, bet ir skirtingų struktūrų koegzistavimą bei tarpusavio sąveiką. Uždaros gyvenvietės, kaip mikromastelio privačiai valdomos teritorijos su homogeniškomis preferencijomis, egzistuoja greta makromastelio viešai valdomų erdvių, turinčių generalizuotus ir perskirstytus poreikius bei tikslus. Yoonseuk Woo ir Chris Webster (2014) pažymi, kad šio skirtingo valdymo ir vartojimo pobūdžio erdvės, egzistuosios greta, ne tik fiziškai bei socialiai fragmentuoja erdvę, bet ir evoliucionuoja kartu, viena kitą veikdamos. Miesto ekosistemai taikydami biomoksluose naudojamas tyrimo koncepcijas, tyrėjai į miesto plėtrą siūlo žvelgti kaip į chaotišką organizacijų, erdvinių struktūrų ir institucijų **koevoliuciją**, o į uždarų gyvenviečių plėtrą – kaip į simbiotinę nekilnojamojo turto vystytojų, vietinės valdžios ir vartotojų tarpusavio sąveiką. Koevoliucija apibūdinama kaip dviejų rūšių evoliucija, kai vienos rūšies evoliuciniai pokyčiai lemia kitos rūšies evoliuciją. Socialinėje dimensijoje koevoliucija gali būti apibrėžiama kaip subjekto evoliucija būnant priklausomam nuo kito subjekto evoliucijos arba sąveikos su kitais subjektais; tai apibūsinė abiejų rūšių adaptacija (Woo et al., 2014).

Rūšių tarpusavio sąveika gali būti kategorizuojama į penkis simbiozės tipus, atitinkamai pagal kiekvienos rūšies patiriamą žalą arba naudą: 1) antagonizmo atveju viena rūšis patiria naudos, o kita – žalos (pvz., parazitizmas); 2) mutualizmo atveju sąveika naudinga abiem rūšims; 3) konkurencijos rezultatas gali abiem rūšims būti ir teigiamas, ir neigiamas; 4) komensalizmo atveju viena rūšis gauna naudos, o kita nepaveikiama visai;

5) amensalizmas žalingas vienai iš rūšių, tačiau kitos nepaveikia. Tvariais koevoliuciniais ryšiais laikomas tik mutualizmas ir teigiama konkurencija (neigiama abiem pusėms pridaro žalos). Antagonizmo pavyzdžiai dažniausiai duoda nulinį suminį rezultatą, o komensalizmas ir amensalizmas yra tik vienpusiai, t. y. bendros evoliucijos neturintys ryšiai (Woo et al., 2014).

Koevoliuciniai ryšiai tarp uždarų gyvenviečių ir viešai valdomų teritorijų gali pasireikšti antagonizmo (parazitizmo), konkurencijos ir mutualizmo pavidalais. Parazitizmą galima matyti tais atvejais, kai teisės aktais yra įpareigojamas visų naujų būsto projektų aptvėrimas tvoromis; kai nustatomas minimalus privačiai teikiamų viešųjų gėrybių lygis; kai uždarų gyvenviečių gyventojai moka dvigubus mokesčius. Konkurencija tarp tradicinių atvirų kaimynysčių ir uždarų gyvenviečių gali pasireikšti pastarąsias kuriant prie municipalinių viešųjų gėrybių. Mutualizmas yra tada, kai vietinės savivaldybės naudoja uždarų gyvenviečių potencialą siekdamos atgaivinti tam tikrus kvartalus ar kelti konkrečios miesto dalies prestižą. Šie socialiniai koevoliuciniai procesai lemia erdvinį individų, turinčių skirtingas preferencijas ir gaunančių skirtingas pajamas, išsirūšiovimą (Woo et al., 2014).

## 2.2. Ekonominio efektyvumo perspektyva: uždaros gyvenvietės kaip klubai

Ekonominio efektyvumo perspektyva disertacijoje, kaip dažniausiai ir uždarų gyvenviečių literatūroje, analizuojama remiantis „klubinių gėrybių“ teorija. Tai racionalusis modelis, pagal kurį žmonės, siekdami kuo efektyviau patenkinti savo poreikius prekėms bei paslaugoms, buriasi į kolektyvinio vartojimo (klubines) erdves. Uždaros gyvenvietės čia laikomos „klubais“, užtikrinančiais veiksmingą ir našų gėrybių tiekimą bei formuojančiais specifinę fragmentuotą vartojimo erdvių struktūrą mieste. Skyriaus pabaigoje aptariamas kritinis požiūris į kolektyvinio naudojimo erdves ir šio proceso prieštaros socialinio teisingumo nuostatoms.

### 2.2.1. Klubinės gėrybės kaip efektyvus sprendimas

Vieną iš tradicinių būdų ekonominėje perspektyvoje paaiškinti uždarų gyvenviečių plėtrą ir patrauklumą gyventojams suteikia „klubinių gėrybių“ teorija, kaip tarpinį variantą tarp tradicinių grynujų viešųjų ir privačių gėrybių išskirianti klubines gėrybes. Remiantis viešųjų gėrybių teorija, miesto erdvė tradiciškai skirstoma į viešąją ir privačią, o gėrybės (gyventojams tiekiamos prekės, paslaugos, patogumai, infrastruktūra) – į viešąsias ir privačias gėrybes. Miestų socialinių ir geografinių tyrimų praktikoje aiškėja, kad

miestas nėra padalytas tik į šias dvi priešingas erdves (Bowers et al., 2006; Webster, 2002), o ir uždarų gyvenviečių tyrimų kontekste toks skirstymas nėra pakankamas. Chris Webster (2002) miesto struktūroje siūlo skirti keturių tipų gėrybes: grynąsias privačias, grynąsias viešąsias, vietines viešąsias ir klubines, taip pat atitinkamai jų vartojimo erdves.

Gėrybę viešą ar privačią padaro jos vartojimo pobūdis, o skirtingas viešumo lygis apibrėžiamas gėrybių konkurencingumu arba varžybiškumu (angl. *rivalrousness, competitiveness*) ir atskiriamumu (angl. *exclusivity*) (2 pav.). Pavyzdžiui, **grynosios privačios gėrybės** (angl. *pure private goods*) pasižymi didžiausiu konkurencingumu, t. y. papildomo vartotojo atsiradimas sąnaudas padidintų labiausiai, ir atskiriamumu – individualus jų vartojimas užkerta kelią jas vartoti kitiems, t. y. jos atskiriamos nuo miesto erdvės teisiškai reglamentuojant nuosavybę (Webster, 2002). **Grynosios viešosios gėrybės** (angl. *pure public goods*) atstovauja bendrai vartojamoms viešosioms paslaugoms ir prekėms, kurių būtinumą suvokia visa visuomenė. Joms būdingas nekonkurencingumas, reiškiantis, kad, papildomam vartotojui ėmus naudotis šių gėrybių teikiama nauda, kitų vartotojų patiriama nauda nesumažėja ir daugiau sąnaudų neatsiranda. Neatskiriamumas užtikrina, kad viešosiomis gėrybėmis paprastai yra sunku neleisti naudotis kitiems (Baltušnikienė et al., 2009; Webster, 2002).

Populiarėja nuomonė (Le Goix et al., 2008; Webster, 2002), jog mieste grynosios viešosios erdvės bei gėrybės beveik neegzistuoja – didėjantis vartotojų skaičius, kad ir nedaug, bet sumažina kitų patiriamą naudą. Net ir viešosios miesto erdvės yra naudojamos selektyviai – labiausiai tų, kurie turi geresnę priėjimą atstumo, laiko ar finansiniu atžvilgiu. Sunku visiškai išvengti atskiriamumo problemos dėl kelionės finansinių ar laiko sąnaudų, ar sangrūdos (angl. *congestion*) dėl per didelio vartojimo. Gėrybės, kurių teikiamą naudą mažina atstumas, vadinamos **vietinėmis viešosiomis gėrybėmis** (angl. *local public goods*) (Webster, 2002). Jos vis dar prieinamos ir vartojamos visos populiacijos, tačiau vartotojų patiriamos naudos kiekis mažėja didėjant atstumui, kol pasiekiamas taškas, kuriame tos gėrybės nebevartojamos.

2 pav. Gėrybių tipologija



Šaltinis: sudaryta remiantis Ch. Webster (2002), G. Glasze (2003).

Tarpinėmis tarp viešųjų ir privačių gėrybių laikomos **klubinės gėrybės** (angl. *club goods*), kurių egzistavimas grindžiamas prielaida, kad daugelis viešųjų gėrybių (ypač gaminamų ir organizuojamų vietinės valdžios) iš principo nėra viešosios (Baltušnikienė et al., 2009). Mieste vartojimas nėra vienodai lokalizuotas tarp visų piliečių ir dauguma viešųjų erdvių turėtų būti suvokiamos kaip klubinės – apimančios vienodus poreikius turinčių „narių“ vartojimo erdves. Klubinės gėrybės sudaro hibridą tarp privačių ir viešųjų, taip pat dažnai riba tarp klubinių ir vietinių viešųjų gėrybių gali būti neryški. Klubinės gėrybės taip pat vartojamos bendrai grupės asmenų („narių“ visumos), jų konkurencingumas nedidelis (visi klubo nariai gali jomis naudotis), tačiau, skirtingai nuo viešųjų, jos tiekiamos privačiai, teikia išskirtinę naudą jų vartotojams, taip pat joms būdingas atskiriamumas – „ne nariams“ neleidžiama jomis naudotis (Hendrikx et al., 2016; Manzi et al., 2005; Webster, 2002).

James M. Buchanan (Guzey, 2014; Manzi et al., 2005) **klubą** apibrėžia kaip savanorišką grupę, kuriai pranašumą suteikia dalijimasis bendrai naudojamomis gėrybėmis. Ekonominis efektyvumas yra pagrindinis klubų kūrimosi motyvas – žmonėms susibūrus į klubus galima gaminti ir organizuoti tam tikrą paslaugą ar prekę didesniai žmonių skaičiui už mažesnę visiems klubo nariams kainą (Baltušnikienė et al., 2009). Vienodą gėrybių poreikį turinčių gyventojų susijungimas sumažina tų gėrybių tiekimo kainą, nes individualiam vartotojui neefektyvu pačiam gaminti ir organizuoti tam tikras gėrybes, o „ne narių“ atskyrimas užtikrina, kad gėrybės nebus pereikvotos. Didėjant klubo narių skaičiui, kiekvieno nario sąnaudos mažėja, tačiau kartu mažėja gaunama nauda dėl pereikvojimo (sangrūdos) arba dėl didelio tai gėrybei būdingo konkurencingumo. Todėl optimalus klubo dydis yra toks, kai patiriamų sąnaudų ir gaunamos naudos skirtumas maksimizuojamas (Baltušnikienė et al., 2009; Manzi et al., 2005).

Kaip teigia Ch. Webster (2002), poreikvojimas yra pagrindinė priežastis, dėl kurios mieste tampa neefektyvu tam tikras erdves ar gėrybes palikti grynai viešajam, t. y. konkurencingam, vartojimui. Pavyzdžiui, nemokamos automobilių statymo aikštelės yra efektyvios tik tol, kol jos netampa perpildytos. Parkų, žaidimų aikštelių ir kitų viešųjų erdvių, laisvalaikio infrastruktūros poreikvojimas mieste lemia dinamišką nuosavybės teisių persitvarkymą ir lokalizavimą. Erdvės, sukurtos universaliam vartojimui, bet vartojamos iš esmės tik vietinių gyventojų, dažnai yra nefunkcionalios, kaip ir tos, kurios sukurtos lokaliai viešajam vartojimui, bet vartojamos kur kas platesnės gyventojų grupės. Neefektyvumas, anot Ch. Webster (2002), atsiranda tada, kai viešųjų erdvių valdytojų siekiai neatitinka vartotojų lūkesčių. Universaliai prieinama viešoji erdvė yra idealas, tačiau dažnu atveju tai nėra realybė: dažniausiai viešosios erdvės naudojamos tik tam tikros gyventojų grupės (Webster, 2002).

Klubinių gėrybių teoriją J. M. Buchananas sukūrė 1965 m. siekdamas paaiškinti kolektyvinį vartojimą kaip sąnaudas minimizuojantį ir naudą maksimizuojantį mechanizmą. Ch. Webster (2002) koncepciją išplėtė ir pritaikė uždarų gyvenviečių analizei, kaip jų efektyvumo ir patrauklumo gyventojams supratimo pagrindą (Bowers et al., 2006; Narayanasamy et al., 2011; Manzi et al., 2005). Uždarų gyvenviečių analizavimas klubų ekonomikos kontekste leidžia paaiškinti tokių privačių kaimynysčių ekonominį patrauklumą gyventojams, vietinės valdžios institucijoms ir nekilnojamojo turto vystytojams (Glasze, 2003). Tokiose susitarimais grįstose klubinių gėrybių vartojimo erdvėse **efektyvumo** siekis tampa esmine jų kūrimosi prielaida (Glasze, 2005; Webster, 2002). Uždaros gyvenvietės negali būti laikomos nei viešosiomis erdvėmis, nei visiškai privačiomis tol, kol gėrybės jose tiekiamos kolektyviai, o vartojamos atskiriant nuo jų „ne narius“ (Pow, 2009; Vesselinov et al., 2007b). Kolektyvinis gėrybių gaminimas ir tiekimas vienodus poreikius turintiems asmenims yra ekonomiškai efektyvesnis, o atskiriamumas (tai, kad klubinėmis gėrybėmis naudojasi tik tie, kurie gali susimokėti už gyvenimą uždaroje gyvenvietėje) apsaugo nuo „laisvųjų raitelių“ ir gėrybių poreikvojimo (Glasze, 2005). Paslaugų ir infrastruktūros tiekimas dažnai vaidina itin svarbų vaidmenį, renkantis gyventi uždaroje gyvenvietėse, ypač miestuose, kuriuose menkai išvystytas viešojo sektoriaus teikiamų paslaugų spektru (Glasze, 2003). Kita vertus, didesnė savivalda, bendrasavininkiško ir atsakomybės jausmas už kaimynystės gėrybes, geresnė jų kokybė bei kiekybė sumažina būsto ir jo aplinkos degradavimo riziką, užtikrina griežtą socialinės ir fizinės aplinkos kontrolę, taip pat stabilią namų vertę (Glasze, 2003; Hendrikx et al., 2016; Wu, 2005). Ir nors uždarų gyvenviečių gyventojai moka papildomai už

narysę, t. y. naudojimąsi klubinėmis gėrybėmis bei klubine erdve, tačiau gyventojams ekonominiu požiūriu tai dažnai „atsiperka“.

Svarbus klausimas klubų ekonomikos kontekste išlieka uždaru gyvenviečių plitimo „varomosios jėgos“ nustatymas remiantis dviejų skirtingų krypčių jėgomis (Csefalvay, 2009, 2011; Kovacs et al., 2014). Remiantis „rinkos skatinamų“ (angl. *market-driven*) procesų kontekstu, uždaru gyvenviečių plitimas conceptualizuojamas kaip rinkos paremtas sprendimas tiekti vietines viešąsias gėrybes ir paslaugas. Kitaip tariant, uždaros gyvenvietės veikia kaip išlaidų dalijimosi klubai. Saugumas laikomas viena iš esminių paslaugų, o klubai steigiasi dėl prevencinių sumetimų pereinant nuo centrinės ar vietinės valdžios prie kaimynystės lygio. Su šiuo modeliu konkuruojantis „politikos skatinamas“ (angl. *politics-driven*) požiūris akcentuoja pasiturinčių asmenų individualistinį ir segregacinį elgesį kaip atsaką į nusikalstamumą. Vadinasi, uždaros gyvenvietės orientuotos į fizinį erdvinio ir socialinio skilimo skatinimą (Csefalvay, 2009, 2011; Kovacs et al., 2014).

Taigi ne tik ekonominio efektyvumo siekis skatina burtis į klubus. Vartai apsaugo ribotas klubines gėrybes nuo prieinamumo pašaliniam asmeniui (Narayanasamy et al., 2011). Klubinių gėrybių teorija gali būti naudojama suprantant tvėrimąsi kaip atsaką į rizikas ar prevenciją nuo nepageidaujamų „kitų“ (Bowers et al., 2006; Manzi et al., 2005). Realus ar tariamas saugumas, kaip klubinė gėrybė, skatina papildomai mokėti už narystę, taip atsiribojant nuo mažesnes pajamas gaunančiųjų ar žemesnio statuso grupių. Tokiu atveju uždaru gyvenviečių fiziniai barjerai psichologiškai apibrėžia, kas yra klubo narys, o kas nėra, didina distanciją, padaro miesto erdvę išskirtinę ir kuria lokalias rinkas klubinėms gėrybėms (Grant et al., 2004a; Guzey, 2014; Webster, 2002).

### 2.2.2. Valdymo ir vartojimo restruktūrizacija mieste

Vienas esminių klausimų, kurį kelia S. M. Low (2003), analizuodama uždaru gyvenviečių populiarumą – ar **municipalinė valdžia** yra pati efektyviausia institucija tiekiant bazines gėrybes ir paslaugas? Uždaros gyvenvietės daugeliui žmonių yra patrauklus sprendimas dėl poreikių ir norų homogeniškumo bendruomenėje ir galimybės pasirinkti bendrų gėrybių paketą pagal savo asmenines preferencijas. Vietoj ne visuomet prieinamų ir kokybiškų viešųjų gėrybių gyventojai tampa klubo nariais su „priemoka“ už privačias paslaugas, kuriomis dalijasi tik to klubo nariai. Taigi uždaros gyvenvietės matomos kaip galimybė eksperimentuoti ieškant sprendimų, kaip

efektyviau ir teisingiau (nors ir griežčiau) tiekti gėrybes ir paslaugas, negu tai daro vietinės savivaldybės (Low, 2003).

Palyginti su municipalinio lygmens valdymu, mikrolygmens kolektyvinis sprendimų priėmimas užtikrina didesnę atitikimo tarp esamų poreikių ir tiekiamų gėrybių laipsnį. Klubų ekonomikos teorija leidžia daryti išvadą (Vesselinov et al., 2007b), kad uždaros gyvenvietės dažniausiai yra homogeniški anklavai. Ši ekonominė gyventojų atranka, kolektyvinis sprendimų priėmimas, panašiais poreikiais ir preferencijomis paremtas išskirtinis teritorijos naudojimas – visa tai veda į socialinę homogeniškumą. Ir nors didesnis homogeniškumas reiškia didesnę socialinę segregaciją, efektyvumo prasme „klubų ekonomika“ gali užtikrinti geresnę ryšį tarp kolektyvinio vartojimo ir sąnaudų mažose homogeniškose bendruomenėse, palyginti su viešuoju gėrybių tiekimu didesnėse heterogeniškose grupėse (Glasze, 2003; Vesselinov et al., 2007b).

Ekonomistas ir geografas Charlesas M. Tiebout 1965 m. išplėtojo hipotetinį modelį (žinomą kaip **Tiebout modelis**), pagal kurį tiek vietos savivaldos institucijos, tiek uždaros gyvenvietės traktuojamos kaip geografiškai suformuoti klubai (Baltušnikienė et al., 2009; Le Goix et al., 2008). Modelio esmę atspindi gyventojų poreikių tenkinimo maksimizavimas renkantis gyvenamąją vietą ten, kur tiekiamas pageidaujamos kokybės ir kiekybės gėrybių paketas ir tai daroma efektyviai. Vienodą gėrybių poreikį turintys gyventojai susijungia į klubus, kuriuose, remiantis Ch. M. Tiebout, gyvens tik tol, kol teikiamų gėrybių paketas adekvačiai atitiks jų poreikius (pvz., prasta savivaldybės teikiamos medicininės priežiūros kokybė gali paskatinti persikelti į kitą savivaldybę). Klubų teritorinė konkurencija veikia kaip prevencinė priemonė prieš neefektyvų gėrybių organizavimą ir tiekimą, o klubų skaičiaus didėjimas ir teritorinio valdymo sistemos fragmentavimas tą efektyvumą turėtų užtikrinti (Baltušnikienė et al., 2009).

R. Le Goix ir Ch. Webster (2008), remdamiesi Ch. M. Tiebout, teigia, jog klubinės valdžios efektyvumas pagrįstas iš esmės todėl, kad šitaip lieka mažiau nerealizuotų tikslų (norų, poreikių, preferencijų, saugumo jausmo ir t. t.) miesto apgyvendinimo sistemoje. Galima matyti aiškų ryšį tarp sumokėtų mokesčių ir už juos gaunamos naudos. Spartus uždarų gyvenviečių augimas suponuoja požiūrį, kad viešas kolektyvinių gėrybių ir paslaugų tiekimas dažnai iš tiesų yra neefektyvus (Vesselinov et al., 2007b), o Jūratės Baltušnikienės ir Algirdo Astrausko (2009) nuomone, jau vien pačiu subsidiarumo principu netiesiogiai akcentuojama, kad teritorinė savivaldybė nėra pajėgi efektyviai gaminti ir organizuoti viešąsias gėrybes. Viešoji municipalinė valdžia galėtų būti tokia efektyvi tik su sąlyga, kad individai, kurių žinojimas absoliutus, laisvai juda tarp miestų (Le Goix et al., 2008).

Visgi realybėje modelio funkcionalumą, t. y. teritorinių valdymo vienetų fragmentacijos ir ekonominio efektyvumo koreliaciją, riboja daugybė veiksnių. Teritorinių savivaldybių atveju politiškai aktyvūs gyventojai savo poreikių nepatenkinimą išreiškia balsavimo, o ne „balsavimo kojomis“ alternatyva (Baltušnikienė et al., 2009).

Ch. Webster (2002) konceptualizuoja miesto erdvę kaip viešos, privačios ir klubinės erdvių rinkinį per teisės į **vartojimą** prizmę. Miesto viešosiose erdvėse gėrybių vartojimo teisėmis dalijasi visi individai, išskyrus ne piliečius, kuriems teisės gali būti apribotos. Klubinėse erdvėse gėrybių vartojimo teisės padalytos tarp grupės narių ir šiuo požiūriu visada yra mažiausiai viena grupė, neturinti teisės tų gėrybių vartoti. Privačių erdvių atveju gėrybės pasiskirsto nebe tarp grupių, o jų viduje tarp individų, turinčių aiškiai priskirtas vartojimo teises (Webster, 2002). Viešųjų gėrybių esminis bruožas yra prienamumas visiems nereikalaujant papildomų mokesčių už jų naudojimą. Tačiau kai municipalinė valdžia perduoda įgaliojimus reguliuoti viešųjų gėrybių tiekimą ne viešajam subjektui, toje teritorijoje, papildomai surenkant mokesčius, susidaro sąlygos nuo gėrybių vartojimo atskirti „ne narius“. Uždaroms gyvenvietėms apibūdinti Ch. Webster (2002) naudoja „kolektyvaus vartojimo klubo“ bei „nuosavybės teisių bendruomenės“ (angl. *proprietary communities*) apibūdinimus, siekdamas pabrėžti jų prigimtį. Georg Glasze (2003) uždaras gyvenvietes vadina „ekstremaliomis viešosios erdvės privatizavimo formomis“. Toks **erdvės privatizavimas** pasikeitus viešųjų gėrybių nuosavybės teisėms kuria teisėtą viešojo priėjimo ribojimą kontroliuojamose erdvėse (Vesselinov et al., 2007b).

G. Glasze (2003) nuomone, net ir viešosios savivaldybės kartais gali įgyti atskiriamumo bruožų ir palaipsniui tapti klubinėmis be privataus sektoriaus valdymo įsikišimo. Daugiau turtingų gyventojų turinčios savivaldybės ir pačios yra turtingesnės, gali tiekti daugiau ir geresnės kokybės viešųjų gėrybių, už kurias gyventojai pasiruošę mokėti brangiau. Namų ūkiai, negeneruojantys „adekvačių“ pajamų, gali tapti nepageidaujami ir palaipsniui vietinės viešosios gėrybės savivaldybėse gali tapti klubinės. Atskiriamumo mechanizmas veikia panašiai kaip privačiai valdomose kaimynystėse (Glasze. 2003).

Ch. Webster (2002) į miesto erdvę siūlo žiūrėti kaip į besijungiančių ir persidengiančių klubinių erdvių konfigūraciją – miestas natūraliai fragmentuojasi į daug mažų „publikų“. Suinteresuotų individų ir namų ūkių grupių klasterizavimasis traktuojamas kaip natūralus rinkos procesas, o kolektyviniu vartojimu pagrįstos mikrovisuomenės formuoja miesto struktūrą. Erdvinis nuotolis nuo viešųjų gėrybių taip pat struktūruoja vartojimo erdvę mieste. Šioje struktūroje privačių kaimynysčių sklaida gali

būti apibūdinama kaip naujos teritorinės organizacijos kūrimas persitvarkant nuosavybės teisėms lokaliu lygmeniu, kur įgalinamas atskiriamasis (angl. *exclusive*) kolektyvinis gėrybių vartojimas, o politiniai sprendimai priimami tam tikros savivaldos organizacijų. Uždaros gyvenvietės su savo privačiu valdymu, narystės mokesčiais, vietinėmis paslaugomis, biudžetu, sutartimis bei taisyklėmis panašėja į miesto klubų „mini versijas“ – miestus miestuose, klubus klubuose (Webster, 2002).

Perėjimas prie masto ekonomikos, galimybė reaguoti į diferencijuotą paklausą ir fragmentuotą socialinį statusą – šiame kontekste uždaros gyvenvietės matomos kaip efektyvus būdas organizuoti vartojimo erdvę. Kai paslaugos tiekiamos per vartotojų mokesčius ir privačius susitarimus, piliečius vartotojais traktuojantis institucinis restruktūrizavimas yra natūrali pasekmė (Wu, 2005). Kai kurie autoriai (Glasze, 2005; Guzey et al., 2010; Webster, 2002) uždarų gyvenviečių plitimą mato kaip institucinę inovaciją, užtikrinančią efektyvų rinkos skatinamą gėrybių tiekimą gyventojams, kurie tai finansuoja pagal nuosavybės bei narystės susitarimus. Šiuo požiūriu Oscar Newman (1996, cit. iš Vesselinov et al., 2007b) uždaras gyvenvietes netgi laiko politiškai ir finansiškai tvariomis institucijomis. Vidinis tvarumas užtikrinamas savivaldos organizacijų egzistavimo, o perduotos joms atsakomybės leidžia viešajai valdžiai pasiekti didesnę finansinį subalansuotumą (Vesselinov et al., 2007b).

Ch. Webster (2002) nuomone, klubinių gėrybių tiekimo efektyvumas neturėtų būti suprantamas tik grynai ekonomine prasme pačios bendruomenės viduje. Bendrąją prasme efektyvumas pasiekiamas ne tik atskiriant „laisvuosius raitelius“ ir nemokius vartotojus, bet ir, keičiant viešų, privačių bei klubinių erdvių konfigūraciją, kuriant bendrą miesto socialinį naudingumą (angl. *utility*). Autoriaus teigimu, miestas egzistuoja todėl, kad tokių „aglomeracijų“ tinklo teikiama nauda iš esmės yra pozityvi (Webster, 2002).

Kai kurie miesto ekonomistai (Nelson 1989 ir Foldvary 1994, cit. iš Glasze, 2003) privacias kaimynystes vertina kaip miesto institucijų „**natūralią evoliuciją**“. Ilgalaikeje perspektyvoje uždarų gyvenviečių sklaida galėtų tapti tokios teritorinės organizacijos, kur kiekvienas individas gyvena autonominiame anklave pagal savo finansines galimybes – bazinių paslaugų tiekimas tiesiogiai priklausytų nuo individualaus turto, o pagrindinės gyvenimo galimybės būtų padalytos labai nevienodai (Glasze, 2003). Kaip teigia Ch. Webster (2002), miesto erdvė faktiškai jau yra diferencijuotas produktas, ir ar klubinės rinkos fundamentaliai restruktūrizuos miestus ilgalaikeje perspektyvoje – lieka atviras empirinis ir normatyvinis klausimas.

### 2.2.3. Ekonominis efektyvumas ar socialinis teisingumas?

Be jokios abejonės, klubinių erdvių naudojimo teorija nėra bandymas **socialiai legitimuoti** uždarų gyvenviečių patrauklumą – tai tik ekonominėmis perspektyvomis paremtas uždarų gyvenviečių fenomeno aiškinimas, nevertinantis potencialių segregacinių pasekmių miesto erdvei. Nors Ch. Webster (2002) ir vadina socialinę atskirtį „grupinio vartojimo šalutiniu produktu“ bei „miesto gyvenimo faktą“, visgi kaip klubinių gėrybių forma uždaros gyvenvietės reprezentuoja tik specifinius vartotojų interesus ir kuria „narystės organizacijas“, apimančias tam tikras žmonių kategorijas, bet atskiriančias kitas. Visuomenės perspektyvoje reikalingas „atsargesnis“ kompromisas tarp teritorinių klubų ekonomikos efektyvumo ir segregacinio efekto bei visuomenės fragmentacijos (Glasze, 2003; Pow, 2009).

Y. Woo ir Ch. Webster (2014) akcentuoja ekonominio **efektyvumo ir socialinio teisingumo** prieštarą atsirandant uždaroms gyvenvietėms, kaip dominuojančiam miesto nekilnojamojo turto plėtros „žanrui“. Dėl ekonominės naudos, neišvengiamai pasiekiamos tik per teisinį ir fizinį aptvėrimą, socioerdviškai dalijamos teritorijos ir kuriamos mikro-visuomenės. Teisingumo klausimas adresuojamas socialinės segregacijos problemoms, o efektyvumas reprezentuoja viešosios valdžios nepajėgumą. Kolektyvinis gėrybių tiekimas efektyviai apsaugo kolektyvines erdves, tačiau silpnina viešąsias, ir ši socialinės kainos diskusija yra itin svarbi vietinėms valdžioms, kurios turi ir skatinti, ir reguliuoti naujų urbanistinių formų plitimą (Woo et al., 2014).

Ch. Webster (2002) požiūris į miesto erdvės rekonfiguraciją kaip natūralų procesą iš esmės prieštarauja vyraujančioms miesto sociologijos perspektyvoms – jis negretina uždarų gyvenviečių plėtros su socialinės atskirties, nelygybės bei elitizmo išraiškomis. Autorius parodo, kad, užuot mačius tvėrimosi fenomeną kaip aiškiai grasinantį viešajai erdvei bei socialiniam teisingumui, jis gali būti matomas kaip miesto erdvės rekonfiguracijos metafora, formalizuojanti saugumo ir miesto erdvės kontrolės valdymą (Bowers et al., 2006).

Be segregacinio efekto ir kitų uždarų gyvenviečių **kritikos** taškų, kritikuojamas ir pats klubinių gėrybių tiekimas kaip toks (Hendriks et al., 2016). Efektyvus klubinių miesto paslaugų tiekimas gerins aukštos kokybės patogumų uždaros gyvenvietės viduje tiekimą, tačiau tikėtina, kad už klubo ribų bendra paslaugų kokybė prastės. Kolektyvinis tiekimas gali neigiamai paveikti tuos piliečius, kurie neketina pirkti būsto uždaroje gyvenvietėje:

mažinti valdžios investicijų skubą esminėms viešosioms paslaugoms<sup>1</sup>, o pasiturinti (ir dažnai įtakingiausia) visuomenės dalis tuo bus patenkinta. Dar blogiau, klubo nariai gali nepalaikyti didelio masto investicijų į viešąsias paslaugas, kurių jiems nereikia, bet už jas mokėti jie taip pat turėtų. Klubinės gėrybės uždaroje gyvenvietėse automatiškai sukelia specifinį socialinį efektą – „ne narių“ išstūmimą, atskyrimą nuo paslaugų, o erdvė savaiame tampa palanki nelygybei ir atskirčiai kurtis greta jau esančių finansinių atskirties formų. Be to, skatindama kolektyvinį paslaugų tiekimą municipalinė valdžia kartu praranda kontrolės svertus, užtikrinančius, kad paslaugos bus prieinamos ir ne uždarų gyvenviečių gyventojams. Besikeičiant miestams paslaugų tiekimas tampa sudėtingas mechanizmas, o „vartotojų klubai“ gali apskritai išstumti valstybę iš viešųjų gėrybių tiekimo (Hendrikx et al., 2016).

Viešojoje municipalinė valdžia skatina uždarų gyvenviečių kūrimąsi ir kolektyvinį gėrybių tiekimą, nes tai mažina administracines išlaidas ir viešąją atsakomybę (Hendrikx et al., 2016). Urbanistinė drieka daugelyje besivystančių šalių kelia naujos infrastruktūros poreikį, o uždaros gyvenvietės, su minimaliomis sąnaudomis pritraukiančios pasiturinčius mokesčių mokėtojus, tampa tobula „grynųjų pinigų kalve“ vietinei valdžiai. Tokia situacija veda į teritorinį fragmentavimąsi ir „Tiebout pasaulio“ – mažų konkuruojančių vietinių valdžių pasaulio – kūrimąsi (Le Goix et al., 2008).

### 2.3. Sociologinė perspektyva: baimės ir galios diskursai

Baimės diskursas yra viena pagrindinių uždarų gyvenviečių plėtros sociologinių prielaidų, neretai laikoma vienu pagrindinių fenomeno populiarumo motyvų greta ekonominės efektyvumo perspektyvos, todėl disertacijoje jai teikiamas išskirtinis dėmesys<sup>2</sup>. Skirtingų pasaulio regionų uždarų gyvenviečių tyrėjai tokias gyvenvietes mato kaip baimės kultūros fenomeno ar miesto baimės, valdančios visuomenę, rezultatą – įvairių miesto aplinkoje tvyrančių baimių ir socialinės aplinkos kontrolės poreikio išraišką. Visuomenė stengiasi savo baimes erdviškai valdyti, socialinės kontrolės technikomis atsiriboti nuo įsivaizduojamų pavojų ir „išgryninti“ savo

---

<sup>1</sup> Tai aktualu šalyse, kur uždaros gyvenvietės sudaro daugumą naujų būsto projektų, pavyzdžiui, Kinijoje, Šanchajuje jau nuo 1990 m. daugiau nei 80 % naujų rezidencinių projektų buvo aptverti (Hendrikx et al., 2016). Tačiau galimas ir priešingas efektas – uždarų gyvenviečių atsiradimas neretai skatina miesto dalies fizinės aplinkos gerėjimą (funkcinė integracija).

<sup>2</sup> Dalis šiame skyriuje pateiktų rezultatų pristatyta ir disertacijos autorės publikacijoje „Miesto baimės teritorinė raiška: uždarų gyvenviečių sklaida Lietuvoje“ (Balčaitė, 2020).

gyvenamąją aplinką, kurdama „baimės anklavus“. Tik nuo ko gi iš tikrųjų ginasi uždarytose gyvenvietėse?

Įvairių baimių vyravimo visuomenėje priežastys aiškinamos Barry Glassnerio pasiūlyta „baimės kultūros“ (angl. *culture of fear*) koncepcija, pristatyta antroje šio skyriaus dalyje. Dėl medijomis modeliuojamos visuotinės baimės ir nerimo žmonės pasineria į uždarytą gyvenimą, kurio fenomeną Stanley D. Brunn (2006) konceptualiai struktūruoja į uždarytas gyvenvietes, uždarytą mentalitetą ir uždarytą gyvenimą. Miesto baimės problematika glaudžiai siejasi su siekiu kontroliuoti socialinę aplinką, erdviškai lokalizuojant galią kuriamomis architektūrinėmis formomis. Šiame kontekste svarbi M. Foucault galios išraiškos miesto erdvėje koncepcija, aptariama skyriaus pabaigoje.

Remdamiesi motyvais, dėl kurių žmonės renkasi gyventi uždaroje gyvenvietėje, E. J. Blakely ir M. G. Snyder (1997) pasiūlė (o dauguma tyrinėtojų perėmė) skirstymą į tris tipus. Baimės ir galios diskursų analizė suteikia prielaidas manyti, kad ne tik saugumo motyvais paremtos uždarytos gyvenvietės (angl. *security zone community*), bet ir prestižinės kaimynystės (angl. *elite community*) ir tam tikrą gyvenimą atitinkančios homogeniškos bendruomenės (angl. *lifestyle community*) atspindi vienokią ar kitokią baimės jausmą bei siekį kontroliuoti socialinę aplinką. Galima teigti, kad noras gyventi tarp tokių patį socialinį statusą ar gyvenimą turinčių žmonių taip pat signalizuoja žmonių nerimą, socialumo ir „kitoniškumo“ baimę, su kuria tvarkomasi pasitelkiant galios realizavimo mieste mechanizmus.

### 2.3.1. Uždarytos gyvenvietės kaip atsakas į miesto baimę

#### 2.3.1.1. Nusikaltimų baimė ir socialinis nesaugumas mieste

Uždarytose gyvenvietėse tyrimų (Blakely et al., 1998; Lemanski, 2006; Low, 2003; Vilalta, 2011; Wu, 2005) įvairiuose regionuose duomenys rodo, kad baimė ir saugumo jausmo siekis yra pagrindiniai žmonių pasirinkimo gyventi uždaroje gyvenvietėje motyvai. Uždarytos gyvenvietės dažnai matomos kaip atsakas į nusikaltimų baimę ir valdžios nepajėgumą užtikrinti visuomenės saugumą (Wu, 2005). Gyventojai ieško būdų, kaip kontroliuoti socioerdvines baimes ne tik apsaugą užtikrinančiomis rezidencinėmis urbanistinėmis formomis (aptveriant ir saugant savo gyvenamąją erdvę), bet ir pasikeitusia gyvenimu (apribojant erdvinį judėjimą bei socialinius ryšius) (Lemanski, 2004, 2006). Vertindami rizikas ir siekdami eliminuoti baimę bei minimizuoti potencialų nusikalstamumą, gyventojai modifikuoja ir pritaiko savo aplinką, kurdami tai, ką Agbola (1997; cit. iš Lemanski, 2004) vadina „baimės architektūra“,

S. M. Low (2005) – „baimės kraštovaizdžiu“, E. J. Blakely ir M. G. Snyder (1997) – „baimės anklavais“.

Baimė ir saugumas uždaru gyvenviečių perspektyvoje traktuojami kaip dvilypis konceptas, apimantis faktinį ir percepcinį (Wilson-Doenges, 2000), arba objektyvų ir subjektyvų (Babachinaitė, 2006), lygmenis. Nors faktinis nusikalstamumo lygis pastaraisiais dešimtmečiais mažėja, nusikalstamumo baimė didėja. Matyti, kad nusikaltimų baimė yra labiau paplitusi negu faktinis nusikalstamumas, o gyventojų sąmonėje egzistuojantis suvokiamas saugumas nepriklauso nuo faktinio nusikalstamumo lygio (Low, 2003). Tiek nusikaltimų baimė, tiek patiriamo saugumo jausmas nėra tapatinami su saugumo užtikrinimo visuomenėje lygiu: objektyviai gana saugioje aplinkoje žmonės gali jaustis nesaugūs, ir atvirkščiai (Babachinaitė, 2006). Deja, nusikaltimų baimės padariniai tokie pat kaip faktinio nusikalstamumo – verčia žmones be reikalo perdėti saugotis, atsiriboti nuo socialinių veiklų, kelia nepasitikėjimo vienu kitais lygį (Wilson-Doenges, 2000).

Baimė visada turėjo įtakos urbanistinėms formoms, miesto planavimui, apgyvendinimo struktūrai ir erdviniam piliečių pasiskirstymui. Ryšys tarp baimės ir naujų būsto projektų ypač akcentuojamas šalyse, kurioms būdingas aukštas nusikalstamumo lygis. Tačiau istoriškai miestai būdavo fortifikuojami siekiant atriboti svetimuosius ir minimizuoti baimę, o modernūs miestai vystosi kaip atsakas į baimę tų, kurie jau yra viduje (Lemanski, 2004; Vilalta, 2011). Uždaru gyvenviečių, kaip atsako į nusikalstamumą ir baimę, kūrimo galima įžvelgti ir daugiau paradoksų. Pirma, tyrimai rodo, kad uždaru gyvenviečių kūrimas nebūtinai užtikrina jų gyventojams saugumą – t. y. neturi didesnės įtakos faktiniam nusikalstamumui (Guzey et al., 2010; Low, 2003; Manzi et al., 2005; Vilalta, 2011; Wilson-Doenges, 2000). Uždaros gyvenvietės nebūtinai yra saugesnės už neaptvertas priemiesčių kaimynystes; tai labiau lemia bendros tos miesto dalies ar rajono tendencijos, bet ne gyvenvietės ar kvartalo aptvėrimas bei saugojimas (Blakely et al., 1998). Uždaros gyvenvietės gali netgi dar labiau prisidėti prie potencialaus nusikalstamumo. Tai, kad dauguma tokių anklavų asocijuojasi su didesnės pajamos turinčiais namų ūkiais, gali „pritraukti“ nusikaltimus ir savaime tapti vandalizmo, įsilaužimų ir potencialiai „pelningesnių“ vagysčių tikslu (Low, 2003; Manzi et al., 2005).

Kaip dar vieną paradoksą reikia paminėti tai, kad uždaros gyvenvietės ne tik nelemia faktinio saugumo, bet ir nebūtinai skatina saugumo jausmo stiprėjimą (Belk, 2017; Blakely et al., 1998; Lemanski, 2004; Low, 2003; Manzi et al., 2005; Vilalta, 2011). Taigi, nors ir siekdami jaustis saugesni, persikėlę gyventi už vartų ir tvorų jie nebūtinai tokie jaučiasi. Empirinių tyrimų rezultatai yra priešaringi, todėl nėra žinoma, ar uždaros gyvenvietės iš

tiesų padeda kontroliuoti ar mažinti baimę, nors ir yra „saugesnės aplinkos pažadas“ (Vilalta, 2011). Pavyzdžiui, Kvala Lumpūro (Malaizija) priemiesčių tyrimas rodo, kad uždarų gyvenviečių gyventojai netgi jaučiasi mažiau saugūs negu gyvenantieji „už tvoros“ (Abdullah et al., 2012). Anot S. M. Low (Low, 2003), dauguma gyventojų dar labiau nerimauja, kad gali būti apiplėšti. Ir nors tikimasi, kad uždarų gyvenviečių gyventojai mėgausis didesniu saugumo jausmu ir labiau atsipalaiduos, iš tiesų dažnai jie tampa dar budresni, užsirakina ne tik gyvenvietės viduje, bet ir savo name. Taigi procesas tampa tarsi dviejų krypčių: ne tik atskiriami pašaliniai (angl. *lock-out*), bet ir patys gyventojai „užsirakina“ viduje (angl. *lock-in*) (Belk, 2017).

Šalyse, kurioms būdinga gili socialinė atskirtis ir didelis uždarų gyvenviečių mastas, gyvenimas tokiose gyvenvietėse žmones dar labiau įbaugina: jie bijo palikti savo namus ir kaimynystę, išeiti į lauką ar kur nors keliauti, išskyrus saugomus prekybos centrus (Belk, 2017). Aukštos sienos, šunys, ginkluota apsauga ir uždara kaimynystė neatneša ramybės, bet kaip tik reprodukuoja baimes, nes apie jas nuolat galvojama ir kalbama (Lemanski, 2004), o padidėjęs rizikos suvokimas mažina tolerancijos visoms saugumo grėsmėms lygį (Michailovič, 2012). S. M. Low (Low, 2003) šiame procese įžvelgia tarsi „užburtą ratą“: atsargumo priemonių ėmimasis veda į didesnę socialinę izoliaciją, kuri skatina savo pažeidžiamumo suvokimą, taigi ir dar daugiau baimės, su kuria gyventojai tvarkosi imdamiesi dar didesnių saugumo priemonių ir taip tapdami dar labiau izoliuoti.

E. J. Blakely ir M. G. Snyder (1998) ir G. Wilson-Doenges (2000) pažymi, kad, nors gyventojai dažnai tvirtina besijaučiantys kur kas saugesni, iš tiesų jų nuogaštavimai dėl įsilaužimų, užpuolimų ar pagrobimų visai nerodo jų patiriamo faktinio saugumo jausmo stiprėjimo. Etnografiniai S. M. Low (Low, 2003) tyrimai taip pat parodė, kad vartai ir tvoros kuria ne ką kitą, o netikrą (angl. *false*) saugumo jausmą. Apsitvėrimas labiau reflektuoja baimę ir veikia kaip kasdieniai priminimai apie realius ar įsivaizduojamus pavojus kitoje jų pusėje, bet beveik neturi įtakos realiai gyventojų gerovei (Blakely et al., 1998). Baimė ir toliau egzistuoja tarp vartų ir tvorų: nors gyventojai tiki, kad vartai „veikia“, jie vis tiek diegia apsaugos sistemas ne tik kontroliuodami patekimą į uždarą gyvenvietę, bet ir apsaugodami individualius namus (Belk, 2017; Low, 2003). G. Wilson-Doenges (2000) diskutuoja, kad saugumo jausmo stoką gyvenvietės viduje galbūt lemia socialinės atsakomybės ir natūralios bendruomenės apsaugos nebuvimas, taip pat jausmo, kad jų saugumas kažkam iš tiesų rūpi (ne tik svetimiems samdomiems darbuotojams ar elektroninėms sistemoms). Jei gyvenvietės aptvertumas ir suteikia daugiau saugumo jausmo, gyventojai nori jo dar daugiau, nes daugiau apie tai galvoja ir dėl to nerimauja. S. M. Low (2001) retoriškai klausia, koks galėtų būti kitas

žingsnis šioje progresijoje, jeigu jau dabar gyventojai baiminasi dėl to, kad „apsaugos darbuotojas gali užmigti arba pats būti nusikaltėlis“? (Low, 2001). G. Wilson-Doenges (2000) ironiškai konstatuoja, kad uždary gyvenviečių gyventojai „apsigauna“ per daug mokėdami už gaunamą „grąžą“ ir iš tiesų kenčia be reikalo: kuriamas saugumo jausmas nėra tikras, o socialiniai padariniai pernelyg žalingi.

Saugumo jausmas ir baimė iš tiesų siejasi su fizine aplinka, tačiau su būsto tipu ne tiek daug, kiek tikimasi. Kur kas reikšmingesni, kaip pažymi C. J. Vilalta (2011), yra lyties ir amžiaus veiksniai, socialinio marginalumo lygis, kaimynystėje vyraujantis baimės diskursas, nuomonė apie vietinę policiją ir pan. Autorius konceptualizuoja skirtingas teorines baimės prieigas uždary gyvenviečių kontekste. Pirma, *viktimizacijos teorija* teigia, kad viktimizacijos patyrimas gali turėti ilgalaikį poveikį aukoms: jos labiau kenčia nuo nusikaltimų baimės negu tie, kurie viktimizacijos nepatyrė (Vilalta, 2011). Kriminalinės viktimizacijos padariniai formuoja baimę patirti bet kokio pobūdžio (materialinio, dvasinio, fizinio) žalą dėl nusikaltimo, taip pat visuomenės solidarumo erozijos (Babachinaitė, 2006). Viktimizacijos teorija atskiria tiesioginę (kai auka asmeniškai nukenčia nuo nusikaltimo) ir netiesioginę (kai kiti asmenys nukenčia dėl žinojimo apie auką) viktimizacijos formas (Vilalta, 2011). Vadinasi, neretai užtenka žinoti, kad kaimynystėje buvo padarytas nusikaltimas, ir jau patys tampame aukomis – kenčiame nuo nusikaltimų baimės. Ypač svarbų vaidmenį, anot S. M. Low (Low, 2003), vaidina buvusi smurtinės viktimizacijos patirtis, ir šiuo atveju labiau traumuojantys įvykiai kuria stipresnį „pasklidimo efektą“, kai aukos pradeda bijoti daugelio kriminalinės viktimizacijos tipų, o įsilaužimų traktavimas nebe tik kaip išorinių grėsmių, o jau esančių gyvenvietės viduje, baimę multiplikuoja ir padaro nuolatine būseną (Low, 2003).

*Fizinio pažeidžiamumo* (angl. *vulnerability*) *teorija* numato, kad nusikaltimų baimė bus didesnė tų asmenų, kurie fiziškai yra mažiau pajėgūs apsiginti arba atsigauti po buvusio nusikaltimo. Tipinės empirinės koreliacijos čia yra amžius ir lytis: vyresniems žmonėms labiau negu jauniems ir moterims labiau negu vyrams būdinga nusikaltimų baimė. Tačiau čia išryškėja vadinamasis nusikalstamumo baimės paradoksas, nes realybeje vyresnių žmonių ir moterų viktimizacijos tikimybė yra mažesnė (Michailovič, 2012). Priešingai negu viktimizacijos teorija, kuri paremta objektyviais veiksniais (t. y. nusikaltimo patyrimu), fizinio pažeidžiamumo teorija remiasi subjektyvumu (Vilalta, 2011).

Remiantis *socialinio pažeidžiamumo teorija* tikimasi, kad individai, priklausantys žemesnėms socialinėms grupėms (pajamų, išsilavinimo, užimtumo atžvilgiu), greičiausiai labiau kentės nuo nusikaltimų baimės.

Tačiau visgi uždarų gyvenviečių kontekste finansinė bei klasinė padėtis vertinama prieštarškai, kaip ir apskritai baimės santykis su socialiniu ekonominiu statusu (Michailovič, 2012). Pasiturintieji gali pasižymėti didesniu saugumo jausmu negu vargingieji, nes jiems lengviau išvengti nusikaltimų ar atsigauti po jų poveikio (Vilalta, 2011; Wilson-Doenges, 2000). Turtingieji lengviau „susitvarko“ su baimėmis kontroliuodami savo fizinę ir socialinę aplinką (Low, 2003), todėl ir pats saugumas gali būti traktuojamas kaip prestižo ir statuso simbolis, apibrėžiamas pagal pajamas, priėjimą prie apsaugos paslaugų ir galimybes išvengti socialinių kontaktų (Guzey et al., 2010). Tačiau, kita vertus, pasiturintiems asmenims kaip tik gali būti būdingas stipresnis potencialios viktimizacijos jausmas, aiškinamas nuolatiniu nerimu dėl savo turto apsaugos, dėl to jie kuria savo „fortifikuotą rojų prieš grėsmingą pasaulį“ (Low, 2003).

*Socialinės suirutės* (angl. *social disorder*), dar kitaip apibrėžiama kaip „necivilizuotumo“ (angl. *incivility*), teorija numato, kad kaimynystėms, kur prastesnės fizinės aplinkos sąlygos, bus būdingas aukštesnis baimės lygis, kuris koreliuoja su faktiniu nusikalstamumu, skurdo lygiu, populiacijos amžiaus struktūra, šeimos struktūros rodikliais (Vilalta, 2011). Socialinės kontrolės ir socialinės sanglaudos stoka iš tiesų sukuria sąlygas tiek faktinei viktimizacijai, tiek jos baimei, o uždarų gyvenviečių kontekste tai dažnai tampa netgi svaresne baimės priežastimi negu faktinis nusikalstamumas.

*Socialinių tinklų teorija* susitelkia į informacijos srautus tarp individų: manoma, kad bendruomenės, kurioms būdingas aukštesnis bendravimo ir sanglaudos lygis, atlikdamos neformalią socialinę kontrolę, patirs žemesnio lygio nusikalstamumą ir jo baimę, į tai reaguos kolektyviai ir efektyviai (Vilalta, 2011). S. M. Low (Low, 2003) taip pat pažymi, kad uždaroje gyvenvietėse socialiniai kontaktai bei familiarumas su socialine aplinka skatina saugumo jausmo stiprėjimą. Etninių ar kitų socialinių grupių atskirties atveju baimės dažnai būna paremtos nesupratimu ir patirties bei žinių neturėjimu (Manzi et al., 2005). Tačiau galimas ir atvirkštinis variantas, kai stipriais socialiniais ryšiais paremtose bendruomenėse baimės plinta greičiau, nes informacijos srautas yra greitesnis ir didesnės apimties (Vilalta, 2011).

### 2.3.1.2. Baimės kompleksiskumas: ko iš tikrųjų bijoma?

Analizuojant baimę, kaip pagrindinį kėlimosi į uždaras gyvenvietes motyvą, reikia pažymėti, kad „nusikaltimų baimės“ sąvoka apima kur kas platesnį kontekstą ir apibūdina bendrą baimės ir nesaugumo jausmo mišrų reiškinį. Kriminologijos ir miesto sociologijos tyrimuose „nusikalstamumo baimė“ vis dažniau suvokiama plačiuoju kontekstu, nes nusikalstamos veikos, kurios yra

nesaugumo priežastis, nebepaaiškina šio reiškinių“ (Michailovič, 2012). Būdama sudedamąja platesnio baimės ir nerimo (susijusio su gyvenimu mieste sąlygomis) komplekso dalimi, nusikaltimų baimė turėtų labiau atitikti būtent šios bendros baimės ir nerimo, o ne faktinio nusikalstamumo kaip reiškinių, tendencijas (Michailovič, 2012). Šios prielaidos paaiškina, kodėl uždarytų gyvenviečių plėtra dažnai yra priešinga nusikalstamumo lygio pokyčiams. Panašiai situaciją aiškina ir F. Wu (2005): jeigu nusikaltimų baimė yra psichologinė ir nėra statistinio įrodymo, kad nusikalstamumas visuotinai didėtų, tai ir ši suirutė negali būti „gydoma“ fiziškai (Wu, 2005), t. y. apsitvėrimas tvoromis vargiai ar gali išspręsti visuomenės nesaugumo ir nerimo problemas.

Nusikaltimų baimė apibrėžiama kaip „kriminalinės viktimizacijos grėsmės sukelta racionali arba iracionali baimės arba nerimo būseną“ (Dobrynina, 2008). Panašiai ir S. M. Low (Low, 2003) skiria du psichologinius racionalumą-iracionalumą atspindinčius nusikaltimų baimės komponentus: pažintinį (tai rizikos suvokimas) ir emocinį (jautimasis išsigandusiam). Ilona Michailovič (2012) nusikalstamumo baimę vertina kaip „emocinį atsaką į tai, ką asmuo suvokia kaip situaciją, susijusią su nusikalstama veika“. Baimę, skatinančią žmones keltis į uždarytas gyvenvietes, S. M. Low (Low, 2003) vadina tokios „mąstysenos produktu“, kai prie realaus nusikalstamumo baimės dar prisideda tam tikrų grupių žmonių baimė, miesto ir apskritai socialinio pasaulio baimė. Nusikaltimų ir smurto baimė iš tiesų yra susijusi su kažkokiomis kitomis baimėmis, kurias ne taip lengva išreikšti (Low, 2003). Anot B. Glassner (2010), tai, ar žmonės saugosi individualiai, ar kolektyviai, ir tai, ką jie įvardija savo baimės šaltiniu, nebūtinai atspindi jų tikrąsias baimes. Nesvarbu, ar nusikalstamumas yra dažnas ir stiprus, ar grėsmė yra reali, ar tik įsivaizduojama – baimė yra labai reali. Nerimą kelia vis spartesnis demografinis augimas ir ekonominiai bei socialiniai pokyčiai, ir nieko keisto, kad kai yra tiek perdėtų ir sudėtinių baimės šaltinių, uždarytos gyvenvietės tampa šių procesų kontrolės bei urbanistinės tvarkos stabilumo ieškojimo išraiška; vartai ir tvoros atskiria pasaulį, kuriame jaučiamės pažeidžiami (Blakely et al., 1997, 1998).

Spartūs demografiniai, ekonominiai ir socialiniai pokyčiai lėmė netikrumo jausmo dėl ateities ir dėl savo kaimynystės stabilumo didėjimą. Žmonės stengiasi pabėgti nuo platesnio netvarkos ir suirutės jausmo, didėjančios įtampos tarp skirtingų socialinių grupių, kontrolės dėl savo gyvenimo aplinkos praradimo. Negalėdami pasikliauti viešuoju reguliavimu ir kontroliuoti savo gyvenamosios aplinkos (eismo, triukšmo ar nepažįstamųjų atžvilgiu) žmonės linkę nuo šio „netvarkos“ jausmo atsiriboti. Visa tai atspindi didėjanti nusikaltimų baimė, kuri mažai susijusi su faktinėmis nusikalstamumo

tendencijomis ir vietomis (Guzey et al., 2010). Charlotte Lemanski (2006) tokiai situacijai apibūdinti vartoja terminą „nusikaltimų baimė plus“ (angl. *fear of crime plus*), pabrėžiantį, kad ši baimė yra susijusi su platesniais procesais negu tiesiog nusikalstamumas. Ji apima kitų rasių, tautybių, etninių ar socialinių grupių buvimą artimoje aplinkoje, skurdo baimę, pokyčių baimę, taip pat baimę dėl neapibrėžtos ateities. Rizikos diskursas tampa pagrindiniu šiuolaikinės visuomenės, kuri yra vis mažiau tikra dėl savo ateities, bruožu. „Šią riziką charakterizuoja tai, kad žinios apie ją yra vis menkesnės, o tai reiškia, kad lieka mažiau galimybių ją kontroliuoti“ (Michailovič, 2012). I. Michailovič kaip galimus tikslesnius baimės apibūdinimus mini nesaugumą dėl šiuolaikinės gyvenamosios ar gyvenimo kokybės, netvarkos suvokimą, miestiską nerimą, o visa tai žmonių sąmonėje yra susiję su rizika tapti nusikaltimo auka. Taip pat reikia pažymėti, kad nusikaltimų baimės etiketė gali būti naudojama kaip „priimtina“ gilesnei socialinei diferenciacijai ar kultūrinių skirtumų baimei legitimuoti; ypač rasinės diferenciacijos atveju baimė nebūna tiesiogiai reiškiamą ir drąsiai demonstruojama, o paslėpta po priimtinesniais diskursais (Lemanski, 2004, 2006).

Nusikaltimų baime grindžiama ir uždarų gyvenviečių plėtra, tačiau dažnai po ja iš tiesų slepiasi skirtumų baimė. Net šalyse, kuriose aukštas nusikalstamumo lygis, nusikaltimų baimė vis tiek apima ir „kitų“ baimę. „Kito“ įvaizdis yra „maitinamas“ kasdienėmis kalbomis apie nusikalstamumą, kuriose incidentai yra perdėti, o nusikaltėliai vaizduojami kaip „kitų“ grupės nariai. Tai stiprina „mes“ ir „jie“ mentalitetą, skatina atsiskyrimo vienu nuo kitų praktikas, kurios legitimuojamos kaip nusikaltimų baimė, nors iš tiesų dažnai yra išankstinio nusistatymo padarinys (Lemanski, 2004). Nusikaltimų ir smurto baimė paremta tikimybe, kad nepažįstamieji gali įsibrauti į privačią erdvę (Low, 2001). Uždarose gyvenvietėse baimės šaltiniu tampa net žemesnio socialinio statuso aptarnaujantysis personalas (pvz., auklės ar sodininkai), ir nors gyventojai yra priklausomi nuo jų santykinai pigios darbo jėgos, erdve su jais dalijasi nenoriai. Dar mažiau saugu atrodo dalytis kad ir su panašiais į save, bet esančiais už vartų asmenimis (Belk, 2017). Kultūrinių stereotipų gajumas skatina kitokius nei mes ar nepažįstamus asmenis traktuoti kaip „įtartinus“, net jeigu jie tik paprasčiausiai eina gatve (Low, 2003). Atsitiktinių socialinių kontaktų vengimas neretai įvardijamas tikrąja baimės išraiška, o gyvenimas homogeniškoje bendruomenėje tik dar labiau didina kitoniškumo baimę, ir, kaip pažymi F. Wu (2005), šis baimės faktorius turės ypač skaudžių pasekmių tokiomis sąlygomis augantiems vaikams.

„Kitų“ baimę S. M. Low (Low, 2003) aiškina remdamasi dualistinio mąstymo koncepcija. Socialinis arba psichologinis „gero“ nuo „blogo“ atskyrimas (angl. *splitting*) reprezentuoja būdą, kaip žmonės tvarkosi su

nerimu ir baime. Strategija leidžia žmonėms racionalizuoti savo baimes dėl tų, kurie yra už vartų, ir psichologiškai atriboti save nuo žmonių, kuriuos jie įsivaizduoja kaip keliančius grėsmę jų ramybei ir kaimynystės stabilumui. Psichologinis atskyrimas veikia kaip neigimo ir pasipriešinimo forma, suteikianti būdą atsiriboti nuo nepageidaujamo ar įsivaizduojamo „kito“, projektuojant savo socialines baimes į labiau pažeidžiamą grupę. Uždaros gyvenvietės veikia kartu ir kaip tokio mentaliteto rezultatas, ir kaip jo priežastis. Jos reflektuoja psichologinį skilimą fiziškai ir padaro jį labiau matomą, kai „geri“ žmonės yra viduje, o „blogi“ lieka už vartų. Kita vertus, jų plėtra ir reklamavimas tik dar labiau skatina socialinį dualizmą: išorinių barjerų tvirtinimas ne tik stiprina gyventojų „mes“ jausmą, bet ir neišvengiamai likusius už tvoros savaime paverčia „jais“, „kitais“, „blogais“ (Low, 2003).

Nepaisant nusikalstamumo lygio konkrečioje teritorijoje, gyventojai yra linkę perdėti nuogąstauti dėl žmonių, kurie atrodo kaip „ne iš čia“. Kuo aplinka yra homogeniškesnė ir labiau kontroliuojama, tuo lengviau identifikuoti asmenis, kurie „neturėtų čia būti“ (Low, 2003). Šioms baimėms apibūdinti Russell Belk (2017) pasitelkia „miesto taršos“ (angl. *urban pollution*) diskursą: nešvaru yra tai, kas „padėta ne vietoje“, kas prieštarauja mūsų puoselėjamosi klasifikacijoms „priimtina-nepriimtina“, „saugunesaugu“ ar „viduje-išorėje“. Dalijimasis erdve su svetimais, ypač marginaliais asmenimis, suvokiamas kaip „užteršiantis“, todėl „valymu“ ir „gryninimu“ stengiamasi palaikyti socialinę tvarką. Vartų ir tvorų aukštinimą, stebėjimo kamerų diegimą ar apsaugos personalo samdymą R. Belk (2017) vadina „gryninimo ritualais“, atliekamais taikant uždarų gyvenviečių taisykles ir susitarimus prieš nepageidaujamas „invazines grėsmes“, galinčias užteršti savos erdvės „grynumą“. Reikia pasakyti, kad atsitikinių kontaktų ir „necivilizuotumo“ vengimas, kaip ir privatumo troškimas, nėra naujas – pabėgimas nuo miesto „purvo“ ilgą laiką buvo motyvuojantis veiksnys vidurinės klasės kėlimuisi gyventi į priemiesčius (Low, 2003). Tačiau dabartinė motyvacija ir psichologinis dualizmas kuria naujo tipo „baimės kraštovaizdį“, stengiantis baimes erdviškai valdyti miesto kontekste.

### 2.3.1.3. Barry Glassnerio „baimės kultūros“ formavimas

Paradoksalu, kad nusikaltimų baimė ir miesto baimė didėja nepriklausomai nuo faktinių nusikalstamumo tendencijų mieste. Visais požiūriais šiuolaikinės visuomenės gyvena „neregėto saugumo sąlygomis“, nes mokslo pasiekimai ir techninė pažanga suteikia aukštą objektyvaus saugumo lygį (Michailovič, 2012). Pavyzdžiui, JAV nuo 1980-ųjų nusikalstamumas krinta, tačiau du

trečdaliai amerikiečių vis dar mano, kad jis kyla ir dėl to yra sunerimę kur kas labiau negu 1980-aisiais, kai nusikalstamumas buvo gerokai didesnis (Glassner, 2010). Bandydamas paaiškinti, kodėl žmonės saugumo klausimu yra vis pesimistiškesni, nors situacija daugeliu atvejų gerėja<sup>3</sup>, B. Glassner (1999, 2010) plėtoja „baimės kultūros“ (angl. *culture of fear*) koncepciją. Skirtingų pasaulio regionų uždaru gyvenviečių tyrinėtojai (Belk, 2017; Durlington, 2009; Manzi et al., 2005; Low, 2001, 2003; Wu, 2005) mato uždaras gyvenvietes kaip baimės kultūros ar miesto baimės (angl. *urban fear*), valdančios visuomenę, rezultatą. Tai perdėta reakcija į faktinį nesaugumą, kaip vieną iš daugybės visuomenę apėmusių „panikų“ (Manzi et al., 2005). JAV prezidento Delano Ruzvelto žodžius, kad „vienintelis dalykas, kurio turime bijoti, yra pati baimė“, B. Glassneris laiko klaidinančiais, teigdamas, kad mes bijome visai ne to, ko reiktų bijoti. Pagrįstos baimės yra svarbios, jos signalizuoja apie pavojus ir aktyvina mūsų jėgas, tačiau išpūstas ir beatodairiškas baiminimasis dėl mažai tikėtinų pavojų „mus naikina“ (Glassner, 2010).

Atsakymas, kodėl „ore tvyro“ tiek daug baimių dėl nepagrįstų grėsmių, anot B. Glassnerio, yra paprastas: už to slypi didžiulė jėga ir pinigai. Vienos grupės naudojasi baime, kad „manipuliuotų kitų grupių moraliniu nesaugumu ir maitintų jas simboliniais pakaitalais“. Pavyzdžiui, visuotinės nusikaltimų baimės didėjimas sukėlė apsaugos įrangos industrijos bumą (Low, 2003), todėl tokiais produktais prekiaujančios įmonės visai nesuinteresuotos akcentuoti fakto, kad nusikalstamumas mažėja. Daugybė grupių, įskaitant verslo įmones, religines organizacijas ar politines partijas, pelnosi iš „prekiavimo baimėmis“ (Glassner, 2010), o S. D. Brunn (2006) „baimės produktu“ vadina net smurtinius kompiuterinius žaidimus ir filmus. Kovai su baimėmis iššvaistomos didžiulės pinigų sumos (techninėms apsaugos priemonėms, fizinei asmenų ir objektų apsaugai, draudimo išlaidoms, teisėsaugos institucijų išlaidoms ir pan.), nors tai kartais sukelia priešingą efektą (pvz., policijai sustiprinus patruliavimą galima įsivaizduoti, kad nusikalstamumo problema darosi sunkiau kontroliuojama). Apskritai formuoti vienokį ar kitokį saugumo jausmą net ir visos visuomenės mastu (ir

---

<sup>3</sup> Antrajame knygos „*The Culture of Fear: Why Americans Are Afraid of the Wrong Things*“ (2010) leidime saugumo situacijos gerėjimas vertinamas su tam tikromis išlygomis. Autorius pažymi, kad XXI a. baimės kultūroje įvyko tam tikrų esminių pokyčių: po pastarųjų teroristinių išpuolių visame pasaulyje, užsieniečiai ir imigrantai kaip esminės baimės keliančios figūros nustelbia iki tol vyravusias „vidines šmėklas“. Todėl realu, kad nesaugumo jausmas Vakarų visuomenėse pastaruoju metu gali būti sustiprėjęs, tačiau ir pasikeitusiame baimės naratyve vartojami tie patys baimės konstravimo mechanizmai.

totalitarinėse, ir ypač demokratinėse valstybėse), anot Genovaitės Babachinaitės, nėra sunku. Kadangi nekritiškai, konformistiškai mąstančių asmenų visuomenėse yra dauguma, kuriant stereotipus lengvai manipuluojama tiek viešąja, tiek atskiro individo nuomone (Babachinaitė, 2006). Tačiau kyla klausimas, ar „valstybei labiau „apsimoka“ manipuluoti nesaugumo jausmo ir valdyti bijančius žmones, ar turėti atsakingus ir laisvus piliečius?“ (Michailovič, 2012).

„Psichologinis viliojimas“ saugiomis erdvėmis tampa kur kas efektyvesnis didėjant medijų reikšmei bei aprėpčiai. Tiek vietinės, tiek nacionalinės visuomenės informavimo priemonės veikia ne tik kaip baimių šaltinis, bet ir kaip priežastis, kodėl žmonės tiki tų baimių validumu. B. Glassneris itin akcentuoja medijų reikšmę kuriant baimės kultūrą: jos „bombarduoja“ visuomenę sensacingomis naujienomis, skirtomis didinti savo pačių reitingus. Faktinė nusikalstamo incidento grėsmė gali būti išpučiama, kad „sukeltų dramą“, būtų lengviau parduodama ar tiesiog įtikintų leidinio redaktorių. Medijos suinteresuotos labiau akcentuoti sunkesnius smurtinius nusikaltimus, įdėdamos „emocinį indėlį“, kaip kozirį prieš objektyvią informaciją, o pranešimų apie incidentus skaičius visai neatspindi faktinių tendencijų. Kaip vieną pagrindinių priežasčių, kodėl baimės kultūros fenomenas taip įsitvirtino, B. Glassneris nurodo esant didžiulę industriją, kuri pelnosi iš suvokimo, kad nusikalstamumas yra nesuvaldomas.

B. Glassneris skiria keletą taktikų, kurias baimei didinti naudoja „profesionalūs naratoriai“. Nuo to, kaip pateikiama informacija, priklauso jos poveikis visuomenei, todėl itin veiksmingi baimės naratyve yra pasikartojimai, „klaidingi nukreipimai“ (angl. *misdirection*), pavienių incidentų traktavimas kaip tendencijų. Medijų atstovai ne tik skleidžia baimę ir ją „demaskuoja“, bet ir „kaltina“ kitus dėl visuomenės gąsdinimo. Be abejo, gąsdinimo sėkmė priklauso ne tik nuo to, kaip gerai tai išreiškiama, bet ir nuo to, kokius „kultūrinius nerimus“ apima: baimė visuomet „kalba“ apie gilesnius kultūrinius dalykus (Glassner, 2010). Be to, B. Glassneris baimės kultūros formavime įžvelgia paradoksą: per daug dėmesio skiriama pavienių atvejų keliamai rizikai, o rimtos problemos (skurdas, pajamų nelygybė) lieka nuošalyje, nors būtent jos sukelia tas grėsmes, kurių visuomenė labiausiai bijo (Glassner, 2010).

I. Michailovič pažymi, kad baimę formuoja ne tik pats nusikalstamumas ar įvairių suinteresuotųjų grupių indėlis, bet ir paties baimės fenomeno tyrimai, kai „daromas konstruktyvus indėlis į jo atsiradimą“. Kurdama atitinkamą terminologiją bei atlikdama tyrimus kriminologija ir sociologija „atranda“ bei „viešina“ baimę, taigi turi potencialo daryti įtaką savo tyrimų sferai. Metodologiniu atžvilgiu probleminis yra pats klausimas (standartiškai

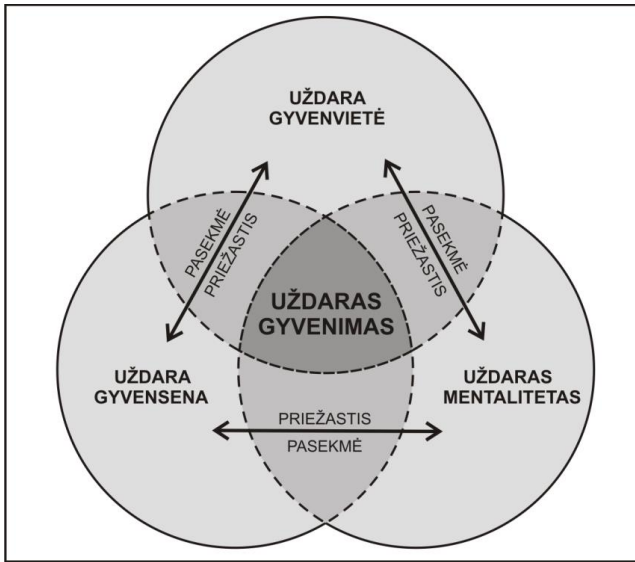
užduodamas nusikaltimų baimės tyrimuose), ar asmuo tam tikrose situacijose jaučiasi saugus. Toks klausimas suponuoja rezultatų priklausomumą nuo taikytų metodų ir suteikia pagrindo manyti, kad „kriminologija konstruoja nusikalstamumo baimės reiškinių“ (Michailovič, 2012).

#### 2.3.1.4. Stanley D. Brunno „uždaro gyvenimo“ koncepcija

Uždarų gyvenviečių fenomenas apima ne tik fizinių apsaugą užtikrinančių urbanistinių formų kūrimą, bet ir tam tikrą mentalitetą bei gyvenseną, ribojančią asmenų erdvinį judėjimą ir socialinius ryšius. E. J. Blakely ir M. G. Snyder (1998) tai vadina „tvirtovės mentalitetu“ (angl. *fortress mentality*), S. M. Low (Low 2003) tą patį fenomeną aiškina „baimės faktorius“ atsiradimu asmenų judėjime, kai miesto baimė skatina keisti laisvą judėjimą erdvėje. S. D. Brunn (2006) siūlo „uždaro gyvenimo“ (angl. *gated living*) koncepciją (3 pav.), kaip priemonę suprasti, kodėl kuriasi uždaros gyvenvietės, kur jos kuriasi ir kas jose gyvena. Visi trys komponentai – uždaros gyvenvietės (angl. *gated communities*), uždara gyvensena (angl. *gated lives*) ir uždaras mentalitetas (angl. *gated minds*) – yra svarbūs visuomenės uždaro formavimosi procese (Brunn, 2006).

„*Gated lives*“ samprata nusako koku nors būdu apribotą gyvenseną: gali būti ribojamas erdvinis judėjimas, keliavimas, komunikavimas, sąveika su kitais žmonėmis ar kitomis vietomis. Buvo įprasta manyti, kad izoliacija (tiek fizinė, tiek socialinė) dažniausiai būna priverstinė: pavyzdžiui, atsiriboja visuomenės atstumtieji, vietinės kalbos nemokantys imigrantai ar pagyvenę asmenys viršutiniame daugiabučio aukšte. Tačiau vis labiau stiprėja savanoriškas atsiribojimas, komunikacijos ir sąveikos vengimas, susijęs su mentaliteto pokyčiais visuomenėje. „*Gated minds*“ sąvoka apibūdina individų mąstymo apie kitus būdą, kuriam būdingas išankstinis nusistatymas, atšiaurumas ar net panika, stereotipizavimas, kitų asmenų „nepriėmimas“ dėl kitokios jų gyvensenos, tautybės, seksualinių preferencijų, religinių praktikų, politinių pažiūrų ar bet kokių kitų bruožų, jeigu jie nėra (arba tik įtariama, kad nėra) tokie patys kaip paties individo. Nepažįstamųjų (angl. *strangers*) kategorija – vienas iš pagrindinių uždaro mentaliteto komponentų. S. D. Brunn mano, kad įvairūs barjerai gali atspindėti įpročius, išmokus ankstyvojoje vaikystėje, kai buvome mokomi apie kitus galvoti pejoratyviai; gali būti susiję su neišprusimu, turėtomis nemaloniomis patirtimis arba įtakingų asmenų galia veikti mąstymą ir formuoti įvaizdžius. Mūsų požiūrį į kitus formuoja nemažai socialinių institucijų ir grupių, taip pat bendruomenės ir kaimynystės. S. D. Brunnas ypač pabrėžia teisėkūros ir dvasininkijos vaidmenį bei medijų remiamą baimės ir nesaugumo industriją (Brunn, 2006).

3 pav. Uždaro gyvenimo komponentai



Šaltinis: sudaryta remiantis S. D. Brunn (2006).

Visi trys komponentai tarpusavyje yra susiję, veikia vienas kitą, tačiau erdviškai nebūtinai yra vienodai pasiskirstę. Uždaros gyvenvietės gali būti uždaros gyvensenos ir uždaro mentaliteto priežastis bei pasekmė: asmenys, kuriems būdinga savanoriška uždara gyvensena ir uždaras mentalitetas, dažniau rinksis gyventi uždaroje gyvenvietėse, t. y. savo barjerus realizuos fiziškai; o fiziniai barjerai yra puikios sąlygos vystytis uždaro gyvenimo komponentams. Kita vertus, nebūtinai „*gated lives*“ ir „*gated minds*“ broūžais pasižymintys asmenys gyvens uždaroje gyvenvietėse; lygiai taip pat nebūtinai jose gyvena tik uždari ir siaurų pažiūrų asmenys (Brunn, 2006). Konceptija padeda suprasti, kad ne tiek fizinė uždarų gyvenviečių architektūra pati savaime, kiek gerokai platesnis baimės bei uždarumo kontekstas kuria segreguotą urbanistinę ir socialinę struktūrą. Todėl fizinių elementų eliminavimas, ko gero, būtų tik bevaisės pastangos nesupratus, kodėl tos tvoros, vartai ir barjerai egzistuoja. Uždaras gyvenimas – tai elgesys, kurio išmokstama (Brunn, 2006). Todėl tikėtina, kad uždaroje gyvenvietėse gyvenant atviriems, plačių pažiūrų asmenims, uždarų gyvenviečių poveikis socialinei sistemai nebūtų toks žalingas.

### 2.3.2. Socialinės kontrolės ir galios pasiskirstymas miesto erdvėje

Siekis dėl baimės ar kitų priežasčių kontroliuoti socialinę aplinką susieja uždaras gyvenvietes su galios diskursu mieste. Pasitelkiant M. Foucault idėją,

kad galia mieste erdviškai lokalizuojama, uždaru gyvenviečių kūrimas ir plėtra laikomi nauja postmoderniems miestams būdinga erdvine galios išraiškos forma (Grant et al., 2004a; Low, 2005; Rofe, 2006; Salcedo et al., 2004). Ryšys tarp galios ir erdvės įgyvendinamas per architektūrines formas: uždaru gyvenviečių tvoros ir vartai reflektuoja architektūrinę galios ir drausmės dimensiją ir jos įkūnijimą erdvėje. Socioerdvinė galios santykių struktūra leidžia turtui ir statusui kurti galingus, išskirtinius barjerus, kurie formuoja tai, ką M. Foucault vadina „kontrolės architektūra“, išreiškiančia, įkūnijančia ir keičiančia galios santykius. Ji įgyvendina socialinės tvarkos poreikį ir dichotomizuoja miesto struktūrą į turinčius galią ir jos neturinčius, kai (uždaru gyvenviečių atveju) kiekvienas žino, kur yra jo vieta – viduje ar išorėje (Čiupailaitė, 2012, 2014; Grant et al., 2004a; Rofe, 2006).

Remdamasi M. Foucault galios formų samprata, Maryja Šupa (2016) socialinės kontrolės ir galios problematiką miesto erdvėje conceptualizuoja trimis lygmenimis teigdama, kad socialinės kontrolės praktikas lemiančios galios formos gali būti atskleidžiamos trimis **erdvės aspektais** – fiziniu (pastatų bei erdvių tarp pastatų struktūra), teisiniu (įstatymai) ir diskursyviu (materialusis diskursas, sudarytas iš viešosios erdvės ženklavimo). Abipusiai ryšiai tarp šių kontrolės lygmenų kuria kompleksinę galios pasiskirstymo mieste struktūrą.

Galios išraiškas **fiziniu** lygmeniu M. Šupa apibendrina kaip pastangas valdyti ir palaikyti pastatų funkcijas, fizinės prieigos ribojimo priemonės, pastatų atskyrimo nuo aplinkos ir matomumo kontrolės praktikas, technines prieigos ribojimo priemonės (tarp jų ir vaizdo stebėjimo technologijas), srautų judėjimo dinamiką. Pastatai ir kitos erdvinės dedamosios urbanistinėje aplinkoje „įvietina“ socialinės kontrolės praktikas, taip jie įgyja prieigos ribojimo ir atskyrimo bruožų, o šie savo ruožtu formuoja kasdienių gyventojų srautų specifiką. Normų nustatymas ir elgsenos apibrėžimas pasitelkus disciplinuojančią fizinių struktūrų hierarchiją, prieigos ribojimą, erdvių atskyrimą ar matomumą leidžia pasireikšti arba užkerta kelią specifinėms elgsenos formoms ir tampa priemone skirstyti bei valdyti srautus (Šupa, 2016). Uždaru gyvenviečių kontekste būtent fizinio lygmens galios ir kontrolės praktikos yra ryškiausios, jos reiškiasi priimant įvairius architektūrinius ir barjerinius erdvės valdymo ir srautų skirstymo sprendimus.

Uždaru gyvenviečių kontekste ryški ir **diskursyvinio** lygmens galios ir kontrolės išraiška, kuri miesto erdvėje paprastai atsiskleidžia viešajame ženklavime, nukreiptame į pageidaujamą ar nepageidaujamą elgseną, populiacijos, prekių, paslaugų ir atliekų srautų valdymą, taip pat nuosavybės ženklavime, struktūruojant ir administruojant gatves bei pastatus. Pasitelkiant įvairiose erdvėse naudojamus tekstus, vaizdus ir simbolius, taip pat jų formas

bei turinio įvairovę gaminamos bei įtvirtinamos erdvinio žinojimo schemas, nustatomos įtampos ir kuriama galios santykių hierarchija. Lokaluotas materialusis diskursas sudaro miesto semiotinį kraštovaizdį ir atspindi socialinės kontrolės formas (Šupa, 2016).

**Teisinis** socialinės kontrolės išraiškos lygmuo, remiantis M. Šupa (2016), apima savivaldos ir nacionalinio lygmens dokumentų, teritorijų planavimo ir statybų reglamentų retoriką, aplinkos tvarkymo ir viešosios tvarkos akcentavimą, viešojo ženklavimo reguliavimą, formalųjų prekių, pinigų ir atliekų srautų reguliavimą. Teisinė bazė nustato socialinių grupių tarpusavio santykius bei išpareigojimus, užtikrina formalųjų elgsenos režimą, įteisina erdvių praktikų normas, apibrėžia taisykles bei draudimus, kitaip tariant – įtvirtina galios valdymo strategijas, kuria ir palaiko galios santykius miesto erdvėje. Teisinės nuostatos daro įtaką miesto erdvinei struktūrai reguliuojant teritorijų planavimą, o įprasminus teisę erdvėje, ši iš abstrakčios pavirsta materialia. Šitaip teisine baze legitimuojama M. Foucault disciplinuojanti galia (Šupa, 2016).

Disciplinuojanti galia su uždromis gyvenvietėmis siejama (Grant et al., 2004a; Low, 2005; Rofe, 2006) tuo aspektu, kad paskirsto individus erdvėje, M. Foucault (1998) teigimu, naudojant atitinkamas technikas. Visų pirma, disciplinos įgyvendinimui reikalingas uždarumas, t. y. erdvė, kuri būtų heterogeniška aplinkinėms erdvėms ir nuo jų atitverta. Antra, disciplinariniuose mechanizmuose erdvė gali būti apdorojama daug lanksčiau ir subtiliau, ne tik tiesioginio fizinio uždarumo priemonėmis. Tam pasitelkiamas erdvės „celiškumas“ ir elementų lokalizavimas pagal principą „kiekvienam individui – savo vietą, kiekvienai patalpai – po individą“ (Foucault, 1998). Erdvė dalijama į tiek dalelių, kiek joje yra skirstytinų elementų, taip stengiantis individus pažinti ir valdyti – žinoti, kur ir kaip galima rasti vieną ar kitą individą, prižiūrėti jo elgesį, jį vertinti, sankcionuoti, užmegzti naudingus ryšius. Tam stengiamasi vengti neapgalvoto individų paskirstymo ir padriko jų cirkuliavimo. Dar vienas svarbus momentas, anot M. Foucault, tai ne tik individų lokalizavimas erdvėje, bet ir jų vietos hierarchinėje elementų sekoje apibrėžimas. Disciplinos vienetas yra ne teritorija, o rangas, t. y. klasifikacinis laukelis, fiksuojantis individo padėtį erdvėje ir „paleidžiantis“ cirkuliuoti santykių tinkle. Marga ir chaotiška masė paverčiama taksonomiškai organizuota daugybe, kurioje kiekvienas individas apibūdinamas kaip individas, ir kartu įvedama tvarka. „Celės, rangai ir laukeliai padeda disciplinai funkcionalizuoti ir hierarchizuoti architektūrinės erdves“ (Foucault, 1998).

Naudojant šias technikas architektūra tampa kontrolės priemone, stebėjimo mechanizmais leidžiančia padaryti matomus visus, esančius viduje, taip pat

juos pažinti, transformuoti, formuoti jų elgesį. Atsiranda automatinė, anoniminė, tiek iš viršaus į apačią, tiek iš apačios į viršų funkcionuojanti valdžia. Ji visada budri, nes priežiūrą atlieka individai, kurie ir patys yra kontroliuojami ir stebimi; „prižiūrėtojai yra nuolatinės priežiūros glėbyje“. Tokios kontrolės mechanizme valdžia yra deindividualizuojama, nėra kam nors priklausantis ar perduodamas daiktas, o visus individus pančiojantis tinklas, funkcionuojantis kaip mašinerija ir užtikrinantis smulkėjantį valdžios santykių pasiskirstymą (Foucault, 1998).

Kai kurių autorių (Burke, 2001; Lemanski, 2004; Rofe, 2006; Romig, 2005) uždaros gyvenvietės laikomos būtent tokio kontrolės ir priežiūros mechanizmo daliniu analogu. Architektūrinė kontrolės mechanizmo forma – tai simbolinis „**panoptikono**“ (angl. *Panopticon*) modelis, pasiūlytas filosofo ir socialinių mokslų teoretiko J. Benthamo. Originalus panoptikonas – tai apskritimo formos į vienutes sudalyta architektūrinė struktūra su centre esančiu bokštu, įgalinančiu nuolat stebėti „gyventojus“ (įkalintuosius) langeliuose, jiems nematant nei vienas kito, nei „prižiūrėtojo“. Panoptiniame mechanizme suformuoti erdvės vienetai leidžia nuolatos matyti ir atpažinti, nes kiekvienas individas yra savo vietoje, tačiau, skirtingai negu kalėjimo vienutėse, čia jie yra visiškoje šviesoje ir nuolat stebimi. Toks atvirumas tampa sąžais ir todėl yra efektyvus: kai individas jaučiasi nuolatos stebimas, valdžia yra deindividualizuojama ir ima funkcionuoti automatiškai, ir nei nuolatinis jos demonstravimas, nei nuolatinis individo sekimas netgi nėra būtini. Žinojimas, kad bet kurią akimirką gali būti sekamas, garantuoja tvarką, kurią pajunta mažiausi ir tolimiausi visuomenės elementai. Norint priversti įkalintąjį elgtis „gerai“, tam net nereikia griežtos jėgos, o nuolatinis spaudimas veikia dar prieš padarant nusikaltimą. M. Foucault panoptikoną vadina „žiauria bei išmoninga įkalinimo įstaiga“, kur patys „kaliniai“ yra juos valdančios valdžios šaltinis, savo paties pavergimo principas (Foucault, 1998).

Ši socioerdvinė jėga išraiška atskleidžia, kaip žmonių stebėjimas ir priežiūra, veikianti vykdant socialinės inžinerijos ir dizaino projektus, erdvėje lokalizuoja galios pozicijas (Lemanski, 2004; Rofe, 2006). Uždaros gyvenvietės taip pat yra bandymas bent artimoje aplinkoje aprėpti, sukontroliuoti ir suvaldyti viską, kas vyksta. Jos ne tik atsiriboja nuo aplinkinių erdvių, bet neretai ir vidinis jų uždarumas palaiko socialinių kontaktų su gretimos „vienutės“ kaimynais nebuvimą, o ramybės jausmą suteikianti tvarka užtikrinama nuolatinio ne tik pašalinių asmenų, bet ir gyvenančių viduje stebėjimu. Uždarų gyvenviečių fenomenas sukuria tai, ką M. Foucault apibūdina kaip „uždarą ir stebimą erdvę, kurioje savo vietą užimantys individai nuolat fiksuojami ir egzaminuojami, kur kontroliuojamas

jų judėjimas bei registruojami įvykiai“ (Foucault, 1998). Šiomis aplinkos kontroliavimo technikomis siekiama pojūčio, kad baimės yra valdomos ir kuriama pageidaujama bei visapusiškai saugi socialinė aplinka.

#### 2.4. Skyriaus apibendrinimas: tyrimo teorinis modelis

Remiantis šiame skyriuje pateikta uždarų gyvenviečių kūrimosi teorinių prielaidų literatūros analize, suformuotas tyrimo teorinis modelis, kaip svarbiausių uždarus gyvenvietes aiškinančių teorijų apibendrinimo ir tyrimo metodologijos pagrindas. Tyrimo modelio struktūra paremta trijų koncepcinių lygmenų (mentalinio, socialinio ir fizinio) išskyrimu bei vidinio ir išorinio sublygmenų dichotomija (2 lentelė). Tiek uždarų gyvenviečių kūrimosi priežastis, tiek uždarumo pobūdį kaip rezultatą, o kartu tyrimo koncepciją galima struktūruoti į vidinį (subjektyvųjį, individualų, į save nukreiptą ir uždarų gyvenviečių vidinę struktūrą pagrindžiantį) ir išorinį (objektyvųjį, struktūrinį, į kitus nukreiptą ir uždarų gyvenviečių tinklo struktūrą formuojantį) veiksnius.

**2 lentelė.** Uždarų gyvenviečių integracijos tyrimo teorinis modelis

TEORINĖS PRIEIGOS	UŽDARO GYVENIMO IŠRAIŠKA	KONCEPCINIAI LYGMENYS	SUBLYGMENYS
Baimės diskursas	Uždaras mentalitetas	<b>1. MENTALINIS</b>	1.1. VIDINIS <i>Saviidentifikacinis</i> (į save nukreiptas) 1.2. IŠORINIS <i>Vertybini</i> (į kitą nukreiptas)
Struktūracijos teorija. Klubinių gėrybių teorija	Uždara gyvensena	<b>2. SOCIALINIS</b>	2.1. VIDINIS <i>Individualus</i> (subjektyvus) 2.2. IŠORINIS <i>Institucinis</i> (struktūrinis)
Galios diskursas	Uždara gyvenvietė	<b>3. FIZINIS</b>	3.1. VIDINIS <i>Morfologinis</i> (vidinė sąranga) 3.2. IŠORINIS <i>Infrastruktūros</i> (tinklo sąranga)

Trijų koncepcinių lygmenų išskyrimo pradine teorine prieiga yra laikomas S. D. Brunno požiūris, kad uždarų gyvenimą formuoja ne tik uždaros

gyvenvietės kaip fizinė uždaro išraiška, bet ir įvairių baimių nulemtu uždaro mentaliteto bei uždaro gyvenimo egzistavimas kaip savanoriškas gyventojų pasirinkimas. Baimės diskursas, kaip viena pagrindinių uždaro gyvenviečių plėtros fenomenai atstovaujančių sociologinių perspektyvų, uždaro prigimtį sieja su miesto baimės, įvairovės mieste nepripažinimo ir artimos aplinkos socialinės kontrolės poreikio išraiška. Įvairios baimės, kaip viena esminių prigimtinių emocijų, formuoja uždaro mentalitetą – savanorišką mentalinę ir, ko gero, tik paskui fizinę izoliaciją tiek nuo nesaugios miesto aplinkos, tiek nuo viso nesaugaus pasaulio. Šios prielaidos apibūdina **mentalinį** uždaro gyvenviečių tyrimo **lygmenį**, kuriame uždaro gyvenimas pasireiškia per psichologinį uždaramą ir tolesnį uždaro mentaliteto formavimąsi. Vidinis sublygmuo atspindi gyventojų simbolinę saviidentifikaciją su teritorija, priklausymo jai ir pasididžiavimo jausmą; arba priešingai – viso to nebuvimą. Išorinis sublygmuo yra nukreiptas į kitą socialinę grupę – jos vertinimą, kuris priklauso nuo asmeninių individo vertybių, nuostatų, požiūrių, patirčių, žinių bei emocijų, kurių svarbiausia laikoma baimė.

**Socialiniu lygmeniu** kuriama uždara gyvenimo išreiškiama pasitelkus socialinių kontaktų, veiklų ir komunikacijos pobūdį. Vidinis sublygmuo čia atspindi tiesioginių individualių socialinių ryšių, bendruomeniškumo ir artimų santykių buvimą arba nebuvimą; tai siejama su A. Giddenso socialinės integracijos, atsirandančios tiesioginių sąveikų kontekste, samprata. Išorinis sublygmuo apibūdina socialinę institucinę bei ekonominę-politinę dedamąją, atstovaujamą dalyvavimo religinėse ar kitose solidarumo grupėse, socialinės ir inžinerinės miesto infrastruktūros eksploatavimo, įsitraukimo į darbo rinką bei demokratinius procesus lygio. Išoriniu sublygmeniu gali atsirasti prielaidos A. Giddenso apibūdintai sisteminei integracijai, vykstančiai be tiesioginės sąveikos ir fizinio „buvimo kartu“. Socialinio lygmens konceptualizavimas paremtas vadovaujantis struktūracijos teorija išskiriamais subjektyviais ir struktūriniais uždaro gyvenviečių kūrimosi aspektais ir individų sąveika su socialinėmis sistemomis atliekant socialines praktikas.

Galiausiai, veikiant šiems procesams, architektūrinėmis formomis kuriama fizinė uždaro gyvenimo išraiška – uždara gyvenvietė. **Fiziniu lygmeniu** uždaro gyvenimas įgyvendinamas miesto erdvėje lokalizuojant galią, kai jos turintieji formuoja barjerus atskirti tiems asmenims, kurie ja nedisponuoja; tai apibūdina vidinis sublygmuo, pavadintas morfologiniu, atspindintis vidinę uždaro gyvenviečių erdvinę sąrangą. Išorinis, uždaro gyvenviečių tinklo sąrangą apibūdinantis sublygmuo nukreiptas į miesto paslaugų bei socialinės ir inžinerinės infrastruktūros pasiekiamumą ir pagrindžiamas remiantis ekonomine „klubinių gėrybių“ perspektyva. Uždaro gyvenvietės kuriasi kaip

kolektyvinio vartojimo „klubai“, užtikrinantys veiksmingą ir našų gyventojų poreikių patenkinimą bei gėrybių tiekimą. Šitaip formuojama specifinė fragmentuota vartojimo erdvių struktūra.

Uždarų gyvenviečių plėtos teorinių prielaidų analizė pagrindžia šį fenomeną kaip kompleksinį teorinį konceptą, kurio visi trys lygmenys yra vieni kitų ir priešastys, ir pasekmės. Tam tikra grupė žmonių materializuoja savo baimės mentalitetą kurdama fizinę erdvę, užtikrinančią materialinių gėrybių realizavimą, ir per galią susiejanti baimę su ekonominiu efektyvumu. Atitinkamai šio jau sukurto fizinio lygmens sąlygomis besiformuojanti mentalinė dedamoji ir pati kuria tiek socialines, tiek fizines sąlygas bei prielaidas sau ir toliau evoliucionuoti. Siūlomas tyrimo teorinis modelis atskleidžia ne statišką, o dinamišką koncepciją, kurios esminis bruožas yra kompleksiskumas, suteikiantis prielaidas įvertinti uždarų gyvenviečių integracijos perspektyvas apimant kompleksines šio fenomeno plėtos sąlygas, skirtingų socialinių veikėjų vaidmenis šiame procese, jų kuriamas socialines struktūras kaip terpę ir kaip rezultatą.

### 3. TYRIMO METODOLOGIJA

Disertacijos tyrimo metodologijos dalį sudaro trys skyriai. Pirmajame skyriuje metodologijos pristatymas pradedamas nuo tyrimo apimties ir objekto apibrėžimo, nustatant tyrimo regionų (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos priemiestinių teritorijų) ribas ir išgryninant uždaros gyvenvietės sąvoką bei sampratą. Antrajame skyriuje suformuluojama tyrimo koncepcija, pradedant integracijos sampratos konceptualizavimu ir baigiant kompleksinio uždaru gyvenviečių integracijos tyrimo metodologinio modelio pateikimu. Metodologijos dalis pabaigiama tyrimo modelio pritaikymu uždaru gyvenviečių integracijos tyrimui – aprašoma tyrimo eiga ir taikyti tyrimo metodai.

#### 3.1. Tyrimo apimtis ir objektas

Šiame skyriuje pristatoma tyrimo apimtis ir objektas, pirmiausia apibrėžiant tyrimo regionų ribas. Uždaros gyvenvietės Lietuvoje daugiausia kuriasi trijų didžiųjų miestų regionų priemiestinėse dalyse, kurių tiek samprata, tiek ribų vertinimas literatūroje nėra vienodas. Siekiant išgryninti tyrimo objektą pirmiausia aptariama uždaros gyvenvietės (angl. *gated community*) sąvokos ir jos vertimo į lietuvių kalbą problematika, konkretinant ir pagrindžiant disertacijoje vartojamą terminą. Skyrius pabaigiamas uždaros gyvenvietės sampratos apibūdinimu literatūroje ir konceptualizavimu šioje disertacijoje – išsamiai pristatomi uždaru gyvenviečių identifikavimo Lietuvoje kriterijai ir sudaryta vertinimo matrica, kuri naudojama tolesniame disertacijos tyrime sudarant uždaru gyvenviečių duomenų bazę.

##### 3.1.1. Uždaru gyvenviečių tyrimo regionų ribos

Uždaru gyvenviečių tyrimą orientuojant į intensyvios suburbanizacijos arealus, pasirinktos Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų **priemiestinės teritorijos** žinant, kad būtent čia kuriasi daugiausia uždaru gyvenviečių. Miestų tyrimuose vyrauja neigiamas priemiestinių zonų, kaip ekstensyvios, nekoordinuotos ir chaotiškos miestų plėtros rezultato, vertinimas, keliantis nepageidaujamas ekonomines, aplinkosaugines ir socialines pasekmes ir kuriantis fragmentišką priemiestinį urbanizuotą kraštovaizdį (Cirtautas, 2013a). Tokia iš dalies savaiminė, mažo intensyvumo priemiestinė plėtra, vadinama „urbanistiniu išskydimu“ ar „miestų driekia“ (angl. *urban sprawl*), laikoma dominuojančia miestų plėtros forma tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje (po

1990 m). Nuolat didėja tiek priemiestinių teritorijų užimami plotai, tiek juose gyvenančių gyventojų dalis, nors miestų tvaraus vystymosi koncepcijoje prioritetine kryptimi laikomas kompaktiškų urbanizuotų struktūrų kūrimas (Cirtautas, 2010, 2013a).

Jurgis Vanagas (2003) bendrąja prasme priemiesčiu įvardija periferines miesto dalis, jo pakraščius, taip pat išskiria istorinį priemiesčio terminą, nusakantį už miesto ribų (pvz., gynybinių sienų) išsidėsčiusį užstatymą (Vanagas, 2003). Paprastai tai būdavo antraeilės miesto erdvės, kuriose telkiasi žemesnės socialinės klasės gyventojai ir vykdoma miestui gyvybiškai būtina, bet jo centre nepageidaujama ūkinė veikla. Dėl pramonės vystymosi ir nevaržomo gyventojų mobilumo ilgainiui įsivyravo priemiesčių, kaip ištinės ir ekstensyvios plėtos gyvenamosios teritorijos, vaizdinys (Cirtautas, 2010).

Šiandieninės miestų plėtos kontekste tiek priemiesčių reiškiniai, tiek terminui būdingi kokybiniai ir kiekybiniai pokyčiai, o pats priemiesčių objektas yra nevienodai apibrėžiamas ir neaiškus: dažniausiai labiau siejamas arba su geografinė erdve, arba su socialiniais kultūriniais procesais (Cirtautas, 2010). Matas Cirtautas (2010) apibendrina tris pagrindinius mokslinėje literatūroje priemiesčius konceptualizuojančius požiūrius. 1. *Priemiesčiai kaip geografinė erdvė* apibrėžia priemiesčius kaip monofunkcinę ir erdviškai monotonišką periferinę miesto dalį, ekonominiais ir socialiniais ryšiais susijusią su miestu. Priemiesčio sampratos nesiekiami problemizuoti, o santykis tarp miesto ir kaimo laikomas absoliučiu. 2. *Priemiesčiai kaip linijinių ir ciklišku urbanizacijos ir suburbanizacijos procesų rezultatas* akcentuoja nuolat kintančias potencialios miesto plėtos zonas. 3. *Priemiesčiai kaip savitiktis kultūrinis reiškinys* nesieja priemiesčių su konkrečia urbanistine forma, traktuoja juos kaip socialinių ir kultūrinių reiškinų rezultatą. M. Cirtautas (2010) siūlo ir ketvirtą požiūrį – *priemiesčių mitologizavimą*, t. y. jų suabsoliutinimą iki beformės, beribės erdvės. Visų šių požiūrių trūkumas, anot M. Cirtauto (2010), tai kompleksiskumo stoka: įsivyravęs vienpusis priemiesčių vertinimas susiaurina jų sampratą ir trukdo priemiesčius suvokti kaip teritorinę visumą – priemiestinį kraštovaizdį (Cirtautas, 2010).

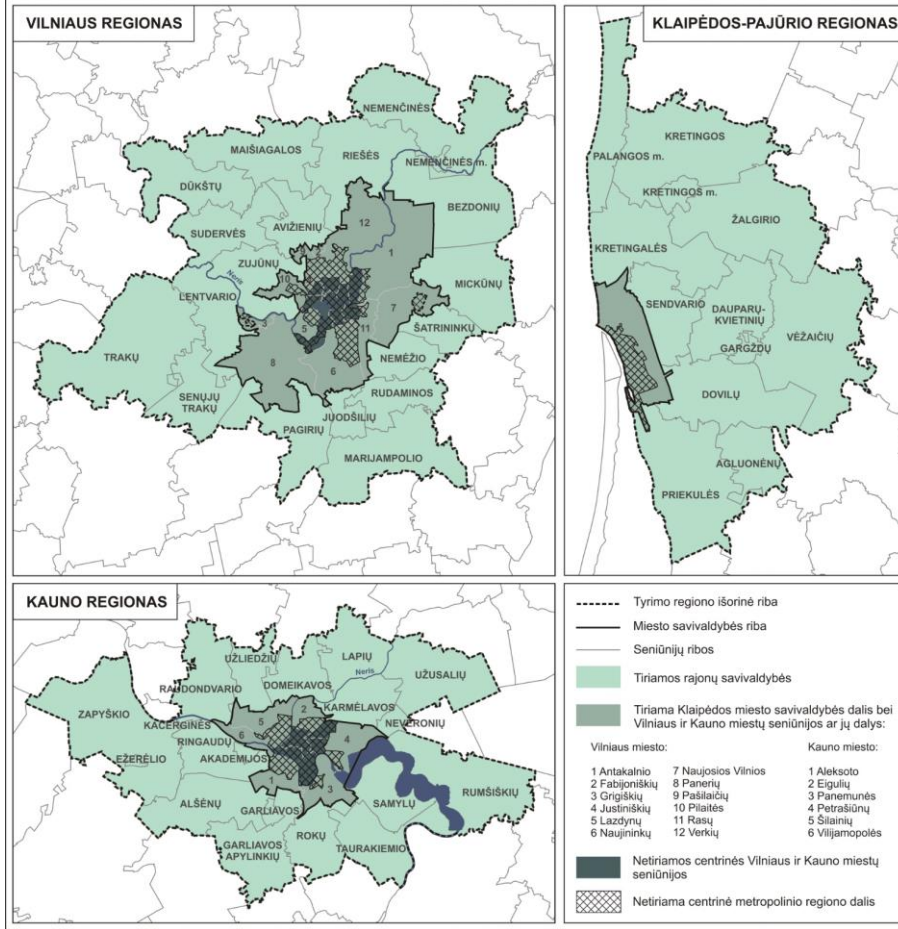
Priemiesčiai dažniausiai apibūdinami kaip tarpinio kraštovaizdžio elementai – tarp urbanizuotos ir kaimiškos aplinkos – miesto periferijoje, kuriai būdinga „santykiniai intensyvi urbanistinių funkcijų ir įtakų sklaida, laipsniškai mažėjanti tostant nuo centrinio miesto“ (Cirtautas, 2010). Pastaruoju metu keičiantis priemiesčių sampratai atsiskleidžia nebe perspektyvios griežtos miesto ir kaimo aplinkos dichotomijos, priemiesčius imama traktuoti ne kaip „teritoriją“, o greičiau „terpę“, kurioje pasireiškia suburbanizacija, atsiskleidžia užstatyto ir neužstatyto

kraštovaizdžio sąveikos problematika, išryškėja teritorinių procesų ir erdviųjų struktūrų kompleksinė raiška (Cirtautas, 2010; Laukaitytė-Malžinskienė, 2005). Remiantis šia samprata, disertacijoje į priemiesčius žvelgiama kaip į kompleksinį teritorinį darinį, neatskiriamą visuminių erdviųjų visuomenės ir miestų transformacijos procesų išraišką.

Aktualus ir priemiestinių zonų fizinių ribų apibrėžtumo klausimas. Pagrindinė priemiesčių formavimosi prielaida yra centrinio miesto egzistavimas, kurio įtaka priemiesčiams paprastai pasireiškia koncentriškai: tolstant nuo miesto centro, miesto periferijoje, silpnėja urbanistinių funkcijų ir urbanizuotos aplinkos sklaida, o kraštovaizdis įgyja vis daugiau kaimo tipo kraštovaizdžio bruožų. Todėl pagal koncentrinį miestų plėtros modelį paprastai skiriami vidinis ir išorinis priemiesčiai (ar tam tikros jų variacijos), tačiau fizinės ribos tiek tarp jų, tiek apskritai tarp miesto ir kaimo yra neryškios, sąlyginės ir nepastovios. Vidinė priemiesčių riba dažniausiai tapatinama su miesto intensyvaus užstatymo kontūru (angl. *urban edge*), kuris nusako ribą tarp kompaktiškiau užstatytos centrinės miesto dalies ir su ja besiribojančių įvairios paskirties rečiau užstatytų ar neužstatytų teritorijų. Išorinę priemiesčių ribą nusako miesto dydis ir jo funkcinė įtaka regione, urbanistinių funkcijų sklaidimo mastas bei pobūdis (Cirtautas, 2010; Laukaitytė-Malžinskienė, 2005).

Atliekant tyrimą Lietuvos didžiųjų miestų priemiesčiuose ir apibrėžiant tiriamąją teritoriją, nepakanka remtis miestų savivaldybių ir gretimų rajonų savivaldybių ribomis, nes šios neatspindi faktinės miesto ir priemiesčio ribos. Todėl darbe vadovaujama D. Burneikos su bendraautoriais apibrėžtomis Lietuvos **metropolinių regionų** (MR) ribomis. Šie apima tiek tankiai užstatytus, kompaktiškus miestų branduolius, tiek iš dalies urbanizuotus, išdriokusius priemiesčius, išsidėsčiusius ir gretimų miestui savivaldybių teritorijose. Sisteminiu požiūriu tai vieningi urbanistiniai dariniai, svarbiausi Lietuvos gyvenviečių sistemą formuojantys elementai, susidarę plečiantis tarpregioninio centro funkcijas atliekantiems miestams, kurių priemiesčiai pasižymi didėjančiu gyventojų, daugiausia persikraususių iš greta esančio didelio miesto, skaičiumi. Pagal gyventojų ir būsto rodiklių pokyčius matoma sparti MR kaita atspindi ir kur kas gilesnius suburbanizacijos (Burneika et al., 2017), kurios vienas iš padarinių yra intensyvi uždarų gyvenviečių plėtra, procesus. Siekiant akcentuoti šias uždarų gyvenviečių plitimo sąlygas ir pobūdį, darbe jos vadinamos *priemiestinėmis uždaromis gyvenvietėmis*, į tyrimą neįtraukiant centrinėse MR dalyse besikuriančių uždarų (daugiausia daugiabučių namų) kvartalų.

4 pav. Uždarų gyvenviečių tyrimo regionų ribos ir struktūra



Kiekvieno MR struktūroje skiriama centrinė dalis ir priemiesčiai, kurių vidinės bei išorinės ribos<sup>4</sup> atspindi gana skirtingą situaciją, palyginti su miestų administracinėmis ribomis: dažniausiai miestų savivaldybių ribos apima ne tik centrinę MR dalis, bet ir atokiau esančias jau priemiestines teritorijas. Uždarų gyvenviečių **tyrimo teritorija** (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos–Pajūrio

<sup>4</sup> **Išorinės MR** (ir priemiesčių) **ribos** tyrime (Burneika et al., 2017) buvo nustatomos seniūnijų lygiu pagal gyventojų skaičiaus ir individualių namų skaičiaus kaitą 2001–2011 m. seniūnijose, esančiose aplink didžiuosius miestus, atsižvelgiant į naujakurių migracijos kryptis. Taigi priemiesčiams priskirtos seniūnijos, kuriose didėja gyventojų skaičius, kur per pastaruosius 10 metų buvo pastatyta bent 50 naujų individualių namų, o didžioji naujakurių dalis atvyko iš didmiesčio (MR centro). **Vidinės** priemiesčių **ribos**, skiriančios centrinę MR dalis nuo priemiesčių, buvo nustatomos surašymo apylinkių lygiu, išskiriant teritorijas pagal vyraujantį užstatymo tipą ir būstų pastatymo metus. Taigi priemiesčiams priskirtos apylinkės, kuriose vyrauja individualūs namai, pastatyti po 1989 m. (Burneika et al., 2017).

tyrimo regionai; 4 pav.) apibrėžiama remiantis MR priemiestinių teritorijų ribomis (Burneika et al., 2017), nors atlikus žvalgomąją analizę ir pritaikyta keletas išimčių. Klaipėdos–Pajūrio tyrimo regione nebuvo tirta Kuršių nerijoje esanti Klaipėdos miesto dalis (dėl išskirtinio statybų ribojimo nacionaliniame parke yra žinoma, kad uždarytų gyvenviečių ten nėra). Tačiau tiriamajam regionui papildomai priskirta Palangos miesto seniūnija – šiuo regiono ribų išplėtimu į šiaurę (kaip ir regiono pavadinimo patikslinimu) siekiama pabrėžti specifinį regiono pobūdį, kai uždarytų gyvenviečių plėtra vyksta ne tik metropolinio miesto, bet ir Baltijos pajūrio, kaip intensyvią naujų statybų plėtrą lemiančio veiksnio, įtakos zonoje.

### 3.1.2. Uždarytų gyvenviečių sąvokos problema

Apibrėžiant disertacijos tyrimo objektą svarbu paminėti, kad tiek Lietuvos, tiek užsienio literatūroje vieno uždarytos gyvenvietės apibūdinančio termino nėra. Anglų kalboje labiausiai paplitusi „aptvertos bendruomenės“ (*gated community*) sąvoka yra vertinama dviprasmiškai – kaip saugumą užtikrinanti aptverta gyvenvietė ir kaip darnus socialiniais ryšiais pagrįstas subjektas (bendruomenė) (Smigiel, 2009). Tačiau dėl diskutuotinos nuorodos į bendruomeniškumo veiksnį (verčiant sąvoką pažodžiui), dalis mokslininkų šios sąvokos atsisako, rinkdamiesi alternatyvius (arba vartodami greta) terminus: *gated and guarded neighbourhood* (Gorczyńska, 2012; Smigiel, 2009; Krupickaitė et al., 2014), *gated development* (Datta, 2014), *gated residential development* (Bowers et al., 2006), *secured residential enclave* (Dupont, 2015), *gated commodity housing enclave* (Wu, 2005), *gated commodity housing estate* (Hendriks et al., 2016), *gated residential estate* (Kenna et al., 2013), *gated housing estate* (Glasze et al., 2002), ir kt.

Ši sąvokos pasirinkimo problema atskleidžia nevienodą požiūrį į uždarytų gyvenviečių prigimtį. Pats terminas „bendruomenė“ suteikia prielaidas bendruomeninių ryšių išraiškai, B. S. Bowers ir T. Manzi (2006) žodžiais tariant, įpareigoja reflektuoti „sociologinį bagažą“. Nesant tokio svorio (t. y. bendruomeninių ryšių tarp narių), esminis uždarytų gyvenviečių bruožas išlieka fizinių savybių (tvorų, vartų, sienų, t. y. atskirtumo ir apsaugos elementų) junginys. Dažniausiai pagrindinis tvėrimosi poveikis visuomenei taip pat yra sąlygotas fizinės atskirtumo išraiškos, o ne stiprios bendruomenės egzistavimo gyvenvietės viduje. Kita vertus, aptvėrimą ir saugumą reprezentuojantys terminai tampa galios išraiška, įvirtinančia uždarytos gyvenvietės sampratą viešajame diskurse ir naudojamą rinkodaros tikslais (Atkinson, 2008). Be abejo, bendruomeninių ryšių stiprumas gali smarkiai kisti skirtingose kultūrose ir socialinėse struktūrose, tačiau

bendruomeniškumo (sociologine prasme) kontekstas nėra laikomas esminiu nei Lietuvoje (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016; Šimatonytė, 2014), nei apskritai Rytų Europos šalyse (Smigiel, 2009).

Pradėjus pirmuosius geografinius uždaru gyvenviečių tyrimus Lietuvoje (Krupickaitė et al., 2010), taip pat buvo atsisakyta tiesioginio *gated community* termino vertimo į lietuvių kalbą, sprendimą grindžiant tuo, kad šiuo terminu įvardijamas fenomenas skiriasi nuo Lietuvai būdingų tendencijų. Lietuvos uždaru gyvenviečių kontekste aktualūs yra ne tiek bendruomeniniai ryšiai, kiek atsiskyrimas ir socialinio saugumo siekis, dėl to žodį *community* verčiant į „gyvenvietė“, sukuriamas „dirbtinis“ konceptas kaip komercinis produktas, redukuojantis bendruomeniškumo požymį. Taigi po ilgų diskusijų buvo nutarta, kad *gated community* fenomeno tiek Lietuvoje, tiek kitose posocialistinėse šalyse atitikmuo turėtų būti apibrėžiamas kaip „aptverta ir saugoma gyvenvietė“ (Krupickaitė et al., 2010). Šis terminas taip pat įsitvirtino sociologų darbuose (Čiupailaitė, 2014; Steikūnaitė, 2015), nors vartotina ir „aptvertos ir saugomos bendruomenės“ sąvoka (Šimatonytė, 2014) – pastarąją galima pagrįsti tyrimo orientacija būtent į bendruomeninių ryšių paiešką uždaruose gyvenvietėse.

Visgi pastaruoju metu geografo darbuose (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016; Burneika et al., 2017) pereita prie „uždaros gyvenvietės“ arba „uždariosios gyvenvietės“ termino *gated community* fenomenui apibrėžti įsitvirtinimo. Tokia sąvoka vartojama ir šioje disertacijoje. Galbūt tai ir nėra visiškai tikslus sąvokos atitikmuo, tačiau tinkamiausias Lietuvos kontekstui ir vartotinas mokslinėje (ypač geografo) literatūroje (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016). Tikslumo dėlei terminą galima būtų konkretinti iki „teritoriškai uždaru gyvenviečių“, pabrėžiant Lietuvos kontekstui aktualią jų teritorinės integracijos problemą, vietoj stiprios orientacijos į bendruomeniškumo bruožus.

### 3.1.3. Uždaru gyvenviečių samprata ir identifikavimas Lietuvoje

Uždara gyvenvietė yra apibūdinama gyvenamųjų namų grupė, kurios teritorija, gyventojų arba bendruomenės sutarimu, yra aptverta ir nuolat saugoma, taip apribojant kitų asmenų patekimą į ją (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016). Lietuvos uždaru gyvenviečių tyrimų praktikoje apibrėžiant tyrimo objektą, uždaromis gyvenvietėmis laikomos tik tos gyvenamųjų namų grupės, kurios atitinka du pagrindinius kriterijus: 1) bendros teritorijos aptvėrimas tvora (ar kitokiais būdais apribotas patekimas į teritoriją tiek pėstiesiems, tiek automobiliams); 2) nuolatinių apsaugos ir teritorijos stebėjimo priemonių (budinti apsauga, vaizdo stebėjimo kameros) palaikymas. Uždaros

gyvenvietės yra valdomos privačiai, teritorijoje esantys įrenginiai ir paslaugos yra prieinami tik jos gyventojams, kurie patys dažniausiai yra saistomi sutarčių bei įsipareigojimų (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016).

Remiantis ankstesnių tyrimų Lietuvoje praktika, uždara gyvenvietė laikoma tik ta gyvenamųjų namų grupė, kurios teritorija yra aptverta ir nuolat saugoma, taip apribojant kitų asmenų patekimą į ją bei užtikrinant nuolatinį stebėjimą. Tokios gyvenvietės ar kvartalai išsiskiria bendrai valdoma ir tik tų gyventojų naudojama teritorija ir infrastruktūra. Būtina išskirti *uždarumo* ir *aptvertumo* sąvokas. Bendros teritorijos aptvėrimas ir patekimo ribojimas vartais ar kelio užtvaru dar nereiškia, kad gyvenvietė yra uždara; aptverti kvartalai uždariais laikomi tik tada, kai vaizdo stebėjimo kameros arba apsaugos darbuotojas užtikrina nuolatinę apsaugą ir stebėjimą. Vadovaujantis šia samprata, šiame tyrime uždaros gyvenvietės apibrėžimas paremtas dviejų bruožų: aptvėrimo ir patekimo ribojimo (A kriterijus) bei stebėjimo ir apsaugos (B kriterijus), identifikavimu. Uždara gyvenvietė laikoma tik ta pastatų grupė, kuri pasižymi abiejų kriterijų raiška. Trečiasis – savivaldos ir bendruomeniškumo (C) – kriterijus įvedamas siekiant kompleksiskai įvertinti uždaros gyvenvietės bruožų raiškos stiprumą (uždaros gyvenvietės „uždarumą“) (3 lentelė). Tyrimo metu kiekvienas kriterijus atskirai buvo vertinamas pagal kategorijas nuo 0 iki 3 ir nustatoma bendra gyvenvietės kategorija. 0 kategorijos gyvenvietės nelaikomos uždaromis (dažniausiai tai tik aptverti, bet nesaugomi kvartalai). Silpnai išreikšta 1 kategorijos uždara gyvenvietė gali pasižymėti tik užtvaru apribotu patekimu į vaizdo kameromis stebimą teritoriją, kurioje nematyti ryškesnių bendruomeniškumo bruožų. Stipriai „fortifikuotas“ ir apsaugos darbuotojo saugomas kvartalas su aiškiai išreikštomis savivaldos ir bendruomeniškumo formomis atitiks aukščiausio, 3 lygmens uždara gyvenvietę, turinčią stipriai išreikštus uždarumo bruožus.

A. Gyvenvietės *aptvėrimas ir patekimo ribojimas* analizuojamas įvertinant fizinių barjerų raiškos stiprumą teritorijoje. Čia svarbūs du aspektai – kokios fizinės priemonės yra taikomos (aptvėrimo vientisumas, automatinis užtvaras ar vartai), ir kaip jos veikia pašalinių asmenų patekimą į teritoriją (pvz., užtvaras riboja tik automobilių, tačiau ne pėsčiųjų patekimą, todėl tokia kriterijaus raiška vertinama silpnai – 1 kategorija). Barjerinio įvaizdžio sustiprinimui gali būti naudojamos papildomos priemonės, pavyzdžiui, automatiniai vartai kartu su papildomu užtvaru, keleto „sluoksnių“ aptvėrimai, papildomi barjerai (pvz., pylimai) nuo gatvės pusės, vizualų fortifikacijos įspūdį sustiprinančios sumūrytos sienos ir kt.; tokiu atveju šis kriterijus atitinka 3 kategoriją.

**3 lentelė. Uždarytų gyvenviečių identifikavimo kriterijų raiška**

<b>RAIŠKOS DYDIS</b>	<b>A. APTVĖRIMAS IR PATEKIMO RIBOJIMAS</b>	<b>B. STEBĖJIMAS IR APSAUGA</b>	<b>C. SAVIVALDA IR BENDRUOMENIŠKUMAS</b>
0. NEIŠREIKŠTA	<b>A0.</b> Užtvaras be vientiso aptvėrimo	<b>B0.</b> Nestebima ir nesaugoma	<b>C0.</b> Nėra požymių
1. SILPNAI IŠREIKŠTA	<b>A1.</b> Vientisas aptvėrimas su užtvaru	<b>B1.</b> Vaizdo stebėjimo kameros	<b>C1.</b> Socialinių tinklų grupė
2. VIDUTINIŠKA I IŠREIKŠTA	<b>A2.</b> Vientisas aptvėrimas su vartais (ribojamas pėsčiųjų patekimas)	<b>B2.</b> B1 su SGK ir / arba įspėjamaisiais ženklais	<b>C2-I.</b> Registruota bendrija (bendruomenė, asociacija) <b>C2-II.</b> Saugios kaimynystės grupė
3. STIPRIA I IŠREIKŠTA	<b>A3.</b> A2 su papildomais barjeriais	<b>B3-I.</b> B2 kai sustiprintas stebėjimas <b>B3-II.</b> Sargas	<b>C3-I.</b> C1 ir C2-I <b>C3-II.</b> C1 ir C2-II <b>C3-III.</b> C2-I ir C2-II

B. Teritorijos *stebėjimo ir apsaugos* kriterijų grupėje pirminiu būtinu uždarymo požymiu laikomas teritorijos stebėjimas vaizdo kameromis (1 kategorija). Papildomi įspėjamieji ženklai, kuriais siekiama atgrasyti nepageidaujamus asmenis (dažniausiai: „teritorija stebima vaizdo kameromis“, „privati valda / teritorija“ ir pan.), taip pat saugos tarnybos ir Saugios kaimynystės grupės (SKG) žymi vidutiniškai išreikštą apsaugos lygį (2 kategorija). Budintis apsaugos darbuotojas ir sustiprinto stebėjimo priemonės (vaizdo stebėjimo kameros nuo pagrindinės gatvės arba visu gyvenvietės perimetru) rodo stipriai išreikštą stebėjimo ir apsaugos lygį (3 kategorija).

C. *Savivaldos ir bendruomeniškumo* egzistavimą gyvenvietėje visų pirma išreiškia bendruomenės socialinių tinklų grupių kūrimas (1 kategorija). Vidutiniškai išreikštu – 2 kategorijos – bendruomeniškumu laikomas namų savininkų bendrijų (rečiau – bendruomenių arba asociacijų), kaip teisiškai registruotų bendruomeniškumo formų, arba SKG steigimas (pastarosios be pagrindinio nusikaltimų prevencijos tikslo taip pat skatina kaimynystės bendradarbiavimą). Keleto šių bruožų sintezė nurodo stipriai išreikštą (3 kategorijos) savivaldos ir bendruomeniškumo lygį gyvenvietėje.

Literatūroje skiriamos dviejų pagrindinių morfologinių tipų uždaros gyvenvietės, besiskiriančios savo vidine struktūra bei padėtimi miesto centro atžvilgiu: 1) horizontalios – aptvertos ir saugomos individualių (arba sublokuotų) namų gyvenvietės; 2) vertikalios – aptverti ir saugomi daugiabučių namų kompleksai. Pastarosios gyvenvietės paprastai kuriasi miestų centrinėse dalyse arba arčiau jų, apima mažesnę teritoriją (Pociūtė et al., 2008). Šis tyrimas yra orientuotas į tradicinėmis laikomas ir didžiausią dalį sudarančias horizontalias uždaras gyvenvietes, kurių plėtra atspindi intensyvios suburbanizacijos ir teritorinės bei socialinės segregacijos mastus Lietuvos didžiųjų miestų priemiesčiuose – teritorijose, kur miesto ir „ne miesto“ aplinka susiduria daugeliu prasmių (socialinių rodiklių, būsto, gyvensenos, išsilavinimo, pajamų ir kt. skirtumų). Horizontalios uždaros gyvenvietės, besikuriančios mažai urbanizuotose teritorijose (gamtinių objektų artumas laikomas prioritetu), susidurdamos su inžinerinės ir kt. infrastruktūros nepakankamumu, tą aplinką keičia, sukurdamos miestietiškas „salas“ kaimiškų teritorijų apsuptyje.

Tyrimui svarbesni yra ne horizontalių gyvenviečių morfologiniai požymiai, o tokių gyvenviečių pobūdis kurtis priemiestinėse teritorijose, todėl į tyrimą įtraukiamos ir vertikalios uždaros gyvenvietės, jeigu jos kuriasi priemiesčiuose. Kaip parodė D. Krupickaitės ir kt. (2014) tyrimai, vertikalioms uždaroms gyvenvietėms būdingiausi mažaaukštės (trijų ir mažiau aukštų) statybos daugiabučiai. Tačiau jų identifikavimas yra diskusinis, nes neretai tvoros juosia tik dalį saugomos teritorijos prie namo, arba pats namas atlieka tvoros vaidmenį ir ribojamas bei saugomas tik patekimas į vidinį kiemą, neretai naudojamą tik rekreacinei paskirčiai (Krupickaitė et al., 2014). Tokie kvartalai uždaromis gyvenvietėmis laikyti ir į tyrimą įtraukti tik tais atvejais, kai identifikuojamas vientisas aptvėrimas ir kontroliuojamas patekimas į vidų, nors dalį tvoros funkcijos ir atlieka namai.

Uždaromis gyvenvietėmis tyrime laikomi ir bendrus kiemus turintys uždari kvartalai, sudaryti iš keleto individualių arba sublokuotų (kotedžų tipo) namų, taip pat bendrą aptvertą teritoriją turinčios dviejų ir daugiau daugiabučių pastatų grupės. Tai gali būti tiek vientisai išvystyti (vystomi) uždari būsto projektai, tiek atskirų individualių namų kvartalai, savarankiškai įsirengę uždarumo ir saugumo užtikrinimo priemonės.

Apibrėžiant uždarą gyvenvietę, diskutuotina yra ir *gyvenamųjų pastatų grupės* samprata. Remiantis Statybos techniniu reglamentu STR 1.05.06:2010, statinių grupė apibrėžiama kaip „tame pačiame statybos sklype išdėstyti ne mažiau kaip du statiniai, susieti tarpusavyje naudojimo, paskirties ryšiais <...>“. Tačiau uždarų gyvenviečių kontekste „grupe“ vargiai ar gali būti laikomi du individualūs gyvenamieji namai, kurių grupė, jeigu ir

pasižymi fiziniais uždaro gyvenvietės bruožais (aptvėrimas, patekimo ribojimas, stebėjimas vaizdo kameromis), tačiau jos mastas neatspindės savivaldos ir bendruomeniškumo požymių, taip pat neturės didesnės įtakos teritorinės fragmentacijos bei integracijos procesams. Kitaip yra su daugiabučiais namais: net vienas pastatas gali apimti kelias dešimtis būstų, ir didelė grupė gyventojų gali būti saistoma stipriais bendruomeniniais ryšiais, turinčiais įtakos socialinės integracijos procesams. Tačiau žemės naudojimo pobūdis ir santykinai mažas užimamas plotas teritorinę fragmentaciją veiks kur kas silpniau, negu privačius sklypus (dažniausiai) turintys horizontalių gyvenviečių gyventojai. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, identifikuojant uždarus gyvenvietes buvo analizuojamas kiekvienas individualus atvejis, įvertinant pastatų ir būstų skaičių ir bendros teritorijos naudojimo pobūdį. Tam tikrais atvejais uždaroms gyvenvietėms buvo priskiriami ir kvartalai, sudaryti iš keturių individualių namų ar dviejų sublokuotų kotedžo tipo namų (turinčių 6–10 būstų).

Uždaromis gyvenvietėmis nelaikomi priemiesčiuose didžiulius plotus užimantys kolektyvinių sodų kvartalai, nors neretai ir turintys uždaroms gyvenvietėms būdingų fizinių bruožų (aptvėrimas ir patekimo ribojimas, taip pat tam tikro lygio savivalda – įregistruotos bendrijos ir SKG), tačiau pasižymintys visai kita prigimtimi ir specifika. Kolektyvinių sodų fenomenas yra Sovietų Sąjungai būdingų kultūrinių, politinių ir socialinių procesų rezultatas, Lietuvoje suformavęs specifinę gyvenamąją terpe, miesto „pilkąją zoną“, kurioje vyksta netipiniai urbanizacijos procesai (Šiupšinskas et al., 2016). Ir net pastaruoju metu vykstant intensyviai sodų konversijai į individualių namų kvartalus ir įgaunant vis daugiau uždarų gyvenviečių bruožų, šis reiškinys turėtų būti tiriamas ne kaip modernaus miesto suburbanizacijos procesų išraiška, o kaip specifinis urbanistinis ir kultūrinis socialistinio miesto palikimas. Oficialia kolektyvinės sodininkystės pradžia Lietuvoje laikomi 1959-ieji metai, nors tik pasibaigus aštuntajam dešimtmečiui kolektyviniai sodai palaipsniui transformavosi iš sodininkavimui skirtos erdvės į poilsio vietą ar antrąjį būstą, o atkūrus nepriklausomybę ir sklypus privatizavus – į individualių namų kvartalus (miestiečių migracija į sodus ypač sustiprėjo 2008 m. ekonomikos krizės metu). Šiose teritorijose ir toliau reiškiasi „urbanistinis individualizmas“, vyksta stichiški, spontaniški, teritorijų planavimo dokumentuose nenumatyti procesai, keliantys nemenkų socialinių, infrastruktūrinių ir kitų problemų (Šiupšinskas et al., 2016). Tačiau šių priemiestinių kvartalų specifika nesiejama su intensyvia uždarų gyvenviečių fenomenu, Lietuvoje atsiradusio nuo 2000-ųjų metų, kai pradėtos statyti pirmosios kompleksiskai vystomos uždaros gyvenvietės, plėtra.

### 3.2. Integracijos samprata ir tyrimo koncepcija

Skyriaus pradžioje aptariamas disertacijoje vartojamo *teritorinės rezidencinės integracijos* termino pasirinkimo klausimas ir integracijos proceso samprata Lietuvos bei užsienio literatūroje, išgryninant šioje disertacijoje naudojamos sampratos ypatumus. Atkreipiamas dėmesys į kompleksinį, daugiadimensį, skirtingus vidinius ir išorinius lygius ir kryptis apimančią proceso pobūdį. Pristatant tyrimo metodologinį modelį, pirmiausia aptariamos uždarų gyvenviečių tyrimuose taikomos metodologinės priegijos, turėjusios įtakos disertacijos tyrimo koncepcijos formavimui. Sudaryta tyrime naudojama uždarų gyvenviečių integracijos tyrimo schema apima tris metodologinius lygmenis – fizinį, socialinį ir mentalinį – kuriais remiantis atskleidžiamos galimos uždarų gyvenviečių integracijos perspektyvos fizinės erdvės fragmentavimosi, socialinių kontaktų ir mentalinio uždarumo aspektais. Atskleidžiama modelio kompleksiskumo svarba, priežastinių ryšių tarp skirtingų integracijos lygmenų analizė ir daugiadimensis požiūris į integracijos procesą.

#### 3.2.1. Teritorinės rezidencinės integracijos samprata

Socioerdvinės integracijos tyrimuose įprastai vyrauja etninės, ekonominės ar socialinės integracijos problemos, ypač socioekonominiai ar sociokultūriniai aspektai, marginalių grupių integracija į visuomenę. Gyventojų grupės gali būti išskiriamos remiantis įvairiais kriterijais, tačiau tyrimuose vyrauja socioekonominė ir etninė dimensijos (Burneika et al., 2017). Socialiniuose bei geografiniuose tyrimuose skirtingų socialinių grupių segregacijai ar integracijai apibūdinti dažniausiai vartojamas apibendrintas terminas *socialinė* (Sabatini et al., 2007), norint pabrėžti teritoriškumo aspektą – *socioerdvinė* (Balčaitė et al., 2018), *erdvinė* arba *teritorinė* (Burneika et al., 2017; Pociūtė-Sereikienė et al., 2016), *rezidencinė* (Musterd et al., 2009), *erdvinė rezidencinė* (Burneika et al., 2017), *miesto socialinių grupių* (angl. *urban social group*) integracija (Roitman, 2008). Dažnai šie terminai vartojami sinonimiškai tiek etninių ar rasinių mažumų integracijos, tiek teritorinės atskirų gyventojų grupių integracijos tyrimuose. Šioje disertacijoje integracijos sąvoka siejama su kompleksiniais socialiniais ir teritoriniais ypatumais, tačiau pagrindinis dėmesys kreipiamas į erdvinę miesto struktūrą ir konkretaus apgyvendinimo tipo keliamas socialines problemas. Todėl darbe integracijos terminas vartojamas *teritorinės rezidencinės* integracijos

reikšme, žyminčia atskirų gyventojų socialinių grupių teritorinės atskirties mažinimą.

Integracijos procesas gali būti apibrėžiamas kaip laipsniškas *skirtumų* tarp atskirų grupių *mažėjimas* įvairiose srityse: nuo gyvenimo sąlygų, išsilavinimo ar darbo rinkos galimybių iki etninių, rasinių ar kitų kultūrinių skirtumų (Bolt et al., 2010). Nors socialinės integracijos terminas dažnai vartojamas tapačiai su socialine asimiliacija (ypač amerikietiškoje literatūroje), tačiau šiame santykyje integracijos terminas apima ir savitų kultūrinių bruožų išsaugojimą, jų neasimiliuojant. Tokiu atveju integracija gali sietis tiek su asimiliacija ar „išnykimu visuomenėje“, tiek su išlikimu daugiakultūroje aplinkoje (Musterd et al., 2009). Disertacijoje laikomasi pastarosios integracijos proceso, išlaikančio kultūrinius skirtumus, sampratos.

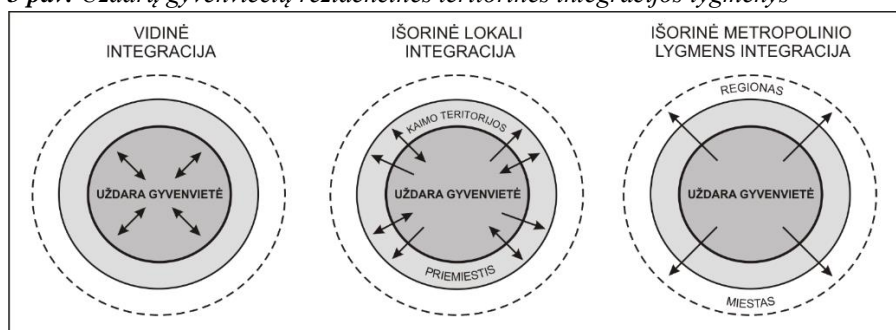
Su pastaruoju požiūriu gali būti siejama socialinės integracijos samprata, pristatyta F. Sabatini ir R. Salcedo (2007): integraciją autoriai traktuoja esant dialektiniame santykyje su socialine atskirtimi ir pasižyminčia tiek teigiamais, tiek neigiamais bruožais. Todėl ir socialinė *segregacija* laikoma ne socialinės atskirties sinonimu, bet dvinarium *integracijos* ir *atskirties* produktu, kuriančiu įvairius socialinių santykių modelius. Remiantis šiuo požiūriu, dvi socialinės grupės gali tarpusavyje integruotis net ir esant aukštam atskirties ar diskriminacijos lygiui (Sabatini et al., 2007). Kita vertus, D. Burneika ir kt. (2017) erdvinę (teritorinę) segregaciją aiškiai sieja su *atskirtimi* ir apibrėžia kaip „atskiros gyventojų grupės ar grupių teritorinę atskirtį kitų gyventojų atžvilgiu“, terminą laiko artimu erdvinės rezidencinės diferenciacijos sampratai, nors pirmąjį visgi labiau sieja su atskirtimi, o antrąjį – su teritorinės dislokacijos skirtumais. Šiame darbe laikomasi prielaidos, kad tam tikri integraciniai ryšiai ar galimos integracijos požymiai gali egzistuoti ir segreguotoje socialinėje struktūroje, o socialinės atskirties ir integracijos terminai nėra vienas kitą neigiantys.

A. Giddens (1984) socialinę integraciją sieja su socialinių *sąveikų* (angl. *interaction*) tarp skirtingų grupių ar individų sistemiškumu, neatsižvelgdamas į skirtumų tarp tų grupių pokytį ar asimiliacijos požymius. Socialinės sąveikos apibrėžiamos kaip tiesioginiai individų susidūrimai ir komunikacija, o būtina tam sąlyga – tai „buvimo kartu“ (angl. *co-presence*) kontekstas, kuriame atsiranda prielaidos socialiniams mainams bei tiesioginei sąveikai. Todėl šis kontekstas suponuoja specifinę nuorodą į socialinę integraciją, kitaip tariant, iš individų, esančių bendroje teritorijoje tuo pačiu laiku, yra tikimasi socialinės sąveikos. Greta socialinės integracijos A. Giddensas skiria platesnės sampratos sisteminę integraciją, nusakančią galimybę vykdyti socialinius mainus be tiesioginės socialinės sąveikos ir fizinio „buvimo kartu“. Sisteminės integracijos pobūdis priklauso nuo individų pozicijos laiko

ir erdvės situacijoje jų veiklos metu, kai tarpusavio sąveika tarp veikėjų ir grupių gali vykti jiems fiziškai esant už „buvimo kartu“ konteksto ribų („išplėstiniame erdvėlaikyje“) (Giddens, 1984).

Dažniausiai integracijos tyrimuose yra akcentuojama tik vienos **krypties** integracija – silpnesniosios visuomenės dalies į stipresniąją. Pavyzdžiui, vargingų priemiesčių integracija į politinę sistemą ar modernią miesto viešąją infrastruktūrą, tautinių mažumų integracija į socialinį gyvenimą ir pan. nurodo vienos grupės integraciją į kitą, o ne integraciją *tarp* abiejų grupių, socialinių aplinkų ar teritorinių darinių. Teorinėse perspektyvose taip pat beveik neakcentuojama uždarų gyvenviečių gyventojų integracija į supančią (dažnai kaimišką) aplinką, nors būtent naujakuriai turėtų integruotis į aplinką, o ne atvirkščiai. R. Atkinson ir S. Blandy (2005) siūlo kritinį požiūrį ir klausia, kodėl, pavyzdžiui, tik skurdo koncentracija yra laikoma problemine, o turto koncentracija – ne? Bet kokių atveju šiame darbe integracija suprantama kaip abipusiai ryšiais tarp uždarų gyvenviečių ir aplinkinių gyventojų pasižymintis procesas.

**5 pav.** Uždarų gyvenviečių rezidencinės teritorinės integracijos lygmenys



Siekiant apibrėžti uždarų gyvenviečių integracijos tyrimo objektą, svarbu atkreipti dėmesį, kad integracija gali būti skirtingų **lygių** (5 pav.). Vidinė integracija pasižymės bendruomeninių ryšių stiprumu uždaros gyvenvietės viduje. Išorinė lokalaus lygmens integracija žymi uždaros gyvenvietės integravimąsi į ją supančias aplinkines (dažniausiai kaimiškas) teritorijas arba abiejų skirtingų erdvių tarpusavio integraciją. Metropolinio lygmens išorinė integracija yra vienakryptė ir gali būti aktuali tiek uždarų gyvenviečių, tiek kaimiškų teritorijų integravimuisi į platesnę miesto aplinką. Disertacijos tyrimas orientuojamas į lokalaus lygmens abipusę uždarų gyvenviečių bei aplinkinių gyventojų integraciją, atsižvelgiant į tai, kad net idealiu atveju šiame santykiyje jėgos balansas negali būti lygiavertis – naujakuriai

integruojasi į aplinkines teritorijas, o ne atvirkščiai, todėl ir tiriama yra tik ši grupė.

Uždarų gyvenviečių sąveikos su aplinkinėmis kaimynystėmis laipsnis dažnai priklauso nuo gyventojų integracijos uždaros gyvenvietės viduje, tačiau rezultatas gali būti dvejopas. Socialiniai kontaktai bendruomenės viduje skatina saugumo jausmą ir atvirą požiūrį į supančią socialinę aplinką. Kita vertus, stipri vidinė integracija bendruomenės viduje ir platus vidinių paslaugų bei infrastruktūros spektras mažina išorinės sąveikos poreikį (Grant, 2007; Atkinson et al., 2004; Balakrishnan, 2001). Taigi tokie socialiai vertinami vidiniai uždarų gyvenviečių bruožai gali turėti tiek pageidaujamą, tiek nepageidaujamą efektą platesnėje kaimynystėje ir tampa teritorinės rezidencinės integracijos tarp uždarų gyvenviečių ir aplinkinių gyventojų tyrimų objektu.

### 3.2.2. Integracijos tyrimo metodologinės koncepcijos pagrindimas

Uždarų gyvenviečių tyrimuose Lietuvoje ir užsienio šalyse dažniausiai vyrauja du metodologiniai požiūriai: kokybinės tyrimo koncepcijos taikymas (dažniausiai tiriant vieną arba lyginant tarpusavyje dvi ar keletą gyvenviečių) arba kokybinės ir kiekybinės tyrimų metodologijos derinimas. Taikant kokybinę metodologiją, uždarų gyvenviečių tyrimai remiasi atvejo studija (angl. *case study*), kartu derinant stebėjimo (kartais net stebėjimo dalyvaujant – angl. *participant observation*), gilaus nestruktūruoto ar pusiau struktūruoto interviu, dokumentų analizės, turinio analizės (angl. *content analysis*) ir kitus metodus, siekiant kuo išsamesnės ir nuodugnesnės konkrečios (vienos arba keleto) gyvenviečių analizės. Atsižvelgiant į tyrimo tikslus, kokybiniai tyrimo metodai dažnai laikomi dominuojančiais uždarų gyvenviečių tyrimuose, kartais įgaunantys net etnografinės studijos pobūdį. Kiekybinei uždarų gyvenviečių tyrimų dedamajai dažniausiai atstovauja apklausos metodo taikymas. Lietuvoje atlikti uždarų gyvenviečių tyrimai (Krupickaitė et al., 2010, 2014; Pociūtė-Sereikienė et al., 2016) taip pat derino kokybinę ir kiekybinę tyrimo metodologiją: pusiau struktūruotus giluminius interviu, turinio analizę, lauko tyrimą (stebėjimą), statistinę analizę; atvejo studija pritaikyta „Neries kilpų“ uždaros gyvenvietės tyrimui. Šioje disertacijoje laikomasi aprašomosios (lauko tyrimo – stebėjimo) ir kokybinės (pusiau struktūruotų interviu) tyrimo metodologijos derinimo renkant empirinius duomenis atskiruose tyrimo etapuose.

Sudarant šioje disertacijoje tiriamos teritorinės rezidencinės integracijos tyrimo metodologinę koncepciją, remtasi Lietuvoje ir užsienyje atliktų segregacijos ir integracijos procesų tyrimų tam tikrais metodologiniais

aspektais. Šiems tyrimams būdingas kompleksinis dimensinis požiūris į integracijos procesą, apimantis skirtingus ryšių ir sąveikos tarp skirtingų grupių būdus. Pavyzdžiui, S. Musterd ir W. Ostendorf (2009) etninių mažumų integracijos tyrimuose taikomą multidimensinį rezidencinės integracijos modelį sudaro socioekonominės (dalyvavimas darbo rinkoje, švietimo sistemoje) ir sociokultūrinės (socialiniai kontaktai, kalbos įgūdžiai, socialiniai vaidmenys) integracijos dedamosios. Kompleksinį požiūrį į integracijos tyrimus atskleidžia ir F. Sabatini bei R. Salcedo (2007) pasiūlytas trijų dimensijų (funkcinės, simbolinės ir bendruomenės) integracijos modelis, naudotas kaip metodologinis pagrindas tiriant uždarus gyvenvietes Santjage (Čilėje) ir suteikiantis svarbų pirminį pagrindą integracijos proceso kompleksiskumo atskleidimui šiame darbe.

Kaip galimos integracijos veiksnys uždaros gyvenvietės užsienio literatūroje dažniausiai traktuojamos naudojant *funkcinės integracijos* dedamąją, kuri paremta funkciniais ir rinkos santykiais tarp uždaru gyvenviečių ir aplinkinių gyventojų (Salcedo et al., 2004; Manzi et al., 2005; Le Goix et al., 2008; Youssef, 2015) ir išreiškiamą ekonominiu, politiniu ir infrastruktūriniu dėmenimis. Tam tikromis sąlygomis uždaros gyvenvietės gali skatinti intensyvesnę funkcinę ekonominę integraciją, pavyzdžiui, teikiant įsidarbinimo galimybes aplinkiniams mažesnes pajamas gaunantiems gyventojams, ypač kai tarp skirtingų grupių yra dideli socialiniai skirtumai ir mažas geografinis atstumas (Roitman et al., 2010). Uždaru gyvenviečių plėtra aplinkinėms varganoms kaimynystėms taip pat gali būti naudinga dėl rinkos plėtros, kai į regioną yra pritraukiami mažų kainų prekybos centrai (Sabatini et al., 2007). F. Sabatini ir R. Salcedo (2007) šią ekonominę integraciją vertina atsižvelgdami į gyventojų dalyvavimą vietinėje rinkoje, tiek iš vartotojų, tiek iš darbuotojų perspektyvos. Be abejo, tokie funkciniai ryšiai ne visada yra stiprūs ir dažniausiai būdingi besivystančioms šalims, kuriose yra aukšto lygio pajamų netolygumas ir skurdas (Roitman et al., 2010). Be ekonominio koegzistavimo, skatinamo uždaru gyventojų darbo rinkos, gali būti matomas ir žemesnės klasės gyventojų dalyvavimo politiniuose ir demokratinuose procesuose aktyvėjimas. Plečiantis uždarams gyvenvietėms, vietiniai „senieji“ gyventojai įgyja geresnę politinių teisių apsaugą ar daugiau vietinės valdžios dėmesio savo problemoms. Integracija į miesto aplinką tokiu atveju vyksta gerėjant priėjimui prie viešųjų paslaugų ir infrastruktūros, taip pat modernėjant bei keičiantis fizinės aplinkos elementams (pvz., keliams, viešajam transportui), kuriuos „miesto planuotojai iki tol buvo pamiršę“ (Sabatini et al., 2007).

Kita ne mažiau svarbi integracijos dimensija apibūdinama kaip *simbolinė integracija*, kurią F. Sabatini ir R. Salcedo (2007) taip pat tiria keletu aspektų.

Visų pirma, uždaros gyvenvietės gali skatinti simbolinę integraciją, kai yra mažinamos vargingų kaimynysčių teritorinės stigmos. Netoliese įsikūrus uždarai gyvenvietei, vietiniai gyventojai gali jaustis mažiau stigmatizuojami kaip skurdūs ar pavojingi (Sabatini et al., 2007; Tanulku, 2012). Kai plačiąja prasme kaimynystė yra laikoma tinkama ir gera (ar bent jau geresne) vieta gyventi, galima išvelgti tam tikrą pasididžiavimo savo gyvenamąja vieta jausmą, taip pat žemesniosios klasės gyventojų pastangas pagerinti savo gyvenimo sąlygas ar gyvenimą. Kaip pažymi F. Sabatini ir R. Salcedo (2007), šis pasididžiavimo jausmas yra pradžios taškas vyraujančiam gėdos bei atsiskyrimo jausmui mažinti. Su simboline integracija susijęs ir stiprėjantis priklausymo tai pačiai teritorijai ir saviidentifikacijos jausmas, kurį F. Sabatini ir R. Salcedo (2007) aiškina tuo, kad aplinkiniai gyventojai neretai yra nuo seno toje teritorijoje gyvenantys, savo buvimą kaimynystėje su uždaru gyventojų gyventojais suvokiantys kaip integralų toje teritorijoje, net jeigu jie tam tikrais aspektais patiria atskiriamumą ar diskriminaciją. Svarbu pabrėžti tam tikras gyventojų tapatybės transformacijas ir didėjančią teritorinės tapatybės vietoj klasinio identiteto svarbą. Simbolinis identifikavimasis su teritorija gali silpninti šią ar rasinių identitetų svarbą (Sabatini et al., 2007). Taigi erdvinis artumas gali tapti integracijos veiksmu, ypač kai uždaru gyvenviečių ir aplinkiniai gyventojai mato vieni kitus ne kaip „kitus“, bet kaip žmones, priklausančius tai pačiai kaimynystei ir besidalijančius bendru tapatumu.

Tokiomis sąlygomis vartų ir tvorų egzistavimas nebūtinai kuria socialinį ir psichologinį atstumą, o tam tikrais atvejais net priešingai – gali skatinti skirtingų grupių integraciją. F. Sabatini ir R. Salcedo (2007) šį fenomeną aiškina A. Rappaport (1978) nuomone apie integraciją tarp skirtingų, bet viduje homogeniškų socialinių klasių, kurios labai aiškiai atskirtos, tačiau teritoriškai labai artimos. Šis artumas sukuria sąlygas vieniems kitų pažinimui ir pagarbai, o fiziniai barjerai traktuojami ne kaip vienu prieš kitus nukreiptos saugumo priemonės, bet kaip apsauga nuo kitų tolesnių miesto dalių gyventojų. Šioje sampratoje sienos ir vartai netraktuojami nei kaip „socialinės atskirties įrodymas“, nei „problemų sinonimas“ (Sabatini et al., 2007); jie neužkerta kelio funkciniais santykiams ir vaidina labiau simbolinį nei faktinį vaidmenį.

Trečiąją uždaru gyvenviečių integracijos dimensija F. Sabatini ir R. Salcedo (2007) laiko *bendruomenės integraciją*, kuri apima socialinių ryšių (netgi artimų santykių ir draugysčių) formavimąsi greta funkcinio koegzistavimo. Čia ypatingas vaidmuo tenka įvairioms solidarumo grupėms, tokioms kaip religinės bendruomenės, kurios visus gyventojus (pasiturinčius ar nepasiturinčius) laiko lygiais. Bendruomenės integracija gali būti

painiojama su simboliu (ypač „priklausymo jausmas“), tačiau tik pastaroji gali būti paremta nelygiaverčiais (socialinio statuso ar pajamų prasme) santykiais. Be abejonės, stiprūs bendruomeniniai ryšiai tarp uždaru gyvenviečių ir aplinkinių gyventojų yra sunkiai tikėtini, tačiau šios sąlygos nekomplikuoja ir nesunkina funkcinės integracijos tarp jų (Sabatini et al., 2007; Salcedo et al., 2004).

Šiame kompleksiniame trijų integracijos tipų modelyje išryškėja skirtingi galimos uždaru gyvenviečių integracijos aspektai bei kombinacijos, nors Lietuvos kontekstui taikyti identišką modelį nebūtų tikslinga. Nė vienas iš minėtų integracijos veiksnių nėra laikomas pagrindiniu ar fundamentaliu, taip pat nė vienas negali pakeisti vienas kito ar eliminuoti esamo neigiamo segregacijos efekto, o skirtingi integracijos tipai varijuoja skirtingose šalyse ir regionuose, priklauso nuo įvairių veiksnių, tokių kaip vietinė urbanistinė, socialinė bei istorinė miesto ir jo priemiesčių struktūra.

Lietuvos uždaru gyvenviečių integracijos kontekstą padeda atskleisti ir šiai disertacijai itin svarbi uždaru gyvenviečių poveikio (tiek patiems jų gyventojams, tiek likusiems „už tvoros“) veiksnių analizė, atlikta G. Pociūtės-Sereikienės ir D. Krupickaitės (2016). Atlikdami kompleksinę psichologinių, socialinių, ekonominių, gamtinių ir barjerinių **išorinio poveikio** veiksnių analizę galime ne tik atskleisti neigiamą uždaru gyvenviečių poveikį socialinei miesto aplinkai, bet ir numatyti tam tikras galimos integracijos perspektyvas bei tendencijas.

1. *Psichologinis* integracinis poveikis siejamas su F. Sabatini ir R. Salcedo (2007) apibūdinta simboliu integracija ir atskleidžiamas analizuojant tokius aspektus kaip miesto psichologinės erdvės gerėjimas ir modernėjimas, saugumo jausmo, prestižo ir „gero miesto“ įvaizdžio stiprinimas, taip pat teigiami senųjų vietos gyventojų mentaliteto bei gyvenamosios pokyčiai.

2. *Socialinis* uždaru gyvenviečių poveikis yra didžiausias, ir, deja, dažniausiai neigiamas (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016). Visgi pozityvūs socialiniai veiksniai taip pat išryškėja, ypač bendruomenės integracijos perspektyvoje: uždaros gyvenvietės gali skatinti socialinės infrastruktūros gerėjimą, tapti aktyvumo ir bendruomeniškumo formavimo pavyzdžiu, tam tikra prasme socialiai „atskiesti“ vietinį kontingentą ir priartinti jį prie miesto vidurkio. Vietinių religinių bendruomenių vaidmuo taip pat svarbus socialinės integracijos stiprinimui.

3. *Ekonominis* integracinis poveikis stipriausiai pasireiškia plėtojantis darbo rinkai vietiniams gyventojams ir gerėjant miesto infrastruktūrai (funkcinė integracija). Papildomos darbo vietos kuriamos tiek aptarnaujant

bei teikiant paslaugas uždarų gyvenviečių viduje (ypač jų statybų metu), tiek vykdant smulkią prekybą už jų ribų.

4. *Gamtinis* poveikis tiek išorinei, tiek vidinei uždaros gyvenvietės aplinkai beveik visada yra neigiamas (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016), tad ir teigiamų integracinių veiksnių nepastebima.

5. *Barjerinis* teigiamas poveikis taip pat retai pastebimas (nebent vidinis – gerina fizinę būklę ar sukuria saugią erdvę gyvenvietės viduje) (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016). Kita vertus, jeigu tvoros ir vartai vaidina labiau simbolinį vaidmenį (neigiamo išorinio poveikio nebuvimas), vien tai galima vertinti pozityviai galimos integracijos kontekste.

Vieną reikšmingiausių metodologinių uždarų gyvenviečių tyrimo koncepcijų išplėtojo S. Roitman, Ch. Webster ir K. Landman (2010), pasiūlę trijų lygmenų kompleksinį tarpdalykinį tyrimo modelį. Laikydami prielaidas, kad uždaros gyvenvietės fragmentuoja visuomenę trimis lygmenimis (socialiniu, erdviu ir instituciniu), tyrėjai siūlo uždarų gyvenviečių segregacijos procesus tirti pasitelkiant šiuos tris pjūvius – socialinių ryšių, erdvių struktūrų ir mikrovisuomeninių sistemų.

Uždaras gyvenvietes *socialinės fragmentacijos* lygmeniu siūloma analizuoti naudojant „kaimynystės socialinių praktikų“ ir „požiūrių“ (angl. *viewpoint*) konceptus, išvystytus S. Roitman (2008) struktūracijos teorijos perspektyvoje. Kaip aptarta 2.1.3 skirsnyje, kaimynystės socialines praktikas uždarų gyvenviečių segregacijos tyrimuose S. Roitman laiko esmine koncepcija, atskleidžiančia socialines sąveikas tarp skirtingų socialinių grupių, gyvenančių nedideliu atstumu viena nuo kitos. Tai reguliarūs ir sąmoningi individualūs ir kartu kolektyviniai veiksmai, vedantys arba nevedantys į skirtingų grupių veikėjų sąveiką. Atlikusi literatūros analizę ir bandomąjį uždaros gyvenvietės tyrimą Argentinoje, tyrėja išskyrė 10 socialinių praktikų, būdingų uždaroms regiono gyvenvietėms: 1) viešosios erdvės naudojimas; 2) institucinis komunikavimas tarp uždarų gyvenviečių ir išorinių gyventojų; 3) labdaringa veikla, remianti vargingesnes kaimynines bendruomenes; 4) darbo galimybės išorinėms bendruomenėms; 5) socialiniai ryšiai ir socializacijos aplinka; 6) apsipirkimas; 7) švietimas; 8) religinės praktikos; 9) sportas; 10) viešojo transporto naudojimas. Įvertindama subjektyviosios individo veiksmus lemiančios dedamosios svarbą, S. Roitman įveda „požiūrių“ konceptą, suprantamą kaip individo vertybių, jausmų, nuostatų ir žinių išraiška, tyrime dichotomizuojamą į pozityvias ir negatyvias reikšmes, kurios padeda įvertinti tikslinį (tyčinį, numatytą) ar netikslinį segregacijos pobūdį. Šis dviejų dedamųjų tyrimo modelis parodo, kaip socialinės fragmentacijos lygmeniu ryšys tarp uždarų gyvenviečių ir

fragmentacijos procesų gali būti analizuojamas pasitelkus socialines praktikas ir jas lemiančius gyventojų požiūrius (Roitman, 2008; Roitman et al., 2010).

Antrasis siūlomos metodologinės koncepcijos lygmuo – *erdvinės fragmentacijos* – kompleksiškai analizuoja, kaip teritorijoje fiziškai formuojasi fragmentuotos erdvės, o uždarų gyvenviečių sukeliamas erdvinės transformacijos traktuoja kaip daug platesnio daugiadimensio socioerdvinio proceso dalį. Modelio esmė yra konceptualizuoti visuomenės ir erdvės santykį fizinės miesto segmentizacijos procese, kuris kuria fizinius ir simbolinius barjerus, formuoja sisteminius ir žmonių srautus bei riboja erdvių prieinamumą. Fizinės *erdvės* (natūralios ar žmogaus jau modifikuotos) transformacijos nevyksta atsitiktinai – tam tikri *poreikiai* skatina specifinės *idėjos* (planavimo koncepcijos ar tendencijos) atsiradimą, kuriai per *tvarką* (erdvinę struktūrą ar organizaciją) yra sukuriama *forma* (pavidalas). Sukurtos erdvės ir vietos nėra „bereikšmės“, jos turi *prasmę*, gali būti „perskaitytos“ ar „patirtos“, kelti jausmus ir emocijas, provokuoti atsaką ir skatinti naujas transformacijas. Į šį kompleksinį procesą įsijungia išteklių bei kapitalo srautai, uždarų gyvenviečių vystymo ir valdymo procesai bei platesnis socioerdvinis kontekstas. Schemos pritaikymas uždarų gyvenviečių tyrimams (Landman, 2006) leidžia konceptualizuoti šią specifinę miesto erdvę, identifikuoti šių transformacijų priežastis ir pasekmes, struktūruoti ir kompleksiškai analizuoti procesą, kurio rezultatas yra fragmentuota miesto erdvė (Roitman et al., 2010).

Trečiasis – *institucinės fragmentacijos* – tyrimo pjūvis uždaras gyvenvietes analizuoja visuomeninių struktūrų persitvarkymo kontekste. Užaros gyvenvietės tiriamos kaip institucijos, mikrovisuomenės ir kolektyvinio vartojimo organizacijos, keičiančios miesto valdymo sistemą įvairiais masteliais. Tyrimo erdvinę skalę sudaro instituciniai vienetai nuo *pastato* ar *kaimynystės* iki *miesto* bei *nacijos*, kurių kiekviename lygmenyje galima nustatyti efektyvią erdvinę skalę kiekvienai konkrečiai kolektyviai vartojamai gėrybei. Šį tyrimo pjūvį siūloma naudoti miesto valdymo morfologijos tyrimuose, siekiant identifikuoti viešųjų gėrybių tiekimo ir kolektyvinio vartojimo problemas, institucinio valdymo spragas, efektyvumą, praktiškumą ir teisingumą. Dalis pilietinių gėrybių efektyviausiai organizuojamos miesto lygmens valdžios, tačiau dalis – kaimynystės lygmens institucijų, todėl kolektyvinio vartojimo ir kolektyvinių veiksmų santykio įvairiais masteliais analizė atskleidžia institucinio miesto fragmentavimosi tendencijas (Roitman et al., 2010).

Šios trys lygiagrečios perspektyvos susieja miesto socialinės, erdvinės ir institucinės fragmentacijos procesus su uždarų gyvenviečių fenomenu kaip šių procesų priežastimi ir rezultatu. Naudojantis modeliu miesto dinamikos

procesas nuo *pradinės būsenos* per *pokyčių mechanizmus* modeliuojamas iki *pabaigos būsenos*, o priežastiniais ryšiais „perdengiant“ skirtingus fragmentacijos modelius, išryškėja vienu ar kitu procesu svarba konkrečiu tiriamuoju atveju (Roitman et al., 2010). Kompleksinį tyrėjų požiūrį išreiškia ir tai, kad atskleidžiama trijų fragmentacijos lygmenų priklausomumo ir poveikio vienas kitam svarba, siekiant generalizuoti uždarų gyvenviečių miesto fragmentavimo procese tyrimo modelį.

### 3.2.3. Kompleksinė uždarų gyvenviečių integracijos tyrimo koncepcija

Disertacijoje tiriamos teritorinės rezidencinės integracijos tyrimo metodologinė koncepcija (4 lentelė) sudaryta remiantis trijų lygmenų teoriniu modeliu, parengtu uždarų gyvenviečių fenomeną aiškinančių teorinių prieigų (pristatyta 2.4. poskyryje) ir kitų šalių uždarų gyvenviečių tyrimuose naudojamų metodologinių prieigų analizės pagrindu. Pirmasis, *fizinis* teritorinės rezidencinės integracijos lygmuo paremtas esamos fizinės būklės analize: vidinis sublygmuo – morfologine arba vidine uždarų gyvenviečių erdvine sąranga; išorinis sublygmuo – uždarų gyvenviečių tinklo struktūra. Fizinio tyrimo lygmens koncepcija siejama su anksčiau aptartomis *erdvinės fragmentacijos* tyrimo lygmens (pagal Roitman et al., 2010) bei *funkcinės integracijos* (pagal Sabatini et al., 2007) sampratomis; galimos integracijos tyrimo aspektus šiame lygmenyje padeda išgryninti gamtiniai ir barjeriniai išorinio poveikio veiksniai (pagal Pociūtę-Sereikienę et al., 2016).

*Socialinis* integracijos lygmuo paremtas socialinių ryšių analize ir apibūdinamas pasitelkus vidinio (individualaus) ir išorinio (institucinio) sublygmenų išskyrimą, kurį konceptualizuoja *socialinės fragmentacijos* ir *institucinės fragmentacijos* analizės lygmenys (pagal Roitman et al., 2010), *bendruomenės integracijos* ir *funkcinės integracijos* (pagal Sabatini et al., 2007) bei *socialinės integracijos* ir *sisteminės integracijos* (pagal Giddens, 1984) sampratos. Galimos integracijos aspektų atskleidimui reikšminga ir socialinių bei ekonominių uždarų gyvenviečių išorinio poveikio veiksnių raiška (pagal Pociūtę-Sereikienę et al., 2016). Šiam lygmeniui atstovauja kokybinė tyrimo koncepcija, realizuojama identifikuojant socialines praktikas, vykdomas skirtingų grupių, tiek vidiniu (individualiu), tiek išoriniu (instituciniu) tyrimo sublygmenimis. Socialinės praktikos konceptas apibrėžiamas remiantis S. Roitman (2008) pateikta *kaimynystės socialinės praktikos* samprata ir tyrimo aspektais.

*Mentalinis* integracijos tyrimo lygmuo orientuotas į psichologinių veiksnių raišką ir glaudžiai siejasi su F. Sabatini ir R. Salcedo (2007) pateikta simbolinės integracijos samprata. Kokybinę tyrimo dedamąją čia sudaro

individų asmeninių patirčių, vertybių bei nuostatų atskleidimas šiuo tyrimo lygmeniu, siejant su S. Roitman (2008) pasiūlyta „požiūrių“, kaip subjektyviajai individo pusei atstovaujančios dedamosios, koncepcija, tačiau ją laikant ne papildančiu socialius tyrimo aspektus įrankiu, o išskiriant į savarankišką tyrimo lygmenį. Vidinis (saviidentifikacinis) tyrimo sublygmuo orientuotas į bendrąsias individo pažiūras ir nuostatas dėl tam tikrų objektų, reiškinių ar procesų ir „savo vietos“ juose; išorinis (vertybinis) sublygmuo nusako individo požiūrį į kitą socialinę grupę.

**4 lentelė.** Uždarytų gyvenviečių teritorinės rezidencinės integracijos tyrimo metodologinis modelis

<b>INTEGRACIJOS LYGMENYS</b>	<b>SUBLYGMENYS</b>	<b>TYRIMO KONCEPCIJA</b>	<b>TYRIMO METODAI</b>
<b>1. FIZINIS</b>	1.1. VIDINIS <i>Morfologinis</i> (vidinė sąranga) 1.2. IŠORINIS <i>Infrastruktūros</i> (tinklo sąranga)	Esamos fizinės būklės analizė	Lauko tyrimas (stebėjimas). Duomenų bazės sudarymas. Erdvinė-morfologinė analizė. Kartografavimas
<b>2. SOCIALINIS</b>	2.1. VIDINIS <i>Individualus</i> (subjektyvus) 2.2. IŠORINIS <i>Institucinis</i> (struktūrinis)	Kokybinė koncepcija: socialinės praktikos	Pusiau struktūruoti interviu
<b>3. MENTALINIS</b>	3.1. VIDINIS <i>Saviidentifikacinis</i> (į save nukreiptas) 3.2. IŠORINIS <i>Vertybinis</i> (į kitą nukreiptas)	Kokybinė koncepcija: mentalinės nuostatos	Pusiau struktūruoti interviu

Tyrimo koncepcija suformuota laikantis teorinės prielaidos, kad uždaro gyvenimo konceptas apima ne tik uždaras gyvenvietes kaip fizinę uždarmo išraišką, bet ir uždarą gyvenimą bei uždarą mentalitetą kaip savanorišką, sąmoningą arba nesąmoningą gyventojų pasirinkimą. Uždaras gyvenimas ir socialinė segregacija kuriami ne tik tvoromis, vartais ir vaizdo stebėjimo kameromis – mentalinis uždarumas vaidina ne ką menkesnį vaidmenį šiame procese. Taikant šią kompleksinę integracijos tyrimo koncepciją ir siekiama įvertinti kiekvienos šių dedamųjų reikšmę, priklausymą viena nuo kitos ir

tarpusavio sąsajas. Tyrimas pradedamas nuo fizinio integracijos lygmens, kuris apčiuopiamas aiškiausiai ir matomas vizualiai, tačiau nereiškia, kad yra pradinė uždaro gyvenimo formavimosi prielaida. Išanalizavus uždaru gyvenviečių tinklo ypatumus ir morfologinius bruožus gaunamas fizinės segreguotų miesto erdvių situacijos vaizdinys, kuriame susidaro prielaidos socialinio lygmens analizei. Socialines sąveikas skatinantis arba neskatantis individų elgesys vienaip ar kitaip bent iš dalies nulemtas mentalinių charakteristikų. Priežastinių ryšių šiame trikampyje gali būti įvairių, tačiau tik visų trijų lygmenų derinimas gali padėti įvertinti kiekvieno iš jų svorį potencialios integracijos procese ir interpretuoti, „višta ar kiaušinis buvo pirmesnis“. Jeigu uždaro gyvenvietės tėra tik fizinė architektūrinė uždaro gyvenimo išraiška, o uždara gyvensena – tik elgesys, kurio išmokstama, priežasčių galbūt reikėtų ieškoti žmonių „galvose“? Tad ši metodologinė tyrimo koncepcija ir atveria galimybę kompleksiskai įvertinti visų trijų integracijos lygmenų indėlį į galimos uždaru gyvenviečių integracijos perspektyvas (jeigu bus žinoma, kur yra silpnoji mūsų visuomenės vieta), įvertinti priežastinius ryšius tarp fizinio, socialinio ir mentalinio integracijos lygmenų ir konceptualizuoti uždaru gyvenviečių integracijos modelį.

### 3.3. Tyrimo eiga ir taikyti tyrimo metodai

Empirinis tyrimas pradedamas nuo **fizinio** integracijos tyrimo lygmens, apimančio uždaru gyvenviečių duomenų bazės sudarymą, kaip pagrindą uždaru gyvenviečių morfologinių savybių ir tinklo sąrangos analizei bei tolesniam socialinio ir mentalinio lygmens integracijos tyrimui. Skyriaus pradžioje aptariami ankstesnių tyrimų, kuriuose buvo rinkti duomenys apie uždaras gyvenvietes, metodologiniai aspektai, ir pristatoma skirtingų informacijos šaltinių derinimo visos tyrimo imties sudarymui svarba. Aprašoma duomenų rinkimo internetiniuose ir kartografiniuose informacijos šaltiniuose, taip pat lauko tyrimo atlikimo Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos priemiesčiuose eiga ir sudarytos duomenų bazės struktūra. Antroje skyriaus dalyje pristatomas antrasis empirinio tyrimo etapas, atliktas taikant pusiau struktūruotą interviu metodą. **Socialinio** integracijos tyrimo lygmens analizė atliekama pasitelkiant *socialinės praktikos* konceptą: išskirtos 6 socialinių praktikų grupės (kurių pagrindu formuojamas interviu gidas), apibūdinančios uždaru gyvenviečių gyventojams būdingas socialines veiklas. **Mentalinis** lygmuo tiriamas gyventojams būdingų *nuostatų*, išreiškiančių jų tapatinimosi su savo gyvenvieta ir požiūriu į kitą socialinę grupę, identifikavimu interviu metu. Empirinis tyrimas baigiamas interviu transkribavimu ir surinktų duomenų paruošimu analizei.

### 3.3.1. Pirmasis empirinio tyrimo etapas: fizinis integracijos lygmuo

*Fizinio integracijos lygmens tyrimo* metu buvo renkami duomenys apie uždaras gyvenvietes Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos priemiesčiuose ir sudaryta jų duomenų bazė. Oficiali uždarų gyvenviečių apskaita Lietuvoje neegzistuoja, turimi duomenys yra fragmentiški ir vykstant nuolatinei didžiųjų miestų plėtrai – sparčiai senstantys. Tyrimo metu buvo identifikuojamos ir kartografuojamos uždaros gyvenvietės, fiksuojama informacija apie fizinius morfologinius jų bruožus (vidinis sublygmuo) ir analizuojama tinklo struktūra (išorinis sublygmuo).

Duomenis apie uždaras gyvenvietes surinkti yra nelengva dėl duomenų fragmentiškumo ir informacijos pasklidimo įvairiuose skirtinguose šaltiniuose. Todėl, prieš pradėdant šį tyrimo etapą, buvo atlikta panašių duomenų bazių sudarymo metodikos tiek Lietuvoje, tiek užsienyje apžvalga. Pirmųjų Lietuvos uždarų gyvenviečių geografinių tyrimų metu (Krupickaitė et al., 2010; Pociūtė et al., 2008) duomenys buvo renkami atlikus lauko tyrimus, kai buvo registruojamos ir morfologiškai aprašomos uždaros gyvenvietės. Informacija apie aptvertų gyvenviečių skaičių Vilniaus regione buvo papildyta publikacijų apie šias gyvenvietes bei interneto svetainių, pristatančių esamas ar statomas gyvenvietes, turinio analize. Tęsiant tyrimus (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016) informacija buvo renkama spaudoje, interneto erdvėje ir uždarų gyvenviečių reklaminėje medžiagoje, taip pat atliekant kartografinių šaltinių analizę. Uždarų gyvenviečių formavimosi mastus atskleisti padėjo ir didžiųjų miestų priemiestinių seniūnijų atstovų apklausa (pusiau struktūruoti interviu, apklausta 20 darbuotojų), kurioje šiek tiek dėmesio buvo skirtai ir uždarų gyvenviečių fenomeno plitimui (Burneika et al., 2017). Geografų duomenimis, Vilniuje ir jo apylinkėse uždarų gyvenviečių skaičius 2007–2010 m. padidėjo nuo 18 iki 30-ies. Tačiau akcentuojama, kad dėl oficialių duomenų apie uždaras gyvenvietes nebuvimo ir ribotų galimybių išžvalgyti visą Vilniaus regiono teritoriją nėra nustatytas ir tikslus jų skaičius. O šis turi tendenciją keistis ne tik dėl vystomų naujų būsto projektų, bet ir dėl neįgyvendintų planuotų (reklamuotų) apsaugos priemonių bei aptvėrimų. Buvo žinoma, kad Kauno ir Klaipėdos regionuose uždarų gyvenviečių turėtų būti mažiau, tačiau jų skaičius ankstesnių tyrimų metu nebuvo nustatomas. Taip pat buvo žinoma apie pavienių uždarų gyvenviečių kūrimąsi ir kituose Lietuvos miestuose – Šiauliuose, Mažeikiuose (Pociūtė et al., 2008).

D. Čiupailaitė, rinkdama duomenis apie 2005–2013 m. pastatytus naujus būsto projektus, taip pat rėmėsi skirtingų informacijos šaltinių (oficialios ir institucinės statistikos, elektroninės žiniasklaidos, naujų būsto projektų bei

nekilnojamojo turto interneto svetainių duomenų) derinimu. Sociologė identifikavo, kad didžioji dalis iš tiriamuoju laikotarpiu pastatytų būsto projektų fiziškai buvo aptverti, tačiau buvo analizuojami tik naujai statomi ir planuojami būsto projektai, ir vėlgi tik Vilniuje (Čiupailaitė, 2014).

Šioje disertacijoje, kaip ir minėtų tyrimų atveju, siekiant sudaryti kuo išsamesnę duomenų bazę apie uždaras gyvenvietes, jų identifikavimui analizuojami kuo įvairesni informacijos šaltiniai. Duomenų apie uždaras gyvenvietes rinkimą galima skirstyti į keletą dalių, kurių duomenų derinimas leidžia užtikrinti pakankamo išsamumo duomenų bazės sudarymą.

1. **Pirmine** turima **duomenų bazė** laikomi D. Krupickaitės, G. Pociūtės-Sereikienės ir L. Peciukonytės 2007–2010 m. surinkti duomenys apie uždaras gyvenvietes Vilniaus regione. Taip pat pasinaudota Lietuvos socialinių tyrimų centro 2015–2016 m. atliktos trijų didžiųjų miestų priemiestinių seniūnijų seniūnų apklausos, kurioje šiek tiek dėmesio buvo skirta uždarų gyvenviečių klausimui, duomenimis. Dalis nepublikuotų duomenų ir informacijos buvo gauta tiesiogiai iš tyrėjų.

2. Vienas svarbiausių informacijos šaltinių – įvairūs **internetiniai informacijos šaltiniai**: elektroninė žiniasklaida ir publicistika, naujų būsto projektų interneto svetainės, nekilnojamojo turto vystytojų interneto svetainės, būsto pardavimų interneto svetainės, gyvenviečių bendrijų interneto svetainės ir socialinių tinklų grupės. Įvairiose nekilnojamojo turto svetainėse ieškoma, ar naujas būsto projektas turi (ar planuojama, kad turės, jeigu dar statomas) uždarams gyvenvietėms būdingų bruožų. Ieškant informacijos apie jau esamas ar būsimas uždaras gyvenvietes *google* paieškoje, naudoti raktiniai paieškos žodžiai: „uždara gyvenvietė“, „aptverta gyvenvietė“, „uždaras kvartalas“, „aptvertas kvartalas“, „gyvenamųjų namų kvartalas“, „individualių namų kvartalas“. Atsižvelgiant į tai, kad seniau pastatytų būsto projektų reklaminės svetainės nebeegzistuoja, informacijos ieškoma namų savininkų bendrijų svetainėse (jeigu tokios yra) ar socialinių tinklų grupėse. Elektroninė žiniasklaida ir publicistika taip pat padeda identifikuoti uždaras gyvenvietes, nors ir reikia pažymėti, kad dažniausiai minimos tam tikrų problemų keliančios arba itin išskirtinės, todėl jau ir taip žinomos uždaros gyvenvietės. Informacijos apie įregistruotas uždarų gyvenviečių bendrijas (bendruomenes, asociacijas) ieškota viešajame įmonių kataloge *rekvizitai.vz.lt*, paiešką atliekant pagal subjekto veiklos sritis „namų savininkų bendrijos“, „bendruomenės“ ir „sąjungos, fondai, asociacijos“. Pagal turimą pirminę uždarų gyvenviečių duomenų bazę buvo įvertinta, kad ieškomi subjektai registruojami būtent pagal šias tris veiklos sritis, nors „namų savininkų bendrijų“ (gyvenamųjų namų savininkų bendrijų – GNSB ir daugiabučių namų savininkų bendrijų – DNSB) dalis yra ryškiai vyraujanti.

Interneto erdvėje esantys duomenys rinkti ir registruoti atskirais laikotarpiais nuo 2019 m. rugsėjo iki 2020 m. spalio.

3. **Kartografinių šaltinių** analizė, atlikta lygiagrečiai su internetinių duomenų rinkimu, padėjo tiek identifikuoti galbūt uždaras gyvenvietes, tiek analizuoti erdvinę jų struktūrą, nustatyti pastatų skaičių ir kitas charakteristikas. Naudojantis interneto šaltiniais identifikavus galimas uždaras gyvenvietes, jų vietos tikrinamos skaitmeniniuose žemėlapiuose bei erdvinių duomenų rinkiniuose, siekiant patvirtinti arba paneigti vizualinį kvartalo ar gyvenvietės panašumą į uždara gyvenvietę, taip pat identifikuojant naujai statomus gyvenamuosius projektus. Analizuoti *Google Street View* panoraminiai gatvių ir kelių vaizdai (pagrindiniai trūkumai – duomenų senumas (2012 m.), taip pat dalies vietinės reikšmės kelių neprieinamumas). Uždarų gyvenviečių tinklo pokyčiai buvo vertinami analizuojant skirtingo laikotarpio aerofotografinius duomenų rinkinius (UAB „Hnit-Baltic“ portalo *maps.lt* 2009–2010 m. ir 2015–2017 m. duomenys; VĮ „GIS-Centras“ Lietuvos erdvinės informacijos portalo *geoportal.lt* 2018–2019 m. duomenys).

4. **Lauko tyrimo** metu buvo apvažiuotos visos žinomos ir ankstesniame tyrimo etape identifikuotos galimos priemiestinės uždaros gyvenvietės. Identifikuota ir tokių uždarų kvartalų, apie kurių uždaramą iki tol informacijos nebuvo užfiksuota (visais atvejais tai buvo menkos raiškos uždaros gyvenvietės). Nustačius, kad gyvenvietė ar kvartalas turi uždarams gyvenvietėms būdingų bruožų, pildomas gyvenvietės aprašymo lapas, suteikiamas unikalus kodas, registruojami morfologiniai duomenys, daromos nuotraukos, fiksuojama tiksli gyvenvietės vieta žemėlapyje (naudojama *geoportal.lt* mobilioji aplikacija). Duomenys buvo renkami priemiestines teritorijas apvažiuojant automobiliu: Kaipėdos–Pajūrio regione – 2019 m. spalio 14–18 d., Kauno regione – spalio 21–24 d. ir lapkričio 26–27 d., Vilniaus regione – lapkričio 11–15 d. ir gruodžio 2–5 d.

Naudojant surinktus duomenis, sudaryta išsami uždarų gyvenviečių duomenų bazė. Būtina pabrėžti, kad net ir daugumos prieinamų duomenų šaltinių ir paieškos būdų sintezė neleidžia užtikrinti, kad buvo sudaryta visiškai pilna tyrimo imtis. Diskutuotinas lieka ir statomų (ar planuojamų statyti) uždarų gyvenviečių įtraukimas į duomenų bazę, kai nėra žinoma, ar vystomas projektas iš tikrųjų atitiks numatytus ir reklamuojamus uždaros gyvenvietės bruožus. Jeigu gyvenvietė dar tik pradėta statyti, tačiau jau yra apsaugos ir uždaramo priemonės (tvoros, vartai, vaizdo stebėjimo kameros), objektas laikomas uždara gyvenvieta. Tačiau jeigu šios priemonės nėra įdiegtos kol visiškai nesutvarkyta gyvenvietės aplinka, jos uždara gyvenvieta laikyti dar negalima, nors žmonės joje jau gyvena, o saugumo priemonės

planuojama pagal projektą įgyvendinti. Kompleksinė duomenų paieška suteikia pagrindo daryti prielaidą, kad buvo identifikuota didžioji dalis uždaru gyvenviečių (iš jų tipiškų – absoliuti dauguma), pastatytų arba planuojamų statyti (reklamuojamų) 2000–2020 m.

Tyrimo metu identifikuotos 129 priemiestinės gyvenvietės arba kvartalai, pasižymintys uždarams gyvenvietėms būdingų bruožų kompleksu. Dar 23 uždaramu pasižyminčiuose kvartaluose identifikuota per menka stebėjimo ir apsaugos (B kriterijaus) raiška (SKG arba „nuotolinės“ saugos tarnybos, neužtikrinančios nuolatinio stebėjimo). Aprašyti dar 364 objektai, kuriuose visai neidentifikuota stebėjimo ir apsaugos požymių ir (arba) nustatytas nepakankamai išreikštas A kriterijus – įrengti vartai arba užtvarai, tačiau nėra vientiso aptvėrimo (iš jų apie 50 kvartalų diskutuotini ir dėl savo dydžio – dažniausiai susideda iš dviejų sublokuotų namų, kuriuose po 4–10 būstų). Tyrimo metu taip pat identifikuotos aštuonios buvusios uždaros gyvenvietės, tapusios atviromis. Iš viso išanalizuota daugiau kaip 700 pastatytų arba statomų būsto objektų.

Duomenų bazėje duomenys apie uždaras gyvenvietes buvo registruojami pagal atskiras temas. Visų pirma buvo nustatoma gyvenvietės kategorija (1–3), aprašant ją identifikuojančius kriterijus, pristatytus 4.1.3 skirsnyje ((A) aptvėrimas ir patekimo ribojimas, (B) stebėjimas ir apsauga, (C) savivalda ir bendruomeniškumas) ir gyvenvietei suteikiamas unikalus kodas. Toliau informacija registruojama pagal skirtingas duomenų grupes, kurių didžiausią dalį sudaro fiziniai morfologiniai (vidiniai) ir struktūriniai (išoriniai) uždaru gyvenviečių bruožai. Atskirose grupėse užfiksuota ir dalis socialines bei mentalines charakteristikas identifikuojančių požymių.

- *Bendroji informacija* sudaro uždaros gyvenvietės tikslios vietos (savivaldybė, seniūnija, adresas, vidinių gatvių pavadinimai, įvažiavimo į gyvenvietę geografinės koordinatės) aprašymą, taip pat nurodomas gyvenvietės pavadinimas (jeigu yra) ir unikalus kodas.

- *Fizinės morfologinės charakteristikos* apima gyvenvietės tipą (horizontali; vertikali; mišri), pastatų tipą (individualūs; sublokuoti (kotedžai); daugiabučiai; mišrūs), pastatų / būstų skaičių ir gyvenvietės dydį, tvorų tipą (medinė; metalinė; mūrinė; mišri), vartų tipą (automatiniai vartai; automatinė užkarda), gyvenvietės gatvių struktūrą ir įvažiavimų skaičių, patekimo ribojimo pobūdį (tik automobiliams; ir pėstiesiems), apsaugos priemonės (vaizdo stebėjimo kamera, budinti apsauga, įspėjamieji ženklai), vidinės infrastruktūros objektus (apšvietimas, vaikų žaidimų aikštelės, sporto aikštelės, poilsio zonos ir kt.); nustatomas vizualus prabangos ir fortifikacijos lygis.

- *Fizinės struktūrinės charakteristikos* nusako gyvenvietės padėtį miesto centro atžvilgiu (atstumą nuo miesto centro, atstumą nuo administracinės miesto ribos), tipą pagal atstumą nuo miesto centro (miesto teritorijoje; iš karto už miesto administracinės ribos; savarankiškos priemiestinės gyvenvietės), situaciją aplinkinių gyvenviečių atžvilgiu ir išorinės struktūros morfologinį tipą (užpildanti; pratęsianti; nutolusi), situaciją gamtinių teritorijų atžvilgiu (gamtinių rekreacinių teritorijų ir lankytinų objektų artumas).

- *Socialinių charakteristikų* grupėje registruojamos gyventojų bendrijos (bendruomenės, asociacijos), saugios kaimynystės grupės, socialinių tinklų grupės<sup>5</sup> ir jų įkūrimo datos.

- *Mentalinių charakteristikų* požymiais laikytos gyvenvietei suteikto pavadinimo savybės (ar susijęs su konkrečiu vietiniu vietovardžiu, gretima gyvenvietė ar gamtiniu objektu) ir iškabų ar identifikacinių ženklų (dažniausiai gyvenvietės ar bendrijos pavadinimo) ant vartų buvimas.

- Galiausiai duomenų bazėje registruojama uždaros gyvenvietės *statybos informacija*, nurodant statybos būklę (statoma; pastatyta; gyvenama), statybų pradžios ir pabaigos laikotarpį, statybų pobūdį (pastatyta kaip uždara gyvenvietė; aptverta vėliau; nebe uždara) ir būstų projekto pobūdį (pastatyta kaip vientisas; ne vientisas).

Remiantis sudaryta uždarų gyvenviečių duomenų baze atlikta erdvinė tinklo analizė, aprašyti uždarų gyvenviečių bruožai, nustatyti pasiskirstymo trijų didžiųjų Lietuvos miestų priemiesčiuose dėsningumai ir sudarytos tinklo struktūrą atspindinčios kartoschemos. Tolesnei uždarų gyvenviečių analizei (socialinio ir mentalinio lygmenų tyrimui) pasirinktos tik vidutinės arba stiprios raiškos (2–3 kategorijos) uždaros gyvenvietės.

### 3.3.2. Antrasis empirinio tyrimo etapas: socialinis ir mentalinis integracijos lygmenys

*Socialinis integracijos tyrimo lygmuo* buvo analizuojamas pasitelkiant S. Roitman (Roitman, 2008; Roitman et al., 2010) kaimynystės **socialinės praktikos** konceptą, jį traktuojant kaip reguliarius ir sąmoningus kolektyvinius veiksmus, atsirandančius buvimo kartu kontekste ir skatinančius socialinę sąveiką arba jos neskatinančius. Socialinių praktikų sąrašas S. Roitman pavyzdžiu buvo sudarytas remiantis jau atlikta atvejo

---

<sup>5</sup> Būtina pažymėti, jog dalis privačių grupių socialiniuose tinkluose vartotojams yra matomos tik gavus asmeninį kvietimą prisijungti, todėl tokių grupių gali būti kur kas daugiau, negu buvo užregistruota tyrimo metu.

studija („Neries Kilpų“ gyvenvietės kokybinis tyrimas; Krupickaitė et al., 2010; 2014), juos papildant Lietuvos socialinių tyrimų centro 2015–2016 m. atliktos seniūnų apklausos duomenimis (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016) ir disertacijos autorės 2019 m. pabaigoje atliktos seniūnų apklausos duomenimis. Susistemintus turimus duomenis apie žinomas socialines praktikas buvo identifikuotos 6 socialinių praktikų grupės (5 lentelė), indikuojančios Lietuvos uždarytų gyvenviečių gyventojams būdingiausias kaimynystės socialines praktikas. Išskirtų socialinių praktikų pagrindu buvo sudarytos interviu gairės (2 priedas), siekiant, pasitelkus gyventojų veiksmų ir įpročių apibūdinimus, atskleisti integruojantį arba segreguojantį uždarytų gyvenviečių ryšio su supančia socialine aplinka pobūdį.

Tiriamas socialines praktikas galima laikyti „išorinėmis“ – jos orientuotos į vienos grupės sąveikos su kita išorine grupe pobūdžio identifikavimą remiantis struktūriniu instituciniu kontekstu. Lietuvos kontekste taip pat aktualu atskirai analizuoti „vidinius“ kai kurių socialinių praktikų grupių „variantus“ – vidinį institucinį bendruomeniškumą, neformalius socialinius ryšius bendruomenės viduje ir bendrą erdvių naudojimą, kaip galinčius turėti vienokios ar kitokios įtakos socialinių ryšių poreikiui ir pobūdžiui už gyvenvietės ribų. Kai uždaroje gyvenvietėje yra infrastruktūros socialinės praktikos realizavimo „vidinė alternatyva“ (pvz., vaikų darželiai ar sporto kompleksai, nors Lietuvoje tai itin reti atvejai), tikėtina, kad gyventojai „išorėje“ taip pat bus linkę elgtis kitaip, t. y. su kita socialine grupe susiję veiksmai gali priklausyti nuo situacijos uždaroje gyvenvietės viduje. Todėl šioje analizėje aktualūs tiek ankstesniame tyrimo etape surinkti duomenys apie uždarytų gyvenviečių bendruomenes ir bendrijas, tiek vidinio bendruomeniškumo ypatumų atskleidimas interviu metu analizuojant socialines praktikas.

**5 lentelė.** Socialinių integracijos lygmeniu tiriamos socialinės praktikos

Socialinių praktikų grupė	Socialinės praktikos
<b>1. Institucinis komunikavimas tarp uždaroje gyvenvietės ir išorinių bendruomenių</b>	1.1. Bendruomenių tarpusavio bendradarbiavimas. 1.2. Tarp bendruomenių kylančių problemų sprendimas. 1.3. Bendruomenės bendravimas su seniūnija
<b>2. Socialiniai ryšiai tarp uždaroje gyvenvietės ir išorinių bendruomenių</b>	2.1. Individualus bendravimas. 2.2. Šventės ir renginiai

Socialinių praktikų grupė	Socialinės praktikos
<b>3. Darbo santykiai tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių</b>	3.1. Darbo vietų sukūrimas uždaros gyvenvietės viduje. 3.2. Prekybiniai ryšiai su išorės gyventojais
<b>4. Viešosios erdvės naudojimas už uždaros gyvenvietės ribų</b>	4.1. Išorinės aplinkos naudojimas rekreacijai. 4.2. Rūpinimasis išorine aplinka. 4.3. Viešosios erdvės kontroliavimas
<b>5. Naudojimasis socialine infrastruktūra ir paslaugomis</b>	5.1. Švietimo įstaigos. 5.2. Visuomeninis transportas. 5.3. Apsipirkimas ir kitos paslaugos. 5.4. Religinės praktikos
<b>6. Dalyvavimas visuomeniniuose procesuose</b>	6.1. Dalyvavimas rinkimų procese. 6.2. Pagalba ir labdaringa veikla. 6.3. Domėjimasis vietos gyventojų aktualijomis

1–3 socialinių praktikų grupės yra tiesiogiai susijusios su uždaru gyvenviečių egzistavimu ir gali būti identifikuojamos tik uždaru gyvenviečių ir aplinkinių gyventojų sąveikos kontekste; jos apibūdina *tiesioginę socialinę sąveiką* tarp skirtingų socialinių grupių. 4–6 grupių socialinės praktikos būdingos visoms socialinėms grupėms, neatsižvelgiant į jų gyvenvietės tipą, ir susijusios su socialine sąveika artimoje aplinkoje tiek tarp skirtingų, tiek tarp vienodų socialinių grupių ar individų; šios socialinės praktikos atliekamos ir nebūtinai esant tiesioginei socialinei sąveikai ir siejamos su A. Giddens (1984) *sisteminės* integracijos, nusakančios socialinius mainus už fizinio „buvimo kartu“ konteksto, samprata. Visais atvejais tyrime yra laikomasi prielaidos, kad skirtingos socialinės grupės (uždaru gyvenviečių ir gretimos bendruomenės) vienaip ar kitaip sąveikauja tarpusavyje vykdydamos (arba nevykdydamos) tam tikras socialines praktikas dėl to, kad egzistuoja greta (nors nebūtinai tuo pačiu metu toje pačioje vietoje) ir siekia patenkinti neretai sutampančius savo tikslus ir poreikius. Toliau aprašytos tyrime išskirtos socialinių praktikų grupės ir detalizuoti jų tyrimo aspektai.

**1 grupė. Institucinis komunikavimas tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių.** Keletui skirtingų socialinių grupių gyvenant artimoje aplinkoje susidaro prielaidos, kad tarp šių grupių atsiras formali komunikacija sprendžiant bendrus interesus ar konfliktus. Pagrindinis vaidmuo čia tenka namų savininkų bendrijoms (rečiau pasitaikanti teisinė forma – bendruomenė arba asociacija). Intensyvus institucinis

komunikavimas tarp skirtingų grupių bendradarbiaujant ir sprendžiant bendrus reikalus ar tarpusavio problemas gali tapti prielaida socialinei integracijai, pasireiškiančiai per formalius susitarimus bei susirinkimus. Priešingai – problemų ignoravimas ir atsitraukimas nuo bendros kaimynystės gerovės kūrimo indikuoja silpnus formalius socialinius ryšius. Ankstesni uždarų gyvenviečių tyrimai parodė, kad šios bendruomenės labai nevienodai bendrauja su seniūnija: arba aktyviai sprendžia įsisenėjusias problemas ir reikalauja optimizuoti infrastruktūrą (kelių tvarkymas, šiukšlių surinkimas, socialinės infrastruktūros objektų stoka), arba bendrauti su seniūnija vengia (Pociūtė-Sereikienė et al., 2016). Socialinės integracijos tendencijas teigiamai gali veikti skirtingų grupių bendras dalyvavimas saugios kaimynystės programose, bendromis lėšomis įgyvendinami kelio tvarkymo projektai (Dovilų seniūnija), vietos bendruomenės iniciatyva statoma bažnyčia (Slengiai, Sendvario seniūnija) ir kiti pavyzdžiai.

**2 grupė. Socialiniai ryšiai tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių.** Neformalių socialių ryšių socialinių praktikų grupėje dėmesys skiriamas socializacijos tarp skirtingų grupių individų veikloms, apimančioms bendrą laisvalaikio leidimą ir tiesioginius kontaktus su kitais individais ar grupėmis. Socialinę interakciją atskleidžia socialinių ryšių palaikymas nuo elementarių individualaus bendravimo formų (pasisveikinimo ar šnekučiavimosi su išorės kaimynais) iki artimų draugysčių ar organizuotų susibūrimų bei bendrų pramogų. Ankstesnių tyrimų metų identifikuotas socialinių ryšių tarp uždarų gyvenviečių ir aplinkinių gyventojų pobūdis yra labai nevienodas. Dažnai uždaros gyvenvietės gyvena savo gyvenimą ir nepalaiko ryšių su aplinkinėmis bendruomenėmis, į bendrus seniūnijos renginius renkasi negausiai. Visgi seniūnijų atstovai pažymi, kad vis dažniau senosios bendruomenės bando megzti ryšius, į bendruomenės renginius kviečia ir naujakurius iš uždarų gyvenviečių, pastarieji taip pat bando inicijuoti bendras veiklas (Agluonėnų, Sendvario, Dovilų seniūnijos). Socialinių ryšių praktikų analizėje atskirai vertinama ne tik tai, kuri socialinė grupė inicijuoja bendravimą (uždara gyvenvietė, gretima jai bendruomenė ar seniūnija), bet ir kur jis vyksta (uždaros gyvenvietės viduje ar aplinkinėse erdvėse) ir su kuo socializuojamasi, taip pat atskirai vertinamos skirtingo amžiaus grupių (ypač vaikų) socializacijos praktikos. Vilniaus regione ypatingas dėmesys skiriamas išskirtinei tautinės sudėties situacijai, kuri gali tapti kliūtimi aktyvesnei socialinei sąveikai, ypač nutolusiose, kaimo teritorijų apsuptose gyvenvietėse (tautinio nepakantumo apraiškų identifikuota „Neries kilpų“ gyvenvietėje, Dūkštų seniūnijoje).

**3 grupė. Darbo santykiai tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių.** Darbo vietų kūrimas išorės gyventojams uždaroje

gyvenvietėse gali apimti tiek pačios gyvenvietės statybų procesą, tiek tam tikrų paslaugų teikimą gyventojų buičiai palengvinti (dažniausiai tai auklės, namų tvarkytojos, kartais gyvenvietės samdo ūkvedį ar bendros aplinkos prižiūrėtoją) ar saugumui užtikrinti. Darbo santykių socialinė praktika gali skatinti funkcinę integraciją, paremtą ekonominiu bendradarbiavimu, tačiau socialinės integracijos kontekste ryšys ir jėgos santykis nebus lygiaverčiai: uždarų gyvenviečių gyventojai bus darbdaviai, o išorės gyventojai – tik darbuotojai, ir dažniausiai žemos kvalifikacijos (Roitman, 2008). Analizėje taip pat svarbu atsižvelgti į samdomų darbuotojų gyvenamąją vietą – darbuotojų iš vietinės bendruomenės samdymas turės įtakos socialiniams ryšiams su aplinkinėmis teritorijomis, priešingai negu jų samdymas iš kitų miesto vietų. Antras svarbus komponentas Lietuvos uždarų gyvenviečių kontekste – tai vietinių gyventojų užaugintų ar pagamintų maisto produktų pirkimas, sudarant sąlygas jiems užsidirbti. Smulki prekyba gali būti vykdoma tiek už uždaros gyvenvietės ribų, tiek vietiniams gyventojams patiems atnešant prekes į gyvenvietę. Pastebėta, kad prekybinių ryšių palaikymas su tais pačiais asmenimis skatina ir draugiškų ryšių formavimąsi („Neries kilpų“ gyvenvietės atvejis).

**4 grupė. Viešosios erdvės naudojimas už uždaros gyvenvietės ribų.** Skirtingoms socialinėms grupėms gyvenant gretimose teritorijose yra tikimasi, kad jų nariai ne tik tiesiogiai sąveikaus tarpusavyje, bet ir naudosis tomis pačiomis gretimomis viešosiomis erdvėmis (gamtiniais ar rekreaciniais ištekliais), t. y. sąveikaus tarpusavyje naudodami bendrą teritoriją. Vienas iš vyraujančių kėlimosi gyventi į uždaras gyvenvietes motyvų yra noras gyventi arčiau gamtinės aplinkos, tačiau neaišku, kaip intensyviai išorinė gamtinė aplinka ilgainiui yra naudojama ir kokią dalį laisvalaikio naujakuriai visgi leidžia savo gyvenvietės viduje arba miesto centre. „Neries kilpų“ gyvenvietės gyventojai itin akcentuoja laisvalaikio leidimo ir sporto gamtoje svarbą (ypač šalia esančiame Neries regioniniame parke), taip pat įprotį rūpintis gamtine aplinka už gyvenvietės ribų organizuojant aplinkos tvarkymo talkas, surenkant šiukšles ar sodinant medelius. Dovilų seniūnijos seniūnė nurodo „Kalvių pakrantės“ uždaros gyvenvietės gyventojų dalyvavimą Pajūrio regioninio parko organizuojamose talkose ir kitose aplinkos apsaugos akcijose. Rūpinimasis bendra aplinka solidarizuoja bendruomenes, ypač jeigu tokiose iniciatyvose dalyvaujama bendradarbiaujant kartu su kitomis grupėmis. Viešosios erdvės naudojimui priskiriama ir identifikuota tendencija uždarų gyvenviečių gyventojams kontroliuoti ne tik savo vidinę erdvę, bet ir išorinę, pavyzdžiui, oficialiai apriboti eismo greitį pagrindinėje gatvėje šalia uždaros gyvenvietės („Neries kilpų“ gyvenvietės atvejis).

**5 grupė. Naudojimasis socialine infrastruktūra ir paslaugomis.** Be bendros teritorijos, skirtingos socialinės grupės naudojasi ir bendra socialine bei inžinerine infrastruktūra, lokalizuota jų gyvenamajame areale. Naudojimasis socialine infrastruktūra kaip socialinė praktika yra būdinga visų socialinių grupių, neatsižvelgiant į jų gyvenamąją vietą ar bendruomenės tipą, nariams. Pagrindinis analizės objektas šioje grupėje yra erdviniai gyventojų pasirinkimai bei elgesio įpročiai, sudarantys prielaidas arba jų nesudarantys socialiniams ryšiams su kitų grupių, turinčių tokius pačius pasirinkimus ir įpročius, nariais. Tai, ar socialinės infrastruktūros objektais bei paslaugomis yra apsirūpinama uždaros gyvenvietės viduje, ar kur kitur mieste, vienodai nekuria socialinių ryšių su aplinkinėmis teritorijomis. Tačiau šių objektų pasirinkimas gretimoje kaimynystėje signalizuoja apie potencialią uždaros gyvenvietės gyventojų integraciją su aplinkinėmis teritorijomis naudojantis bendra infrastruktūra. Švietimo įstaigos pasirinkimo socialinės praktikos „idealusis tipas“ būtų toks, kad panašaus amžiaus vaikai iš skirtingų socialinių grupių, gyvenantys greta, lankys tą pačią mokyklą. Taip dažniausiai nenutinka arba dėl asmeninio gyventojų pasirinkimo, arba dėl ugdymo įstaigų (ar jų kokybės) stokos tame rajone, prarandant galimybę vaikams sąveikauti su kitų socialinių grupių vaikais. Lygiai taip pat sąmoningai gyventojai pasirenka dalyvauti arba nedalyvauti kitose esamos vietinės infrastruktūros sistemos grandyse, kartais tai net nepriklauso nuo visuomeninio transporto, prekybos, sporto ar kitų paslaugų bei įstaigų kokybės. Visgi gyventojų išsakomas švietimo įstaigų ar visuomeninio transporto sistemos tobulinimo poreikis signalizuoja, kad sąveikavimas šiomis socialinių praktikų formomis pagerėjus infrastruktūros kokybei yra tikėtinas ir suteiktų prielaidų socialinių ryšių tarp skirtingų grupių vystymuisi. Skatinti socialinę sąveiką ir netgi formuoti bendruomenes ypač gali bendros religinės praktikos ir naudojimas tomis pačiomis kulto vietomis, jeigu „idealiajame tipe“ dauguma tos parapijos narių būtų religingi, praktikuojantys ir lankytų tą pačią bažnyčią.

**6 grupė. Dalyvavimas visuomeniniuose procesuose.** Bendras skirtingų socialinių grupių dalyvavimas visuomeniniuose procesuose gali skatinti socialines sąveikas ugdant socialinio sąmoningumo jausmą, demokratiją ir pilietiškumą, prisiimant moralinius įsipareigojimus ir atsakomybę už visuomenės gerovę. Vertinant dalyvavimą rinkimų procese ir jo įtaką uždaru gyvenviečių socialinės integracijos procesams, svarbi gyventojų dalyvavimo arba nedalyvavimo seniūnaičių rinkimuose praktika (Akademijos seniūnijos seniūnas uždaru gyvenviečių gyventojus seniūnaičių rinkimuose laiko pačiais pasyviausiais) kaip tiesioginės atsakomybės už bendruomenės gerovę prisiėmimo išraiška. Menko integravimosi su vietos socialine aplinka pobūdį gali indikuoti įprotis balsuoti ne vietos rinkimų apylinkėje, o miesto

savivaldybėje. Itin stiprų skirtingų grupių solidarizavimąsi rodo labdaringa veikla ir pagalba vargingesnėms kaimiškoms vietos bendruomenėms („Kalvų pakrantės“ uždaro gyvenvietės atvejis, Dovilų seniūnija). Aptikus signalų, kad vietos gyventojai ir seniūnijos atstovai reaguoja į uždaru gyvenviečių gyventojų abejingumą (arba priešingai – domėjimąsi) vietos aktualijoms, šis kriterijus taip pat įtrauktas į šią praktikų grupę.

Aptariant išskirtas socialiniu integracijos tyrimo lygmeniu naudojamas socialines praktikas reikia atkreipti dėmesį, kad sąraše (5 lentelė) pateikiamos ne visos įmanomos socialinių praktikų tarp uždaru gyvenviečių ir aplinkinių gyventojų variacijos. Susisteminus keleto ankstesnių tyrimų metu surinktus duomenis laikomasi prielaidos, kad tai Lietuvos uždaru gyvenviečių kontekstui būdingiausios socialinės praktikos, kurių reikšmė identifikuota ne vieno kokybinio tyrimo metu. Todėl jų kaip tyrimo įrankio naudojimas tolesnėje analizėje pasirinktose uždaruose gyvenvietėse suteikia kompleksinį tiriamojo reiškinių socialiniu integracijos tyrimo lygmeniu vaizdinį.

*Mentalinis integracijos lygmuo* tiriamas siekiant pusiau struktūruotų kokybinių interviu būdu atskleisti dar netyrinėtas mentalines uždaru gyvenviečių gyventojų **nuostatas** dėl savo gyvenvietės ir aplinkinių bendruomenių ir jų sąsajas su fiziniu ir socialiniu uždaru. Interviu gidas sudarytas bandant pagilinti jau identifikuotus ir atskleisti naujus uždaro mentaliteto ypatumus, išreiškiamus kaip individų vertybės, žinios ir jausenos. Vidiniu (saviidentifikaciniu) tyrimo sublygmeniu akcentuojami simbolinio tapatinimosi su savo gyvenviete ir priklausymo aplinkinėms teritorijoms jausmo aspektai, apimantys prestižo ir pasididžiavimo savo gyvenamąja erdve jausmą, atsakomybės ir emocinio prisirišimo raišką. Gyventojų saviidentifikacinės nuostatos gali atskleisti ne tik kokybiniai interviu, bet ir dalis pirmojo tyrimo etapo metu surinktų duomenų apie uždarus gyvenvietes. Tai, ar kurdami bendrijas gyventojai suteikia joms pavadinimus, ar jie siejami su konkrečiu vietiniu vietovardžiu ar gretima gyvenviete, atskleidžia tapatinimosi su vietove lygį (atsižvelgiant į tai, kad pavadinimus neretai suteikia projekto vystytojai rinkodaros tikslais), o iškabos su gyvenvietės pavadinimu ir identifikaciniai ženklai gali signalizuoti apie didžiavimąsi savo gyvenviete bei identifikavimąsi su bendrija ir jos pavadinimu.

Išorinis (vertybinis) sublygmuo orientuotas į požiūrio į kitą socialinę grupę tyrimą, apimant tiek turimų žinių ir susiformuotos nuomonės apie aplinkines gyvenvietes bei ten gyvenančius žmones tyrimą, tiek priešingos krypties nuostatų srauto analizę – kaip, jų nuomone, jų gyvenvietę vertina išorinės bendruomenės. Požiūrį į kitą socialinę grupę išsako ir tai, ar uždaru gyvenviečių gyventojams svarbu, kad kaimynystėje gyventų tik panašaus

socialinio statuso gyventojai, ar jie jaučiasi saugūs aplinkinių gyvenviečių atžvilgiu, galų gale, koks yra jų požiūris į saugumo priemones bei tvoros funkciją – ar neutralus, pavyzdžiui, tvorą traktuojantis kaip vaikų saugumą užtikrinanti priemonė, ar socialiai segreguojantis – kitą socialinę grupę atriboti skirtas barjeras. Dėmesio šiame tyrimo etape skiriama ir gyventojų patiriamoms baimėms ir iš išorės jaučiamoms grėsmėms. Kokybinio interviu metodą šiame sublygmenyje taip pat papildė ir gyventojų nuostatas identifikuoti gali padėti fiziniai uždaru gyvenviečių bruožai, tokie kaip fizinė saugumo priemonių raiška. Stebėjimo kameros ir vartai iš tiesų veikia kaip fiziniai barjerai, o gausus įspėjamųjų ženklų naudojimas (kad pašaliniais įeiti / įvažiuoti draudžiama, kad teritorija privati ir saugoma, kai tai fiziškai ir taip yra akivaizdu) gali signalizuoti apie mentalinį gyventojų uždaramą, siekiant kuo labiau atgrasyti bet kokius pašalinius asmenis.

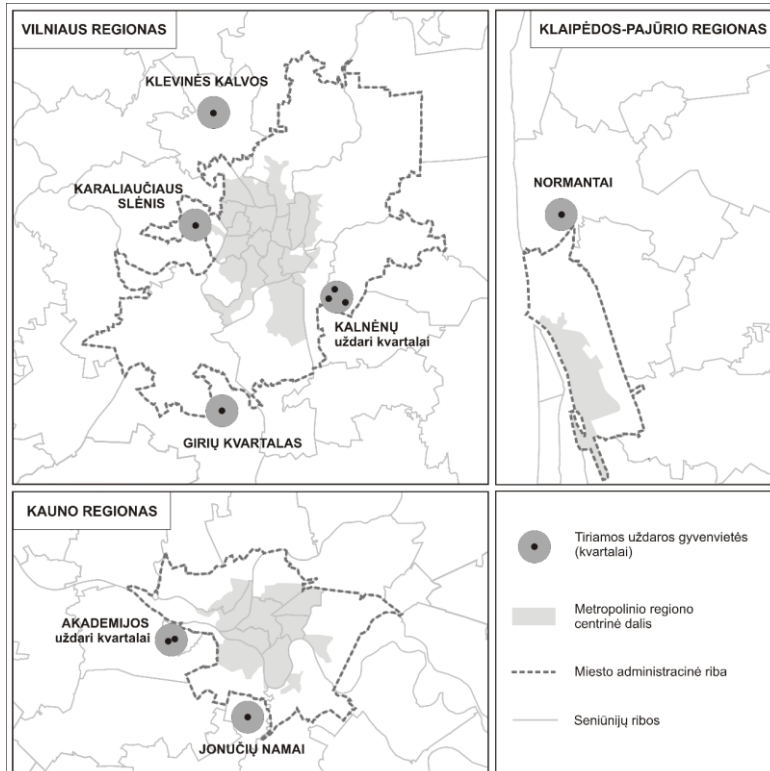
Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad aptartos nuostatos yra tik orientacinės ir ankstesniuose tyrimuose identifikuotos „paviršinės“ žinios apie jas gilinamos kokybinio tyrimo metu. Taip pat reikia pripažinti galimą šios tyrimo dalies ribotumą dėl „socialiai priimtino“ atsakymo efekto: respondentai gali būti linkę rečiau nei yra iš tikrųjų pripažinti savo socialiai nepriimtinas nuostatas kitos socialinės grupės atžvilgiu, sąmoningai ar nesąmoningai siekdami save pateikti kuo palankiau ir pabrėžti visuomenėje priimtinas nuostatas, kurios gali nebūtinai atitikti individų mentalinio uždaramo pobūdį.

Antrajame empirinio tyrimo etape buvo atliekami pusiau struktūruoti individualūs interviu su uždaru gyvenviečių gyventojais. Sudarant tyrimo imtį buvo pasirinktos fiziniu atžvilgiu (tiek vidiniu – morfologiniu, tiek išoriniu – tinklo) kuo įvairesnės uždaros gyvenvietės skirtinguose tyrimo regionuose: 4 gyvenvietės Vilniaus, 2 gyvenvietės Kauno ir 1 gyvenvietė Klaipėdos–Pajūrio regione (6 pav.). Pasirinktose uždaroose gyvenvietėse pirmojo informanto buvo ieškoma per tyrėjos asmenines pažintis; per socialinių tinklų grupes (tiek privačias konkrečių uždaru gyvenviečių, tiek viešas bendras rajono ar platesnės gyvenvietės grupes), rašant informacinius pranešimus – kvietimus dalyvauti tyrime; taip pat bandant užmegzti ryšį su bendrijų pirmininkais naudojantis viešai skelbiamais kontaktais. Antrasis ir trečiasis informantai iš tos gyvenvietės daugeliu atvejų buvo pasirinkti „sniego gniūžtės“ metodu, pirmojo informanto arba bendrijos pirmininko paprašius nurodyti kitus galimus tyrimo dalyvius. Kaip pažymi Inga Gaižauskaitė ir Natalija Valavičienė (2016), tokiu būdu ieškant dalyvių sunku išvengti „savaiminiu“ būdu besiformuojančios imties keblumų – tikėtina, kad aktyviau siūlysis tik tam tikrų tipų žmonės, o „sniego gniūžtės“ strategija kelia grėsmę, kad pirmasis informantas pasiūlys į save panašius ir panašų požiūrį į tiriamąjį

reiškinį turinčius dalyvius. Iš tiesų, aktyviausiai norą dalyvauti tyrime išreiškė arba aktyvūs bendruomenės nariai, arba priešingai – skeptiški ir gyvenimu uždaroje gyvenvietėje nepatenkinti asmenys. Visgi keleto skirtingų paieškos strategijų derinimas užtikrino, kad į tyrimą būtų įtraukti ir santykinai pasyvūs, ryškios išankstinės nuomonės apie tiriamą reiškinį neturintys dalyviai.

Iš viso buvo atlikta 19 interviu su gyventojais iš 7 uždarų gyvenviečių, kurių teritorinis išsidėstymas pavaizduotas 6 pav. Buvo siekiama pasirinkti po 3 gyventojus iš kiekvienos gyvenvietės, tačiau dėl informantų paieškos sunkumų kai kuriais atvejais informantai iš atskirų, tačiau gretimoje teritorijoje esančių uždarų kvartalų, buvo „grupuojami“ (Kalnėnų tiriamuosius atvejus sudaro po vieną informantą iš Danų gatvės, Mažosios Gurių gatvės bendrijos ir Kalnėnų slėnio uždarų kvartalų; Akademijos – du informantai iš Medeinos ir vienas iš Gabijos kvartalo), darant prielaidą, kad šie atvejai reprezentuoja panašią ir jiems visiems būdingą aplinkinę fizinę ir socialinę terpę. Nors Girių kvartale pavyko rasti tik vieną informantą, atvejis buvo įtrauktas į tyrimą dėl siekio reprezentuoti labai savitas fizines ir socialines šio kvartalo įsikūrimo Pagirių gyvenvietėje sąlygas. Pagrindinės šių tiriamų uždarų gyvenviečių fizinės charakteristikos pateiktos 1 priede.

**6 pav.** Tiriamų priemiestinių uždarų gyvenviečių teritorinis išsidėstymas



Didžioji dalis interviu buvo atlikta nuotoliniu būdu: kalbant telefonu arba naudojantis vaizdo pokalbių programine įranga („Zoom“, „Facebook“ „Messenger“, „WhatsApp“). Nuotolinius vaizdo pokalbius atliekant „Zoom“ programa, dalyviai buvo informuojami, kad įrašant pokalbį programa automatiškai atlieka ir vaizdo įrašymą, todėl keletu atvejų, pristačius tyrimą, dalyviai vaizdo kamerą išsijungdavo – jie pokalbio metu tyrėją matė, o ši tyrimo dalyvių – ne. Interviu truko nuo 38 iki 77 minučių; vidutiniškai – 57 minutes. Tyrime dalyvavo 14 moterų ir 5 vyrai, respondentų amžius nuo 27 iki 63 metų. Interviu buvo atlikti 2020 gruodį–2021 m. kovą. Svarbu atkreipti dėmesį, kad tyrimas buvo vykdomas COVID-19 pandemijos metu, esant apsunkintoms tiek tiesioginio interviu atlikimo sąlygoms, tiek pačių tyrimo dalyvių socialinei elgsenai ir psichologinei savijautai karantino metu. Tiesioginių socialinių kontaktų apribojimas tyrimo atlikimo metu galėjo reikšmingai pakoreguoti ir tyrimo rezultatus, nors informantų ir buvo prašoma apibūdinti iki pandemijos būdingas socialinių santykių situacijas.

Interviu metu padaryti garso įrašai buvo išrašyti (transkribuotą tekstą sudaro 368 puslapiai), tyrimo dalyvius užkoduojuojant pagal uždaras gyvenvietes, kuriose jie gyvena („Karaliaučiaus slėnis“ – KS, „Klevinės kalvos“ – KK, Kalnėnų uždari kvartalai – K, „Girių kvartalas“ – GK, „Jonučių namai“ – JN, Akademijos uždari kvartalai – A, „Normantai“ – N). Kokybinių duomenų analizei pasirinktas teminės analizės metodas, paremtas duomenų analizavimu anksčiau atliktų tyrimų metodų ir rezultatų pagrindu (angl. *Prior-Research-Driven Approach*) (Boyatzis, 1998), duomenis organizuojant pagal socialinių praktikų ir mentalinių nuostatų – temų – raiškos būdus. Duomenų analizė pradedama transkribuoto teksto teminiu rūšiavimu, iš išrašų išrenkant ir į vieną vietą surašant pokalbio fragmentus, susijusius su konkrečiais interviu klausimais ir temomis. Taip suskirstant tekstą kartu atliekamas interviu duomenų filtravimas, kai analizei atrenkama tik tyrimui reikšminga ir tyrimo tikslus atitinkanti informacija (Gaižauskaitė et al., 2016). Interviu medžiaga buvo sukoduota, grupuojant ją pagal turinį ir išskiriant temas ir potemes. Šitaip išskirtos pagrindinės aštuonios temos, kurių kiekvieną sudaro po 2–5 potemes. Interpretuojant tyrimo duomenis buvo siekiama atskleisti ne tik tyrimo dalyvių norėtas tiesiogiai perteikti reikšmes ir sampratas užduotu tyrimo klausimu, bet ir jų neįsisąmonintą bei netiesioginę komunikaciją, taip pat socialinio konteksto kaip sąlygų, galinčių turėti įtakos tyrimo dalyvių perteikiamoms prasmėms, supratimą.

## 4. TYRIMO REZULTATAI

Disertacijos empirinio tyrimo rezultatų pateikimas struktūruojamas pagal anksčiau nustatytus ir metodologijos dalyje apibrėžtus integracijos tyrimo lygmenis ir sublygmenis. Analizė pradedama pirmojo tyrimo etapo (fizinio lygmens) rezultatų pristatymu. Analizuojant sudarytą Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių duomenų bazę, atskleidžiami uždarų gyvenviečių plitimo Lietuvoje mastas ir dėsningumai, teritorinis pasiskirstymas ir vidiniai morfologiniai uždarų gyvenviečių bruožai. Socialinio ir mentalinio tyrimo lygmenų rezultatai pateikiami išanalizavus tyrimo metu atliktus interviu. Skyrius apibendrinamas uždarų gyvenviečių galimos teritorinės integracijos sąlygų ir prielaidų atskleidimu ir įvertinimu.

### 4.1. Fizinis tyrimo lygmuo

Pateikiami teritorinės uždarų gyvenviečių sąrangos (išorinio sublygmens) ir morfologinių bruožų (vidinio sublygmens) fizinio tyrimo lygmens rezultatai. Skyriaus pradžioje pristatomos priemiestinių uždarų gyvenviečių plėtros tendencijos ir chronologinė uždarų gyvenviečių skaičiaus kaita, apibūdinama uždarų gyvenviečių tinklo struktūra ir regioniniai tinklo skirtumai. Antrame poskyryje vidinės sąrangos analizė atskleidžia morfologinius uždarų gyvenviečių bruožus, jų regioninius skirtumus ir kaitą; pateikiama tiek uždarų gyvenviečių pagrindinių identifikacinių kriterijų (aptvėrimo ir patekimo ribojimo; stebėjimo ir apsaugos; savivaldos ir bendruomeniškumo), tiek kitų fizinių bruožų apžvalga<sup>6</sup>. Kadangi fiziniu lygmeniu buvo iširta visa priemiestinių uždarų gyvenviečių imtis Lietuvoje, įvedama ir pagal vyraujančius fizinius (vidinius ir išorinius) bruožus skyriaus pabaigoje apibrėžiama *vidutinės* uždaros gyvenvietės Lietuvoje kategorija, naudojama tolesnio tyrimo etapo rezultatų pateikimui ir lyginimui.

#### 4.1.1. Išorinis sublygmuo: teritorinė uždarų gyvenviečių sąranga

##### 4.1.1.1. Priemiestinių uždarų gyvenviečių plitimas Lietuvoje

Uždarų gyvenviečių plėtros Lietuvoje pradžia laikomi 2000 m., kai pradėta statyti (nors projektas iki galo ir neįgyvendintas) pirmoji uždara gyvenvietė

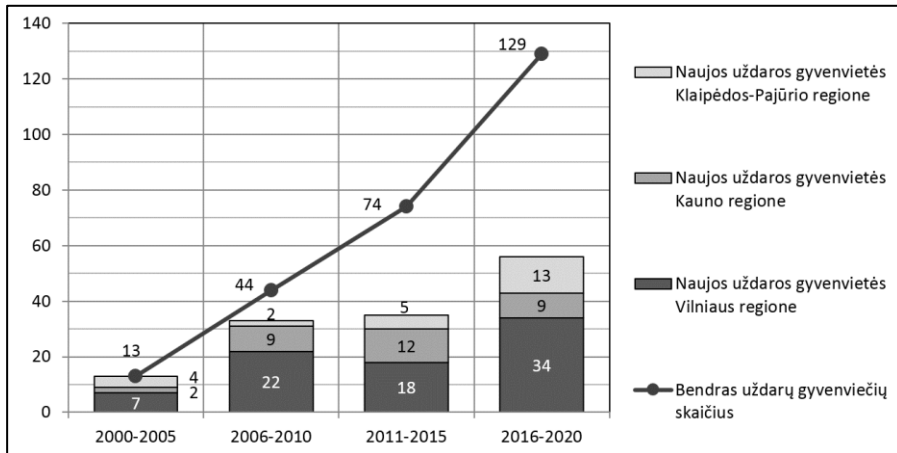
---

<sup>6</sup> Dalis šiame skyriuje pateiktų rezultatų pristatyta disertacijos autorės publikacijoje „*Miesto baimės teritorinė raiška: uždarų gyvenviečių sklaida Lietuvoje*“ (Balčaitė, 2020).

Vilniaus priemiestyje. Pirmieji uždari būsto projektai buvo vystomi į Lietuvą „importuojant“ amerikietiškos tradicijos uždaros gyvenvietės modelį, kartu su būstu siūlantį sutvarkytą infrastruktūrą, gausybę paslaugų ir, žinoma, saugumą (Krupickaitė et al., 2010). Ankstesnių tyrimų duomenimis (Krupickaitė et al., 2014; Pociūtė-Sereikienė et al., 2016), 2010 m. Vilniuje ir Vilniaus regione buvo 23, o 2015 m. – 30 uždarų gyvenviečių. Net ir atsižvelgiant į tai, kad šio tyrimo metu buvo tiriamos tik priemiestinės uždaros gyvenvietės (neapimant miestų centrinių dalių), rezultatai to laikotarpio situaciją Vilniaus regione rodo jau šiek tiek pasikeitusią: nemažai tuo laikotarpiu pastatytų tradicinių atvirų gyvenviečių ar kvartalų vėliau „apsitvėrė“ (sudėtinga tiksliai nustatyti, kada tai įvyko, nes dažniausiai kvartalo „gerovė“ sutvarkoma gerokai vėliau po pastatymo), šitaip prisidėdami prie uždarų gyvenviečių skaičiaus didėjimo (ryškiausi pavyzdžiai – „Klevinės kalvos“, „Dvariškiai“, kvartalai Eglių g. (Zujūnų sen.), Smėlio g. (Avižienių sen.) ir kt.). Kita vertus, ne visos planuojamos ir statomos uždaros gyvenvietės iš tikrųjų tapo uždaros (arba projektas iš viso nebuvo iki galo įgyvendintas). Be to, kai kurios uždaros gyvenvietės tapo atviros („Bičiulių gyvenvietė“ (Senujų Trakų sen.), „Obelynės“ I etapo kvartalas, kvartalai Gilužio g. (Avižienių sen.) ir kt.).

Tyrimo metu nustatyta, kad iki 2005 m. Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos priemiesčiuose buvo pastatyta 13 uždarų gyvenviečių (arba atviro tipo gyvenvietės tapo uždaros), o kylant ekonomikai ir populiarėjant naujam būsto modeliui, 2010 m. jų skaičius padidėjo iki 44 (7 pav.). 2008 m. ekonomikos krizės padariniai, nors ir pakoregavę statybų tempus, didelės įtakos uždarų gyvenviečių populiarumui neturėjo: 2011–2015 m. buvo pastatytos dar 35 naujos uždaros gyvenvietės (nors daugiausia buvusių uždarų gyvenviečių „atsivėrė“ būtent šiuo laikotarpiu), o 2016–2020 m. – dar 56. Šiuo metu identifikuotų uždarų gyvenviečių skaičius siekia 129, iš kurių 58 % yra Vilniaus, 24 % – Kauno, 18 % – Klaipėdos priemiesčiuose.

7 pav. Priemiestinių uždarų gyvenviečių skaičiaus kaita 2000–2020 m.



Šaltinis: Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių duomenų bazė, 2020.

#### 4.1.1.2. Uždarų gyvenviečių tinklo struktūra ir regioniniai skirtumai

Uždaros gyvenvietės Lietuvoje daugiausia kuriamos didžiųjų miestų periferinėse dalyse, nekilnojamojo turto vystytojams ieškant kompromisų tarp gamtinės aplinkos teikiamų pranašumų ir infrastruktūros išvystymo lygio. Ankstesnių tyrimų metų Lietuvoje pastebėta, kad uždaros gyvenvietės daugiausia kuriasi santykinai patrauklioje gaminėje aplinkoje toliau nuo miesto centro, tačiau turi greitą ir patogų susisiekimą su juo. Ypač patraukliai vertinamos upių, ežerų pakrantės, miškų apsuptis ir kitos mažai urbanizuotos teritorijos (Burneika et al., 2017; Pociūtė et al., 2008). Šio tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad bent pirmąjį dešimtmetį uždaros gyvenvietės daugiausia kūrėsi patrauklioje gamtinėje aplinkoje; ypač tai būdinga Vilniaus regione. Čia išsiskiria Neries upės ir Verkių bei Pavilnių regioninių parkų traukos zonos. Ryškiausiai pavyzdžiais laikytini: „Laurų gyvenvietė“ – Neries pakrantėje; „Verkių slėnis“ – Neries pakrantėje Verkių regioniniame parke; „Džiaugsmo kvartalas“, „Žalių kalnų“ gyvenvietė ir „Rasų slėnis“ – Pavilnių regioniniame parke ar jo paribyje; „Neries kilpų“ gyvenvietė – Neries regioninio parko apsuptyje; „Bernardinų rezidencija“ – Galvės ežero pusiasalyje Trakų istoriniame nacionaliniame parke; „Sakiškių girelė“ – Nemenčinės miškuose. Klaipėdos–Pajūrio regione pagrindinė gamtinio patrauklumo zona ne tik buvo, bet ir yra Baltijos pajūris: čia miškų apsuptyje buvusių stovyklų vietoje Giruliuose įsikūrę kone tiesioginį išėjimą į pajūrį turintys „Gintaro krantas“ ir „Kopų žuvėdra“; Palangos botanikos sodo artumo pranašumais naudojasi „Birutės parkas“. Kauno regione tokių

išskirtinės gamtos apsuptyje esančių pavyzdžių nėra. Kiek labiau gamtinės aplinkos patrauklumu išsiskiria tarp Nemuno upės ir Lampėdžių tvenkinio miško apsuptyje įsikūrusi „Lampėdžių kaimynija“, taip pat uždaras Vasarvidžio g. kvartalas Kleboniškio miške.

Nuo antrojo dešimtmečio suintensyvėjus suburbanizacijos procesams ir formuojantis bei plečiantis ištisiniais naujų gyvenviečių (nebūtinai uždarų) arealams, kartu santykinai mažėjant uždarų gyvenviečių išskirtinumui, gamtinės aplinkos artumas nebėra „privalomas“ uždaros gyvenvietės bruožas. Jos kuriasi nebe tik mažai urbanizuotose teritorijose, bet priešingai – dažniausiai urbanizuotas teritorijas praplečia, taigi vis rečiau sudaro miestiškas „salas“ kaimiškų ar gamtinių teritorijų apsuptyje. Nors savo trauką minėti pagrindiniai gamtiniai objektai ir išlaiko: „Rasų namai“ Pavilnių regioniniame parke ir keletas uždarų kvartalų parko paribyje Kalnėnuose, „Didžiųjų Gulbinų“ gyvenvietė Gulbino ežero pakrantėje Verkių regioniniame parke ir kt. Populiarumo nepraranda ir pajūris: šiek tiek daugiau nei trečdalis visų Klaipėdos–Pajūrio regiono uždarų gyvenviečių yra įsikūrusios vieno kilometro atstumu nuo jūros. Ypatingą gamtinį rekreacinį vaidmenį Lietuvoje vaidina ir nacionalinių bei regioninių parkų (kur kas mažesni – gamtinių draustinių) kaimynystė: 11 % visų uždarų gyvenviečių yra jų teritorijoje arba su jais ribojasi (draustinių atveju – 9 % uždarų gyvenviečių). Gamtinės ir rekreacinės situacijos patrauklumas gali būti vertinamas ir mažesnių miško plotų, upelių, tvenkinių ar kitų galbūt rekreacinius pranašumus teikiančių objektų atžvilgiu. Trečdalis visų uždarų gyvenviečių yra apsuptos didesnio ar mažesnio miško masyvo arba su juo ribojasi; dar nuo 18 % uždarų gyvenviečių jis nutolęs ne didesniu nei 200 metrų atstumu. 7 % uždarų gyvenviečių yra įsikūrusios upių, ežerų ar tvenkinių pakrantėje, dar 9 % uždarų gyvenviečių ribojasi su nedideliais upeliais.

Gamtinės situacijos patrauklumą pabrėžia kone visi naujų uždarų gyvenviečių vystytojai (jeigu tik uždaros gyvenvietės kuriasi ne miesto centrinėje dalyje), nors neretai šis pranašumas rinkodaros tikslais būna perdėtai „išpučiamas“. Pavyzdžiui, Naujojoje Vilnioje statomo kotedžų projekto „Ievų namai“ interneto portale vietovė apibūdinama kaip itin patraukli rekreacijai: „tai namai mieste prie pat gamtos – šalia Pavilnių regioninis parkas, Pūčkorių atodanga, Belmontas“. Ir nors minėti objektai iš tiesų nėra toli nuo vystomo projekto (2–6 km atstumu), tačiau patogios pėsčiųjų infrastruktūros stoka ir 100 metrų atstumu nuo kvartalo esantys geležinkelio bėgiai vargu ar suteiks galimybę „mėgautis nuostabia gamta visai šalia naujai kuriamo kvartalo“ (portalas [www.ievunamai.lt](http://www.ievunamai.lt)). „Vandens mėgėjams bei žvejybos aistruoliams“ turėtų patikti ir Pašilaičių seniūnijoje

1 kilometro atstumu nuo Gineitiškių ežero naujai statomas kotedžų kvartalas „34 istorijos“. Vertinant menką rekreacinį minėto ežero potencialą ir pakrančių užstatymo tankį, taip pat vargiai galima būtų tikėtis, kad „netoliese Gineitiškių ežero statomi kotedžai pasirūpins romantiškais pasiplaukiojimais valtele ar maudynėmis karštomis vasaros dienomis“ arba „padovanos naujų hobijų“ (portalas [www.34istorijos.lt](http://www.34istorijos.lt)). Kita vertus, kaip pažymi G. Pociūtė ir D. Krupickaitė (2008), kartais mažai urbanizuotoje ir patrauklioje aplinkoje pastatytos uždaros gyvenvietės ilgainiui tampa kone sparčiausios suburbanizacijos arealo dalimi (pvz., „Bendorėliai“), prarasdamos turėtą gamtinės aplinkos patrauklumą. Šį trūkumą rinkodaros specialistai sprendžia taip pat paversdami jį pranašumu – vietovę apibūdina kaip „puikų, jauną ir sparčiai besiplečiantį jaunų šeimų rajoną“ (projekto „Romainiškių 67“ interneto svetainė [www.romainiskiu67.lt](http://www.romainiskiu67.lt)).

Priemiestinės uždaros gyvenvietės kuriasi įvairiais atstumais nuo metropolinio regiono centro ir miesto administracinės ribos. Horizontalios individualių namų uždaros gyvenvietės paprastai statomos toliau nuo metropolinio regiono centro (vidutiniškai 12,2 km atstumu), palyginti su vertikaliomis daugiabučių namų arba mišriomis uždaromis gyvenvietėmis (8,2 km nuo centro). Atstumas iki metropolinio regiono centro<sup>7</sup> tyrimo metu buvo vertintas judėjimo transporto keliais atveju. Intensyviausiai priemiestinės uždaros gyvenvietės kuriasi 6–10 km atstumu nuo centro (55 % visų uždarų gyvenviečių), taip pat nemažą dalį sudaro ir 11–15 km atstumu nutolusios uždaros gyvenvietės (23 %). Arčiausiai metropolinio regiono centro (iki 5 km) Vilniaus regione yra „Rasų slėnis“, „Rasų namai“ (Rasų sen.) ir „Verkių slėnis“ (Verkių sen.); Kauno regione – „Botanikos terasos“ ir kvartalas Bitininkų gatvėje (Aleksoto sen.); Klaipėdos–Pajūrio regione – „Gindulių vakario“ bendrija (Sendvario sen.). Labiausiai nutolusios yra „Neries kilpų“ (35 km, Dūkštų sen.) ir „Bernardinų rezidencijų“ (27 km, Trakų sen.) gyvenvietės, esančios Vilniaus regione. Taip pat „Mano jūra“, „Paliėgirių kelias“ ir dar keletas uždarų kvartalų Kunigiškiuose (Palangos m. sav.) Klaipėdos–Pajūrio regione. Pastarojo regiono struktūra išsiskiria šiaurės–pietų kryptimi išsitususia forma ir tuo, kad uždaros gyvenvietės daugiausia kuriasi ne aplink Klaipėdos miestą, o tik į šiaurę ir šiaurės rytus nuo jo, o Palangos apylinkėse formuojasi atskiras uždarų gyvenviečių arealas, nuo metropolinio regiono centro nutolęs daugiau nei 30 kilometrų.

---

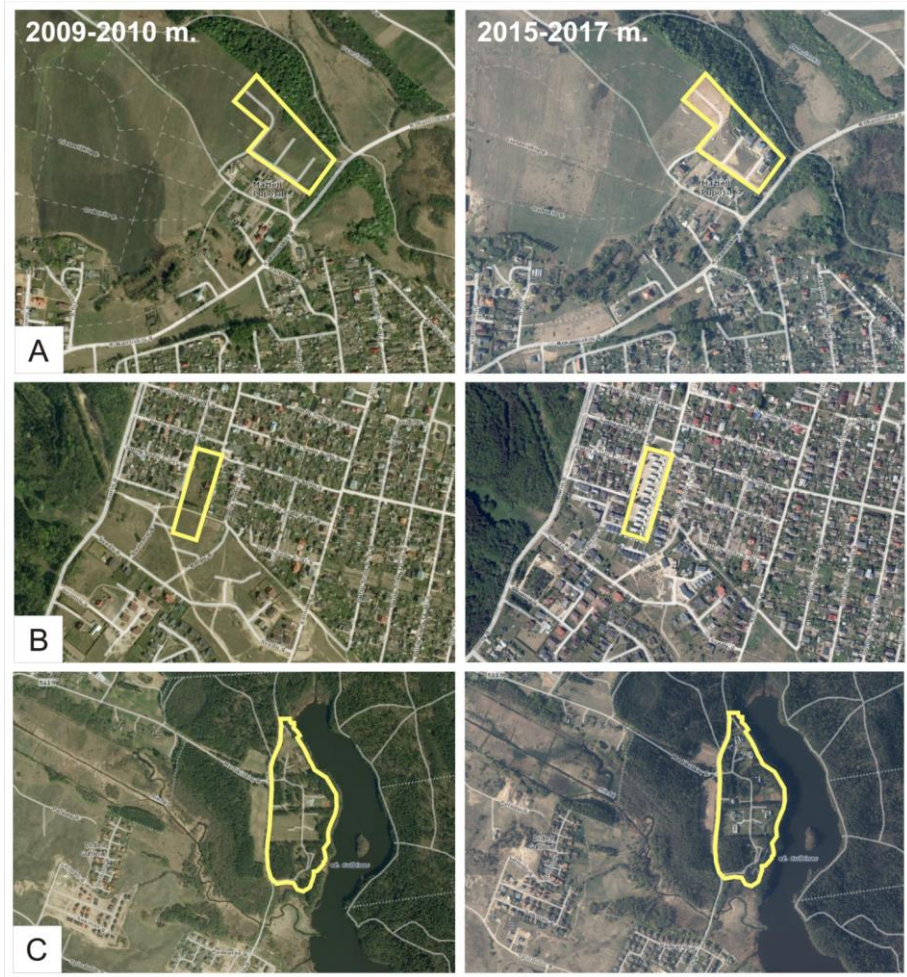
<sup>7</sup> Laikantis tradicijos metropolinių regionų centrais buvo nuspręsta laikyti miestų centrinių paštų (dabar jau buvusių) pastatus, esančius adresu: Vilniuje – Gedimino pr. 7, Kaune – Laisvės al. 102, Klaipėdoje – Herkaus Manto g. 7.

Tokiomis aplinkybėmis lokalinis centras gali visiškai „aptarnauti“ gyvenvietes ir turėti ne mažesnės įtakos negu metropolinio regiono centras: tiek ekonominių ryšių tarp jau esamų gyvenviečių ir centro formavimuisi, tiek išimtiniais atvejais net ir naujų gyvenviečių plėtrai. Pavyzdžiui, net pusiaukelėje tarp Klaipėdos centro ir Palangos įsikūrusios „Normantų“ gyvenvietės atveju pastebėta pavyzdžių, kai gyventojai dirbti ir gauti įvairias paslaugas renkasi ne Klaipėdoje, o Palangoje. Panašią svarbą lokaliniai aptarnavimo centrai gali turėti ir kitoms nuo metropolinio regiono centro labiau nutolusioms uždaroms gyvenvietėms, pavyzdžiui, „Bernardinų rezidencijoms“, įsikūrusioms Trakų miesto pakraštyje; kiek mažiau – „Neries kilpoms“, nuo Vievio nutolusioms 10 kilometrų.

Atsižvelgiant į atstumą iki miesto administracinės ribos priemiestinės gyvenvietės yra skirstomos (Cirtautas, 2015) į tris tipus: 1) gyvenamosios teritorijos miesto periferijoje; 2) gyvenamosios teritorijos, esančios iš karto už administracinės miesto ribos; 3) savarankiškos priemiestinės gyvenvietės. Lietuvoje lygiai pusė visų priemiestinių uždarų gyvenviečių yra įsikūrusios miestų administracinėse ribose, t. y. Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų savivaldybių periferinėse dalyse. 19 % uždarų gyvenviečių yra 1 kilometro atstumu nuo administracinės metropolinio miesto ribos. Dar 31 % uždarų gyvenviečių laikomos savarankiškais miesto atžvilgiu; daugiausia jų nuo miesto ribos nutolusios ne daugiau kaip 5 kilometrus.

Uždarų gyvenviečių plėtra priemiesčiuose transformuoja esamą apgyvendinimo struktūrą ir kuria savitą urbanistinę mozaiką. Pagal ryšį su egzistuojančia priemiesčių struktūra skiriamos (Cirtautas, 2015) trys morfologinės struktūros: pratęsiančios, užpildančios ir nutolusios. Tyrimo metu nustatyta, kad lygiai pusė priemiestinių uždarų gyvenviečių yra pratęsiančios struktūros – ribojasi su senesnėmis gyvenamosiomis teritorijomis ir jas išplečia (8 pav., A). Ši tendencija apskritai būdinga didžiajai daliai naujų priemiestinių gyvenviečių (nebūtinai uždarų): pratęsiantis tipas yra dominuojantis visų naujai statomų priemiestinių gyvenviečių tipas Vakarų šalyse (Cirtautas, 2015).

**8 pav.** Uždarų gyvenviečių išorinės morfologinės struktūros pavyzdžiai: A – pratęsimi („Draustinio namai“ Antakalnio sen.); B – užpildanti („Danų gatvės“ kvartalas Naujosios Vilnios sen.); C – nutolusi („Didžiųjų Gulbinų“ gyvenvietė Verkių sen.)



Šaltinis: Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių duomenų bazė, 2020; [www.regia.lt](http://www.regia.lt); aerofotografinis pagrindas: [www.maps.lt](http://www.maps.lt).

Užpildančios ir nutolusios gyvenvietės sudaro po ketvirtadalį uždarų gyvenviečių. Užpildančios gyvenamosios struktūros paprastai yra santykinai nedidelio dydžio (vidutinis užpildančių uždarų kvartalų dydis – 13 namų) ir kuriasi iki tol neišvystytose teritorijose, visiškai arba iš dalies apsuptose užstatytų teritorijų. Neretai tokie uždari kvartalai įsiterpia nugriovus senus pramoninės, sandėliavimo ar gyvenamosios paskirties pastatus. Tipiškais užpildančių uždarų gyvenviečių pavyzdžiais laikytini „Gvazdikų 11“ (Antakalnio sen.), „Bajorų perlo“ (Verkių sen.), „Bajorų namų“ (Avižienių

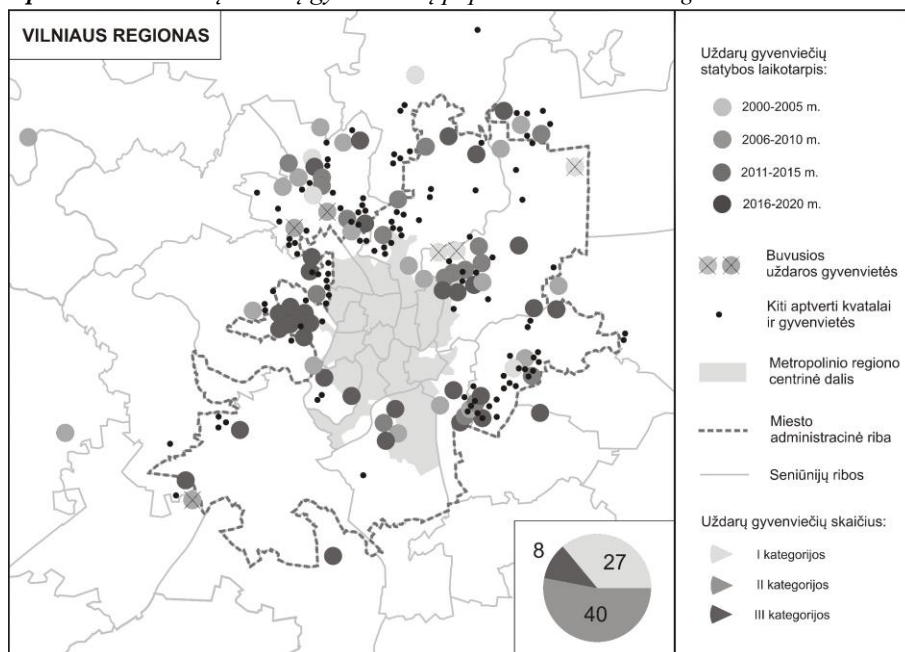
sen.), „Žirgų 1“ (Zujūnų sen.), „Malūno vilų“ (Palangos m. sav.) kvartalai, įsispraudę gerokai senesnės statybos gyvenamųjų namų (kai kuriais atvejais ir sodų bendrijų) apsuptyje. Ypač ryškiai pavyzdžiu galima laikyti prabanga ir fizine fortifikacija pasižymintį „Danų gatvės“ kvartalą (Naujosios Vilnios sen.), vizualiai ir fiziškai itin išsiskiriantį iš jį supančių Gurių sodų namelių (8 pav., B).

Nutolusiomis gyvenamosiomis teritorijomis, remiantis Matu Cirtautu (2015), laikomos tos, kurios nuo esamų gyvenviečių yra (arba buvo statybų metu) nutolusios didesniu nei 200 metrų atstumu. Tyrimo metu nustatyta, kad vidutiniškai šio tipo uždaras gyvenvietes nuo kitų gyvenamųjų teritorijų skiria 400 metrų. Toliausiai tokios „salos“ kuriasi iki vieno kilometro atstumu nuo aplinkinių gyvenviečių; ryškiausi pavyzdžiai – „Stančių parkas“ ir „Normantai“ (Kretingalės sen.), „Laurų gyvenvietė“ (Antakalnio sen.), „Didžiųjų Gulbinų“ gyvenvietė (Verkių sen.) (8 pav., C).

Regioniniai priemiestinių uždarų gyvenviečių pasiskirstymo Lietuvoje dėsningumai nuostabos nekelia – daugiausia priemiestinių uždarų gyvenviečių yra Vilniaus regione (75 gyvenvietės arba 58 %), kur kas mažiau Kauno (31 arba 24 %) ir Klaipėdos–Pajūrio (23 arba 18 %) regionuose. Vilniaus regione (9 pav.) pirmosios uždaros gyvenvietės daugiausia ėmė kurtis šiaurinėje jo dalyje; Avižienių, Verkių, Antakalnio sen., ir dabar yra vyraujančios pagal uždarų gyvenviečių bei kitų aptvertų kvartalų skaičių. Nuo 2010 m. tvėrimosi fenomenas pamažu išpopuliarėjo daugiau ar mažiau aplink visą miestą, nors ypač intensyviai vystėsi nauji arealai pietrytinėje (Naujosios Vilnios sen.) ir vakarinėje (Pilaitės ir Zujūnų sen.) regiono dalyse. Vilniaus, kaip sostinės, vaidmuo lėmė ir tai, kad yra palyginti toli nuo metropolinio regiono centro nutolusių uždarų gyvenviečių („Neries slėnis“ – Dūkštų sen., „Bernardinų rezidencija“ – Trakų sen., ir kt.).

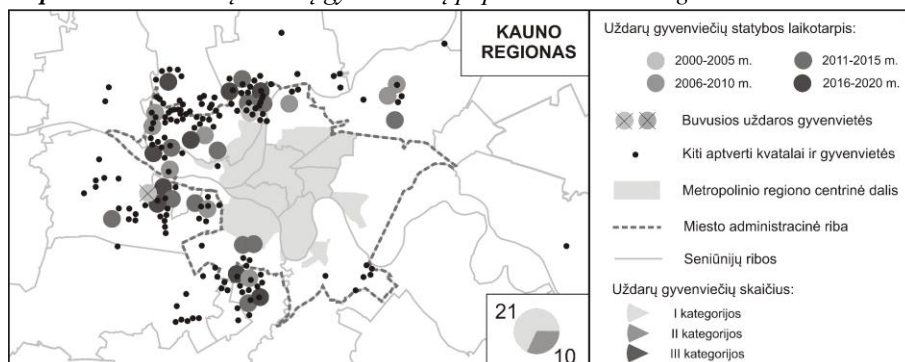
Kauno regione (10 pav.) „apsitvėrimo“ procesas vyksta labiau „koncentruotai“ – čia nuo pat pirmųjų uždarų gyvenviečių įkūrimo išsiskiria puslankio formos šiaurinis-vakarinis-pietinis arealas, besidriekiantis per Garliavos apylinkių, Akademijos, Ringaudų, Šilainių ir Domeikavos seniūnijas. Uždaros gyvenvietės yra palyginti arti metropolinio regiono centro ir miesto administracinės ribos, nors nedidelę atskirą „salą“ sudaro šiaurytinis Karmėlavos arealas.

**9 pav. Priemiestinių uždarų gyvenviečių paplitimas Vilniaus regione**



Šaltinis: Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių duomenų bazė, 2020.

**10 pav. Priemiestinių uždarų gyvenviečių paplitimas Kauno regione**

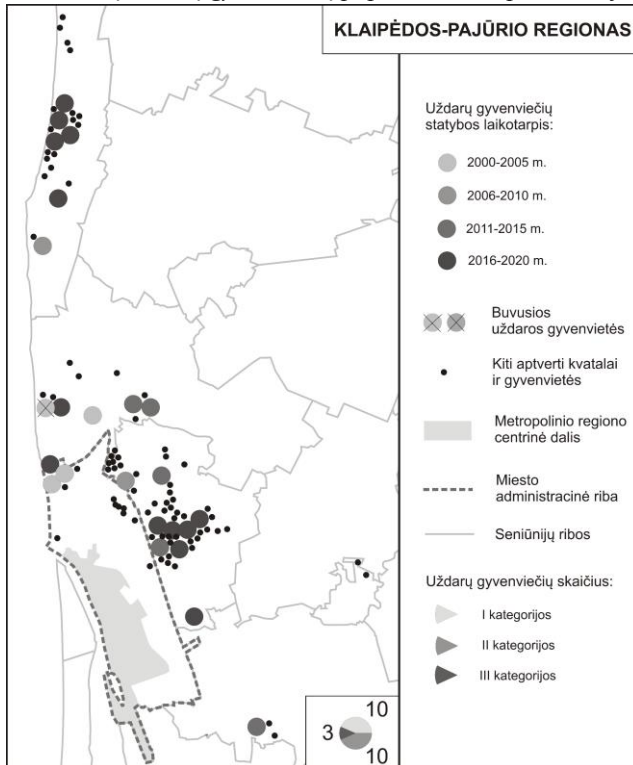


Šaltinis: Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių duomenų bazė, 2020.

Klaipėdos–Pajūrio regionas (11 pav.) išsiskiria ne tik nedideliu uždarų gyvenviečių skaičiumi, bet ir savitomis erdvinės sklaidos tendencijomis. Regione išsiskiria šiaurinė dalis, kur Girulių ir Karklės apylinkėse kūrėsi pirmosios ir nuo pajūrio nedaug nutolusios mišrios poilsio ir gyvenamosios paskirties uždros gyvenvietės; jų plėtra į šiaurę, aplink Palangos lokalinį centrą, suintensyvėjo po 2015 m. Antrasis ryškus uždarų gyvenviečių ir kitų aptvertų kvartalų arealas, atspindintis nebe pajūrio traukos, o suintensyvėjusių Klaipėdos suburbanizacijos procesų padarinius, ėmė formuotis nuo šio

šimtmečio antrojo dešimtmečio pradžios miestui plečiantis į šiaurės rytus (Sendvario sen.).

**11 pav.** Priemiestinių uždarytųjų gyvenviečių paplitimas Klaipėdos–Pajūrio regione



Šaltinis: Lietuvos priemiestinių uždarytųjų gyvenviečių duomenų bazė, 2020.

Priemiestinių uždarytųjų gyvenviečių paplitimo Lietuvoje dėsningumai atspindi pagrindines šalies miestų plėtros tendencijas ir suburbanizacijos kryptis: daugiausia jų kuriasi Vilniaus regione. Regionų viduje situacija yra dvejopa. Atsižvelgiant į statybų plėtros ir gyventojų skaičiaus kaitos priemiestinėse seniūnijose tendencijas (Baranauskienė, 2019; Burneika et al., 2017; Ubarevičienė et al., 2020), aptvėrimų labiausiai daugėja sparčiausiu gyventojų skaičiaus didėjimu ir naujų statybų plėtra pasižyminčiuose priemiestinių arealuose. O „uždariausios“ ir išraiškingiausios uždarytos gyvenvietės kuriasi nebūtinai intensyviausios suburbanizacijos arealuose. Vilniaus regione tokiu pavyzdžiu būtų galima laikyti Antakalnio ir Bezdonių seniūnijų miškingąją dalį, ko gero, labiausiai traukiančią pasiturinčią visuomenės dalį įsikurti atokiau nuo vidurinės ekonominės klasės gyventojų „susigrūdimo“ intensyvios statybos arealuose. Klaipėdos–Pajūrio regione

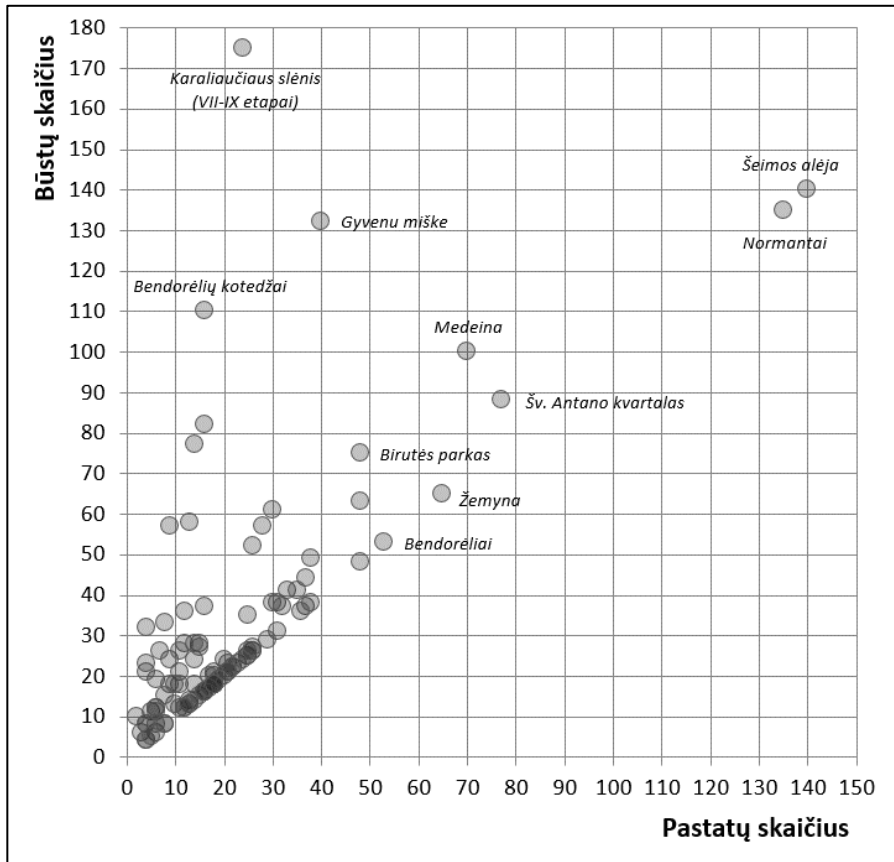
stipriausios raiškos uždaros gyvenvietės įsikūrusios taip pat labiau ne miesto plėtros, o pajūrio įtakos zonoje (būdinga mišri poilsio ir gyvenamoji paskirtis).

#### 4.1.2. Vidinis sublygmuo: morfologinė uždarų gyvenviečių sąranga

##### 4.1.2.1. Fiziniai Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių bruožai ir jų regioniniai skirtumai

Uždaros gyvenvietės Lietuvoje skiriasi ne tik savo padėtimi miesto, kitų aplinkinių gyvenviečių ar gamtinių teritorijų atžvilgiu, bet ir savo erdvine struktūra, dydžiu, aptvėrimo pobūdžiu, apsaugos lygiu, vidine infrastruktūra ir paslaugomis bei kitais bruožais. Didžioji dalis (83 %) Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių yra tradicinės horizontalios struktūros, t. y. jas sudaro individualių arba sublokuotų (kotedžų tipo) namų grupės. Šio tipo uždarų gyvenviečių plėtra labiausiai atspindi intensyvios surburbanizacijos mastus Lietuvos didžiųjų miestų priemiestinėse dalyse. Didžiausią dalį (42 %) visų horizontalių gyvenviečių sudaro individualių namų gyvenvietės, kurių skaičius gyvenvietėje ar kvartale vyrauja nuo 4 iki 140 namų (didžiausios yra „Šeimos alėjos“ (Sendvario sen.) ir „Normantų“ (Kretingalės sen.) gyvenvietės). Sublokuotų namų (kotedžų) tipo gyvenvietės sudaro 24 % visų horizontalių gyvenviečių; jos apima nuo 2 iki 40 pastatų, turinčių nuo 6 iki 175 būstų (didžiausios – „Karaliaučiaus slėnio“ VII–IX etapų (Pilaitės sen.) ir „Gyvenu miške“ (Šilainių sen.) gyvenvietės). Mišraus tipo pastatų (individualių ir sublokuotų) gyvenvietės sudaro 34 % visų horizontalių gyvenviečių; jų dydis yra nuo 6 iki 77 pastatų, turinčių nuo 8 iki 100 būstų (didžiausios gyvenvietės – „Medeina“ (Akademijos sen.) ir „Šv. Antano kvartalas“ (Nemėžio sen.)). Visų horizontalių uždarų gyvenviečių pasiskirstymas pagal pastatų ir būstų skaičių pavaizduotas 12 pav.: „populiariausias“ yra gyvenvietės, sudarytos iš 11–20 pastatų, kuriuose yra 11–20 arba 21–30 būstų. Vertikalaus tipo uždaras gyvenvietes sudaro nuo 2 iki 14 daugiabučių namų, kurių aukštų skaičius siekia nuo 3 iki 9 (būstų skaičius vertinamas nebuvo).

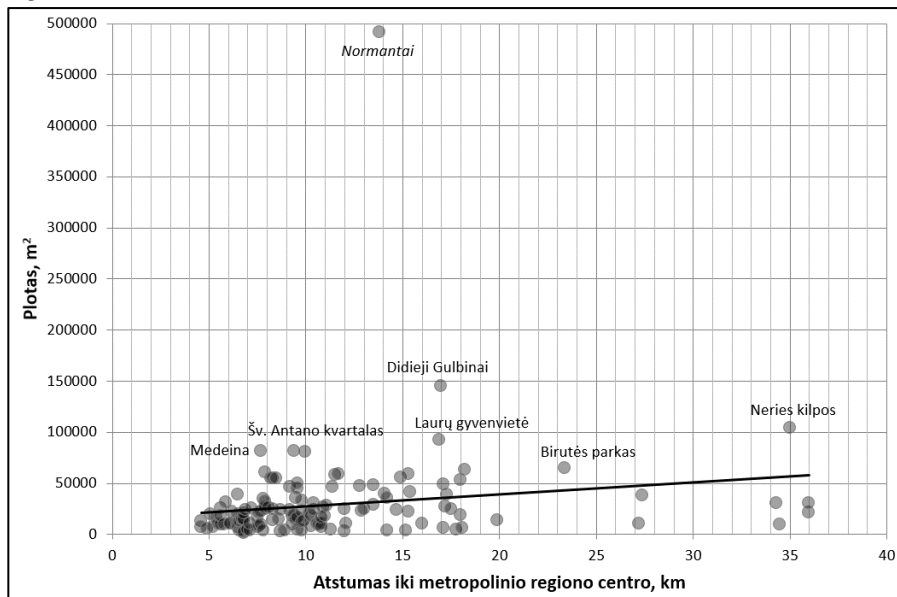
12 pav. Horizontalių uždary gyvenviečių pasiskirstymas pagal pastatų ir būstų skaičių



Šaltinis: Lietuvos priemiestinių uždary gyvenviečių duomenų bazė, 2020.

Uždary kvartalų ir gyvenviečių dydis pagal plotą varijuoja nuo 20 arų iki beveik 50 hektarų. Mažiausi uždari kvartalai paprastai susideda iš 4–10 individualių arba 2–6 sublokuotų namų. Didžiausios yra „Normantų“ gyvenvietė (49,1 ha, Kretingalės sen.; viena didžiausių gyvenviečių ir pagal namų skaičių), „Didžiųjų gulbinų“ gyvenvietė (14,5 ha, Verkių sen.), „Neries Kilpų“ gyvenvietė (10,4 ha, Dūkštų sen.). Horizontalios gyvenvietės paprastai ne tik kuriasi toliau nuo metropolinio regiono centro, palyginti su vertikaliomis, bet ir užima vidutiniška didesnę plotą: vidutinis horizontalios gyvenvietės dydis yra 3,3 ha, vertikalios – 1,5 ha. Didėjant atstumui nuo metropolinio regiono centro vidutinis uždaros gyvenvietės plotas taip pat turi tendenciją didėti (13 pav.). Pavyzdžiui, arčiausiai centro (iki 5 km) esančios uždaros gyvenvietės vidutiniškai užima 1,1 ha, esančios 6–10 km atstumu – 2,6 ha, 11–15 km atstumu – 4,2 ha, 16–20 km atstumu – 3,9 ha.

**13 pav.** Uždarų gyvenviečių pasiskirstymas pagal plotą ir atstumą iki metropolinio regiono centro



Šaltinis: Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių duomenų bazė, 2020.

Daugiausia uždarų gyvenviečių yra iš karto vystomos ir statomos kaip uždaros, nors nebeegzistuojant būsto projektų reklaminėms svetainėms, tiksliai tai įvertinti yra sudėtinga. Pastebėta, kad neretai nauji kvartalai aptvėrimus ir apsaugos priemones įsidedia per metus ar dvejus (jeigu to iš karto nepadarė projekto statytojas), įsikūrus didžiajai daliai naujakurių ir pasibaigus kvartalo aplinkos tvarkymo bei „gerovės“ kūrimo darbams. Tyrimo metu nustatyta, kad bent 15 % identifiкуotų uždarų gyvenviečių nebuvo vystomos kaip vientisi uždari projektai, t. y. buvę atviri individualių namų kvartalai po kiek laiko savarankiškai įsirengė uždarumo ir saugumo užtikrinimo priemones. Kita vertus, yra keletas atvejų, kai teritorija jau yra aptverta nuolatine (ne statybine) tvora su vartais, iškabintos vaizdo stebėjimo kameros ir sutvarkyta infrastruktūra, o pastatytas ar statomas dar tik vienas kitas namas (pvz., „Laurų rezidencijos“ Bezdonių sen.; „Draustinio namai“ Antakalnio sen.; kvartalas Raudondvario pl., Vilijampolės sen.). G. Pociūtė ir D. Krupickaitė (2008) pažymi, kad architektūrine prasme dauguma namų uždaroje gyvenvietėse statomi pagal projektą (dažniausiai paliekant pirkėjui galimybę pasirinkti vieną iš kelių siūlomų namo projektų); rečiau parduodami tik sklypai su būtina infrastruktūra. Didžioji dalis (beveik 80 %) horizontalių uždarų gyvenviečių sudarytos iš atskirų individualių sklypų arba atskirų po kelis individualius ar sublokuotus namus turinčių sklypų. Įprastai tokioje

gyvenvietėje yra bendras atskiras sklypas arba sklypai, apimantys vidines gatves, kiemus, automobilių stovėjimo aikšteles, rekreacines ir (arba) kitos paskirties erdves. Ir tik 20 % horizontalių uždarų gyvenviečių yra išvystytos viename bendrame sklype (tarp jų yra pora atvejų, kai gyvenvietę sudaro 2–3 bendri sklypai, užstatyti pagal atskirus projekto vystymo etapus), kuriame yra nuo 2 iki 48 individualių arba sublokuotų namų. O štai vertikalios daugiabučių namų arba mišrios uždaros gyvenvietės yra beveik visos pastatytos viename bendrame sklype.

Dažniausiai uždaros gyvenvietės turi vieną įvažiavimą į teritoriją, kurioje yra viena gatvė su įprastai abiejose jos pusėse išdėstytais namais arba – mažesnių kvartalų atveju – vieną bendrą įvažiuojamą kiemą. Dvi ir daugiau gatvių turinčios uždaros gyvenvietės pasižymi arba lygiagrečiu gatvių išsidėstymu (su atskirais įvažiavimais), arba sudėtingesne, tačiau dažniausiai reguliaria ir aiškia plano struktūra; didesnės būna padalytos į atskirus kvartalus (pvz., „Normantai“ – 14 pav.). Kaip atskirą, gatvių tinklo neturintį tipą reiktų išskirti vertikalias daugiabučių namų uždaras gyvenvietes, kuriose yra tik pėstiesiems skirtas bendras kiemas, o automobiliai laikomi požeminėse stovėjimo aikštelėse arba kvartalo išorėje esančiose antžeminėse aikštelėse.

Uždarose gyvenvietėse yra įprasta įrengti bendras nedideles poilsio, laisvalaikio ar sporto zonas ir vaikų žaidimų aikšteles, kur kas rečiau – bendruomeninius pastatus, vaikų darželius ar paslaugas teikiančias įmones. Bent pusė visų uždarų gyvenviečių turi bendrą poilsio ir laisvalaikio zoną, kurią dažniausiai sudaro nedidelės žaliosios erdvės su suoliukais (kartais gultais), vaikų žaidimų aikštelėmis ar lauko treniruokliais. Kai kuriais atvejais projekto vystytojai įrengia išskirtines poilsio zonas su fontanais, tvenkiniais ir tilteliais, pavėsinėmis su griliais, net sporto klubais ar pirtimis (pvz., kvartalai „Venecija.lt“ ir „Fontanų namai“, Naujininkų sen.; „Mano jūra“, Palangos m. sav.); Klaipėdos–Pajūrio regione populiarūs lauko baseinai su kita paplūdimio infrastruktūra kvartalo vidiniame kieme („Malūno vilų“, „Mano jūros“, „Paliėgirių kelio“ kvartalai Palangos m. sav.). Kone didžiausią, beveik 8 hektarų ploto rekreacinę zoną su parku ir pasivaikščiojimo takais turi „Normantų“ gyvenvietė (Kretingalės sen.). Bent penktadalis uždarų gyvenviečių turi sportui skirtas erdves – dažniausiai tai lauko treniruokliai arba nedidelės krepšinio ar tinklinio aikštelės. Retesniais atvejais būna įrengiamas kompleksinis sporto aikštynas, pavyzdžiui, „Bendorėlių kotedžuose“ Avižienių sen., „Neries Kilpų“ gyvenvietėje Dūkštų sen., „Šv. Antano kvartale“ Nemėžio sen., „Architektų kvartale“ Riešės sen., „Didžiųjų Gulbinų“ gyvenvietėje Verkių sen. (pastaruoju atveju sporto kompleksas toje pačioje gyvenvietės – buvusios Gulbinų stovyklos – vietoje buvo ir prieš tai). Tyrimo metu nustatyta, kad bent 35 % visų uždarų gyvenviečių turi vaikų

žaidimų aikštelę (neretai ir ne vieną), o vaikų darželius gyvenvietės teritorijoje turi 4 uždaros gyvenvietės: „Venecija.lt“, Naujininkų sen.; „Bajorų valdos“, Avižienių sen.; „Medeina“, Akademijos sen.; kvartalas Gurių g., Naujosios Vilnios sen. Parduotuvių ar kitas paslaugas teikiančių įstaigų Lietuvos uždaroje gyvenvietėse nebuvo identifikuota.

*14 pav. „Normantų“ uždaros gyvenvietės gatvių tinklo struktūra*



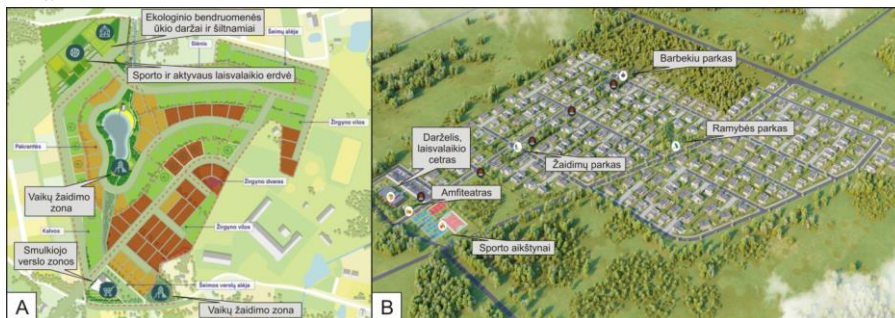
Šaltinis: Lietuvos priemiestinių uždarų gyvenviečių duomenų bazė, 2020; [www.regia.lt](http://www.regia.lt); aerofotografinis pagrindas: [www.maps.lt](http://www.maps.lt).

Apskritai uždaroams gyvenvietėms Lietuvoje, palyginti su kitomis šalimis, nėra būdinga paslaugų gausa. Kaip pastebėta ankstesnių tyrimų metu, lietuviškos uždaros gyvenvietės, palyginti su tradicinėmis amerikietiškomis, yra paprastesnės, mažesnės ir neišsiskiria didele morfologine ar funkcine įvairove; joms retai kada būdinga prabanga (Burneika et al., 2017; Krupickaitė et al., 2014). Pirmasis pagal amerikietišką modelį pradėtas vystyti uždaros „Bendorėlių“ gyvenvietės projektas, turėjęs apimti 43 hektarų plotą ir paslaugų kompleksą, nebuvo iki galo įgyvendintas – kaip manoma (Burneika et al., 2017) dėl per didelių papildomų infrastruktūros išlaikymo kainų ir neatitikties Lietuvos rinkos poreikiams. Projekto teritorijoje buvo pastatytas bendruomenės namų pastatas (vėliau nugriautas) ir įrengtas sporto aikštynas, tačiau planuotas pramogų centras, prekybos ir paslaugų centras, vaikų darželis

ir miško parkas taip ir neatsirado, o pats projektas toliau buvo vystomas vėlesnių investuotojų atskiromis dalimis. G. Pociūtės ir D. Krupickaitės (2008) nuomone, uždaros gyvenvietės Lietuvoje sėkmingai plėtojosi tik atsisakius utopinių „amerikietiškujų svajonių“ ir pritaikius jas vietinės rinkos poreikiams.

Kita vertus, tokių kompleksinių uždaru miestelių projektai vis dar yra vystomi. Vienas ryškiausių pavyzdžių – 2019 m. beveik 23 hektarų teritorijoje (gyvenvietės schema pavaizduota 15 pav., A) pradėta statyti „Aurių“ gyvenvietė visai šalia minėtųjų „Bendorėlių“, Avižienių seniūnijoje. „Unikalios ir ambicingos koncepcijos miestelis“, siūlantis „išskirtinę gyvenimo kokybę“, žada ne tik „kruopščiai suplanuotas laisvalaikio zonas“ (sporto ir laisvalaikio erdves, vaikų žaidimų aikšteles, pasivaikščiojimo takus, iškylių aikšteles su laužavietėmis aplink privatų ežerą, taip pat pliažą ir medinę pirtį) ir bendruomenės ekologinio ūkio daržus iš šiltnamius, bet ir kviečia smulkų verslą – ekologiško maisto prekių krautuvėles, kavines ar šeimos restoranus bei kitus paslaugų teikėjus – kurtis planuojamoje miestelio komercinėje zonoje. Remiantis projekto vystytojų pateikiama vizija, miestelio kultūriniame ir visuomeniniame centre turėtų veikti „vaikų žaidimo kambariai ar gyvūnų dienos centras, darbo ir susitikimų erdvės, gyventojų knygų biblioteka“ (portalo [www.auriai.lt](http://www.auriai.lt) informacija).

**15 pav.** Naujai vystomų kompleksinių uždaru „miestelių“ pavyzdžiai: A – „Auriai“, B – „Baltai“



Šaltinis: [www.auriai.lt](http://www.auriai.lt), [www.baltuprojektai.lt](http://www.baltuprojektai.lt).

Kitas ne mažiau ambicingos vizijos pavyzdys – „Baltų“ gyvenvietė, planuojama statyti beveik 30 hektarų plote Panerių seniūnijoje (15 pav., B). Šioje „ateities filosofijos“ gyvenvietėje, be įprastinės laisvalaikio infrastruktūros (bendruomenės parkų, „barbekiu parko“, sporto aikštynų, dviračių ir pasivaikščiojimo takų, lauko treniruoklių), planuojama įrengti bendruomenės šiltnamių gėrybių „ekosodą“, bendruomenės centrą (jame numatoma amatų, sporto ir ekologiškos gyvensenos veikla, kavinė ir maisto

prekių parduotuvė) ir vaikų ugdymo centrą su lauko amfiteatru. Įkurta „bendruomenės aptarnavimo tarnyba“ visą parą rūpinsis gyventojų poreikiais ir aptarnaus gyvenvietės infrastruktūrą, o į Vilniaus centrą nuolat kursuos bendruomenės autobusiukai (projekto portalas [www.baltuprojektai.lt](http://www.baltuprojektai.lt)). Bet kokių atveju šiuos grandiozinius planus reikia vertinti atsargiai; vėlesnio tyrimo etapo metu kalbantis su uždarų gyvenviečių gyventojais buvo pastebėta, kad projekto vystytojai neretai neįgyvendina net pačios smulkiausios poilsio infrastruktūros sukūrimo pažadų.

Naujų būsto projektų vystytojai dažniausiai suteikia vystomai gyvenvietei ar kvartalui pavadinimą. Uždarų gyvenviečių pavadinimai paprastai būna tiesiogiai ar netiesiogiai susiję su konkrečiu vietiniu vietovardžiu (gyvenvietės ar gatvės pavadinimu), gamtiniu ar kitu objektu. Pavyzdžiui, „Birutės parko“ gyvenvietė šalia Palangos botanikos parko, „Kopų žuvėdros“ gyvenvietė buvusios pionierių stovyklos „Žuvėdra“ teritorijoje, „Veršvų slėnis“ greta Veršvo kraštovaizdžio draustinio, „Lazdynų riešutų“ kvartalas Lazdynėliuose, „Kalvių pakrantė“ prie Kalvių žvyro karjero (tvenkinio), „Neries kilpų“ gyvenvietė prie Neries regioninio parko ir upės vingių, ir kt. Kartais pavadinimai turi nuorodas į užsienio objektus, pavyzdžiui, „Venecija.lt“, „Mažoji Bavarija“. Itin populiari yra uždarai gyvenvietei suteikti „slėnio“ pavadinimą, taip pat nemažai yra „terasų“, „pakrančių“, „alėjų“, „kalvų“, taip pat su mišku ar medžiais susijusių pavadinimų. Siekiant pabrėžti kvartalo ar gyvenvietės išskirtinumą bei prestižiškumą, suteikiami „perlo“, „valdų“, „rezidencijų“, „vilų“ ar kiti didingumą pabrėžiantys pavadinimai (pvz., „Malūno vilos“, „Bajorų vilos“, „Bajorų valdos“, „Laurų rezidencijos“, „Bernardinų rezidencija“, „Valdovų krantas“, „Karališkas takas“). Dalis uždarų gyvenviečių prie įvažiavimo turi iškabas su pavadinimais, o kartais net ir skulptūras ar kitus identifikacinius ženklus (pvz., akmuo su Šv. Antano skulptūra „Šv. Antano kvartale“, etnografiniai simboliai ant „Žemynos“, „Medeinos“ ir „Gabijos“ kvartalų vartų, paukščių skulptūrėlės „Kalvių pakrantėje“ ties įvažiavimais į Gervių, Kirų ir Garnių akligatvius, ir kt.). Kartais gyvenvietės išskirtinumas pabrėžiamas stilizuotu įvažiavimo vartų dizainu (pvz., „Kopų žuvėdros“, „Neries kilpų“ gyvenvietės) ar net išraiškingais vartais su arkomis ar aukštomis kolonomis – tokie yra „Karališko tako“ vartai, taip pat „Bendorėlių“ vartai planuotoje neįgyvendinto projekto įvažiavimo vietoje, tačiau taip ir likę stovėti „viduryje niekur“.

Vienas „mėgstamiausių“ uždarų projektų vystytojų pardavimų „triukų“ – tai vieningos bendruomenės pažadas. Iš tiesų statytojai neretai inicijuoja pirmuosius bendruomenės renginius, ypač kol dar ieškoma pirkejų likusiai neparduotų būstų daliai. Tyrimo metu analizuojant uždarų gyvenviečių bendruomeniškumo fizinius požymius, pirminiu „apčiuopiamu“ raiškos

požymiu buvo laikoma bendrų socialinių tinklų grupių kūrimo praktika. Tokias grupes turi bent 36 % visų uždaru gyvenviečių. Įregistruotas bendrijas (bendruomenes, asociacijas) turi bent 40 % uždaru gyvenviečių. Kaimynystės bendradarbiavimą skatina ir saugios kaimynystės grupių (SKG) kūrimas nusikaltimų prevencijos tikslais; tokias grupes yra įsikūrę 9 % visų uždaru gyvenviečių. Verta pažymėti, kad minėtos bendruomeniškumo formos labiau veikia kaip tarpė savivaldos ir „ūkinių“ gyvenvietės reikalų sprendimui, o neformalių bendruomeniškumo formų ir ryšių egzistavimą bei raišką labiau atskleisti galima kokybinio gyventojų tyrimo metu.

Analizuojant fizinius uždarmo bruožus, pagrindinis dėmesys skiriamas „uždarmo“ arba identifikacinių uždaru gyvenviečių bruožų – aptvėrimo ir patekimo ribojimo (A kriterijaus) bei stebėjimo ir apsaugos (B kriterijaus) – raiškai ir kaitai. Uždaru gyvenviečių *aptvėrimas ir patekimo ribojimas* buvo vertinamas per fizinių barjerų raiškos stiprumą teritorijoje. Nustatyta, kad Lietuvos uždaroje gyvenvietėse yra beveik vienodai populiarūs tiek kelio užtvarai (ribojantys tik transporto priemonių patekimą į teritoriją), tiek vartai (ribojantys bet kokių pašalinių asmenų patekimą į teritoriją). Gyvenvietes dažniausiai juosia metalinė arba mišri (metalinė su medžio ar mūro segmentais) tvora; apie 10 % uždaru gyvenviečių juosia papildoma gyvatvorių eilė. Beveik ketvirtadalyje uždaru gyvenviečių „fortifikacinio“ įvaizdžio sustiprinimui yra naudojami papildomi fiziniai barjerai, iš kurių populiariausi – betoninės ar sumūrytos sienos (kartais pylimai) nuo gatvės pusės ar keleto „sluoksnių“ aptvėrimai (čia „rekordininkas“ yra „Normantų“ gyvenvietė, kurią, be tarpusavyje susijungiančių individualių namų medinių tvorų, papildomai juosia metalinė tvora ir dvi eilės gyvatvorių bei medžių). Kelete gyvenviečių už pagrindinių įvažiavimo vartų arba prieš juos dar yra įrengtas papildomas kelio užtvaras arba papildomai paaukštintos tvoros (užtikrinančios, kad iš išorės nebus matyti, kas vyksta viduje). Nors iš viso tik dešimtadalyje gyvenviečių apvėrimai ir vartai užtikrina visišką „pasislėpimą“ nuo pašalinių akių; dažniausiai kelio užtvaras arba „permatomi“ metaliniai vartai (arba ir pati tvora) leidžia matyti gyvenvietės vidų. Kita vertus, fiziškai atsiriboti stengiamasi ne tik nuo išorinės aplinkos, bet ir nuo kaimyno – 36 % uždaru gyvenviečių viduje turi vientisas individualias tvoras su visiškai uždariais kiemais ar automobilio stovėjimo aikštelėmis ir 37 % uždaru gyvenviečių turi „dalines“ vidines tvoras, t. y. dažniausiai jos žymi ribas tarp sklypų ir vidinių kiemų, o į bendros gatvės pusę yra atviros. Ir tik kiek daugiau nei ketvirtadalyje uždaru gyvenviečių visai nėra vidinių tvorų tarp atskirų sklypų ar namų.

Uždaru gyvenviečių teritorijos *stebėjimas ir apsauga* paprastai užtikrinama vaizdo stebėjimo kameromis. Budintį sargą turi vos 4 uždaros

gyvenvietės, visos Vilniaus regione: „Laurų gyvenvietė“, „Verkių slėnis“, „Miško arдай“, „Didžiųjų Gulbinų“ gyvenvietė. Tiesa, dar devyniose uždaroje gyvenvietėse atsisakius budinčios apsaugos vis dar yra palikti apleisti sargo nameliai. Nepageidaujamus asmenis dažnai stengiamasi „atgrasyti“ įspėjamaisiais ženklais apie draudimą įeiti ar įvažiuoti į teritoriją, taip pat saugos tarnybos identifikaciniais ženklais ar eismą ribojančiais kelio ženklais. Tokių ženklų turi du trečdaliai uždarų gyvenviečių; dažniausi – „teritorija stebima vaizdo kameromis“, „privati valda / teritorija“, „pašaliniam vaikščioti / įvažiuoti draudžiama“, „piktas šuo“. Saugios kaimynystės grupių steigimas taip pat gali nurodyti sustiprintą apsaugos lygį gyvenvietėje (jū turi 9 % uždarų gyvenviečių), tačiau, kaip pastebėta vėlesnio tyrimo etapo metu, net SGK grupę įsisteigę gyventojai ne visada gali paaiškinti, kaip ji funkcionuoja. Siekiant efektyviau užtikrinti teritorijos stebėjimą, vaizdo kameromis kartais (10 % atvejų) stebimas ne tik į važiavimas į gyvenvietę, bet ir visas teritorijos perimetras (pvz., „Miško arдай“, „Didžiųjų Gulbinų“ gyvenvietė, „Karaliaučiaus slėnis“, „Venecija.lt“ ir kt.) arba, atokiau nuo kitų gyvenamųjų teritorijų įsikūrusių uždarų gyvenviečių atveju – net iki puskilometro ilgio įvažiavimo gatvė nuo pagrindinio kelio („Laurų rezidencijos“, „Laurų gyvenvietė“).

Tyrimo metu buvo pastebėti saviti uždarų gyvenviečių „uždarumo“ bruožų skirtumai atskiruose regionuose. Pagal uždarumo kriterijų raiškos vertinimą išsiskiria Kauno regionas – uždaros gyvenvietės čia mažiausiai pasižymi „uždarumu“. Populiariausios čia yra 1 kategorijos uždaros gyvenvietės (68 %), ir regionas vienintelis neturi raiškiausių 3 kategorijos uždarų gyvenviečių. Kauno regione silpniau išreikšti tiek fiziniai aptvėrimai ir barjerai, tiek stebėjimo ir apsaugos bruožai (išskyrus SKG – čia jų santykinai daugiausia), o stipresnių ar silpnesnių bendruomeniškumo požymių turi tik 32 % Kauno regiono uždarų gyvenviečių (Vilniaus ir Klaipėdos–Pajūrio regionuose šis kriterijus atitinkamai sudaro 68 % ir 78 %). Kauno regionas išsiskiria ir didžiausiu skaičiumi aptvertų būsto projektų, neturinčių kitų uždaroms gyvenvietėms būdingų bruožų (net 43 % jų yra šiame regione). Paaiškėjo, kad ir naujų kompleksiško uždarų gyvenviečių šiame regione yra planuojama mažiausiai, palyginti su kitais regionais. Todėl panašu, kad tvėrimosi procesai šiame regione vyksta labiau stichiškai. Ir nors Kauno priemiesčių gyventojai labiau jaučia poreikį „apsitverti“ (gatvių užtvėrimai čia ypač populiarūs), tačiau stipriai fortifikuotis ir saugotis linę nėra.

Vilniaus regionas išsiskiria ne tik didžiausiu uždarų gyvenviečių skaičiumi, bet ir didžiausiu jų „uždarumu“; čia vyrauja 2 kategorijos gyvenvietės (53 %). Net 64 % uždarų gyvenviečių vartais riboja ne tik automobilių, bet ir pėsčiųjų patekimą į teritoriją (Kauno ir Klaipėdos–Pajūrio

regionuose atitinkamai 32 % ir 26 %), beveik 30 % gyvenviečių pasižymi vizualia fortifikacija arba papildomais fiziniais barjeriais (16 % Kauno ir 22 % Klaipėdos–Pajūrio regione). Stebėjimo ir apsaugos raiška čia yra prieštaringa: kur kas dažnesnis yra (arba buvo – ankstyvose uždaroje gyvenvietėse) budintis sargas, dažniau vaizdo stebėjimo kameromis teritorija yra stebima visu perimetru, tačiau santykinai mažai kurios saugios kaimynystės grupių – jas turi tik 7 % uždarų gyvenviečių (Kauno ir Klaipėdos–Pajūrio regionuose – po 13 %).

Klaipėdos–Pajūrio regionas pagal kompleksinį uždaramo bruožų sklaidos vertinimą yra artimesnis Vilniaus regionui, nors gerokai nusileidžia jam aptvėrimo ir patekimo ribojimo (pėsčiųjų patekimas ribojamas tik 26 % uždarų gyvenviečių) ir kitų fizinių barjerų raiška. Čia kur kas ryškiau negu kituose regionuose yra išreikštas bendruomeniškumo ir savivaldos kriterijus, pasižymintis santykinę įregistruotų bendrijų gausa.

#### 4.1.2.2. Uždarų gyvenviečių bruožų kaita

Vertinant pagrindinių identifikacinių uždaramo kriterijų raišką skirtingo laikotarpio statybos uždaroje gyvenvietėse, pastebėta, kad, pastaruosius du dešimtmečius nuosekliai didėjant uždarų gyvenviečių skaičiui, pamažu ima mažėti dalis jų uždaramo požymių, o jų visai atsisakius kai kurios uždaros gyvenvietės tampa atviros (tokios tapo 6 % visų uždarų gyvenviečių). Ypač tendencingai silpnėja apsaugos ir stebėjimo kriterijaus raiška, tai labiausiai lemia budinčio apsaugos darbuotojo „populiarumo“ mažėjimas (nebūtinai jį pakeičiant vaizdo stebėjimo kameromis): 2000–2005 m. net 69 % uždarų gyvenviečių turėjo budintį sargą; šiuo metu jį turi vos 3 % visų uždarų gyvenviečių. 46 % 2000–2005 m. pastatytų uždarų gyvenviečių buvo būdinga stiprios vizualios fortifikacijos ir papildomų fizinių barjerų kūrimas; vėliausio, 2016–2020 m., laikotarpio statybos gyvenvietėse šis bruožas būdingas tik 14 % gyvenviečių. Atitinkamai mažiau ant vartų ir tvorų kabinama įspėjamųjų ženklų (nuo 62 % pirmųjų iki 54 % naujausių uždarų gyvenviečių), tarp kurių informacija apie kvartalą prižiūrinčią saugos tarnybą – nuo 31 % iki 11 %. Pastarąjį dešimtmetį pastebėtas ir saugios kaimynystės grupių bei namų savininkų bendrijų steigimo populiarumo mažėjimas<sup>8</sup>, savo „bumą“ išgyvenęs 2006–2010 m., o net ir suintensyvėjęs socialinių tinklų

---

<sup>8</sup> Ši pokytį reikėtų vertinti atsargiai, nes naujausios uždaros gyvenvietės formalių bendruomeniškumo formų galbūt dar neįkūrė. Uždarų gyvenviečių plėtrą analizuojant penkerių metų laikotarpiais, buvo nustatyta, kad net iki 30 % iki 2015 m. pastatytų uždarų gyvenviečių savo esamas bendrijas (rečiau – bendruomenes ar asociacijas) įkūrė vėlesniais laikotarpiais, negu kad buvo pastatytos.

grupių kūrimas šio bendruomeniškumo kriterijaus raiškos silpnėjimo „nebekompensuoja“. Kita vertus, 2011–2015 m. buvo santykinai išaugęs vartų, o ne užtvartų populiarumas (nuo 39–46 % iki 60 % naujai statomų gyvenviečių), o tai riboja ne tik automobilių, bet ir pėsčiųjų patekimą į teritoriją; taip pat nuo 2016 m. vis daugiau uždarytų gyvenviečių vaizdo kameromis imama stebėti visu perimetru, o ne tik įvažiavimą (dabar tokių yra 10 %). Taigi, nors atskirų kriterijų raiškos pokyčiai ir yra priešaringi, tačiau bendras jų vertinimas suponuoja prielaidą, kad uždaroms gyvenvietėms tampant įprastine priemiestinės gyvenvietės forma, jų „uždarumas“ pamažu ima silpnėti. Pastebimai mažiau stengiamasi „atgrasyti“ nepageidaujamus asmenis budinčia apsauga arba fiziniais barjeriais ar įspėjamaisiais ženklais, mažėja poreikis demonstruoti uždarumą ir „tvirtoviškumą“. Kai efektą ima generuoti nebe prie vartų ranka grūmojantis sargas ar „pikto šuns“ vaizdinys, galima išvelgti simbolinio *panoptikono*, kaip architektūrinės kontrolės mechanizmo, modelio dalinį analogą – kai saugumą ir tvarką užtikrina vien žinojimas, kad *gali būti* stebimas. Tokiame modelyje nei saugumo priemonių demonstravimas, nei individų „sekimas“ tampa nebūtinais, nes žinojimas, kad bet kurią akimirką gali būti stebimas, veikia kaip spąstai ir būtent todėl yra efektyvus (Burke, 2001; Rofe, 2006).

Kartu spartėja aptvertų ir patekimą ribojančių, tačiau nestebimų ir nesaugomų (taigi ir nelaikomų uždaromis gyvenvietėmis) būsto projektų plėtra. Tokių gyvenviečių ar kvartalų priemiesčiuose priskaičiuojama bent 188, iš jų 43 % buvo pastatyta pastarąjį penketį. Dar populiariesni yra kvartalai, ribojantys įvažiavimą, tačiau neturintys bendro vientiso aptvėrimo arba yra per maži, kad būtų laikomi uždaromis gyvenvietėmis. Taigi tarp naujų priemiestinių būsto projektų sparčiai plintant aptvėrimams ir patekimo ribojimui, tik dalis jų gali būti laikomi uždaromis gyvenvietėmis, nes kitų saugumo ir uždarumo priemonių diegti neskubama. Tai, kad naujose gyvenvietėse Lietuvoje tvoros ir užtvartos vaidina svarbiausią vaidmenį, palyginti su kitomis saugumo priemonėmis, pastebėta ir ankstesnių tyrimų metu (Krupickaitė et al., 2014), o pastaruoju metu ši tendencija tik stiprėja. Analizuodama būsto projektų plėtros tendencijas Vilniaus mieste, Dalia Čiupailaitė (2014) taip pat atskleidė nuolatinį „aptvėrimų“ populiarėjimą naujuose būsto projektuose Vilniuje; ypač sparčiai didėja aptvertų daugiabučių kvartalų santykinė dalis (nuo 35 % 2005 m. iki 100 % 2013 m.). Aptvėrimams tampant įprastiniu priemiestinės gyvenvietės bruožu, galbūt dėl „persisotinimo“ saugumo priemonėms pamažu imama teikti vis mažiau reikšmės. Sparčiai populiarėja ne tik uždaros gyvenvietės, bet ir aptverti ir patekimą ribojantys, tačiau nesaugomi ir nestebimi, būsto projektai bei kvartalai. Kai kelio užtvartas ties įvažiavimu į kvartalą tampa savaime

suprantamu dalyku, urbanistinėje struktūroje nebelieka išskirtinių saugumo „salų“ – priemiesčių aplinka susilieja į vientisą kelio užtvarų labirintą, kuriame kompleksinės uždara gyvenvietės ima sudaryti vis mažesnę visų aptvertų būsto projektų dalį.

Aptvertų būsto projektų, kaip, ko gero, ir kompleksinių uždarų gyvenviečių, skaičius didės ir ateityje. Pavyzdžiui, vien Vilniaus regione yra statoma arba planuojama statyti bent 50 naujų būsto projektų, žadančių aptvertą teritoriją, patekimas į kurią bus ribojamas (daugiau nei trečdalyje jų planuojamos saugumą ir stebėjamą užtikrinančios priemonės). Nors šiuos naujus būsto projektus reklamuojančiose interneto svetainėse pateikiame „pažadus“ reikėtų vertinti atsargiai (dar sunkiau numatyti, kiek jau esamų atviro tipo gyvenviečių ateityje gali tapti uždaromis), dviejų pastarųjų dešimtmečių tendencijos suteikia prielaidas manyti, kad „tvėrimosi“ procesai tik intensyvės.

Didėjantis aptvertų kvartalų skaičius priemiesčiuose, tačiau kartu mažėjantis jų raiškos stiprumas gali reikšti vykstančias visuomenės transformacijas baimės kultūros kontekste. Galbūt poreikis „apsitverti“ tampa labiau praktiškumo, aiškumo ir tvarkos palaikymo išraiška, o ne visuotinės baimės rezultatu. Šias prielaidas sustiprinti galėtų tolesnis kokybinis uždarų gyvenviečių tyrimas, orientuotas į jų gyventojų vidinio „uždarumo“ (baimių formuojamo uždaro *mentaliteto* ir *gyvensenos*) raišką.

#### 4.1.3. Vidutinė priemiestinė uždara gyvenvietė Lietuvoje

Fiziniu lygmeniu *vidutinė* priemiestinė uždara gyvenvietė apibrėžiama pasitelkus vyraujančios teritorinės sąrangos pobūdį ir vidinių morfologinių charakteristikų raišką. Vidutinė Lietuvos uždara gyvenvietė buvo pastatyta 2016–2020 m. Vilniaus regione. Nuo metropolinio regiono centro ji yra nutolusi 11,5 kilometrų šiaurės rytų kryptimi, tačiau dar priklauso administracinei miesto savivaldybės teritorijai. Kaip ir dauguma naujai statomų priemiestinių gyvenviečių Vakarų šalyse, vidutinė uždara gyvenvietė taip pat yra praeinančios struktūros, t. y. ribojasi su seniau pastatytais gyvenamaisiais kvartalais ar gyvenvietėmis ir jas praplečia. Mažesnis ar didesnis miško masyvas arba parkas nuo gyvenvietės yra nutolęs ne didesniu kaip 200 metrų atstumu. Vandens telkinio ar kito reikšmingesnio rekreacinio objekto šalia uždara gyvenvietės nėra.

Vidutinė priemiestinė uždara gyvenvietė yra tradicinės horizontalios struktūros – sudaryta iš vidutiniškai 20 individualių namų. 2,9 hektaro dydžio gyvenvietės teritoriją sudaro atskirų individualių namų sklypai ir vienas papildomas bendras sklypas, skirtas gatvei ir nedidelei poilsio ir laisvalaikio

zonai su vaikų žaidimų aikštele. Gyvenvietės vidinę struktūrą formuoja viena tiesi gatvė su iš abiejų jos pusių pastatytais gyvenamaisiais namais. Pašalinių asmenų patekimą į gyvenvietę riboja automatinis kelio užtvartas arba ir pėsčiųjų patekimą ribojantys vartai. Gyvenvietę juosia vientisa metalinė tvora, tačiau ryškesnių fizinių barjerų ar vizualios „fortifikacijos“ požymių nėra – aklinomis tvoromis slėptis nuo „pašalinių akių“ nebūdinga. Tačiau gyvenvietės viduje privatumą išlaikyti yra svarbu: atskirus sklypus skiria jei ir ne vientisa tvoros su uždalais kiemais, tai bent jau dalinės sklypų ribas žyminčios tvorelės. Apsauga gyvenvietėje užtikrinama vaizdo stebėjimo kameromis, kuriomis, neskaitant individualių apsaugos priemonių, stebimas tik įvažiavimas į teritoriją. Apie teritorijos stebėjimą vaizdo kameromis įspėja ir įspėjamasis ženklas prie įvažiavimo į gyvenvietę.

Lietuvoje vidutinė priemiestinė uždara gyvenvietė iš karto vystoma ir statoma kaip vientisas uždaras projektas, vartus ir stebėjimo priemones įrengiant iš karto po statybų ir aplinkos „gerovės“ sutvarkymo darbų. Vystytojai projektui suteikia pavadinimą (greičiausiai susijusį su konkrečiu vietiniu vietovardžiu ar gamtiniu objektu, pridėdant „kvartalo“, „namų“ arba „slėnio“ pavadinimą), kuris perimamas ir įtvirtinamas gyvenvietės „ūkinių“ reikalų sprendimo tikslais įsteigiant gyventojų bendriją arba socialinių tinklų grupę.

Kompleksinė uždarų gyvenviečių identifikavimo kriterijų analizė leidžia nustatyti tiek vidutinį kiekvieno kriterijaus raiškos lygį, tiek vidutinę kompleksinę uždaros gyvenvietės kategoriją šių kriterijų atžvilgiu. Įvertinus aptvėrimo ir patekimo ribojimo (A kriterijaus), stebėjimo ir apsaugos (B kriterijaus), savivaldos ir bendruomeniškumo (C kriterijaus) raišką, nustatyta, kad Lietuvoje 47 % sudaro 2 kategorijos, t. y. vidutinės raiškos, uždaros gyvenvietės. Mažiausiai yra stipriai išreikštų 3 kategorijos uždarų gyvenviečių (9 %). Vidutinė uždaros gyvenvietės kategorija, vertinant balais, yra lygi 1,62. Šis vidutinės kriterijų raiškos išskyrimas leidžia identifikuoti arčiausiai vidutinės reikšmės esančias uždaras gyvenvietes. Tokiomis Vilniaus regione galima būtų laikyti „Karaliaučiaus slėnį“, „Bajorų perlą“, „Naujasodžių“ gyvenvietę, „Bendorėlių kotedžus“, Klevų gatvės bendriją; Kauno regione – „Jonučių namus“ ir „Lampėdžių kaimyniją“; Klaipėdos–Pajūrio regione – „Kalvių pakrantę“, „Stančių parką“, „Paliepgirių kelią“, „Gindulių vakario“ bendriją ir kt.

#### 4.2. Socialinis ir mentalinis tyrimo lygmenys

Šiame skyriuje pateikiami antrojo empirinio tyrimo etapo rezultatai. Pirmoje skyriaus dalyje analizuojami interviu metu atskleisti kaimynystės socialinių

praktikų aspektai (socialinis tyrimo lygmuo), antrame poskyryje siekiama atskleisti vertybines uždarų gyvenviečių gyventojų nuostatas (mentalinis lygmuo). Pagrindinis dėmesys pateikiant tyrimo rezultatus, kaip svarbiausias integracijos prielaidas, skiriamas *išorinėms* socialinėms praktikoms ir nuostatomis, analizę papildant vidinių praktikų ir nuostatų ypatumais, svarbiais suprasti išorinėms sąveikoms ir jų vertinimams. Pavyzdžiui, stiprūs neformalūs socialiniai ryšiai bendruomenės viduje, prisirišimas prie uždaros gyvenvietės ir kiti aspektai yra susiję su gyventojų elgesiu ar pažiūromis išorinės aplinkos atžvilgiu ir svarbūs jas suprasti, todėl šiems aspektams taip pat buvo skiriama dėmesio atliktame kokybiniame tyrime.

#### 4.2.1. Socialinis tyrimo lygmuo

Išorinių kaimynystės socialinių praktikų tyrimas orientuotas į uždaros gyvenvietės, kaip socialinės grupės, sąveikos su kitomis išorinėmis grupėmis apibūdinimą, darant prielaidą, kad šie sąmoningi kolektyviniai veiksmai atsiranda skirtingoms grupėms egzistuojant vienai šalia kitos. Tiesioginės socialinės sąveikos pobūdį nusako 1–3 socialinių praktikų grupių (žr. 5 lentelę) – institucinio komunikavimo, socialinių ryšių ir darbo santykių tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių – pobūdžio apibrėžimas. Uždarų gyvenviečių ir gretimos bendruomenės vienaip ar kitaip sąveikauja tarpusavyje vykdydamos šias socialines praktikas arba jų nevykdydamos dėl to, kad, egzistuodamos greta, tuo pačiu metu toje pačioje vietoje, siekia patenkinti tam tikrus savo tikslus ir poreikius. O 4–6 socialinių praktikų grupės (viešosios erdvės, infrastruktūros naudojimo ir dalyvavimo visuomeniniuose procesuose) apibūdina nebūtinai tiesioginę sąveiką – jos būdingos visoms socialinėms grupėms ir nepriklauso nei nuo gyvenvietės tipo, nei nuo „buvimo kartu“ konteksto. Jos siejamos su A. Giddens (1984) sisteminės integracijos samprata, nusakančia socialinius mainus nebūtinai būnant tuo pačiu metu toje pačioje vietoje.

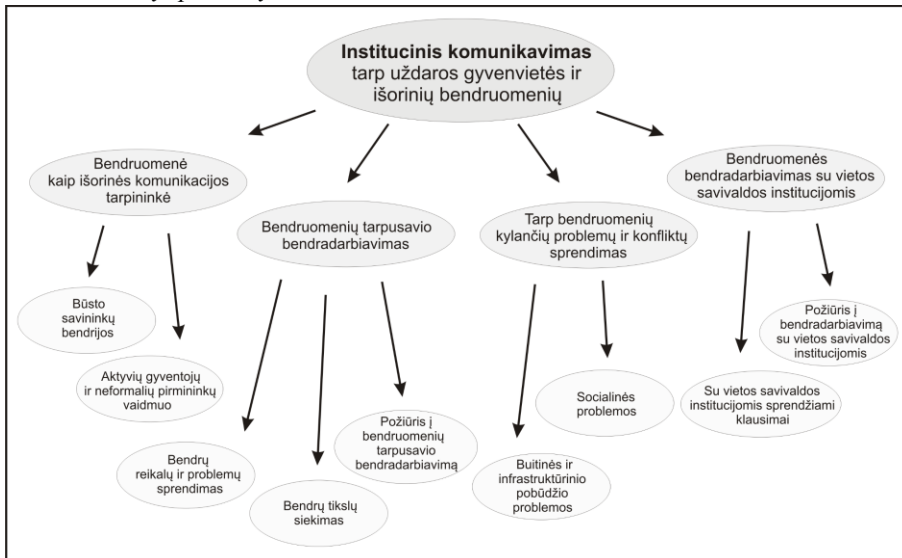
Tyrimo rezultatai šiame poskyryje pateikiami pagal socialinių praktikų raiškos pagrindu sudarytas ir analizuojant kokybinius duomenis išskirtas temas.

##### 4.2.1.1. Institucinis komunikavimas tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių

Kalbėdami šia tema tyrimo dalyviai atskleidė institucinio ir tarpbendruomeninio komunikavimo ypatumus – pagrindinis bendradarbiavimo tarpusavyje ir su vietos savivaldos institucijomis bei

kylančių problemų sprendimo vaidmuo tenka būsto savininkų bendrijoms arba kitiems aktyviems bendruomenėms atstovams. Temą sudaro keturios potemės (16 pav.). Toliau atskirai aptariama kiekviena potemė ir pagrindinės kokybinio tyrimo metu atsiskleidusios institucinio komunikavimo ta poteme ypatybės.

**16 pav.** Temos „Institucinis komunikavimas tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių“ potemių medis



Šaltinis: Kokybinis uždarų gyvenviečių gyventojų tyrimas, 2021.

### Bendruomenė kaip išorinės komunikacijos tarpininkė

**Būsto savininkų bendrijos.** Uždarų gyvenviečių būstų savininkų bendrijos (arba bendruomenės, asociacijos) galėtų tapti viena pagrindinių institucinio komunikavimo tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių prielaidų ir priemonių. Ir nors bendrijos dažniausiai kuriamos gyvenviečių vidinių „ūkinių“ reikalų administravimui, kartu jos veikia ir kaip tarpininkės sprendžiant išorines problemas arba komunikuojant. Bendrijas įsisteigę turi mažiau nei pusė šiame tyrimo etape tirtų uždarų gyvenviečių: Klevinės kalvų, Normantų gyvenvietės, Gurių kvartalas ir vienas iš tiriamų Kalnėnų uždarų kvartalų – Mažoji Gurių gatvės bendrija.

**Aktyvių gyventojų ir neformalių pirmininkų vaidmuo.** Bendrijų gyvenvietėje neturintys informantai mini keletą gyvenvietei atstovaujančių aktyvesnių gyventojų grupes, neformalius seniūnus ar pirmininkus: „Nu yra, yra aktyvistų bendruomenė, kurie ten jau patys pirmi viską pasirengę

išspręsti“ (KS-1); „Aš tik nežinau, ar jinai kaip bendrija skaitos [yra] oficiali, tiesiog yra atsakingi asmenys, kurie kaip pirmininkai yra“ (JN-1); „Atsirado žmogus, kuris priėmė atsakomybę, ten kažką darydavo... Yra iniciatyvesnių, yra“ (K-3).

### Bendruomenių tarpusavio bendradarbiavimas

Socialinės integracijos prielaida gali tapti komunikavimas tarp skirtingų bendruomenių *sprendžiant bendrus reikalus ar problemas*, atsirandančias gyvenant toje pačioje kaimynystėje. Šioje potemėje tyrimo dalyviai atskleidė skirtingų bendruomenių bendras pastangas sprendžiant daugiausia „ūkinio“ ar infrastruktūrinio pobūdžio problemas: atliekų surinkimo (JN), vandens tiekimo ir nuotekų surinkimo (N), automobilių statymo (JN), naudojimosi bendru kelio užtvaru (K), to paties būsto projektų vystytojo neįgyvendintų pažadų dėl infrastruktūros (JN). Tyrimo metu dažnai buvo minimi ir gyvenvietės saugumo klausimai: atsiskleidė vagysčių prevencijos (JN), bendros vaizdo stebėjimo sistemos (JN, KS) ir saugios kaimynystės grupių (SGK) steigimo, kaip saugumo užtikrinimo problemos sprendimo, aspektai. Antrajame tyrimo etape buvo tirtos dvi SGK turinčios uždarnos gyvenvietės (Klevinės kalvos ir Medaina Akademijoje), tačiau tirtais atvejais SGK, kaip uždarnos gyvenvietės išorinio bendradarbiavimo veiksnio, svarba nebuvo akcentuota. Informantai tiksliai neįvardijo, ar (ir kiek) grupės veikimas yra paremtas nuolatinio bendradarbiavimu su kitomis bendruomenėmis ar su vietos savivaldos institucijomis bei policija. Pavyzdžiui: „Nu čia ta žinai grupė tai tokia... o kaip reikia, kad būtų oficialiai įkurta kažkur? Jeigu turim pasikabinę tą ženklą, tai gal mes turim...“ (KK-1); „Ženklas, kad čia saugi kaimynystė, yra, bet... ar čia yra saugios kaimynystės... kas tai yra? Aš gal nežinau iš tikrųjų, kas tai yra“ (A-1); „Vis tiek yra ir ženklas uždėtas, tai čia turbūt... <...> Mes kažkaip kadangi nieko nedarėm, tai nieko ir nežinom“ (A-3). Saugią kaimynystę dauguma informantų veikiau vertina kaip natūralų ir organiškai kylantį bendruomenės vidinį bendradarbiavimą saugumo klausimais ir rūpinimąsi savo kaimynu: „Kaimynas kaimynui visada padės, prižiūrės ir taip toliau, nu tai visi supranta tą natūraliai. Bet jeigu ten yra kažkokios taisyklės, įstatai ar dar kažkas, aš to tikrai nežinau“ (KK-3). Taigi formalios saugios kaimynystės grupės registravimas nebuvo tyrimo dalyvių sureikšminamas (nes „šiuo laikiniais metodai leidžia bendrauti gyventojam be jokių regalijų ir įgaliojimų“ (KK-2)) ir neturėjo didelės įtakos informantų bendradarbiavimui su kaimynais saugumo klausimais: „Nebuvo ten kad užprotokuluota, kad čia saugi kaimynystė. Tiesiog žmonės susivienijo, kad reikia kažką daryti. <...> Tai aš skaitau [manau] kad yra ta saugi kaimynystė“

(N-3). Nors pati saugios aplinkos tarp kaimynų sukūrimo svarba akcentuojama daugeliu tyrimo atvejų.

Keletą skirtingų socialinių grupių, gyvenančių viena greta kitos, gali vienyti ir **bendrų tikslų siekimas**. Vienas tokių tikslų – visuomeninio transporto infrastruktūros prieinamumas – aktualus daugeliui tiriamųjų atvejų. Pavyzdžiui, Klevinės kalvų bendradarbiavimo su gretimomis bendruomenėmis pastangomis buvo pratęstas miesto visuomeninio transporto maršrutas per Klevinę ir Bendorius iki Riešės; informantas iš Klevinės kalvų miesto autobuso atsiradimą vertina kaip keleto gretimų bendruomenių bendradarbiavimo rezultata: „*Tai pakankamai prisidėjo, nes čia tu žmonių gyvena ir tikrai buvo ir reportažai per televizorių, ir buvo einama, tikrai daroma. <...> Nu, tam pastovus toksai spaudimas kartu buvo daromas, ir tam, be abejo, turėjo dirbi ir tos pačios bendruomenės, kurios čia yra*“ (KK-3). Tą pačią problemą bandė spręsti ir Jonučių namų gyvenvietė, tačiau tikslas nebuvo pasiektas. Informantai taip pat mini bendras skirtingų bendruomenių iniciatyvas užkirsti kelią planuotai daugiaaukštei statybai („*Norėjo daugiabutį pastatyt ten, kur nelabai buvo galima, tai irgi ten ėmėsi veiksmų bendrai*“ (K-2)), taip pat pastangas dėl naujos valstybinės mokyklos steigimo (K-3) ir bendros sporto infrastruktūros įrengimo (JN, N). Skirtingus Kalnėnų kvartalus vienija siekis sutvarkyti ir rekreacijai pritaikyti sovietinės Liepkalnio oro kontrolės bazės teritoriją (K-2), „Senąją“ ir „Naująją“ Pilaitę – greta esančios gamtinės aplinkos išsaugojimas (KS).

Kalbėdami apie **požiūrio į bendruomenių tarpusavio bendradarbiavimą** potemėje informantai daugiausia atskleidė teigiamas bendradarbiavimo su kaimyninėmis bendruomenėmis ar gyvenvietėmis nuostatas. Minima, kad bendradarbiaujant su gretimomis bendruomenėmis būtų galima daugiau pasiekti, ypač infrastruktūros vystymo klausimu: „*Nes kelias, pavyzdžiui, nuo Zeigių gyvenvietės iki Karklės yra neasfaltuotas. Vieną galą asfaltavo, kitą asfaltavo, tą vidurį taip ir paliko. Tai aš manau, kad jei gyvenvietės bendrai būtų kalbėję, darę, būtų tai pabaigę*“ (N-2); taip pat kad naujų bendruomenių kūrimasis ir gyventojų skaičiaus didėjimas rajonų savivaldybėse gali ir netiesiogiai skatinti kitų aplinkinių bendruomenių „gerovės“ kilimą, nes „*nuo mūsų algų krenta mokesčiai rajono savivaldybei, ir dvirtakius tiesia ne iš jų pašalpu*“ (JN-2). Informantas iš Klevinės kalvų (KK-2) pabrėžia didėjančią „besikristalizuojančių“ bendruomenių aktyvumą ir todėl didėjančią bendrų problemų sprendimo potencialą. Kita vertus, yra ir nuomonių, kad visoms gyvenvietėms aktualios kone identiškos problemos visgi efektyviau sprendžiamos mažesnėse grupėse dėl lengvesnio bendro susitarimo priėmimo proceso (KS-3). Požiūris į bendradarbiavimo galimybes gali skirtis ir atsižvelgiant į uždarų gyvenviečių išsidėstymą aplinkinių gyvenviečių

atžvilgiu. Pavyzdžiui, informantai iš atskirą „salą“ sudarančių Normantų teigia neįžvelgiantys bendradarbiavimo su kitomis gyvenvietėmis galimybių („*Mes neturim tiesiog bendrų sąsajų*“ (N-1)); besiribojančios ir į vientisą užstatymo struktūrą susiliejančios uždaros gyvenvietės gali turėti daugiau bendrų sąlyčio taškų.

#### Tarp bendruomenių kylančių problemų ir konfliktų sprendimas

Keletui bendruomenių gyvenant artimoje aplinkoje susidaro prielaidos ne tik joms tarpusavyje bendradarbiauti, bet ir konfliktams tarp jų kilti. Tai, kad informantai neįvardija jokių kylančių konfliktų, nebūtinai reiškia stiprią bendruomenių tarpusavio integraciją; lygiai kaip ir probleminių situacijų įvardijimas nebūtinai signalizuoja apie stipriai segreguotas bendruomenes. Konfliktinių situacijų atvejais svarbu įvertinti, kaip į tokias situacijas yra reaguojama (bandoma spręsti ar priešingai – ignoruojama ir atsitraukiama) ir koks yra bendras požiūris į kitą konfliktuojančią pusę ir nuostatos dėl jos. Apskritai tarpbendruomeninių problemų ir įtampų tyrimo dalyviai akcentavo nedaug (dauguma informantų teigia, kad „vieni kitiems nemaišo“ ir „neturi dėl ko „įtampauti“). Atliktas tyrimas atkleidė dvejopo pobūdžio (buitinio (infrastruktūrinio) bei socialinio) problemas, kylančias tarp skirtingų bendruomenių.

Tyrimo metu informantai daugiausia pabrėžė **buitines ir infrastruktūrinio pobūdžio problemas**, su kuriomis susiduria gretimos bendruomenės. Čia minimos konfliktinės situacijos dėl atliekų surinkimo („*Nežinau kodėl, bet mūsų kvartalo kai kuriems gyventojams atrodo, kad yra patogiau pravažiuojant pro tuos rudus namus, išmesti savo šiukšles pas juos į konteinerius. Ir jie labai pyksta*“ (JN- 2)), automobilių statymo (Karaliaučiaus slėnio VII etapo kvartalas, padedamas savivaldybės ir žemėtvarkos institucijų, sprendžia nesutarimus dėl vietos automobiliams su vėliau pastatytu to paties Karaliaučiaus slėnio X etapo kvartalu (KS-3); „*Tai jie buvo labai nepatenkinti, kad čia buvo pastatytas naujas kvartalas ir jų parkavimo vietas užėmė. <...> Tai jie statėsi privačiose vietose, skundėsi savivaldybei, mūsiškiai irgi skundėsi savivaldybei, ten viskas išsivyniojo, man atrodo, iki kažkokių bent jau grasinimų teismais ir taip toliau*“ (KS-1), naudojimosi „vidinėmis“ vaikų žaidimų aikštelėmis („*Buvo kažkokios replikos, kad kas čia ateina, kas čia per svetimi ateina. Tai aš tuomet kreipiausi tiesiai į administratorių*“ (A-2); „*Vis tiek ateina vietiniai vaikai ir paaugliai ir tą infrastruktūrą, vaikų žaidimų aikštelę niokoja ar ten tvorą bando perkirpti ar perlipti. <...> Kas neapsaugoja nei kažkokie tai informaciniai pranešimai, nei prašymai. <...> Po to policijos buvo ir kvietimų kai kuriais atvejais*“ (GK-1)).

Analizuojant *socialinių problemų* tarp skirtingų bendruomenių potemėje tyrimo metu atsiskleidė du tiesioginių konfliktų tarp skirtingų socialinių grupių atvejai. Vaikų patyčių problemą mini vieno iš Kalnėnų uždaro kvartalo informantė, nusprendusi savo vaiką leisti į vietinę Pavilnio mokyklą, tačiau, susidariusi konfliktinei situacijai dėl vaikų patyčių, sprendimą turėjusi pakeisti: „*Problema yra, kad į tą mokyklėlę priima visus. Nes, matot, kas yra, kaimo ta mokyklėlė, kur trūksta mokinių... Pavyzdžiui, mūsų skriaudikas buvo išvartytas iš dviejų mokyklų dėl agresyvaus elgesio su klasiokais. <...> Dabar mes vežam vaiką į Naujamiestį*“ (K-3). Iliustratyvus yra taip pat Karaliaučiaus slėnio ir kaimynystėje esančių Pilaitės socialinio būsto gyventojų socialinės sąveikos pavyzdys, kuris galėtų būti priskiriamas ne tik institucinio komunikavimo, bet ir socialių ryšių (2 temos) socialinėms praktikoms. Tai, kaip informantai išsako nepasitenkinimą socialinio būsto gyventojų vaikų elgesiu („*Anksčiau, būdavo, įsigudrindavo per tvorą peršokti ir ten pašokinėti. <...> Tai mes nelabai norime, kad ateitų iš ten nu tie vaikai*“ (KS-2)), kartu gali atskleisti ir požiūrio į šią socialinę grupę problemą, ir atvirkščiai – šios socialinės grupės elgesio ir požiūrio problemą („*Kas čia per užtvarta teritorija, mano vaikai nori šokinėti ant batuto tam kieme, ir jie eina šokinėti ant batuto tam kieme*“ (KS-1)), kurią mini visi trys informantai iš Karaliaučiaus slėnio. Visgi segreguojančio šios situacijos poveikio atskleidimui būtinas kompleksinis (ir mentalinę tyrimo dedamąją) apimantis vertinimas, analizuojamas kitame šio skyriaus poskyryje. Apskritai naujųjų Pilaitės pakraštyje esančių kvartalų santykis su „Senąja Pilaite“ yra dvejopas: viena vertus, tyrimo metu buvo minimas bendradarbiavimo ir naujakurių įsitraukimo į Pilaitės bendruomenės reikalus poreikis, kita vertus, išryškėja ir priešara tarp šių skirtingų „Pilaičių“, pasireiškianti neigiamo požiūrio į naujakurius raiška ir su tuo susijusiu nepasitenkinimu: „*Ten, pavyzdžiui, Senoji Pilaitė pyksta, kad pas juos stato darželius, nors reikia tik Naujajai Pilaitei. Galbūt va tokie daugiau niuansai*“ (KS-3).

#### Bendruomenės bendradarbiavimas su vietos savivaldos institucijomis

Iš *su vietos savivaldos institucijomis sprendžiamų klausimų* informantai daugiausia mini įsisenėjusias problemas, susijusias su inžinerinės ir socialinės infrastruktūros optimizavimu. Sprendimų bandoma ieškoti atliekų surinkimo (JN), transporto ir socialinės infrastruktūros stokos (JN, KK), automobilių statymo (JN, KS), aplinkos tvarkymo (GK), vandens tiekimo (N, K) klausimais. Bendravimo intensyvumą vertinti yra sunku dėl to, kad dalis informantų to tiesiog gali nežinoti („*Aš tai pati net nesu girdėjus, kad mes ten*

*kažką su seniūnija būtumėm, darytumėm..“ (N-2)), net jeigu bendrijos valdyba kokius nors reikalus ir sprendžia.*

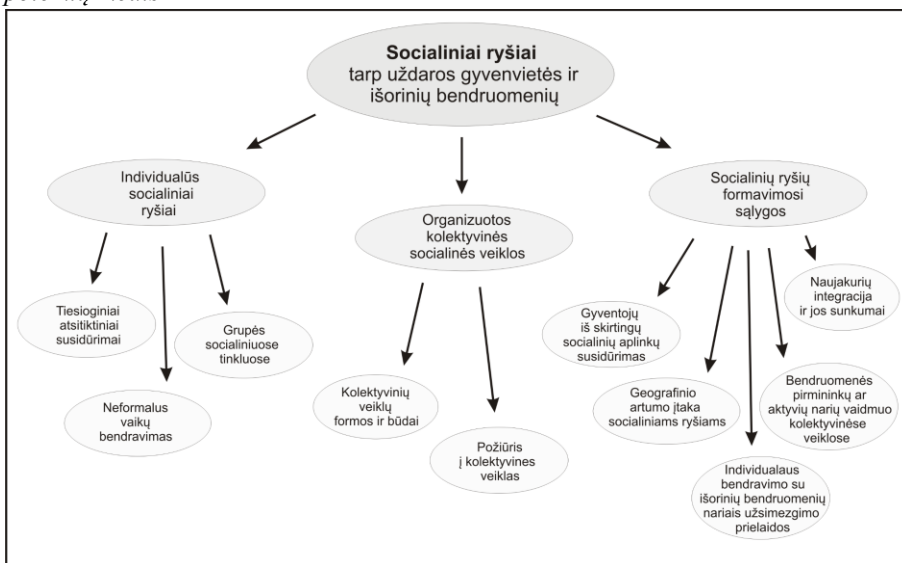
Analizuojant **požiūrio į bendradarbiavimą su vietos savivaldos institucijomis** potemėje atsiskleidė informantų abejingumas dėl bendravimo su seniūnija; ypač nematantys poreikio bendradarbiauti teigia turintieji bendrijas: „Tikrai ne, ne dažnai, ir nu neturim kažkokių labai reikalų su ja“ (N-3); „Kiek galiu paliudyti, kad nelabai. Nu nelabai ko reikia“ (KK-2); „Bet aš tai negaliu pasakyti, kiek čia reikia to bendravimo“ (KK-1); „Seniūnija kuom mum gali pagelbėt... Čia yra viskas nu privačiai organizuota“ (K-3). Taip pat atkreiptinas dėmesys į sąmoningą atsitraukimą nuo problemų sprendimo proceso, nors ir turint įsivaizdavimą, kad greičiausiai tam tikri reikalai su institucijomis yra sprendžiami: „Aš ten nedalyvauju, todėl man sunku komentuoti. Be abejo, aš įsivaizduoju, kad tikrai yra... turi būti klausimų kažkokių iškylančių. <...> Bet aš nesu tas, kuris ten veltųsi į tas visas, sakysim, peripetijas. <...> Kur siuntinėja laiškus, aš praktiškai neatidarinėju ir nežiūriu“ (KK-3). Tyrimo dalyviai pabrėžia ir nepasitenkinimą vietos savivaldos institucijų darbu, jų pasyvumu bei esamos infrastruktūros situacija (JN, KS, A). Galima daryti prielaidą, kad tai galėtų tapti galimo institucinio bendradarbiavimo tarp gretimų bendruomenių paskata, bendromis jėgomis siekiant efektyvesnio rezultato. Pavyzdžiui, stiprų vietinių Pagirių bendruomenių iniciatyvumą Girių kvartalo informantas paaiškina savivaldos institucijų abejingumu gyventojų poreikiams: „Mažiausiai seniūnija prisideda prie visų šitų reikalų. Mes turime tokių įdomių seniūnijų... <...> Tai kelios tokios grupės iniciatyvinės, jos padeda, inicijuoja“ (GK-1).

Apibendrinus **institucinio komunikavimo tarp uždaro gyvenvietės ir išorinių bendruomenių** socialinių praktikų raišką tirtais atvejais galima daryti prielaidą, kad bendruomenių tarpusavio bendradarbiavimas dėl bendrų problemų, tikslų ir poreikio gerinti vietos infrastruktūrą galėtų tapti uždaru gyvenviečių integracijos veiksmu Lietuvoje, o aktyvių gyventojų bendrijų egzistavimas minėtus procesus turėtų paspartinti. Vietos savivaldos institucijų vaidmuo ir saugios kaimynystės grupių steigimas tirtuose pavyzdžiuose neatskleidė galimybių išorinių gretimų kvartalų bendrystei rasti. Konfliktinių situacijų, kylančių tarp skirtingų bendruomenių, sprendimo procesai poveikio socialinei integracijai galėtų turėti tik tais tiriamais atvejais, kai uždaro naujakurių gyvenvietės kuriasi labai nuo jų skirtingoje socialinėje aplinkoje.

#### 4.2.1.2. Socialiniai ryšiai tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių

Antroji tema skirta neformalių socialinių ryšių palaikymo praktikoms, apimančioms įvairaus struktūrotumo ir koncentruotumo lygmens socializacijos tarp skirtingų grupių veiklos formas. Mažiausiai struktūrotomis ir koncentruotomis socialinės sąveikos formomis A. Giddens (1984) laiko „susibūrimus“ (angl. *gatherings*), apibūdinančius laisvo ir laikino pobūdžio dviejų ar daugiau veikėjų tiesioginius atsitiktinius susidūrimus. Gyventojų sąveikas labiau struktūrotame socialiniame kontekste nusako „socialinės progos“ (angl. *occasion*, pagal Giddens, 1984), kaip vienos iš socialinės sąveikos formų, samprata. Tokios socialinės praktikos ir veiklos kaip bendros šventės ir renginiai yra labiau formalizuotos ir koordinuotos, nors nebūtinai pasižymi reguliarumu ir rutiniškumu. Remiantis šiomis sampratomis ir atsiskleidusiomis socialinių ryšių mezgimo sąlygomis temoje išskirtos trys potėmės (17 pav.).

**17 pav.** Temos „Socialiniai ryšiai tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių“ potėmių medis



Šaltinis: Kokybinis uždarų gyvenviečių gyventojų tyrimas, 2021.

#### Individualūs socialiniai ryšiai

**Tiesioginiai atsitiktiniai susidūrimai** apibūdina nestruktūrotus ir nekoordinuotus individų susitikimus toje pačioje fiziniėje aplinkoje – už

uždarų gyvenviečių ribos esančioje atviroje teritorijoje, gyventojų lankomoje pėsčiomis ir tampančioje pasisveikinimų ar šnekučiavimų su išorės kaimynais prielaida. Sveikintis su pašaliniais žmonėmis didesnioji dalis informantų linkę neatsižvelgdami į kaimynystės „savumą“ ar artumą: „Čia pas mane yra įskiepyta nuo ankstyvos vaikystės“ (JN-2); „Dabar tokia kultūra, kad tu sveikinies... eini kažkur gatve, ar miške sutinki, tu sveikinies. Tai čia visiškai nesusiję su bendruomene“ (KK-3); „Mes apskritai tokią politiką propaguojam, kad visada visur sveikinamės. Ne visada atsako į pasisveikinimą, bet mes stengiamės“ (KK-1); „Čia tiesiog susitikus gatvėj žmones, jie nusišypso, pasisveikina. Mane tas maloniai nustebino“ (K-1).

Tiesioginis nerutinizuotas ir nekoordinuotas bendravimas turi prielaidų formuotis tais atvejais, kai gyventojai (ypač turintys augintinių) dažniau linkę naudotis viešomis erdvėmis uždaros gyvenvietės kaimynystėje (čia ryškiausi Klevinės kalvų, Karaliaučiaus slėnio pavyzdžiai). Tada gali būti pradedama pažinti žmonių veidus, gali užsimegzi pokalbiai: „Turim čia maršrutą pasivaikščioti, tai kartais tenka susitikt, tai taip irgi pasisveikinam, žodžiu, didelių pokalbių nėra, bet jeigu kalbintų, tai kalbėtumėm, aišku“ (KK-2); „Iš principo tas bendravimas realiai... nu tu ten, sakysime, plius minus pažįsti iš veidų, žinai daugiau mažiau, kad jisai čionai vietinis, pasisveikini“ (KK-3); „Būna susitinki, tai vaikai kažkokie dar bėgioja, pakalbini. Bet tik tiek“ (K-2). Turintieji augintinių informantai teigia dažniau atrandantys bendrų pokalbio temų, susidaro prielaidų netgi sueiti į tam tikras bičiulystes: „Šuo būna laidininkas. Jeigu žmogus irgi turi šunį, tada mezgasi pokalbis. <...> Yra viena šeima, bet mes pradėjom megzi kontaktą per šunis, nes mes turim tokius pačius šunis“ (A-1); „Nu, žinai, aš pažįstu... šunis bevedžiodama susipažįstu su žmonėm, ten ir iš Bendorėlių... ir va čia šita moteris, <...> tai mes su ja susipažinom miške, jinai Ateities gatvėj gyvena“ (KK-1).

Kaip atskirą tiesioginių kontaktų formavimosi terpę tyrimo duomenys leidžia išskirti **neformalų vaikų bendravimą** – ne tik dėl jų „imlumo“ socializacijai ir išankstinių nuostatų dėl kitų socialinių grupių neturėjimo, bet, kita vertus, ir dėl jų mažesnio „autonomiškumo“ socialinės sąveikos procese (Roitman, 2008). Tyrime dalyvavusieji mini menkus savo vaikų socialinius ryšius su aplinkinių bendruomenių vaikais (išskyrus tuos atvejus, kai draugystės tarp vaikų užsimezga lankant tas pačias vietines švietimo įstaigas): „Šiaip realiai tarp tų kvartalų nelabai yra... Nes, žinai, visi rakinami. <...> Tai čia nu izoliuoti vieni nuo kitų. Dėl to nu sunkiau turbūt tos vaikų draugystės mezgasi tarp kvartalų“ (KS-3); [„Ar jūsų vaikai bendrauja su vaikais iš kitų gyvenviečių?“] „Ne, iš aplinkui ne. Nes, matot, mūsų pati gyvenvietė yra gana didelė, erdvi, tai jie čia tarpusavy“ (N-2). Čia svarbu paminėti, kad nemaža dalis tyrimo informantų turi ikimokyklinio amžiaus

vaikų, kuriuos už kvartalo ribų savarankiškai išleisti nėra arba poreikio, arba galimybių: „*Ne, tik tam mūsų kiemely, nes mūsų vaikai maži*“ (KS-2); „*Bendro amžiaus vaikai, jie tenai ganosi kartu, bendrauja. Bet jie už tvorą kažkur neina ir su kitais ten nepersimaišo. <...> Užtenka savo gatvėj čia jiems vienos smėlio dėžės, ir visi trinasi*“ (KK-3). Gretimų gyvenviečių vaikus suburia nebent bendros vaikų žaidimų aikštelės („*Medeinos taip, bendrauja. Nes ten eina į tą aikštelę žaisti*“ (A-2)) ar kitos už kvartalo ribų esančios traukos vietos („*Žiemą dabar yra vienintelė ta tokia vieta, kur visi susirenka, nes ten yra toksai kalniukas*“ (K-3); skirtingų kvartalų besiribojančių sklypų vaikai taip pat gali bendrauti, kad ir kuriame kvartale gyvena („*Tai tikrai aktyviai vaikai bendrauja, ir pasikviečia per tą tvorą, per tas tvoras pašokinėja jie tenais tarpusavy*“ (K-2)). Taip pat kaip vieną iš vaikų individualaus bendravimo prielaidų tyrimo dalyviai nurodo vietinių švietimo įstaigų reikšmę: „*Darželių patirtis, kada ėjo į vienas grupes. Kai kuriais atvejais klasiokais papuola, netoli gyvenančiais*“ (KK-2); „*Sūnus mūsų ten turi krūvą draugų ir klasiokų, ir puikiausiai pas juos lankosi ir ten leidžia laiką visur*“ (KK-1); „*Ten keli vaikai toj pačioj mokykloj mokosi, tai va susitinka*“ (A-2); „*Vienas kaimynas yra kur jau lanko mokyklą ten tą Kalnėnuose irgi, tai jisai jau turi ten tokių...*“ (K-2). Vaikų komunikavimo terpe gali tapti ir neformalaus švietimo įstaigos, būreliai ar kitos laisvalaikio praleidimo vietos, pavyzdžiui, žirgynas: „*Pas mus šalia yra žirgynas, tai ten žirgyne buvo ir gretimų gyvenviečių mergaičių, nu tai jos augo tam žirgyne ir draugavo tam žirgyne*“ (N-3). Šie pavyzdžiai atskleidžia vietinės švietimo ir laisvalaikio infrastruktūros, kaip vaikus iš skirtingų bendruomenių galinčio integruoti veiksnio, svarbą.

Socialiniai ryšiai tarp skirtingų bendruomenių mezgasi ir **grupėse socialiniuose tinkluose**. Be pačios uždaros gyvenvietės ar kvartalo grupės, informantai mini dviejų tipų „išorines“ socialinių tinklų grupes. Pirmosios vienija gyventojus teritoriniu požiūriu – skirtos platesnės gyvenvietės, miesto dalies rajono gyventojams (pvz., Avižienių grupė Klevinės kalvų atveju, Pilaitės grupė – Karaliaučiaus slėnio, Garliavos grupė – Jonučių namų, Akademijos grupė – Medeinos ir Gabijos kvartalų, Kalnėnų grupė – Danų g., Gurių g. kvartalų ir Kalnėnų slėnio): „*Dar yra Avižienių ta mūsų bendruomenės <...> irgi Facebook'o grupė. Aš irgi ten esu*“ (KK-1); „*Mes bendraujam su visais, esam prisijungę prie bendros Pilaitės grupės*“ (KS-2); „*Nu aš esu ten, tarkim, Facebook'e ten prisijungus į tas grupes, kur ten kažkokie Garliavos skelbimai, tarkim, ar kažkas*“ (JN-1). Antrojo tipo socialinių tinklų grupės jungia net tik teritoriniu, bet ir specifinių interesų aspektu; čia buvo akcentuojamos mažus vaikus auginančių gretimų kvartalų mamų grupės, taip pat socialinių tinklų „turgeliai“: „*Pavyzdžiui net turim tokią kaip mamų grupę, „Jonučių mamos“ ar kažkas tokio*“ (JN-1); „*Buvo bandymų*

*daryti mamoms muges tokias, kaip rūbus pardavinėti susirinkus kieme kažkur. <...> Aš esu dar toj Garliavos mamų grupėje, tai irgi ten pavyzdžių mėsytę kažkas ekologišką augina, tai va dukrai perku“ (JN-3). Pastebėta, kad net šios labiau praktiniais sumetimais susibūrusios grupės gali skatinti ir tolesnį asmeniniais ryšiais paremtą bendravimą: „Mes turim tą „Jonučių mamų“ grupę. Buvo bandymų eiti kažkur susikooperavus į miestą, žinot, ten po kokteilį kažkokį atsigerti...“ (JN-3).*

### Organizuotos kolektyvinės socialinės veiklos

***Kolektyvinių veiklų formos ir būdai.*** Tyrime dalyvavusieji uždaru gyvenviečių gyventojai dažniausiai mini šventes, susijusias su sporto varžybotomis, vaikų pramogomis, koncertais ar Kalėdų renginiais, nors tokios iniciatyvos ir nėra dažnos. Klevinės kalvų gyvenvietė tyrimo metu išsiskyrė ne tik švenčių su kitomis bendruomenėmis savo iniciatyva rengimu, bet ir sendaikčių turgelių organizavimu: „*Buvo pora turgelių sendaikčių suorganizuotų, tai ten kažkas tai ir vaikų daiktus, ir žaislus pardavinėjo, ir dar iš aplinkinių prisistatė ten aliejų kažkokį kažkas... net iš Avižienių gal“ (KK-1).*

***Požiūris į kolektyvines veiklas.*** Didžioji dalis kalbintų informantų teigia, kad į gretimos bendruomenės organizuojamas bendras veiklas būtų linkę įsitraukti, „*tu labiau kad viskas vietoj, nereikia niekur čia toli blaškytis“ (A-2). O štai požiūris į seniūnijos organizuojamus renginius yra labai nevienodas. Pavyzdžiui, nuo Jonučių namų 1,5–2 kilometro atstumu esančioje Garliavoje vykstančius miestelio renginius informantai vertina ir teigiamai arba neutraliai („Kartais nuvažiuojam, tarkim, jeigu geras oras ar kažkas...“ (JN-1)), ir kategoriškai neigiamai („Sakau, aš tų vat kur iš senų rajonų nemėgstu renginių, nes ten beveik visada būna alkoholis ir tų asocialų. Tai tiesiog nei ten linksma, nei faina“ (JN-2)). Karaliaučiaus slėnio gyventojai Pilaitės organizuojamuose renginiuose taip pat nevienodai linkę dalyvauti: „Būna, kad Pilaitės seniūnija, man atrodo, organizuoja kartais ten visokius eglučių įžiebimus, dar kažką tokio, bet neteko lankytis niekad“ (KS-3); „Man patinka žinoti, kas vyksta, kokie renginiai... <...> Jie irgi daro visokius tokius ir koncertus. Dabar vat šviesų šou yra padarytas. <...> Nueinam tikrai pasižiūrėti. Cirkas, va, kai būna atvažiuoja“ (KS-2). Teigiamai apie vietinės bendruomenės iniciatyvas atsiliepia ir dalyvauti jų organizuojamuose renginiuose nevengia informantai iš Akademijos („Vyksta tokie visokie ir koncertukai, ir visokie ten šiaip renginiai. <...> Vat kažkaip ta Akademijsugeba prisitraukti tokius renginius“ (A-3)), Girių kvartalo („Smagu labai, kad vyksta daug švenčių, Pagirių bendruomenė pakankamai daug prisideda.*

<...> *Tiesiog žmonės, kurie turi noro ir laiko ir yra pakankamai iniciatyvūs ir tokie atsidavę gerai aurai sukurti*“ (GK-1)), Kalnėnų („*Pavilny yra stipri bendruomenė. Ir būreliai yra, ir va ten mugės organizuojamos. <...> Mes bandom dalyvauti, kai spėjam nueinam*“ (K-3)). Visgi masinio, kolektyvinio uždaru gyvenviečių gyventojų ištraukimo į vietinės bendruomenės veiklą informantai nemini. Daugeliu tiriamųjų atvejų uždaru gyvenviečių bendruomenės formalių susibūrimų – renginių ir švenčių – tradicijas linkusios puoselėti tik savo kvartalo viduje.

### Socialinių ryšių formavimosi sąlygos

***Gyventojų iš skirtingų socialinių aplinkų susidūrimas.*** Tiriant šią potemę išryškėjo tiek kontaktų su skirtingomis socialinėmis grupėmis (daugiausia kaimiškomis bendruomenėmis) galimybės, tiek uždaru gyvenviečių gyventojų bendrystė ir atvirkiškiai – noras atsiriboti nuo supančios aplinkos. Tyrime dalyvavusieji informantai iš uždaru gyvenviečių, įsikūrusių net ir nelabai intensyvios suburbanizacijos arealuose, nepastebi reikšmingo geografinio artumo su kaimiškomis bendruomenėmis ar senaisiais vietos gyventojais. Kaimo aplinkos senieji gyventojai pavieniais atvejais jeigu ir pastebimi, tai neminima jokia (nei draugiško, nei konfliktingo pobūdžio) socialinė sąveika su jais: „*Ne, žinok, tikrai kad kažkaip nepaliečia. Nu kad va matai... matai, kad nėra nieko čionais. Savais laikais kažkuriais gal ir buvo*“ (KK-1); „*Čia jų, matyt, yra žiauriai žiauriai mažai, tų senųjų gyventojų. Tai tiesiog čia tas faktorius tikriausiai sunkiai įmanomas*“ (JN-2); „*Susiduriu, bet kuo toliau, tuo mažiau. <...> O šiaip tai daugiau matom su gyvuliais praeinančius ten, <...> degina sunkų kurą tokį...*“ (KK-2); „*Ir va jie ten tuos laukus aria čia prie mūsų, ir akėja, ir čia šienauja... Bet ne, nu kažkokių tokių vat susidūrimų visiškai skirtingų požiūrių ar polių tai tikrai nėra*“ (N-2); „*Realiai aplink mus praktiškai nebėra, gal ten namas vienas kitas yra, kur tie senbuviai gyvena, bet jų nesijaučia per daug. Šalia labai nedidelė procentali dalis, nu, sakykim, tuteišų, ane...*“ (KK-3); „*Jie kaip ir netoli, bet kaip ir mūsų neliečia...*“ (K-2). Iliustratyvus dviejų socialinio-ekonominio statuso požiūriu skirtingų socialinių grupių susidūrimo artimoje aplinkoje atvejis, galintis kelti socialinės segregacijos problemų, buvo minimas naujųjų Pilaitės kvartalų ir socialinio būsto daugiabučių sandūros aplinkoje. Šio ir kitų sąveikos su kitomis socialinėmis grupėmis pavyzdžių įvairovei (Jonučių namų atsiribojimas nuo Garliavos „gyvenimo“, tačiau Klevinės kalvų gana stiprios sąsajos su Rieše, Girių kvartalo – su Pagiriais, Medeinos ir Gabijos kvartalų – su Akademija) įvertinti būtina požiūriu į kitą socialinę grupę analizė, pateikiama kitame poskyryje. Bendruoju atveju uždaros gyvenvietės

daugiausia vystosi intensyvios miestų plėtros arealuose, itin traukiančiuose jaunas aukštesnio socialinio-ekonominio statuso šeimas ir sudarančiuose sąlygas naujakuriams gyventi tarp daugiau ar mažiau į save panašių socialinių grupių, kurių tarpusavio bendravimas neturėtų kelti ryškių integracijos problemų bent jau socialinės padėties prasme.

**Geografinio artumo įtaka socialiniams ryšiams.** Socialinių ryšių tarp skirtingų bendruomenių atsiradimui svarbus yra geografinis atstumas tarp jų ir uždaros gyvenvietės, taip pat ryšys su esama priemiesčių struktūra. Šiuo požiūriu tyrimo dalyviai apibūdino dvejopą atstumo įtaką socialinių ryšių formavimuisi. Pavyzdžiui, Jonučių namai, teritoriškai „pratęsę“ vos senesnę gretimą panašių daugiabučių namų kvartalą („Jonučių miestelį“), daugiausia sąveikos ir turi su šiuo kvartalu: „*Minimalus bendravimas, bet jisai yra didesnis negu su tais visais... dar labiau aplinkui. Bet tai turbūt nu normalu, jis yra arčiausiai*“ (JN-3). Ir nors šioje kaimynystėje intensyviai plečiasi kiti individualių namų ir kotedžų kvartalai, socialinių sąveikų su ten gyvenančiais žmonėmis informantai nemini. Besiribojančių Medeinos ir Gabijos kvartalų Akademijoje kaimynystė taip pat sudaro prielaidas intensyvesniems socialiniams ryšiams užsimegzi: „*Nu tai mūsų viena tvora ribojasi su kitu kvartalu, su Medaina. Tai va su tais kaimynais per tvorą tikrai pasišnekam, pasibendraujam*“ (A-2). Kai atskiri kvartalai formuojasi vienas šalia kito, susiliedami į vientisą priemiestinio užstatymo struktūrą, galima daryti prielaidą, kad atsiras daugiau socialinės sąveikos (tiek teigiamos, tiek neigiamos) formų ir dėl jausmo, kad bendruomenės turi kažką bendro, juos vienijančio (ar tai būtų kvartalus skirianti bendra tvora, ar suartinantis bendras tos miesto dalies pavadinimas). Nutolusių uždarų gyvenviečių buvimas „viduryje niekur“ jų gyventojams suteikia mažiau bendravimo su kitų bendruomenių nariais galimybių: „*Ta prasme mes kažkokio tai kontakto neturim, su kitom tom gyvenvietėm. Nu, pakankamai dideli atstumai tarp mūsų, kad ten...*“ (N-2); „*Ne ne, taip nėra. Bet mes neturim tiesiog bendrų sąsajų*“ (N-1); „*Tai šiaip tai sieja tikrai tiek, kad tas pats statytojas. Daugiau nieko*“ (A-3). Kita vertus, informantas iš Klevinės kalvų dalijasi priešinga patirtimi, kai bendravimas su gretimomis bendruomenėmis, jo nuomone, susilpnėjo būtent dėl intensyvaus aplinkinių teritorijų užstatymo: „*Kai nebuvo dar tiek gyventojų... čia vat mūsų kaimas, čia už kilometro kitas kaimas, nu tai tada vat susitikt, pabendraut, kažkas. O dabar kai visur visi gyvena, nesupranti, kur koks kaimas ir kur kas yra, tai šito nebėra*“ (KK-3).

Nors geografinis artumas gali skatinti atsitiktinių socialinių ryšių atsiradimą, tačiau pastovaus **individualaus bendravimo su išorinių bendruomenių nariais užsimezgimo prielaidomis** tyrime dalyvavusieji apibūdino tik tokias situacijas, kai draugystės su gretimų kvartalų gyventojais

užsimezga nebent susipažinus kitomis aplinkybėmis (t. y. pažinojus tuos asmenis iš anksčiau: „*Iš seniau, tiesiog taip gavosi, kad mes čia atsikėlėm, jie ten atsikėlė, ir turim*“ (A-2)); arba esant stiprioms uždaros gyvenvietės sąsajoms su gretima socialine aplinka, kai didžioji dalis gyventojų yra užaugę tose apylinkėse ir yra išlikę stiprūs ryšiai su giminaičiais, draugais ar buvusiais kaimynais („*Tai daug labai yra ir bendraamžių, pažįstamų, klasiokų buvusių ar iš mokyklos šiaip pažįstamų žmonių, kurie užaugę ir tuo pačiu gyvena Pagiriuose. Tai tokia pažįstama, žinoma aplinka*“ (GK-1)).

***Bendruomenės pirmininkų ar aktyvių narių vaidmuo kolektyvinėse socialinėse veiklose.*** Atliktuose kokybiniuose interviu tyrimo dalyviai akcentavo pavyzdžius, kai skirtingų bendruomenių socialiniai ryšiai buvo palaikomi tik aktyvaus bendruomenės pirmininko ar kito asmens iniciatyva. Patys informantai per nekoordinuotus ir nestruktūruotus susibūrimus retai kada užmezga santykius su „išoriniais“ gyventojais. Informantai iš Klevinės kalvų pasakoja apie anksčiau vykusias bendras aplinkinių gyvenviečių šventes, kurias organizuodavo jų pačių bendrijos dabar jau buvusi pirmininkė: „*Jinai kažkaip vat... jai reikėjo tų švenčių. Dabar yra kita pirmininkė, jai tų švenčių nereikia*“ (KK-1). Karaliaučiaus slėnio IV etapo gyventoja akcentuoja gretimo kvartalo aktyvaus gyventojų iniciatyvas: „*Ten tas vat mūsų kaimyno brolis ten gyvena. Jis yra labai aktyvistas. <...> Kuris labai apjungia šitą mūsų visą... Tiesiog priima mus, įtraukia į tą bendravimą. Nes jis organizuoja visokius ten...*“ (KS-2). Normantų bendruomenė tarpusavio bendravimą su Karklės bendruomenė, anot pašnekovės, buvo pradėjusi tik stipraus Karklės pirmininko iniciatyva: „*Va Karklė tai turi savo stiprią bendruomenę. Turi savo stiprų pirmininką, jis ten organizuoja šventes, kviesdavo mus į tas savo šventes. <...> Ir tai nesukibo kažkaip. Ir tos pačios Karklės, žinot, gyventojai pasikeitė. <...> Nu ir nebeliko. Ir nebeliko tų tokių senųjų tų bendruomenių*“ (N-3). Jonučių namus su greta esančiu Jonučių miesteliu bendrauti skatina taip pat iniciatyvus pastarojo kvartalo atstovas: „*Irgi yra tenai toks aktyvus jų seniūnas, tos kompanijos, tai per jį dauguma kontaktuojam, jeigu kažką norim per abidvi bendruomenes suorganizuot*“ (JN-1). Pastačius naują gyvenvietę pirmuosius renginius gali imtis organizuoti pats kvartalo statytojas (Karaliaučiaus slėnio atveju – kelių gretimų kvartalų statytojas), tačiau, neatsiradus aktyvių gyventojų, šios iniciatyvos minėtu atveju neišsivirtino: „*Jo, tai jie vyko [renginiai] tol, kol jie dar pardavinėjo būstus. Nes jiems reikėjo pasakyti, kad čia yra bendruomenė, čia viskas fainai. <...> Bet ne, dabar jau nu nebėra kam organizuoti*“ (KS-3).

***Naujakurių integracija ir jos sunkumai.*** Tyrimo metu keletas informantų paminėjo susiduriantys su įsiliejimo į jiems naują socialinę aplinką sunkumais. Naujakurių kvartalo integraciją į susiformavusią socialinę aplinką

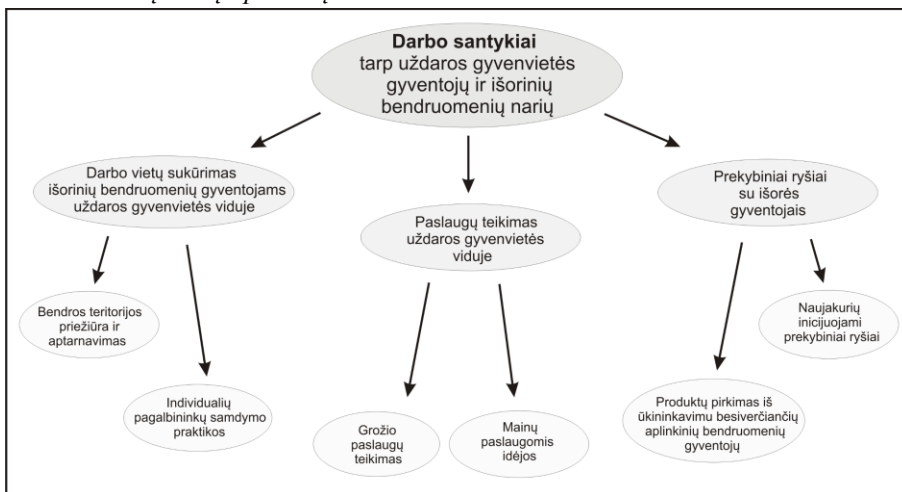
gali apsinkinti tai, ką Jonučių namų informantė apibūdina kaip „naujoko sindromą“: „*Visą laiką naujai atsikraustę žmonės kažkodėl... Ar tu atsikraustysi į namą naujas, ar tu ateisi į klasę naujokas. Čia yra turbūt tas naujoko...*“ (JN-3). Panašiai išorinio bendruomeniškumo formavimosi aplinkybes apibūdina ir informantė iš Medėinos kvartalo: „*Kol kas tarsi aš labai nejaučiu to noro įtraukti naujus narius. Čia tiek Medėinos kvartale, tiek Akademijos bendruomenėje. Atrodo, kad yra susiformavę ir naujų narių įsiliejimas būna toks ilgiau užtrunkantis arba sudėtingesnis. <...> Kur užsieny būna kaip tik, ta integracija, nes va tu naujas, tu nedrąsus. O pas mus tu turi rodyti labai iniciatyvą. Tu turi norėti, o ne kad tave įtrauktų*“ (A-1). Šie pavyzdžiai atskleidžia didesnio įtraukimo į bendruomeninį gyvenimą poreikį būtent „senbuvų“ bendruomenių iniciatyva. Todėl galima daryti prielaidą, kad aktyvios vietinės bendruomenės uždarų gyvenviečių integracijos procese galėtų atlikti reikšmingą vaidmenį.

**Socialinių ryšių tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių** socialinės praktikos raiškos analizė atskleidžia labai nevienodas galimos integracijos prielaidas skirtingo struktūrotumo ir koncentruotumo lygmens sąveikų kontekste. Remiantis tiriamaisiais pavyzdžiais, atsitiktiniai susidūrimai ir nekoordinuotos socialinės sąveikos teigiamą įtaką integracijai gali turėti nebent atsiradus tam tikriems sąlyčio taškams (ar tai būtų bendra tvora, ar augintiniai, ar kiti bendri interesai) tarp skirtingų bendruomenių narių. Ne išimtis ir vaikų bendravimas: be „bendros tvoros“, vietinių švietimo įstaigų ar kitų traukos centrų ar erdvių sunkiau tikėtis „savaiminio“ vaikų iš skirtingų bendruomenių tarpusavio bendravimo, kol tam „nėra reikalo“ („... *ir nėra ko eiti tenais, nes ten viskas yra tas pats, tarkim, sūpynės... Nėr dėl to ten eiti*“ (K-3)). Tyrimo informantai retai kada savaime užmezga santykius su „išoriniais“ gyventojais. Kur kas daugiau reikšmės galimai integracijai galėtų turėti labiau struktūrotos ir koncentruotos socialinės sąveikos formos – įvairūs renginiai ir kitos organizuotos veiklos; čia lemiamą reikšmę turi tiek iniciatyvūs naujakurių bendruomenių nariai, tiek senųjų vietinių bendruomenių aktyvumas. Pastarųjų reikšmė naujakurių integracijai galėtų būti itin didelė: bendrystė su aktyviomis ir palankiai vertinamomis vietinių gyvenviečių bendruomenėmis (Pilaitės, Akademijos, Riešės atvejai) gali turėti skirtingas aplinkines bendruomenes integruojantį potencialą. Uždaroms gyvenvietėms kuriantis daugiausia panašioje į savo socialinėje aplinkoje, pagrindiniu siekiu turėtų tapti teritorinė to paties ar panašaus socialinio lygmens integracija, daugeliu tiriamų atvejų nepastebint ryškių problemų socialinių ryšių tarp skirtingų bendruomenių aspektu.

#### 4.2.1.3. Darbo santykiai tarp uždaros gyvenvietės gyventojų ir išorinių bendruomenių narių

Darbo santykių tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių socialinės praktikos gali sudaryti sąlygas funkcinės integracijos, paremtos ekonominiais ryšiais tarp skirtingų bendruomenių, atsiradimui. Remiantis tyrimo dalyvių atskleistu skirtingu šių ryšių pobūdžiu, toje išskirtos trys potemės (18 pav.).

**18 pav.** Temos „Darbo santykiai tarp uždaros gyvenvietės gyventojų ir išorinių bendruomenių narių“ potemių medis



Šaltinis: Kokybinis uždarų gyvenviečių gyventojų tyrimas, 2021.

#### Darbo vietų sukūrimas išorinių bendruomenių gyventojams uždaros gyvenvietės viduje

**Bendros teritorijos priežiūra ir aptarnavimas.** Bendrijų neturinčių uždarų gyvenviečių bendra teritorija ir infrastruktūra paprastai rūpinasi būsto administratorius (Jonučių namai, Karaliaučiaus slėnis, Medeinos ir Gabijos kvartalai), o bendrijas turinčios uždaros gyvenvietės paslaugas organizuojasi savarankiškai – informantų teigimu, arba nereguliariai, t. y. pagal poreikį (Klevinės kalvos, Girių kvartalas), arba samdo nuolatinę priežiūrą atliekančią įmonę (Normantai, Mažoji Girių gatvės bendrija). Funkcinę integraciją šiuo atžvilgiu būtų galima identifikuoti labiau tais atvejais, kai gyvenvietė pati samdo konkrečius fizinius asmenis tam tikriems darbams atlikti – aplinkos prižiūrėtojus, ūkvedžius ar apsaugos darbuotojus. Tokios praktikos tyrimo dalyviai nemini. Klevinės kalvų bendrijoje yra diskutuojama apie ūkvedžio

poreikį, tačiau bendra teritorija vis dar tvarkoma pačių gyventojų pastangomis ir atskirais atvejais iš išorės užsisakant tam tikras paslaugas (pvz., nukasti sniegą): „Čia yra problema, nes paprastai kiekvienais metais kyla šitas klausimas. <...> Ir visą laiką nuolat kalbam apie tą ūkvedį, kad jo reikia. Bet supranti, daug pinigų mokėt negalim, už mažai pinigų niekas nedirba“ (KK-1). Tyrimo dalyviai taip pat mini atvejus, kai tam tikrus darbus atlieka pačios gyvenvietės gyventojai: „Turėjom vieną žmogų, kuriam buvo <...> pagal verslo liudijimą savam gyventojui mokama, ir jisai ten apeidavo, su trimeriu pakraščius apipjaukavo vasarą, ar ten kažką“ (KK-1); „Dėl sniego tai čia irgi man atrodo, kad kažkas iš savų tvarkė...“ (A-1); „Nu kiti [kaimynai] ten sprendžia kitaip, samdo vaikus, susideda pinigėlius ir vaikam duoda užsidirbt“ (N-3).

Kiek labai uždaroje gyvenvietėse paplitusios **individualių pagalbininkų samdymo praktikos** (dažniausiai tai namų tvarkytojų ar auklių samdymas), įvertinti sunku, nors auklių teigia matantys beveik visi tyrimo informantai: „Nu auklių, aišku, matai aukles. Žinai, auklių nepaslėpsi“ (KS-3); taip pat dalis informantų teigia patys samdę aukles. Šį poreikį Jonučių namų informantė aiškina vaikų darželių stoka apylinkėse ir tuo, kad kvartale daugiausia gyvena jaunos šeimos: „Tai kažkaip teko susidaryt tokią nuomonę, kad jo, auklių yra samdoma daug, nes nu jaunos šeimos. Pas mus yra didelė labai problema su darželiais. <...> Aš pati samdžiau auklę“ (JN-3). Kita vertus, kito Jonučių namų pašnekovo nuomone, kvartale daugiausia gyvena vidutinės ekonominės klasės jaunos šeimos, vargiai ar galinčios sau leisti samdyti aukles: „Didžioji dalis yra su vidutinėm pajamom, su jom ta prasme tu tiesiog uždirbtum auklės atlyginimą. Jeigu uždirbtum“ (JN-2). Ypač nuo uždaros gyvenvietės gyventojų pragyvenimo lygio priklauso namų tvarkytojų samdymo praktika. Tirtų daugiabučių namų uždarų gyvenviečių gyventojai abejoja, kad jų kaimynystėje būtų paplitusi tokia praktika – ir dėl finansinių sumetimų, ir dėl santykinai nedidelių būstų: „Kad tvarkytojų tai nesu mačius, nesu girdėjus. <...> Nes vis tiek, visi pakankamai dar jauni. Nėra ten, tarkim, matyt, galimybių, kad nu tvarkytoją papildomai samdytis“ (JN-1); „Šiaip šitie butai yra tikrai gana maži, tai nustebčiau, jeigu kas nors samdyt“ (KS-1). Individualių namų uždaroje gyvenvietėse, ypač aukštesnės ekonominės klasės, namų tvarkytojų samdymo praktika galėtų būti kur kas labiau paplitusi – informantai iš Normantų šį paplitimą įvardiją nuo „kokių dvidešimt procentų tai tikrai“ iki „daugumos“: „Jo tikrai, tikrai daug. Nes kartais jau aš kiek čia nugirstu, jau beveik ne prestižas čia pačiam tvarkytis“ (N-1). Prie itin prabangių uždarų gyvenviečių (Laurų kvartalas, Gulbinų gyvenvietė) net būna įrengiama papildoma išorinė automobilių stovėjimo aikštelė aptarnaujančiam personalui. Kita vertus, Medeinos individualių namų kvartalo informantės

nuomone, namų tvarkytojos apskritai nebėra populiarios: „*Man susidaro įspūdis, kad tai tapo nebemadinga. Čia iš aplinkos žmonės tikrai galėčiau sakyti, kad nesamdo*“ (A-1). Visgi tyrimo metu informantai nepaminėjo tokių atvejų, kad auklės ar namų tvarkytojos būtų samdomos iš aplinkinių gyvenviečių (jos atvažiuoja iš miesto), o tai galėtų turėti įtakos socialinei integracijai su vietinėmis bendruomenėmis.

#### Paslaugų teikimas uždaros gyvenvietės viduje

Tyrimas atskleidė, kad ekonominiai ryšiai tarp uždarų gyvenviečių ir aplinkinių bendruomenių gali būti paremti dalyvavimu rinkoje ne tik iš vartotojo, bet ir iš darbuotojo perspektyvos; tokiu atveju funkcinės integracijos galimybių atsiranda ne įdarbinant aplinkinius mažesnes pajamas gaunančius gyventojus, o teikiant paslaugas uždaros gyvenvietės viduje (nors tokių atvejų informantai mini vos keletą).

Iš tyrimo dalyvių paminėtų gyvenvietės viduje teikiamų paslaugų daugiausia buvo pabrėžtas **grožio paslaugų teikimas**: „*Va, tarkim, manikiūrą pasidaryt, tai čia jau yra paplitę toks bizniukas, ten viena daro manikiūrus pas save kotedže. <...> Pas ją čia visi važiuoja iš visur, iš Kalnėnų, iš Pavilnio...*“ (K-3); „*Yra pas mus, žinau, čia tikrai kvartale ir kirpėja, ir nagų manikiūristė. Tai, pavyzdžiui, mamos vat tikrai eidavo pas ją. <...> Tai yra tokių žmonių kažkiek*“ (JN-1).

**Mainų paslaugomis idėjomis** galima laikyti socialinių tinklų grupėse atsirandančias iniciatyvas dėl bendruomeninio tarpusavio bendradarbiavimo teikiant paslaugas vieni kitiems. Informantė iš Kalnėnų uždaro kvartalo pasidalijo modernios paslaugų teikimo sistemos idėja: „*Tu kažkaip gali padėt ir renki kažkokius nu virtualius taškus. Aš, pavyzdžiui, galiu prižiūrėt vaikus, nemokamai, bet už virtualius taškus. Ir man reikia, kad kažkas, pavyzdžiui, man pataisytų kažką, tai aš galiu paprašyt pagalbos ir sumokėti savo tais virtualiais taškais. Ir tokiu būdu žmonės gali bendrauti, pagelbėdami vieni kitiems*“ (K-3). Šios tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo vieni kitiems idėjos dar tik pradeda atsirasti, tačiau informantams akcentuojant bendruomeniškumo poreikį ir jo stoką kaimynystėje (Normantų, Akademijos, Kalnėnų atvejai) – turi potencialo populiarėti.

#### Prekybiniai ryšiai su išoriniais gyventojais

Prielaidos funkciniai integracijai tarp skirtingų bendruomenių gali atsirasti ir palaikant prekybinius ryšius, kaip socialinės sąveikos formas. Tradicinį tokių

ekonominių santykių modelį – maisto ar kitų produktų pirkimą iš senųjų vietos gyventojų – papildo naujos šiuolaikinės idėjos, inicijuojamos naujakurių.

**Produktų pirkimas iš ūkininkavimu besiverčiančių aplinkinių bendruomenių gyventojų.** Tyrime dalyvavę informantai mini apylinkėse užaugintų braškių („*Tai va braškes tai tikrai žinau, kad čia kažkas Ringauduose augina*“ (A-3); „*Girdėjau, kad jie gyvena biškį toliau ir turi braškyną, ten kur ežeras Gėlužio*“ (KS-2)), žuvies („*Karklėj tai labai gera žuvis yra. <...> Ten gaudo savininkas, ir rūko, ir tikrai labai puikiai viskas*“ (N-1)) pirkimo iš vietos gyventojų atvejus. Taip pat atkreipia dėmesį į šios praktikos palaikymą solidarumo su pagyvenusiais vietos gyventojais tikslais: „*Yra bobutės, prie Iki. Kartais perku, nu kad palaikyti [palaikyčiau] solidarumą, bet nedažnai*“ (K-3); „*Va čia, Garliavoj, visada būna tokia močiutė su uogom. <...> Vat spanguoles iš tos močiutės pirkau, atsimenu, nes man jos labai pagailo tiesiog*“ (JN-1). Tyrime dalyvavę informantai dažnai yra linkę apsipirkti vietiniuose turgeliuose, tačiau reikia pažymėti, kad tai retai būna vietinių žmonių pardavinėjama produkcija: „*Buvo, pardavinėjo šiais metais... bet tai nu ne vietiniai. Ne tokie, kur bobutė užaugina ir parduoda savo kažką*“ (KK-3); „*Būna kas atvažiuoja ten su autobusiukais. <...> Tai žmona mėgėja ten apsipirkt*“ (GK-1); „*Yra tokie kaip kioskeliai, teko kokių uogų įsigyti vasarą. Bet tenai ne savo tikrai augintos, kur yra tos atvežtinės*“ (K-1). Galima daryti prielaidą, kad, intensyvėjant suburbanizacijos mastams ir vis mažiau uždarų gyvenviečių kuriantis kaimiškos aplinkos apsuptyje, minėti pavieniai gėrybių pirkimo atvejai bus vis labiau nustelbiami „atvežtinės“ produkcijos.

**Naujakurių inicijuojami prekybiniai ryšiai.** Prekybinių ryšių tarp skirtingų bendruomenių kontekste tradicinę prekybą „iš močiučių“ taip pat gali nustelbti pačių naujakurių organizuojami turgeliai (Klevinės kalvų, Jonučių namų atvejai), taip pat prekyba socialinių tinklų grupėse („*Grynai internetu pasiskelbia ir, tarkim, vat parašo. Aš ir pati kiaušinius perku iš tokios moters visą laiką*“ (JN-3)). Į neeilinį bendruomeninės prekybos pavyzdį dėmesį atkreipė informantė iš vieno uždaro Akademijos kvartalo. Akademijos bendruomenės iniciatyva įkurtas „unikalus socialinio verslo pavyzdys“ – vietinės produkcijos krautuvėlė „LOKALI: Made in Akademija“, atverianti galimybę ekonominiams ryšiams atsirasti tiek tarp skirtingų Akademijos kvartalų ir bendruomenių, tiek su išorine aplinka. „*Ten tiesiog buvo tokia idėja, kad prekiauti Akademijos miestelio gyventojų sukurtom kažkokiom prekėm, tokiais visokiais dalykais, ką šita bendruomenė gamina. Visokie šakočiai, meduoliai, magnetukai, puodeliai, puokštės visokios, nu visokio gėrio vienu žodžiu. <...> Ir vat tos parduotuvės tas pelnas skirtas būtent bendruomenės reikmėms*“ (A-3). Šios ir panašios iniciatyvos, nors dar tik

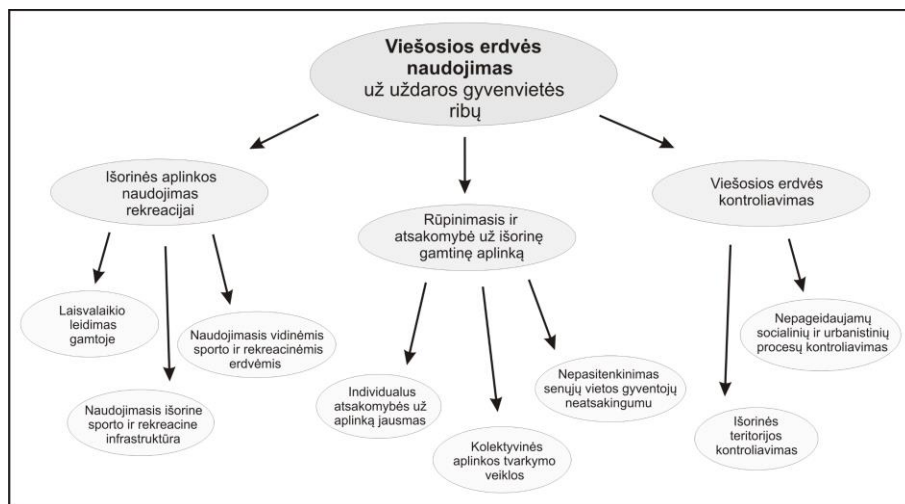
pradedama atsirasti, tačiau ateityje galėtų tapti vietinės bendruomenės vienijančiu veiksmu.

Išanalizavus **darbo santykių tarp uždaros gyvenvietės gyventojų ir išorinių bendruomenių narių** socialinių praktikų raiškos tiriamais atvejais pobūdį, galima daryti prielaidą, jog vis labiau imsi populiarėti paslaugų teikimo tarp atskirų, tačiau panašaus socialinio lygmens bendruomenių, praktikos bei idėjos. Šios, kaip matyti iš tiriamųjų atvejų, gali vis dažniau apimti paslaugų teikimą uždarų gyvenviečių viduje jų pačių gyventojų iniciatyva, o nebe įdarbinant „išorės“ gyventojus buitines palengvinimo darbams. Dažno prekybinių ryšių tarp skirtingo pajamų lygmens ar socialinės padėties bendruomenių palaikymo informantai taip pat nenurodė; didesnę reikšmę turėtų įgauti socialinių tinklų „turgeliai“ ar kitos modernios iniciatyvos, kylančios iš gyventojų poreikio puoselėti bendruomeniškumą. Toks funkcinės integracijos pobūdis, besiskiriantis nuo teorinio ekonominių ryšių tarp uždarų ir atvirų bendruomenių modelio (Roitman et al, 2010), gali būti paaiškinamas santykinai nedideliais socialiniais ir pajamų skirtumais uždarų gyvenviečių plėtros arealuose Lietuvoje, todėl susidaro sąlygos abipusiems ir lygiaverčiams funkciniais ekonominiams ryšiams tarp panašios socialinės aplinkos bendruomenių.

#### 4.2.1.4. Viešosios erdvės naudojimas už uždaros gyvenvietės ribų

Viešųjų bendrų erdvių patrauklumas ir naudojimo intensyvumas sudaro prielaidas tiek atsitiktinių socialinių sąveikų, tiek organizuotų susitikimų su skirtingų bendruomenių nariais formavimuisi. Socialinės sąveikos, naudojant bendrą teritoriją, atvejų tyrimo metu pastebėta už uždarų kvartalų esančiose gamtinėse, rekreacinėse ar sporto erdvėse, gyventojų pasiekiamose pėstute. Skirtingas bendruomenės solidarizuoti gali ne tik bendrų išorinių erdvių naudojimas, bet ir atsakomybės už bendrą aplinką jausmas ir rūpinimasis ja; ypač jeigu tokios iniciatyvos keliamos kolektyviai ir organizuotai. Viešosios erdvės naudojimo ir požiūrio į ją praktikoje atsiskleidė ir siekio kontroliuoti supančią aplinką aspektai. Neigiamą efektą bendruomenių solidarumui gali sukelti uždarų gyvenviečių gyventojų siekis kontroliuoti juos supančias viešąsias erdves savo patogumui ir poreikių patenkinimui; tam tikrais atvejais – viešųjų gėrybių pavertimui klubinėmis arba privačiomis gėrybėmis. Šiuo pagrindu temoje išskirtos trys potėmės (19 pav.).

**19 pav.** Temos „Viešosios erdvės naudojimas už uždaro gyvenvietės ribų“ potemių medis



Šaltinis: Kokybinis uždarų gyvenviečių gyventojų tyrimas, 2021.

### Išorinės aplinkos naudojimas rekreacijai

**Laisvalaikio leidimas gamtoje.** Informantai iš tirtų uždarų gyvenviečių dažnai linkę akcentuoti gamtinės aplinkos artumo svarbą ir pomėgį leisti laisvalaikį gretimose gamtinėje aplinkoje. Ypač tai akcentuoja informantai iš šalia didelių gamtinių rekreacinių potencialą turinčių teritorijų įsikūrusių uždarų gyvenviečių. Pavyzdžiui, Normantų gyventojų laisvalaikis neatsiejamas nuo pajūrio rekreacinio potencialo: „Su dviračiu važiuojam, ir daug gyvenvietės žmonių važinėja su dviračiais. Prie jūros ar ne prie jūros, ar į Šventąją, ar į Palangą... Ir Karklėj deginamės“ (N-1); „Aš jūrinė esu. Pas mus dviračių takas, aš iki Palangos, atgal... O dabar su lazdom, pajūriu“ (N-3). Klevinės kalvų kaimynystėje esantis Bukiščio miškas traukia daugelio gretimų gyvenviečių ir kvartalų gyventojus: „Vaikšto žmonės, ypač, sakau, šuniukų turintys, tai tikrai. <...> Labai daug vaikštom čia. Šitas miškas tai mums yra... Labai mėgstam vaikščiot“ (KK-1); „Tai čia yra pelkė, tie miškeliai, tai praktiškai gan didelė dalis tikrai vaikšto tenai“ (KK-3). Su Pavilnių regioniniu parku besiribojančių Kalnėnų gyventojai taip pat linkę naudotis parko pažintinių takų infrastruktūra: „Mes visur einam. Mes tikrai išvaikščiojom čia viską. <...> Nes čia gi yra takai visokiausi, vat Ribiškių takas, šiaip pasivaikščiojimo takai, Nemėžio ežeras“ (K-3); „<...> ėjom pasivaikščiot į Ribiškių taką, tai laukiam, kada ir dabar atšils sušils, kada bus galima, ir vaikas bus didesnis“ (K-1). Aplinkinėmis gamtinėmis teritorijomis naudojasi ir kai kurie informantai iš Karaliaučiaus slėnio, Akademijos uždarų kvartalų,

Girių kvartalo. Tyrimo metu pastebėta, kad kai tokių teritorijų prie pat gyvenvietės nėra (Jonučių namų, Akademijos uždaru kvartalų atvejai), informantų „išvykų perimetras“ šiek tiek „prasiplečia“, tačiau nebūtinai „persikelia“ į visai tolimas gamtines vietas ar skatina jų „užsidarymą“ savo gyvenvietėje. Dažniausiai informantai vis tiek mini norą gamtines erdves rasti kuo arčiau namų: „*Tai man labiausiai patinka gamtoj. <...> Čia netoli yra, 12–13 gal kilometrų Girionys, tai vat tam miške ir labiausiai mėgstu leisti. Ir Vaišvydavos miškas*“ (JN-2); „*Šiaip tai dažniausiai turbūt važiuojam į Kačerginę. Ten toks kaip, nežinau... Toks grynas oras, upė, viskas*“ (A-3).

**Naudojimasis išorine sporto ir rekreacine infrastruktūra.** Tyrimo metu buvo apibūdinti vos keli naudojimosi „už tvoros“ esančiomis sporto aikštelėmis atvejai: „*Yra [už kvartalo] krepšinio aikštynas. Tai einam su kaimynais krepšinių pažaisit*“ (JN-2); „*Buvo ten prie Bendorėlių krepšinio aikštelė kažkada, kurią dabar namais užstatė. <...> Tai eidavom pažaisit*“ (KK-3). Kur kas dažniau informantai minėjo įvairių rekreacinių erdvių trūkumą apylinkėse. Pavyzdžiui, mažus vaikus auginančios šeimos akcentuoja pasivaikščiojimo takų įrengimo svarbą ir trūkumą: „*Nėra šaligatvių, visur turim eiti per kelią, kad pasivaikščioti [pasivaikščiotume]. Kas yra nelabai patogu*“ (K-3); „*Tai didžiąją laiko dalį praleidom tiesiog savo uždaroj gatvėj. Dėl susisiekimo infrastruktūros nebuvimo aplinkui. <...> Sunku su vežimu išeiti kiek toliau*“ (K-1); „*Tai va tikrai trūksta, nes čia eit aplink tą kvartalą ratais tai biškį nusibosta*“ (JN-3). Taip pat buvo pasigesta bendros multifunkcinės vaikų ir suaugusiųjų laisvalaikio erdvės: „*Kad nėra visiškai jokio traukos centro čia. Nu, aš turiu omeny bendros erdvės, pavyzdžiui, kur pažaisiti vaikams futbolą arba pabėgiot, jeigu tu nesiruoši palei gatvę bėgti kažkur. Nu tokio kaip stadiono arba multifunkcinės aikštelės nėra*“ (K-3).

Šie pavyzdžiai suteikia prielaidą manyti, kad sutvarkyta aplinkinių viešų erdvių infrastruktūra ir bendruomeniniai traukos centrai galėtų turėti teigiamą įtaką skirtingų bendruomenių sąveikai ir paskatintų uždaru gyvenviečių gyventojus „neužsidaryti“ kvartalo viduje. Skirtingų bendruomenių sąveikoms ypač svarbūs galėtų būti didesni sporto aikštynai, nes uždaru gyvenviečių viduje jie įrengiami itin retai. Įvairių traukos objektų buvimo greta uždaru kvartalų atvejai atskleidė tokių erdvių reikšmę gyventojų pasirinkimui, kur ir kaip leisti laisvalaikį: „*Buvo vat žiemą dabar vienintelė ta tokia vieta, kur visi susirenka, nes ten yra toksai kalniukas. Tai vat visi tenais ėjo su vaikais iš visų kvartalų. Bet vien dėl to kalniuko. O vasarą nėra dėl ko ten eiti*“ (K-3).

**Naudojimosi vidinėmis sporto ir rekreacinėmis erdvėmis** ypatumai analizuojant šią potemę svarbūs tuo, kad gali padėti atskleisti gyventojų „užsidarymo“ uždaros gyvenvietės viduje ir poreikio išorinėms rekreacinėms

erdvėms aspektus. Vidinėmis uždaros gyvenvietės bendromis rekreacinėmis erdvėmis, informantų teigimu, naudojamos labai nevienodai: nuo „*šiai žmonės tai labai naudojami*“ (N-3) iki „*nesu mačius nė vieno žmogaus niekada, kad ten kažką sportuotų*“ (JN-1). Dažniau jomis linkę naudotis informantai iš daugiabučių namų kvartalų ir ypač turintieji mažų vaikų; tačiau net ir jie neteikia tam prioriteto kaip pagrindinei laisvalaikio leidimo erdvei. Informantai iš Klevinės kalvų buvo mažiausiai entuziastingi bendrų gyvenvietės erdvių klausimu: „*Apačioj tenai buvo kažkoksai... Smėlio dėžė tenai su turnikais. Bet realiai... Net nežinau, aš ten neinu*“ (KK-3); „*Turėjom žaidimų aikštelę vaikų. Tai kol maži vaikai buvo, ten nueidavo. Dabar kažkaip ta aikštelė apmirė*“ (KK-1); „*Tuo labiau kad kiekvienas turim... Kas nori, tie turi savo sklypą, savo vietą, ir kad turėt dar antrą tai nėra poreikio didelio*“ (KK-2). Išsiskiria ir Mažosios Gurių gatvės bendrijos, besiribojančios su dideliu rekreacinį potencialą turinčiu Pavilnių regioniniu parku, atvejis – informantas atskleidė poreikį bendrai laisvalaikio infrastruktūrai kvartalo viduje: „*Planuojam darytis tokią daugiau aktyvaus laisvalaikio tą zoną. <...> Tokių šiek tiek daugiau veiklų, kad ir truputį vyresniem vaikam būtų įdomu*“ (K-2).

#### Rūpinimasis ir atsakomybė už išorinę gamtinę aplinką

**Individualus atsakomybės už aplinką jausmas.** Rūpinimasis gamtine aplinka informantams dažniausiai asocijuojasi su šiukšlinimo ir atliekų problemomis; atsakomybės jausmas „už tvoros“ daugeliu tyrimo atvejų nėra mažesnis negu kvartalo viduje: „*Pas mus už tvoros yra konteineriai. Tai nu aš tai esu iš tų, kuri skundžiasi, jeigu ten žmonės palieka... Ir per Kalėdas visokiausias irgi matai, kuo kaimynai gyvena, nes visos dėžės būna prie konteinerio. O jas paskui vėjas, žinai, ištaršo po visur ir jos skraido po kiemus*“ (KS-1); „*Jeigu matai, kad kokia šiukšlė nukritus, tai eini, pakeli, nu nesunku*“ (JN-2); „*Aš jaučiuosi atsakinga už viso pasaulio... Išvis kur aš einu, ar į užsienį išvažiuoju... Nu visur jaučiuos atsakinga, nelaužau, neplėšau, nešiukšlinu*“ (N-3). Tačiau dažniausiai informantų sąmoningumas apsiribojo žalos aplinkai nedarymu – specialių veiksmų nėra dažnai imamasi: „*Jaučiamės atsakingi tiek, kad niekada nešiukšliname, bet šiukšlių niekada patys svetimų nerenkame*“ (KS-3); „*Tai gal tiesiog nepakenčiau esamai jau situacijai, aplinkai. Tai tiek jaučiuosi atsakinga, kad nu nežaloti [nežaločiau] gamtos, jos neteršti [neterščiau]*“ (K-1); „*Aš niekur nešiukšlinu... <...> Bet kad, sakykim, eičiau į gretimą gyvenvietę ten kažkokių gerų darbų daryt, tai tikrai neinu*“ (N-3).

**Kolektyvinės aplinkos tvarkymo veiklos** galėtų labiau solidarizuoti atskiras bendruomenes, tačiau dauguma informantų iš uždarų gyvenviečių nurodė nesantys linę prie jų prisijungti, nes „geriem noram akcijų nereikia“ (KK-2): „Su miškais tai jo, yra buvę, bet mes nedalyvavom. <...> Tas padangas tai tikrai žinau, kad jie ten rinko du kartus“ (KK-1); „Bendra Pilaitės, jo, ten aptvarkyti... Visi žino tas skausmingas vietas ten miškelio. Bet aš dar nedalyvavau“ (KS-2); „Buvo kažkoks, man atrodo, šiukšlių rinkimas. <...> Mes nedalyvavom“ (K-3). Tyrimas atskleidė tik pavienius aktyvių aplinkos tvarkymo iniciatyvų pavyzdžius: informantai iš Jonučių namų mini organizuotą šiukšlių rinkimą už kvartalo esančioje pievoje („Kaimynai tikrai čia organizavosi ir ėjo rinkti tas šiukšles. Nu tuose laukuose“ (JN-3); „Vat pavasarį ten einam susirinkt tuos visus vėjo išsklaidytus, nu visokius popierius, šiukšles“ (JN-1)); Girių kvartalo informantas atkreipė dėmesį į savo paties organizuojamas aplinkos tvarkymo talkas (tokį aktyvumą galima būtų paaiškinti santykinai dideliu gyventojų prisirišimu prie Pagirių gyvenvietės ir apylinkių) („Už kvartalo teritorijos pas mus buvo ten apleistas tvenkinys, kuriame ten buvo sumesta ne viena dešimtis, ir ne dvi, padangų, kurias mes iš ten to tvenkinio ištraukėm. <...> Tai pakankamai aktyviai stebime, kad nebūtų bloginama ta aplinka, kiek tai, aišku, pavyksta padaryti“ (GK-1)).

**Nepasitenkinimas senųjų vietos gyventojų neatsakingumu.** Atlikti kokybiniai interviu atskleidė kai kurių informantų nepasitenkinimą senųjų vietos gyventojų įpročiais nesirūpinti aplinka. Dažniausiai pasitaikančios problemos – augintinių paliekamos išmatos („Šiaip rūpi, ir dažnai einu ir bambu ant visų... <...> Mes einam ir sąžiningai paskui šuniuką surenkam viską, ką palieka. O dabar tirpstant sniegui viskas lenda ir matau, kad čia gal vos ne mes vieni renkam...“ (A-2)) bei oro tarša („Jie ten kūrena dievas žino ką per tuos savo senus kaminus. Tiesiog grįžti nu prisikvėpavęs kažkokių nesąmonių“ (JN-1); „Einant per tą senesnę dalį, tiesiog eini ir jauti, kas ką kūrena. Nes ten vos ne padangų svylančių kvapas. Einam, pasibaram sau, bet tas pasibarimas toks ir lieka – gatvėj“ (A-2)). Šie pavyzdžiai atskleidžia tam tikrus naujakurių ir senųjų vietos gyventojų socialinio elgesio ir požiūrių skirtumus, tačiau ilgainiui galėtų tapti sąmoningumo ir atsakomybės už bendrą aplinką ugdymo prielaida.

## Viešosios erdvės kontroliavimas

**Išorinės teritorijos kontroliavimas.** Atliktuose kokybiniuose interviu paminėti viešosios erdvės kontrolės siekiai visais atvejais buvo susiję su eismo reguliavimu ir automobilių statymu šalia uždaros gyvenvietės. Automobilių statymo vietų trūkumas Jonučių namų vidinėje teritorijoje paskatino poreikį

reguluoti eismo ir automobilių statymo situaciją už gyvenvietės ribų: „*Tai yra opus klausimas su automobiliais. Nes čia kai nukloja pakelėm, tai neina prasilenkti automobiliam*“ (JN-3); „*Tai prašėm, kad ženklus uždėtų, tarkim, ten negalima važiuot ar ten kažkurioj vietoj negalima statytis. Bet gavos [išėjo] taip, kad šitas kelias yra privatus, ir seniūnija negali uždėti tų ženklų...*“ (JN-1). Nesutarimus dėl automobilių statymo tarp skirtingų etapų Karaliaučiaus slėnio uždarų kvartalų bandoma spręsti viešą statymo erdvę paverčiant privačia: „*Paaiškėjo, kad jos [statymo vietos] valstybinės, <...> tai neturim nuosavo parkingo ir dabar bandom daryti, kad turėtume. Tai dabar mes čia turim labai daug darbo su savivaldybe, su ten žemėtvarka ir kitais dalykais, nes mes bandom pasidaryti, kad turėtume. Nes čia mums daugiabučių šalia pristatė, tai žinai...*“ (KS-3).

***Nepageidaujamų socialinių ir urbanistinių procesų kontroliavimas.*** Analizuojant šią potemę paaiškėjo, kad informantai atskleidė susirūpinimą dėl didėjančio gyventojų skaičiaus ir statybų plėtros kaimynystėje. Informantų nerimas dėl intensyvių statybų („*Kai statėsi, mums buvo didelė įtampa, kad labai didelis žmonių kiekis atsikraustys*“ (KS-1)) tam tikrais atvejais tampa ir bandymu kontroliuoti šiuos nepageidaujamus procesus: „*Nu tai ten buvo įvairiausių peticijų, kurias ten pasirašyti prašė visų Pilaitės gyventojų. <...> Nu kad neužstatytų visko*“ (KS-1); „*Ten buvo numatyta statybos daugiaaukščių namų, berods, tai jie ten pradėjo netgi, man atrodo, streikuot, nu kažką daryt. Nes jie labai nenorėjo matyti devynių aukštų namo su, aišku, atitinkamu skaičium mašinų ir taip toliau*“ (K-3); „*Pavyzdžiui, čia planavo kažkokius sandėlius statyt, iškart visi pradeda tenai šiaušti*“ (KK-3). Šie pavyzdžiai, viena vertus, atskleidžia susirūpinimą dėl bendros visų aplinkinių kaimynysčių gerovės, kita vertus, gali išreikšti tik asmeninius poreikius ir didinti nesutarimus tarp gretimų bendruomenių.

Apibendrinus **viešosios erdvės naudojimo už uždaros gyvenvietės ribų** socialinių praktikų raišką tiriamais atvejais vertėtų akcentuoti bendruomeninių traukos centrų, sporto aikštelių, gamtinių teritorijų, pasivaikščiojimo takų, parkų ir kitų viešųjų laisvalaikio erdvių svarbą skirtingų bendruomenių integracijos procese. Tai, kad tyrime dalyvavusieji nėra labai linkę „užsidaryti“ savo gyvenvietės viduje ir tokiomis šalia esančiomis erdvėmis ne tik gana intensyviai naudojasi, bet ir išreiškia jų trūkumą bei poreikį apylinkėse, suteikia prielaidą manyti, kad šios erdvės integracijos procese gali būti itin veiksmingos tada, kai bus „dėl ko ten eiti“. Kaip buvo aptarta 4.2.1.2 poskyryje, laisvalaikio leidimo infrastruktūra gali turėti teigiamą įtaką socialinių ryšių tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių formavimuisi. Kita vertus, šiuos ryšius galinčios sustiprinti

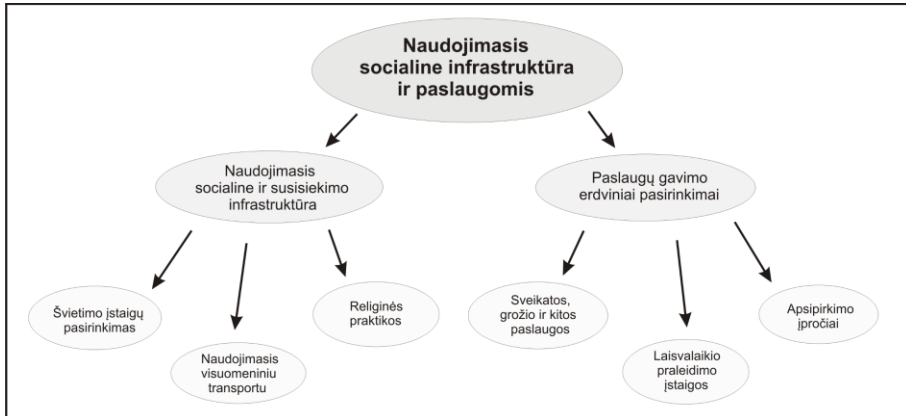
atsakomybės ir rūpinimosi aplinkinėmis teritorijomis praktikos tiriamaisiais atvejais neatskleidė bendruomenės vienijančio poveikio: tyrime dalyvavusių naujakurių atsakomybė aplinkos atžvilgiu labiau paremta bendruoju sąmoningumu ir išsilavinimo lygiu, o ne bendrystės su konkrečia teritorija jausmu. Rūpinimasis „išorinėmis“ erdvėmis taip pat ne visada atskleidžia platesnės kaimynystės gerovės puoselėjimo siekius: tam tikrais atvejais informantai linkę ne *prisitaikyti prie* supančios aplinkos, o *pritaikyti ją* savo asmeninei (arba savo kvartalo) gerovei.

#### 4.2.1.5. Naudojimasis socialine infrastruktūra ir paslaugomis

Naudojimosi socialine infrastruktūra ir paslaugomis pasirinkimai ir elgesio įpročiai gali sudaryti sąlygas socialiniams ryšiams su kitų grupių nariais, turinčiais tokius pačius erdvinius pasirinkimus ir įpročius, atsirasti. Švietimo, transporto, apsipirkimo, religinių ir kitų paslaugų pasirinkimas gretimoje kaimynystėje gali reikšti potencialią uždaros gyvenvietės gyventojų funkcinę integraciją su aplinkinėmis teritorijomis naudojantis bendra infrastruktūra. Šių objektų pasirinkimas ir paslaugų gavimas tik mieste arba uždaros gyvenvietės viduje ne tik neskatina ryšių su aplinkinėmis teritorijomis, bet kraštutiniaus atvejais gali kurti „išplėstinį“ ir dinaminį segregacijos modelį, apimančią ne tik uždaras gyvenvietes (mazgus), bet ir jų gyventojų tikslinius objektus (paslaugų gavimo, darbo, laisvalaikio vietas), į kuriuos vykstama pasitelkiant pasikartojančius judėjimo modelius ir koridorius, R. Atkinson ir J. Flint (2004) vadinamus segregacijos laiko ir erdvės trajektorijomis (angl. *time-space trajectories of segregation*). Privačios švietimo įstaigos, apsipirkimas internetu, paslaugų gavimas tik mieste, automobilių naudojimas net itin trumpoms distancijoms ir kiti bandymo išvengti susidūrimų su supančia aplinka „metodai“ sujungia segregacines erdves judėjimo trajektorijomis ir taip išplečia neigiamą uždarų gyvenviečių poveikį už jų ribų (Atkinson et al., 2004).

Analizuojant šią temą aptariami tyrimo dalyvių pasirinkimai renkantis paslaugų teikimo vietas ir socialinės infrastruktūros objektus. Šiuo pagrindu išskirtos dvi potėmės (20 pav.).

20 pav. Temos „Naudojimas socialine infrastruktūra ir paslaugomis“ potemių medis



Šaltinis: Kokybinis uždarų gyvenviečių gyventojų tyrimas, 2021.

### Naudojimas socialine ir susisiekimo infrastruktūra

**Švietimo įstaigų pasirinkimas** gali priklausyti ne tik nuo gyventojų preferencijų, bet ir nuo situacijos gyvenamojoje vietoje: intensyvios suburbanizacijos arealuose dažnai trūksta vietų ne tik vaikų darželiuose, bet ir mokyklose, o tai nulemia privačių ugdymo įstaigų pasirinkimą mieste arba pasilikimą ankstesnėse ugdymo įstaigose prie buvusios gyvenamosios vietos. Didžiosios dalies tyrimo dalyvių sprendimas vaikus leisti ne į vietines švietimo įstaigas yra nulemtas vietų trūkumo aplinkinėse ugdymo įstaigose („Pilaitėje neįmanoma buvo gauti darželio. <...> O sūnui rinkomės dėl to Karoliniškių mokyklą, kad ten yra mažesnis konvejeris. Nes į Pilaitės progimnaziją vaikai ant tiek netelpa...“ (KS-1); „Šalimais esančioj mokykloj nebuvo vietų, jinai buvo labai labai perpildyta. Tai pagalvojau, nu kad ar taip, ar taip važiuojam į tą miestą, į darbą...“ (A-2); „Mes ten negavom vietos į lietuvių [grupę], nu nes ten viskas perpildyta, nes ten tikrai trūksta. Dėl ko, pavyzdžiui, privatūs darželiai čia gerai gyvena, dėl to kad Žiogelis nesusitvarko, nėra vietos“ (K-3)) arba jokių švietimo įstaigų apylinkėse nebuvimu („Visų vaikai mūsų gyvenvietės lanko mieste. Nes kito varianto nėra, čia nėra mokyklų niekur aplink arčiau“ (N-3)). Mokyklų pasirinkimą mieste gali nulemti ir derinimasis prie būrelių („Jisai tris kartus važinėdavo dainuot į moksleivių rūmus, jis per visą tada tarabanindavosi... Norėjom, kad iš mokyklos būtų arčiau veiklos kažkokios“ (KK-1)). Keletas informantų pabrėžia ir ugdymo kokybės stoka paremtą darželių ar mokyklų toliau nuo gyvenamosios vietos pasirinkimą: „Į Fabijoniškes vežam. Nu nes daržas žiauriai geras. <...> Ir aš žiūrėjau ir Pilaitėj, ir Žvėryne, ir radau tik

*Fabijoniškėse žiauriai fainą“ (KS-3); „Kažkaip tas lygis toksai toj Riešėj... Kad nelabai mum patiko. Supratom, kad aštuntos klasės pabaigoj visi bent kiek geriau besimokantys vaikai, visi išeis. Ir tada taip gaunasi [išeina], kad tu lieki nu tokioj klasėj, žinai... Nu ir mes kažkaip pasidavėm. <...> Nes mes ne kokie kaimiečiai, vis tiek norim vaikam suteikt kažkokį tai...“ (KK-1).*

Kur kas rečiau informantai nurodė pasirinkę vietines užmiesčio mokyklas; toks sprendimas buvo paremtas praktiniais sumetimais (visi trys informantai iš Klevinės kalvų vaikus bent kažkiek laiko yra leidę į Riešėje esančias švietimo įstaigas) bei kaimiškos mokyklos, kaip pranašumo, vaizdinys („Mum taip patiko, mes sugalvojom, kad jisai eis į tą vat kaimo... Nu beveik kaimišką mokyklą. <...> Norėjom trupučiuką tokio lėtesnio tempo, tokios ramesnės mokyklos“ (K-3). Visais minėtais atvejais tokios praktikos buvo laikomasi tik laikinai: „Sūnus ėjo keturis metus į Riešės gimnaziją. <...> Kažkaip lyg neblogai atbuvo, bet nu mum, žinok, vis dėlto buvo problema, kad jisai iš ryto nuvažiuoja dar toliau nuo miesto. <...> Sūnus labai norėjo į miestą, jam buvo atsibodę ten toj Riešėj. Tiesiog iš namų kaime į mokyklą kaime...“ (KK-1). Taip pat verta pažymėti, kad privačius vaikų darželius kvartalų viduje turintys (Mažosios Gurių gatvės bendrijos ir Medeinos atvejai) informantai nelinkę to vertinti kaip pranašumo: „Mes girdėjom, kad čia tos auklėtojos tokios nelabai kokios. <...> Tai kažkaip mes biškį kitokio ieškojom“ (A-1); „Esam girdėję nusiskundimų tuo darželiu, kaimynai vedė, tai po to atsiėmė su trenksmais“ (K-2).

***Naudojimasis visuomeniniu transportu.*** Didžioji dalis tyrimo dalyvių nurodė važinėjantys asmeniniais automobiliais ir galimybės naudotis visuomeniniu transportu, kad ir kokia būtų infrastruktūros kokybė, net nesvarstantys: „Tai tas viešasis man iki gyvo kaulo yra įgrišęs nuo laikų, kai mokykloj mokiausi“ (JN-2); „Kai turi vaikų, tai net nebesvarstai, žinok, tokio varianto. Nes ten būtų oi...“ (KS-3); „Aš nėkart nesu važiavus, ir vyras tikrai ne, nėkart nėra važiavęs tuo visuomeniniu. Nežinau nė kiek talonas kainuoja, nei kaip jį išmušt...“ (N-3). Kiek dažniau visuomeniniu transportu, informantų teigimu, važinėja jų vaikai, nors net ir tais atvejais jų keliones iš mokyklų namo yra stengiamasi suderinti su tėvų grįžimu: „Dukra naudojosi šiek tiek, jeigu jau nesusiderindavom ten parvažiavimų. Kažkiek, labai minimaliai“ (N-3); „Dabar to viešojo transporto yra tik tiek, kiek jie po pamokų, jeigu reikia nuvažiuot vat ar į šokius, tai sėda į troleibusą po pamokų nuvažiuoja, paskui aš juos pasiimu“ (A-2). Visuomeninio transporto naudojimo intensyvumu tyrime išsiskyrė Klevinės kalvų atvejis (dėl didelio poreikio šio ir aplinkinių gyvenviečių iniciatyva net buvo pratęstas miesto autobuso maršrutas) – juo naudotis bent kartais nevengia ir suaugusieji: „Aš kartais irgi važiuoju 87-tu. <...> Tai nei čia labiau greičiau su mašina, nes dar mašinos nerandi kur

*pastatyt ten mieste nuvažiuojes. Tai viešuoju transportu mes naudojames. Vaikai tai visų kaimynų, šimtu procentų važinėja“ (KK-1); „Aš asmeniškai ne, o žmona ir vaikai, taip, daugiau. Kada atsirado autobusas – vaikai vienareikšmiškai autobusu“ (KK-3). Tačiau kiti tiriamieji atvejai nerodo, kad transporto infrastruktūros optimizavimas paskatintų daugiau naudotis visuomeniniu transportu. Nors miesto autobusų maršrutų trūkumą mini ir informantai iš kitų uždarų gyvenviečių (Jonučių namų, Normantų, Akademijos), tačiau dėl asmeninio transporto praktiškumo bei patogumo nebekeistų susiformavusių įpročių (nebent tik vaikų atveju).*

**Religinių praktikų** ir lankymosi tose pačiose kulto vietose įpročiai gali prisidėti prie socialinių sąveikų tarp skirtingų bendruomenių susidarymo. Keli tyrime dalyvavę informantai pabrėžė įsitraukimą į vietos religinių bendruomenių veiklą ir atskleidė aktyvių vietinių parapijų svarbą bendruomeniškumo ugdymui: „Mūsų tas bažnyčios kunigas Doveika, tai jis visai toksai šiuolaikiškas. <...> Nes tikrai yra ir bažnyčios parapija, bendruomenė, tikrai yra stipri. <...> Ir man patinka žinoti, kokie renginiai vyksta, kad ir su bažnyčia ten susiję“ (KS-2); „Būtent man patinka jų ideologija, ar kaip ją čia pavadint. Bet ir labai gera ten... Ir jie labai stengiasi dėl žmonių. <...> Tikrai turim daug labai gražių dalykų jų sukurtų. Vienu žodžiu, fainai (N-1); „Mes į cerkvę einam, bet čia nu Nauja Vilnia. Jisai [tėvas] subūrė jaunimo klubą, nes labai aktyvus, <...> ir nu pritraukė žmonių“ (K-3). Tyrimo metu net ir netikintys ir nepraktikuojantys informantai pateikė palankaus požiūrio į vietines bažnyčias pavyzdžių („Tai va tai kažkaip šita vietinė man tokia jinai yra šilta, ir jeigu reiktų nueit, į ją aš tikrai nueičiau. <...> Man tokie kažkokie teigiami atrodo... Nu teigiamai save pateikia“ (A-2); „Šiaip su šita parapija tai nieko bendro neturim, bet turiu labai gerą nuomonę. <...> Nes nu tokia politika... Nežinau, tyra tokia, nuoširdi, nematerialistinė. Tai labai fainai. <...> Sakiau, jeigu vat dukrą krikštysim, tai tikrai tiktai tenai“ (A-3)); tai gali suteikti prielaidas bendrystės su vietine bendruomene formavimuisi net ir nesant dideliame tikinčiųjų skaičiui. O nepalankus vietinių parapijų vertinimas skatina lankytis miesto centre esančiose bažnyčiose, kurias tyrimo dalyviai lankė iki persikraustymo į uždarą gyvenvietę: „Bet, tarkim, aš jeigu einu, tai pagrinde [daugiausia] einu į Katedrą centre, nes <...> man ten tokia tiesiog sava bažnyčia. Esu buvus ir Garliavos bažnyčioj kelis kartus, bet kažkaip... Ateinu ir nu biškutį tiesiog kitaip yra“ (JN-1).

Naudojimosi įvairiomis **sveikatos, grožio ir kitomis paslaugomis** analizė atskleidė išlikusį tyrimo dalyvių prisirišimą prie ankstesnių paslaugų gavimo vietų – grožio, odontologijos, gyvūnų priežiūros ir kitas paslaugas informantai linkę gauti senuose „atidirbtuose taškuose“, kad ir kokia būtų paslaugų pasiūla apylinkėse: „*Aš turiu savo kirpėją šimtą metų, tai pas ją netgi į Užupį važiuoju, dėl to, kad pas ją. Nagus lakuojamės mieste, šunį pešam mieste, dantis taisomės mieste. Turim savo, kaip sakoma, visus jau atidirbtus taškus*“ (KK-1); „*Nes nu kažkaip tokios paslaugos, kur tu ne prie vietos rišiesi, o prie žmogaus, prie paslaugos teikėjo. Tai tikrai ne Akademija, ne Ringaudai. Viskas liko tenai, Kaune*“ (A-2); „*Kiek teko su kaimynėm šnekėtis, tai važiuoja į savo tuos centrus, kur visada važiuodavo*“ (JN-1). Prie sveikatos priežiūros įstaigų tyrimo dalyviai daugeliu atvejų taip pat liko prisirišę, tačiau turintieji mažų vaikų labiau linkę juos užrašyti į prie namų esančias (dažniausiai privačias) gydymo įstaigas (JN-3, KS-2, KS-3, KK-2, A-3, GK-1, K-2 atvejai). Keletu atvejų informantai pabrėžė besinaudojantys apylinkėse teikiamomis paslaugomis ir išreiškė jų trūkumą bei poreikį: „*Grožio tai aš vis, žinokit, ieškau, kad būtų patogu, kad nereiktų ten, tarkim, važiuot į kitą galą miesto. Bet nu nesiseka man kažkaip čia su tom Garliavos grožio specialistėm*“ (JN-3); „*Jeigu nusikirpt reikia, tai jo, žinok, dabar pradėjom varyt į Pilaitę, nes gaila laiko*“ (KS-3).

**Laisvalaikio praleidimo įstaigos.** Tyrimo metu keletu atvejų buvo pabrėžtas laisvalaikio praleidimo įstaigų – kavinių, restoranų, sporto klubų – trūkumas apylinkėse: „*Čia nėra jokios kavinės ar kokios... Kad nėra visiškai jokio traukos centro čia*“ (K-3); „*Kad ir vasarą nueiti pėstute galima būtų ar kažkokios išgerti kavos, ar ledų suvalgyti su vaiku. Ar šiaip va papietauti. Tai tikrai nieko nėra*“ (A-3); „*Žmonai trūksta sporto klubo. Labai keista, kodėl šitam Vilniaus gale nėra dar jokio sporto klubo normalaus*“ (K-2). Šis poreikio išsakymas taip pat galėtų būti pirminiu signalu ieškant bendruomenių integracijos prielaidų.

**Apsipirkimo pročiai.** Tyrimo dalyviai nurodė daugiausia apsiperkantys ne greta namų esančiose parduotuvėse, o internetu arba didesnėse parduotuvėse toliau nuo gyvenamosios vietos; tokį pasirinkimą dažniausiai lemia tai, kad vietinių parduotuvių asortimento dydis netenkina jų poreikių (į jas nueinama nebent pritrūkus vieno kito produkto): „*Yra vietinė, bet tai ten nelabai yra ką nupirkti, nes nueini sviesto, ir jo nėra. Tai į vietinę tą parduotuvėlę nueinu tik tokių labai smulkių dalykų*“ (JN-2); „*Reik pripažint turbūt, kad ten parduotuvės vis tiek orientuotos yra į perkančius. Nežinau, į mus neorientuotos mažos parduotuvės. <...> Barbora yra vienas geriausių*

*išradimų šiuolaikinės visuomenės“ (JN-3). Buvusius, tačiau neįgyvendintus planus kvartalo viduje atidaryti parduotuvėlę Normantų informantė vertina skeptiškai taip pat dėl poreikių neatitikimo: „Manau, jinai būtų neaktuali, ir gerai kad nebuvo, ir nestatė... Nes vis tiek reikia plataus asortimento. Nepadarysi čia Akropolio šitoj gyvenvietėj, o kad ten bus druskos ir bulkos, tai čia nelabai kam aktualu, manau“ (N-3). Taip pat atskleista prisirišimo prie konkrečių prekybos vietų atveju: „Vis dėlto didžiąja dalimi turbūt perkam mieste. Nes yra įpročiai susiformavę. Man reikia Benedikto turgaus, aš mėgstu kažko iš „Lidlo“, man neužtenka „Iki““ (KK-1); „Kadangi dabar labai daug to laiko Jonavoj praleidžiam, ten realiai dažnai ir apsipirkam, ten ir į turgų nueinam. <...> Aš moku ten gyventi“ (A-3).*

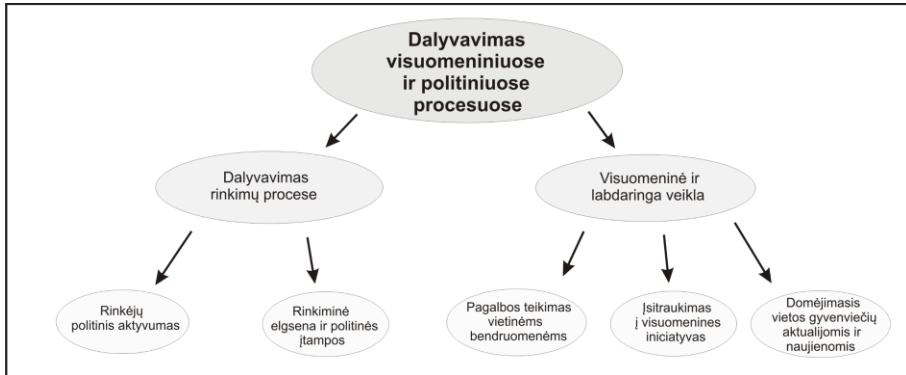
Apibendrinant **naudojimosi socialine infrastruktūra ir paslaugomis** socialinių praktikų raišką tiriamais atvejais galima pažymėti, kad dėl santykinai homogeniškos socialinės struktūros uždarų gyvenviečių plėtros arealuose Lietuvoje nesusidaro sąlygų segregaciniam uždarų gyvenviečių poveikiui „išsiplėsti“ už jų ribų vietinės socialinės ir paslaugų infrastruktūros naudojimosi aspektu. Ir nors atskirose vietinės infrastruktūros sistemos grandyse tyrimo dalyviai teigia patys pasirenkantys nedalyvauti (išskyrus švietimo įstaigas – čia pasirinkimas labiau nulemtas galimybės gauti vietą darželyje ar mokykloje), tačiau tai labiau susiję ne su siekiu sistemiskai atsiriboti nuo vietos socialinės aplinkos ar nepasitenkinimu siūloma kokybe, o nulemta praktinių ir patogumo sumetimų (visuomeninio transporto, kai kurių paslaugų gavimo, apsipirkimo atveju) arba prisirišimo faktoriaus (didžiosios dalies paslaugų gavimo atveju). Dalies paslaugų (sporto, maitinimo) teikimo vietų ir ypač švietimo įstaigų tinklo optimizavimas galėtų prisidėti prie uždarų bendruomenių integracijos proceso (ypatinga ugdymo įstaigų svarba šiame procese aptarta 4.2.1.2 poskyryje), tačiau visuomeninio transporto, grožio paslaugų ar prekybos įstaigų pokyčiai menkai pakeistų tyrimo dalyvių įpročius. Religinių vietos parapijų aktyvumo įtaką bendruomenių integracijai vertinti sunkoka dėl didelės visuomenės sekuliarizacijos, tačiau tikinčiųjų palankiai vertinamos ir aktyvios vietinės religinės bendruomenės galėtų būti labai reikšmingos socialinei integracijai.

#### 4.2.1.6. Dalyvavimas visuomeniniuose ir politiniuose procesuose

Dalyvavimas visuomeniniuose ir politiniuose procesuose bei atsakomybės už supančios išorinės socialinės aplinkos gerovę jautimas gali skatinti solidarumo tarp skirtingų bendruomenių jausmą, sąmoningumo ir

pilietiškumo ugdymą. Remiantis tyrimo dalyvių apibūdintu visuomeninės bendruomeninės veiklos pobūdžiu, temoje išskirtos dvi potėmės (21 pav.).

**21 pav.** Temos „Dalyvavimas visuomeniniuose ir politiniuose procesuose“ potemių medis



Šaltinis: Kokybinis uždarų gyvenviečių gyventojų tyrimas, 2021.

### Dalyvavimas rinkimų procese

**Rinkėjų politinis aktyvumas.** Tyrimo dalyviai nurodė esantys suinteresuoti ir aktyvūs rinkėjai nacionalinio lygmens rinkimuose, tačiau įsitraukimo į vietos savivaldos reikalus neatskleidė. Pavyzdžiui, seniūnaičių rinkimais ne tik kad nesidomima, bet net ir abejojama, ar jie galėtų turėti kokios nors įtakos vietos bendruomenių gerovei: „Kažkaip toks jausmas, kad seniūnaičiai mums kažkokie neaktualūs. Nors gal jie mums aktualūs, aš nežinau“ (KK-1); „Jie man toks jausmas yra kažkoks fiktyvus etatas, kuris... Nu tiesiog. Bet kad jis turėtų kažkokią reikšmę, man atrodo, kad ne“ (A-1). Kita vertus, tai, kad net ir mieste dirbantys informantai iš uždarų gyvenviečių visada linkę eiti balsuoti į savo vietines apylinkes „Bukiškio traktoristų mokyklose“ (o ne balsuoti išankstinio balsavimo vietose mieste), nerodo ir bandymo vengti sąsajų su vietos socialine aplinka ir gyventojais.

**Rinkiminė elgsena ir politinės įtampos.** Politinių nuostatų ir rinkiminės elgsenos situacija, labai priklausanti nuo gyventojų socialinių demografinių charakteristikų, priemiesčiuose apibūdinama kaip galinti didinti socialinę segregaciją (Baranauskaitė et al., 2015). Ypač tai pastebima Vilniaus regione, kur rinkiminei elgsenai įtakos turi tautinis aspektas – svarbiausią vaidmenį čia vaidina lenkų tautinei grupei atstovaujanti partija. Centro dešiniųjų partijų palaikymas (linkę balsuoti lietuvių kalbą kaip gimtąją vartojantys, aukštąjį išsilavinimą turintys, aukštesnės kvalifikacijos specialistai) pastaruosius du dešimtmečius didėja intensyvios suburbanizacijos, taigi ir uždarų gyvenviečių

plėtros apimtosė rinkimų apylinkėse. A. Baranauskaitės ir R. Tučo politinių preferencijų erdvinės diferenciacijos tyrimai atskleidė, kad aukštesnio statuso socioekonominių grupių koncentracija sparčios miestų plėtros zonose didina politinio lauko diferenciaciją ir fragmentaciją (Baranauskaitė et al., 2015). Šiuo aspektu įtemptą politinę situaciją tyrimo metu paminėjo informantai iš Klevinės kalvų („*Tai būna čia toks beviltiškas dalykas, nes čia lenkų rajonas, ane, ir čia eini su jais kariaut iš principo, bet naudos nėra. Nu vėlgi reikia suprasti, kad čionai šitas mūsų rajonas priklauso Nemenčinės visai tai... Nepakariausi, neužtenka*“ (KK-3) bei Girių kvartalo („*Mūsų Pagirijų seniūnijos rinkimų rezultatai būna ne Lenkų rinkimų akcijos naudai, tai mūsų seniūnija tokia labiausiai iš Vilniaus rajono seniūnijų išsiskiria balsavimo rezultatais, tai natūraliai daugiausiai iš rajono pusės ir primiršta, daugiausiai ignoruojama*“ (GK-1)).

### Visuomeninė ir labdaringa veikla

**Pagalbos teikimas vietinėms bendruomenėms.** Skirtingų socialinių grupių solidarizavimosi atliekant labdaringą veiklą ar teikiant pagalbą vietinėms bendruomenėms galimybių tyrimo dalyviai neatskleidė. Ir nors informantai iš tirtų uždarų gyvenviečių dažnai nėra abejingi pagalbos prašantiesiems, tačiau tik vienu atveju tai buvo susiję su vietos bendruomene („*Esu vienąkart į Avižienius vežusi kažkokius tai rūbus, nes kaimynė paskambino, kad labai reikia berniukiškų rūbų. Nes ten trys berniukai, tėtis vienas, ten visiška katastrofa*“ (KK-1)). „Pagalbos šauksmai“ iš aplinkinių bendruomenių informantus labai retai kada pasiekia („*Aš nežinau, kam galėtų reikėti pagalbos*“ (A-1); „*Negirdėjau, nežinau, net neįsivaizduoju, dėl ko galėtų kreiptis*“ (N-3)), o ir tie dažniausiai būna susiję su dingusiais augintiniais, pamestais daiktais, automobilių problemomis ar buitinais patarimais, o ne socialine ar finansine parama vargingesnėms bendruomenėms ar nelaimės ištiktiems žmonėms: „*Nu neypatingai čia kažkaip tai išėina pagalba spinduliuot*“ (KK-2)).

**Įsitraukimas į visuomenines iniciatyvas.** Visuomeninės veiklos ir iniciatyvos, susijusios su platesnės bendruomenės gerovės kūrimu, tiriamais atvejais taip pat neatskleidė bendruomenių solidarizavimosi prielaidų. Informantai nurodė vos keletą užuominų apie įsitraukimą į vietinį visuomeninį gyvenimą: „*Aš seku ten tuos įvykius, ir jeigu ten būna kažkoksai dalykas, kur aš matau, kad tai yra svarbu, tai tada taip, įsitraukiu. Sakykim, ten dėl kažkokių parkelių, dėl daubos išsaugojimo. <...> Dėl religinių klausimų mokyklose, ir taip toliau*“ (K-1); „*Ten kokiam susirinkime sudalyvauti, ten kur va, tarkim, kažkokie visuotiniai susirinkimai*

*bendruomenės ar panašiai. Tai tekę asmeniškai tų prašymų sulaukti, tai tekę juos ir patenkinti“ (GK-1).*

**Domėjimasis vietos gyvenviečių aktualijomis ir naujienomis.** Bendrąja prasme domėtis vietos aktualijomis ir naujienomis įprotį teigia turintys didžioji dalis informantų, tačiau dažniausiai apsiribojama socialinių tinklų grupėse (didesnių gyvenviečių ar miesto rajonų) platinamos informacijos sekimu. Nuosekliai vietos aktualijomis domisi ir aktyviai naujienas seka vos keli tyrimo dalyviai: „*Jo, seku. Ta prasme, kur dabar kokia nauja „Maxima“ bus, kur ten kokį keliuką nuties... Čia tokia enciklopedija, žinai, manęs jeigu kam nors reikia, tai klausia“ (KS-3); „Čia bendruomenė, į kurią aš, nežinau, po biškį įsilieju. Tai tikrai aktualu. Faina, labai man patinka, kad yra tokia grupė „Facebook’e“, ir aktyviai pasidalina“ (K-1).*

**Dalyvavimo visuomeniniuose ir politiniuose procesuose** socialinių praktikų analizė tiriamais atvejais atskleidė, kad kol kas negausios pilietiškos bei visuomeniškos tyrimo dalyvių iniciatyvos nevaizduoja reikšmingo vaidmens uždaru gyvenviečių integracijos procese. Nors tirtų uždaru gyvenviečių gyventojai ir nėra abejingi vietos aktualijoms ir problemoms, tačiau dažniausiai apsiribojama individualiu ir netiesioginiu dalyvavimu (daugiausia „automatiškai“ socialiniuose tinkluose), ir aktyviai nei į vietos savivaldos reikalus, nei į kitas kolektyvines visuomenines veiklas bei iniciatyvas nėra įsitraukiama. Tik pavienių (ir tik asmeninių, o ne bendruomenės masto) labdaringos veiklos ar paramos kitoms socialinėms grupėms praktikų pobūdis gali būti paaiškinamas besiformuojančia santykinai homogeniška socialine struktūra uždaru gyvenviečių plėtros arealuose. Kita vertus, politinių preferencijų priemiesčiuose tyrimai rodo gana diferencijuotą (ir taip pat besikeičiančią) politinio lauko situaciją intensyvios suburbanizacijos apimtose seniūnijose.

#### 4.2.2. Mentalinis tyrimo lygmuo

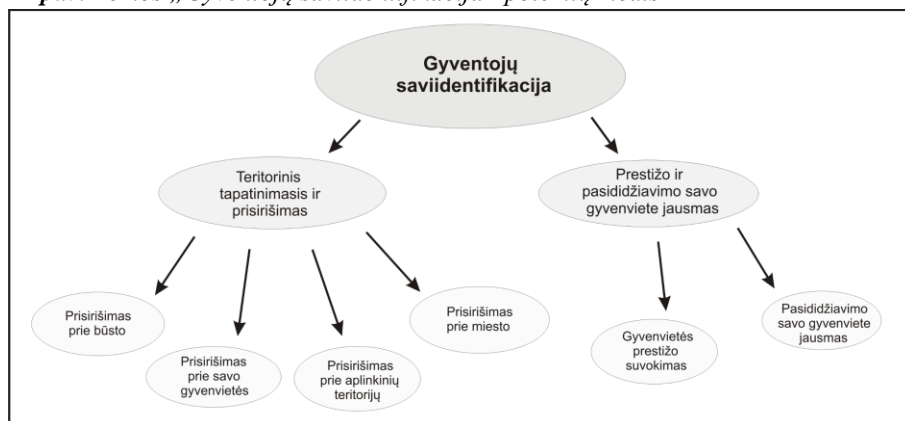
Mentalinio lygmens tyrimas paremtas prielaida, kad, anot S. D. Brunn (2006), uždaro gyvenimo fenomenas yra formuojamas ne tik uždaru gyvenviečių (kaip fizinės uždaro išraiškos) ir uždaro gyvensenos (kaip savanoriško gyventojų pasirinkimo), bet ir uždaro mentaliteto, kaip mąstymo apie kitus būdo. Pastarasis komponentas tyrime vertinamas pasitelkiant „požiūrių“ (angl. *viewpoint*, pagal Roitman et al., 2010) konceptą, atstovaujantį subjektyviajai individo veiksmus lemiančiai dedamajai. Šie aspektai interviu metu buvo tiriami ne tik tiesioginiais klausimais apie gyventojų saviidentifikacines arba vertybines nuostatas (tam tikrais atvejais itin sunku

išvengti „socialiai priimtino“ atsakymo efekto), bet ir siekiant suprasti netiesiogiai išreikštas nuostatas.

#### 4.2.2.1. Gyventojų saviidentifikacija

Gyventojų saviidentifikacijos analizėje išryškėjo dvi tarpusavyje glaudžiai susijusios potėmės (22 pav.). Galimos integracijos prielaidas gali padėti įvertinti gyventojų simbolinio tapatinimosi, prisirišimo ir priklausymo teritoriniam vienetui jausmo analizė. Šio prisirišimo ir pasitenkinimo savo gyvenamąja vieta stiprumas didžiąja dalimi tyrimo atvejų yra susijęs ir su prestižo ir pasididžiavimo savo gyvenvietėje jausmu.

22 pav. Temos „Gyventojų saviidentifikacija“ potėmių medis

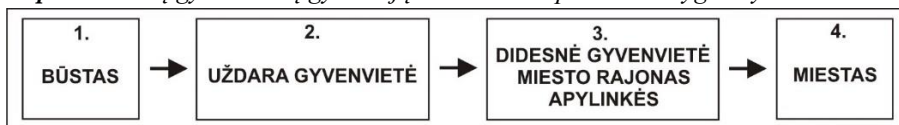


Šaltinis: Kokybinis uždarų gyvenviečių gyventojų tyrimas, 2021.

#### Teritorinis tapatinimasis ir prisirišimas

Teritorija, prie kurios uždaros gyvenvietės gyventojai jaučiasi prisirišę, tam tikra prasme atitinka kultūros geografijos ir etnologijos studijose nagrinėjamų savimonės regionų dalinį analogą. Savimonės regionu apibūdinamas tam tikras mentalinis arealas, kuriame tam tikra žmonių grupė suvokia save kaip erdvinį vienetą ir kuris paremtas subjektyvia gyventojų identifikacija su juo bei „svetimųjų išskyrimo“ ir „savųjų suvienijimo“ reikšmėmis (Ragauskaitė, 2012). Uždarų gyvenviečių gyventojų mentalinio tyrimo metu pastebėta, kad gali labai skirtis ne tik gyventojų prisirišimo prie savo gyvenvietės lygis, bet ir geografinės teritorijos, su kuria gyventojai labiausiai linkę tapatintis, apimtis. Taigi buvo identifikuoti keturi uždarų gyvenviečių gyventojų teritorinio tapatinimosi lygmenys (23 pav.).

23 pav. Uždarų gyvenviečių gyventojų teritorinio tapatinimosi lygmenys



Šaltinis: Kokybinis uždarų gyvenviečių gyventojų tyrimas, 2021.

**Prisirišimas prie būsto.** Labiausiai prie savo būsto (pirmasis teritorinio tapatinimosi lygmuo) prisirišę tiriamieji akcentavo būsto „susikūrimo“ ir „savų namų“ jausmo svarbą: „Pats butas labai mum artimas šitas ir viskas, ką jame pasidarėm, tai tas truputėlį prilaiko labiausiai gal čia“ (JN-1); „Pats būstas, jo, nes nu jis fainas. Tiesiog, žinai, daug dūšios įdėta“ (KS-3); „Tai, kad tavo namai, čia gyveni, nu fizinis būstas pats“ (K-1).

**Prisirišimas prie savo gyvenvietės.** Tyrimo dalyvių antro lygmens tapatinimosi – su savo gyvenvieta – jausmas yra labai nevienodas. Menkai prisirišę prie savo kvartalo informantai (Jonučių namų, Kalnėnų uždarų kvartalų atvejai) esamą būstą dažniausiai apibūdino tik kaip „tarpinę stotelę“ ir planuoja anksčiau ar vėliau iš jo išsikraustyti. Tapatintis su savo gyvenvieta linkę tie tyrimo dalyviai, kurie teigia ja esantys labai patenkinti: (Su kuo labiausiai jaučiatės susiję?) „Gal labiau su pačiu kvartalu. Tokį jaučiu norą čia būti“ (A-3); „Gal labiau su savo gyvenvieta. Su erdve ir su tuo, kaip jinai sutvarkyta, gal net ir jau su žmonėm kažkuriais tai. <...> Nu vat viskas tas man labai tinka“ (N-1); „Prie gyvenvietės turbūt. Prie vat būtent to... Mes turim didelius plotus, mes neturim tos kaimynystės įkyrios tokios. <...> Ir pagalvoji, kad su niekuo nesikeičiau“ (N-3); „Mes net nematėm namo vidaus, mes jau vien dėl rajono [kvartalo] norėjom labai čia. Čia tokia Amerika mums pasirodė“ (A-1). Savo gyvenvietės kaimynų, kaip prisirišimo subjekto, svarbą pabrėžia ir daugiau tyrimo dalyvių: „Turbūt žmonės šalia. Nu ta prasme aplinkui, kvartalėly“ (KS-3); „Matyt, mišri ta tokia situacija, kad ir būstas, ir teritorija, ir kaimynai... Nu, žodžiu, bendra visuma“ (KK-2); „Kvartalas tai, sakau, fainas, bet tos vietos dažniausiai asocijuojasi su... Vis tiek su kaimynais. Tai vat, kol žmonės yra tokie, kokie yra, tai čia žiauriai fainai“ (JN-2). Atitinkamai nepasitenkinimas kaimynais ir apskritai savo gyvenvieta gali tapti ir nesitapatinimo su ja priežastimi (KS-1 atvejis). Prisirišimo prie savo gyvenvietės jausmas turėtų stiprėti ilgėjant joje pragyventam laikotarpiui (ryškiausias pavyzdys – jau 16–18 metų Normantuose gyvenantys informantai), nors buvo ir visiškai priešingų atvejų, kai 16 metų gyvenvietėje gyvenę tiriamieji su savo gyvenvieta savęs nesieja ir jau turi planų grįžti gyventi į miestą: „Šiaip iš tikrųjų tai mes kaip ir patenkinti čia gyvenimu, ir labai ganėtinai laimingai čia nugyvenom tuos 16 metų. <...> Bet iš tikrųjų aš

*biškutį tai dabar norėčiau kitaip gyvent. Turiu svajonę, kai jau mes būsim dviese su vyru, gyvensim kur nors miesto centre“ (KK-1).*

Trečio lygmens **prisirišimą prie aplinkinių teritorijų** galima laikyti svarbiausiu teritorinio tapatinimosi lygmeniu siekiant rezidencinės teritorinės integracijos. Tyrimo dalyviai atskleidė labai skirtingų tapatinimosi su aplinkinėmis teritorijomis aspektų, nors dažniausiai teigė prisirišę prie aplinkinių didesnių gyvenviečių (miesto dalių): „*Na, yra tas ryšys, bet jis kažkaip labiau Akademijai. Aš kvartalo nelaikau... Aš laikau tai Akademijos dalimi“ (A-1); „Jeigu ir reiktų keltis, tai kažkur čia aplinkui, netoli. <...> Pati vieta tokia man visai priimtina yra“ (A-2); „Na, prie Kalnėnų labiau, nes... Kartais pradedam galvoti apie sekantį būstą, tai norėtumėm, kad jis būtų Kalnėnuose“ (K-2); „Prie priemiesčio dalies. <...> Ir žmona, ir aš būtume žiauriai už likti ir toliau šičia“ (JN-2); „Bendrai prie šitų apylinkių. Kažkaip man labai priimtina yra, ir aš čia pripratau, man čia patinka“ (JN-3); „Kai sakai, tai dažniausiai sakai, kad gyvenu Pilaitėj. Man apskritai šias rajonas labai patinka“ (KS-2). Galima daryti prielaidą, kad šie prisirišimo prie aplinkinių gyvenviečių pavyzdžiai daugeliu atvejų susiję su palankiu tų apylinkių vertinimu ir tuo, jog informantai jų (o ne savo kvartalo) pavadinimus ir nurodo, apibūdindami savo gyvenamąją vietą. Pomėgi ir įprotį leisti laisvalaikį gretimose gamtinėse teritorijose (Normanų, Klevinės kalvų, Karaliaučiaus slėnio, Kalnėnų atvejai) taip pat būtų galima laikyti tam tikru prisirišimo prie apylinkių požymiu, galinčiu turėti teigiamą įtaką teritorinės integracijos procesui. Pavyzdžiui, išskirtinė gamtinė aplinka (jūros artumas) ir rekreacinis potencialas formuoja informantų iš Normanų gyvenvietės prisirišimo prie aplinkinių teritorijų jausmą: „*Mane asmeniškai tai gamta ir jūra laiko. Aišku, ir tai, kad tu susikūrei pats tą savo gerbūvį galbūt. Bet šiaip jau esu tikrai pakankamai tvirtai įleidus šaknis“ (N-1); „Kad tapatinčiaus... Tai gal su pajūriu labiau. Net ne Klaipėda, net ne čia ta gyvenvietė, o būtent pajūrio vat ta visa juosta“ (N-2). Čia verta pažymėti, jog nedidelis aplinkinių teritorijų užstatymo tankis ir didelis pačios gyvenvietės dydis nesuteikia prielaidų prisirišimo prie aplinkinių urbanizuotų teritorijų ar gyvenviečių jausmo formavimuisi. Tapatinimasis ir prisirišimas prie vietinės bendruomenės pastebėtas ir tada (Girių kvartalo pavyzdys), kai naujakuriai yra užaugę ir gyvenę tose apylinkėse (Pagiriuose): „*Mes su žmona čia jau nuo seno šitoj gyvenvietėj gimę ir užaugę patys, tai ir didžioji dalis kaimynų lygiai taip pat, <...> turi kažkokių tai sąsajų su šita gyvenvieta. <...> Tiesiog visas gyvenimas čia virė, ir giminės šaknys čia prasidėjo. Tai gal tą dar papildomą sąsają išlaiko“ (GK-1). Su gretima gyvenvieta tam tikrą tapatinimąsi gali formuoti ir švietimo įstaigų, kaip kultūrinio vieneto, kaimynystės svarba: „*(Kokia čia vieta?) Šiaip Riešė daugiau. Vis tiek, kaip pasakyt... apie kultūrinį****

vienetą, šiuo atveju apie gimnaziją, to gyvenimo daugiau sukasi. Ir vis tiek bendruomenė ta didesnė leidžia būt žinomesniem“ (KK-2).

Atliktuose kokybiniuose interviu tyrimo dalyviai taip pat atskleidė savo nenorą tapatintis su nepalankiai vertinamomis vietos gyvenvietėmis ar miesto rajonais. Pavyzdžiui, informantai iš Jonučių namų (gyvenantys Garliavos apylinkių seniūnijoje) nurodė, kad vengia save sieti su Garliava ir savo gyvenamąją vietą linkę nurodyti kaip „Aleksoto pabaigą“: „Man kažkaip Garliava blogas asociacijas kelia. <...> Arba aš sakau, kad Jonučiai II, čia, žinokit, toks yra naujas besikuriantis naujų namų kvartalas, jeigu kažkas klausia. Nes nu kažkaip Garliava tai su tokiais, žinot...“ (JN-3). Panašiai polinkį sietis su palankiai vertinama, patrauklesne ir šiuolaikiškesne gyvenvieta atskleidė ir tarp Ringaudų ir Akademijos esančio uždaro Medeinos kvartalo informantė: „Mūsų šie trys kvartalai yra dviejų gyvenviečių sandūroje, didesnių, jau čia tų administracinių. <...> Akademijos miestelio tai čia tokie na... Akademinė bendruomenė labiau, nu tokie kultūringi. Ringauduose truputėlį daugiau toks kaimelis. <...> Nežinau, kažkaip dar į Ringaudus mažiau integravomės, nors jie palyginti yra didesni negu Akademia“ (A-1). Nepalankų požiūrį į senuosius aplinkinius miegamuosius rajonus galima išvelgti ir bandyme atsieti save nuo senosios Pilaitės dalies – „Pilkosios“ Pilaitės (KS-1 atvejis).

Pavieniais tyrimo atvejais informantams buvo sunku įvardyti savo tapatinimosi su aplinkinėmis teritorijomis pobūdį ir apibūdinti vietą, kurioje jie gyvena: „Nu čia yra Avižienių seniūnija, ir tada prasideda kaimai visokie. Nu tai mūsų kaimas yra... tai gal čia turbūt ir buvo seniau Klevinė. Nu ką žinau, kaip čia tau dabar ir pasakyt... Nu taip, mes gyvenam kažkur tai Vilniaus rajone... nu kaimu čia irgi nepavadinsi. Čia yra labai daug miesto“ (KK-1). Šiuo konkrečiu atveju nusakyti savo teritorinį priklausomumą gali būti sunku dėl to, kad šiame intensyvios suburbanizacijos areale apskritai tampa sunku apibrėžti gyvenviečių ribas. Tyrimo metu viena informantė apibūdino ir tokią situaciją, kai net po kelerių gyvenimo uždaroje gyvenvietėje metų didžiausias prisirišimas vis dar jaučiamas prie buvusios gyvenamosios vietos apylinkių kitoje miesto pusėje, ir jokio ryšio su dabartine gyvenamąja aplinka nejauciama (JN-1).

**Prisirišimas prie miesto.** Prisirišimą prie miesto (metropolinio regiono centro) nurodė ir jo dalimi teigė besijaučiantys du tyrime dalyvavę informantai: „Mes jaučiamės klaipe diečiai. Vis tiek, nes mūsų gyvenimas tai yra Klaipe doj. O čia yra, kaip pasakyt, miegama ir pramogaujama vieta, nu satelitas“ (N-3); „Miestas už miesto ribos. Kauno miesto dalis, tiktai išmesta už Kauno. Aš tai nesijaučiu kažkokia rajonietė. Nes jaučiuosi visiškai kaunietė, turbūt dauguma čia save laiko kauniečiais“ (A-2). Ir nors dauguma

tyrimo dalyvių dirba mieste, dažnai jame gauna ir didžiąją dalį (ar net absoliučią daugumą) paslaugų, tačiau laisvalaikio leisti linkę nėra. Tam tikru prisirišimu prie miesto galima laikyti ir išreikštą poreikį grįžti gyventi į miesto centrą: „Nu aš noriu miesto gyvenimo pagyvent. <...> Noriu pagyvent kažkur, nu Naujamiesty, kažkur... <...> Tai mes, žinok, Vilniuj negyvenam. Mes vis tiek gyvenam kažkokiam tai... Nu kažkokiam rajone. Kažkokiam burbule“ (KK-1).

### Prestižo ir pasididžiavimo savo gyvenvietėje jausmas

**Gyvenvietės prestižo suvokimas.** Tyrimo dalyviai, gyvenantys individualių namų uždaroje gyvenvietėje, jas linkę laikyti prestižinėmis: „Sakyčiau, kad taip, prestižinė“ (A-3); „Buvom tokia pirma gyvenvietė, tokia ale prestižinė, nu ale aptverta. Nes aplink Klaipėdą tokių daugiau nebuvo ir nelabai yra. <...> Vis tiek, pas mus namai brangūs ir... Ne ant kopų kranto, bet tai vis tiek prestižinė gyvenvietė tokia“ (N-3); „Šiaip šita gyvenvietė jinai na turi tą vardą tokia kaip prestižinė“ (N-2). Informantai iš daugiabučių namų ir kotedžų gyvenviečių dažniau pabrėžė savo gyvenvietės „paprastumą“: „Kad neprestižiškai tai čia tikrai gyvenam. Mes tai tikrai tokie paprastučiai“ (KK-1); „Vidutiniška gyvenvietė vidutiniškiem žmonėm“ (KK-3); „Tai nėra kažkoks prestižinis rajonas. Tai yra ekonominis variantas“ (JN-2); „Šiaip nu jis niekada nebuvo laikomas prestižišku, nes nu turbūt užmiestyje esantys butai jau tau nebus prestižiški“ (JN-3). Tyrimo metu atsiskleidė ir atveju, kai prestižiniu buvo įvardijamas ne pats kvartalas, o ta miesto dalis ar rajonas: „Nu mes šiaip gyvenam prestižinėj vietoj. Nes čia yra labai daug yra plusų, kas didina kainą tos žemės ir tos vietos. Tai čia prestižinė skaitosi [yra] vieta tikrai“ (K-3); „Čia gal yra nu požiūrio reikalas, kad tam tikru lygmeniu gali sakyti, kad tai yra prestižinis rajonas. Prestižinė bendruomenė“ (K-1). Kartais prestižo jausmą informantams tiesiogiai buvo sunku išsakyti, o gyvenvietės prestižiškumą buvo norima sieti su tvarkingumu pavyzdžiu: „Ar čia statomi prestižiniai namai, ne. <...> Mūsų kvartalas yra tvarkingumo pavyzdys, vat gal taip pasakysiu“ (GK-1); „Nu gal dėl to, kad va tvarkingai visi gyvena, tai tuo galiu didžiuotis“ (A-3).

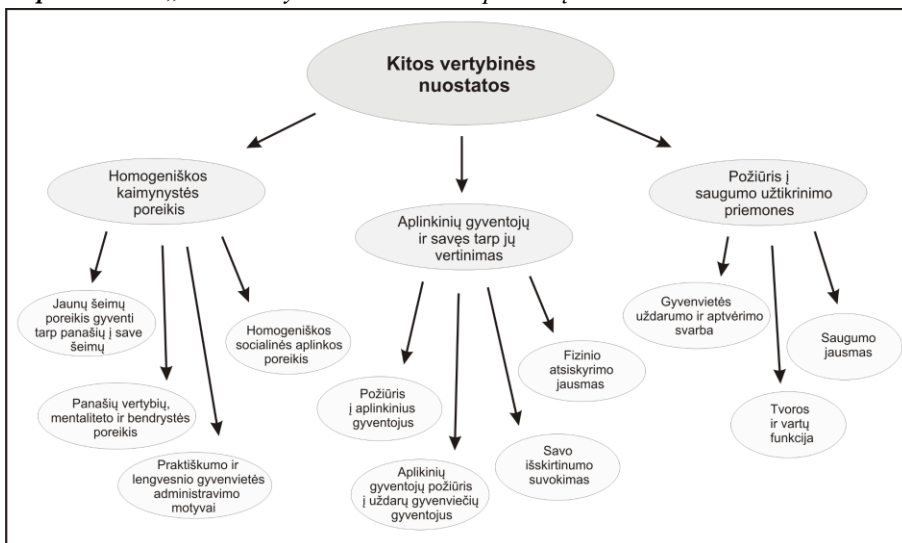
**Pasididžiavimo savo gyvenvietėje jausmą** tyrimo dalyviams buvo dar sunkiau išsakyti, jį neretai apibūdinant kaip „nei didžiuojuosi, nei nesididžiuoju“: „Neturiu aš tokio nusistatymo, kad didžiuojuos, kad ten gyvenu kažkur...“ (JN-2); „Nei kad didžiuojuos, nei kad... Čia yra tiesiog vieta, kur mes dabar nakvojame, leidžiam laiką, valgome. Ta prasme, tai yra būstas ir tiek“ (KS-1); „Nu nežinau, neturiu aš kuo čia labai didžiuotis gyvendama. Gerai gyvenam visai palyginti, viską, bet tokių patosiškų jausmų kaip

*didžiavimasis, tai ne, žinok“ (KK-1). Keletu tyrimo atvejų pasididžiavimo jausmą buvo bandoma sieti su džiaugimusi: „Sakyčiau, džiaugiuosi. Bet ne, ta prasme, nepavadinčiau to didžiavimusi. <...> Nėra to tokio kažkokio“ (KS-3); „Turbūt tokio, kad čia kažkaip didžiuočiaus, labai turbūt nėra. <...> Džiaugiuos čia gyvendamas. Ar kažkaip didžiuojuos papildomai, tai nežinau“ (K-2).*

**Gyventojų saviidentifikacijos** vertinime svarbiausia yra antro ir trečio gyventojų teritorinio tapatinimosi lygmenų analizė, padedanti identifikuoti „svetimųjų išskyrimo“ ir „savųjų suvienijimo“ mentalines erdves (Ragauskaitė, 2012). Tyrimo dalyviai neatskleidė tapatinimosi tik su savo uždara gyvenvieta (antro lygmens), neįsivaizduojant jokio prisirišimo prie aplinkinių teritorijų (trečio lygmens), atvejų, galinčių reikšmingai mažinti integracijos galimybes. Ypač stipriai prie apylinkių prisirišę turėtų jaustis palankiai vertinamose ir patraukliose miesto dalyse įsikūrusių uždaru gyvenviečių gyventojai. O stipraus priklausymo metropoliniam miestui jausmo informantai taip pat neatskleidė: nors dauguma jų dirba ir paslaugas gauna mieste, tačiau vietos aplinkos nevengia ir savo buvimą „vilniečiais“, „kauniečiais“ ar „klaipėdiečiais“ pabrėžia retas. Galima daryti prielaidą, kad tapatinimosi su uždara gyvenvieta stiprumas susijęs su išskirtinumo ir pasididžiavimo jausmu: dažniau savo gyvenvietės prestižiškumą įvardija ir su ja linkę tapatintis informantai iš brangesnių individualių namų kvartalų. Tačiau tai, kad aplinkinių teritorijų (didesnės gyvenvietės, miesto dalies) dalimi jaučiasi ne tik informantai iš ekonominės klasės daugiabučių namų ir kotedžų kvartalų, bet ir prestižiniu savo kvartalą laikantys aukštesnės ekonominės klasės tyrimo dalyviai, leidžia daryti prielaidą, kad saviidentifikacinio lygmens raiška neturėtų būti kliūtis socialinės integracijos siekiui.

#### 4.2.2.2. Kitos vertybinės nuostatos

Uždaro mentaliteto raiška tyrime analizuojama ir gyventojų nuostatų aplinkinių bendruomenių atžvilgiu, ir požiūrio į kitą socialinę grupę atskleidimu. Požiūris ir susiformavusi nuomonė apie aplinkines gyvenvietes ir ten gyvenančius žmones, taip pat homogeniškos kaimynystės ir atsiribojimo poreikio stiprumas gali atskleisti reikšmingas integracijos galimybes (arba jų nebuvimą) mentaliniu lygmeniu. Temą sudaro trys potėmės (24 pav.).



Šaltinis: Kokybinis uždarų gyvenviečių gyventojų tyrimas, 2021.

### Homogeniškos kaimynystės poreikis

Dauguma tyrimo dalyvių teigė kaimynystėje norintys panašių į save gyventojų, nors skiriasi tiek šio poreikio svarba, tiek patys „panašumo“ kriterijai. Tyrime visų pirma atsiskleidė **jaunų šeimų poreikis gyventi tarp panašių į save šeimų** dėl vaikams auginti patogesnių sąlygų: *(Kaip apibūdintumėte savo kaimynus?) „Labai panašūs žmonės, tai yra bendraamžiai, turintys panašaus amžiaus vaikų. Panašių pažiūrų, panašaus išsilavinimo. Ir iš principo mes šitą projektą rinkomės didele dalim dėl to, kad būtų vaikam smagu augti“* (KS-3); *„Dirbantys, tvarkingi, jaunos šeimos, tokios nu... supratingi gal. Nėra nei kažkokių tų balių ten ane... Čia visi atsikėlė su tikslų kurti tą šeimos židinį, matyt. Tokia šeimos gyvenvietė“* (KS-2). Ir priešingai, amžiaus ir šeimyninės padėties skirtumus viena iš informančių apibūdino kaip trukdį bendrystei su kaimynais: *„Žmonės yra čia visi apie 40–50 metų, ir tų mažesnių vaikų yra mažiau. Tai tas skirtingumas na mums būna kliūtis gal, sakylim. Nes yra mažiau bendrų taškų“* (A-1).

Tarp dažniausiai informantų įvardijamų homogeniškos kaimynystės kriterijų taip pat minimas **panašių vertybių, mentaliteto ir bendrystės poreikis**, apimantis ir panašias būdo savybes, interesus bei pomėgius, taip pat socialinį sąmoningumą: *„Svarbu, kad jis būtų normalus žmogus, nekeltų problemų. Vis tiek tos nu bendrystės turi būt“* (N-3); *„Labiausiai gal būdo savybės yra aktualiausias“* (GK-1); *„Be abejo, tai kiekvieną bendruomenę vienija kažkokie bendri interesai. Bendrumai, bendri pomėgiai, bendra vizija*

*kažkokia galbūt kvartalo to pačio. Tai taip, man tai yra svarbu. Kad žmonės būtų atsakingi socialiai, kad jie būtų bendruomeniški“ (JN-3); „Jeigu yra kuo panašesni į mus, į tave, tai yra lengviau surasti bendrą kalbą. Tai nebūtinai bus visiškai tapatus požiūris, bet kažkokių bendrysčių atsiras, manau“ (K-1); „Kad ir nenoriu kažkaip netaktiškai nuskambėt, bet jeigu būtų labai įvairiatautė ta aplinka, tuomet irgi kažkaip gal sunkiau tą bendrumo jausmą atrasti būtų“ (K-2). Daugumos tyrimo dalyvių poreikis gyventi homogeniškoje kaimynystėje paremtas ne tiek socialinio statuso „išgryninimo“ poreikiu (t. y. ne atsiribojimo nuo), o praktiniais bendrystės (t. y. susijungimo su) sumetimais, kai tarp panašių į save gyvent yra paprasčiau ir ramiau: „Šiaip daugiau mažiau mums visiems gana ramu gyventi, nes visi panašūs“ (KK-1).*

***Praktiškumo ir lengvesnio gyvenvietės administravimo motyvai.*** Finansinė ir socialinė kaimynų padėtis daugeliui informantų svarbi dėl lengvesnio problemų sprendimo ir bendrų susitarimų priėmimo proceso: „Jeigu tavo skiriasi finansinė, pavyzdžiui, padėtis ir tu gali sau leisti kažką ten daugiau, o kitas negali, nu tu negali rasti bendro to, sakysim, kompromiso. Nes nu bendruomenė jeigu bus per daug išsisluoksniavusi, bus sunku rasti tą bendrą vardiklį, kaip gyventi“ (KK-3); „Jeigu žmogus pasiekia vat ten tokias pajamas, ten tokį išsilavinimą, daugumoj atveju jis bus gražiau sugyvenamas. <...> Jeigu atsiranda kažkokios problemos, tai su jaunais žmonėm daugumą yra žymiai paprasčiau spręst. Nu dingsta tokios problemos, kurių ir neturėtų egzistuoti“ (JN-2). Tarp panašių pažiūrų ir poreikių kaimynų, tyrimo dalyvių teigimu, kyla mažiau konfliktinių situacijų, pavyzdžiui, dėl vakarėlių iki paryčių, rūkymo terasose, triukšmo ar buitinių klausimų: „Jeigu ten ruošiasi gręžti sieną, tai ten apskambina visus name, sako, ar pas jus čia niekas nemiegos iš vaikų dabar... Nu kažkaip visi stengiasi palaikyt draugiškus santykius“ (KS-3); „Norėtus, kad nebūtų tokių labai didelių skirtumų. Kaip kad bute būdavo, tikrai ten būdavo konfliktų dėl laiptinės remonto. Čia pagalvojom, vis tiek visi yra daugmaž vienodesnių galimybių“ (A-2). Kita vertus, tyrimo metu atsiskleidė ir priešinga situacija – viena iš tyrimo informančių nurodė kaimynystės įvairovę laikanti pranašumu: „Aš tai esu visada už skirtingumą, ir aš manau, kad kuo skirtingesni žmonės, tuo labiau jie gali vieni kitiems padėti“ (A-1).

***Homogeniškos socialinės aplinkos poreikis.*** Vis dėlto tyrimas atskleidė ir socialinę segregaciją indikuojančių visiško atsiribojimo nuo nepageidaujamos miesto aplinkos atvejų, kai pagrindiniu pasirinkimo gyventi uždareme kvartale motyvu buvo nurodoma tai, kad „nėra tų visų asocialų, kurie yra senuose rajonuose“ (JN-2). Du tyrimo dalyviai (abu iš Jonučių namų) pabrėžė ne tiek savo gyvenvietės uždaramo ar saugumo kriterijų, kiek jos naujumą,

jauną „kontingento“ amžių ir fizinį bei socialinį gyvenvietės atotrūkį nuo senųjų miesto miegamųjų rajonų: „*Tau paprasčiausiai lengva išvengti tų žmonių. Nes aš tiesiog nemėgstu tokios aplinkos ir viskas. <...> Aš taip buitiškai atsakysiu: užmiestis duoda vieną plusą, va tokios atokesnės vietos, jos yra per tolimos frontam ir neadekvatam. Ir visokiem pijokam. <...> Nu tiesiog, normalus gyvenimas – toks, koks ir turėtų būti bendruomenėj*“ (JN-2); „*Man yra labai svarbu, kad tai yra naujas kvartalas. Kad aplinkui tu nematai sovietmečio nomenklatūrinių daugiabučių, kas beprotiškai slegia tikrai. <...> Čia tikrai labai dabar ypatingai plečiasi, keliasi naujos šeimos, nėra jokių lūšnynų, asocialių asmenų. Kad tikrai puiki vieta gyventi*“ (JN-3). Dar keli informantai nurodė socialinės kaimynų padėties svarbą nebent tik vengiant kraštutinių skirtumų: „*Nu tikrai svarbu, ar prie manęs ten negyvena kažkoks, nežinau, valkatėlė...*“ (JN-3); „*Tiesiog mūsų aplinkoj būdavo ir kokių girtų žmonių... <...> Mums buvo prioritetas ta tokia saugi šeimyniška aplinka*“ (A-1); „*Aišku, nu nesinori, kad šalia kažkas tai triušius augintų ar karves, ar kiaules laikytų*“ (N-1).

#### Aplinkinių gyventojų ir savęs tarp jų vertinimas

**Požiūris į aplinkinius gyventojus.** Tyrimo dalyvių pateiktas aplinkinių bendruomenių vertinimas buvo nuo „normalaus“ iki „labai teigiamo“ („*Pilaitės bendruomenė apskritai kaip rajono tai man labai patinka. <...> Jinai tą pagrindą visuomeniškumo turi nuo senovės. <...> Aš esu labai patenkinta*“ (KS-2); „*Tikrai jaučiasi ten ir kuriasi bendruomenė, ir bendrų kažkokių dalykų pasidarė jau... Taip, labai teigiamai. Šaunuoliai iš tiesų*“ (N-2)); neretai palankus vertinimas buvo susijęs su tuo, kad apylinkėse gyvena panašūs žmonės: „*Nėra ten tokių asocialių asmenų kad sutikčiau, kad keltų nesaugumo jausmą. Tai kol kas nepastebėjau tokių žmonių, tai dėl to vertinčiau teigiamai*“ (K-1). Neigiamo nusiteikimo aplinkinių gyventojų atžvilgiu tiesiogiai išsakoma nebuvo, tačiau kai kurių socialinių praktikų raiška ar konfliktinių situacijų įvardijimas visgi atskleidė nepalankų požiūrį į kai kurias aplinkines bendruomenes, tiek pabrėžiant gyvenimo įpročių ir gyvenimo būdo skirtumus („*Kartais biškį nervuoja, tarkim, Garliavoj pačioj, ten kur yra tie visiškai senieji namai. <...> Jie ten kūrena dievas žino ką per tuos savo senus kaminus*“ (JN-1); „*Nu jie laiko šunį prie būdos, nu žinai, lenciūgu parištą. Tai va toks jų yra suvokimas*“ (KK-1); „*Bet miestelis toks, mano manymu, yra... Na, daug namų yra pastatyta tų devyniasdešimtųjų laikų. <...> Tai vat kartais taip praeinam ir pafantazuojam, kad visą kvartalą nušluot [reikėtų nušluoti] nuo žemės ir iš naujo pastatyt normaliai*“ (A-2)), tiek paties mentaliteto ir socialinės kategorijos prieštaras: „*Tai jaučiasi, žinai,*

tas skirtingas supratimas apskritai dalykų su socialiniais būstais, kurie yra šalia, kurie suvokia taip, kad viskas jiems yra duotybė, ir viską jie gauna“ (KS-1); „Sakau, aš tų vat kur iš senų rajonų aš nemėgstu renginių, nes ten beveik visada būna alkoholis ir tų asocialų“ (JN-2); „Nu gal Bendorėliai jau laiko save ten aukštesnio... kaip pasakyt, lygio žmonėm. <...> Nu bet ką žinau, jie savaip, mes savaip suprantam tą visą reikalą“ (KK-1); „Tas vat senesnis Ringaudų kraštas, jame yra visko. Yra tokių, kuriems atrodo, kad kiti turi padaryt, valdžia turi padaryt. <...> Bet nu visur tokių yra bambeklių“ (A-2). Neigiamu aplinkinių senųjų bendruomenių vertinimu galima laikyti ir tokius pavyzdžius kaip informantų iš Jonučių namų nenorą sietis su Garliavos gyvenvieta ir tais, kurie „gal neprasgėrė dar smegenų“ (JN-2), senosios Pilaitės dalies vadinimą „Pilkąja Pilaite“ (KS-1) ir panašius nepalankaus požiūrio netiesioginio išreiškimo būdus.

**Aplinkinių gyventojų požiūris į uždarų gyvenviečių gyventojus.** Priešingos krypties vertybinių nuostatų – kaip, informantų nuomone, jų uždarų gyvenvietę ir gyventojus vertina išorinės bendruomenės – raiškos analizė atskleidė dvejopo pobūdžio neigiamą požiūrį į naujakurius. Daugiausia jis susijęs (informantų iš uždarų gyvenviečių nuomone) su tankėjančiu teritorijos užstatymu ir gamtinių erdvių nykimu: „Jiems čia gi buvo gražu, ramu, laukai, ramybė... O čia dabar bam pastatė namus. Ir eismas padidėjo. Nu tai kas būtų patenkintas... Jų gyvenimo kokybė turbūt suprastėjo nuo to. <...> Dabar tai jau ne, bet pačioj pradžioj tai gal kažkiek ir jausdavosi, žinot, kažkokie užmetinėjimai“ (JN-3); „Senajai Pilaitės daliai tai čia tikrai nepatinka šitie visi nauji susikraustę... <...> Kad čia vat užstatė praėjimus prie ežero... Ta prasme užstatė statytojas, bet kalti liko visi gyventojai, kurie čia atsikraustė“ (KS-1); „Jiems irgi labai reikėjo iš tikrųjų susitaikyti. <...> Ir jiems labiausiai galbūt gaila yra gamtos, be abejo, nes jinai vis tiek pasinaikino“ (KS-2); „Jie pyksta, nes čia anksčiau buvo gražus pušynėlis ir laukai. <...> Ir faktas, kad jie tais naujakuriais ten pernelyg ir nesidžiaugia. Nu kur jie džiaugsis, žinai. Daugėja mašinų, mažėja žalioji zona“ (KS-3). Antrasis tyrimo metu paminėtas neigiamo požiūrio į uždarų gyvenviečių gyventojus dėmuo susijęs su „turčių“ įvaizdžiu ir priešišku labiau pasiturintiems naujakuriams: „Kai čia buvo tokia situacija su tom vagystėm, ir buvo keletas straipsnių. Ir buvo tikrai nemalonūs komentarai, <...> turčių kvartalas, čia taip jiems ir reikia“ (A-3); „Supratau, kad tokių kaip mes niekas nemėgsta. Nes atseit naujam name, privačiam kvartale, gyvena tiktai banditai, vagys ir neaišku iš kur pinigai pas juos uždirbti“ (A-2); „Teķę tik girdėti vat kiek čia iš aplinkinių ten pažįstamų, kad čia tie, kurie apsitvėrė teritoriją ir <...> kažkokie tai tokie labiau susireikšminę“ (GK-1); „Pradžioj ir būdavo, ai

*nu ten turčių kvartalas... Nei čia turčių, nei čia tikrai patys turtingieji pas mus negyvena“ (N-3).*

Teigiamą išorinių bendruomenių požiūrį, informantų nuomone, turėtų skatinti vietos infrastruktūros gerėjimo perspektyvos didėjant iniciatyvių naujakurių skaičiui: „*Manau, turėtų vertinti teigiamai, dėl to, kad nuo mūsų algų krenta mokesčiai rajono savivaldybei“ (JN-2); „Nes kuo daugiau čia žmonių atsiranda, tuo daugiau yra planų... Nu, tarkim, ir čia statyt parduotuvę arčiau, ir ten šaligatvius daryt, ir stoteles to viešojo transporto“ (JN-1); „Mes patys suinteresuoti, kad būtų sutvarkyta gatvė, kuri <...> eina per tuos sodus, tai esam linę ir prisidėti prie jos išasfaltavimo. Tai gal teigiamai turėtų žiūrėti“ (K-1). Palankaus aplinkinių bendruomenių požiūrio formavimosi prielaidomis tyrimo dalyviai įvardijo ir „tvarkingos“, „normalios“ ir „problemų nekeliančios“ gyvenvietės įvaizdžius: „Aš manau, kad aplinkiniai <...> mus vertina kaip tokį tvarkingą ekonominį... Tokį kaip ir viskas vietoj. Pagal tam tikrą standartą mes turbūt esam visiškai normalūs ir labai faini“ (KK-1); „Vidutiniška paprasta gyvenvietė, be jokių didelių ten išsidirbinėjimų“ (KK-3); „Manau, turėtų gal teigiamai būt. Nes na netriukšmaujantys, geri kaimynai esam. Tai kažkaip gal nekeliame problemų. <...> Aš taip įsivaizduoju, jeigu gyvenčiau vienam iš tokių namų, buvusių sodų susitvarkius, ir mano kaimynystėj iškiltų naujas kvartalas, tai man atrodo, kad tai yra nu plusas, gyvenvietė sutvarkyta šalia su jaunom šeimom“ (K-1).*

**Savo išskirtinumo suvokimas.** Keletu tyrimo atvejų informantai iš uždarų gyvenviečių minėjo savo išskirtinumą aplinkinių gyvenviečių atžvilgiu, nors dažniausiai aplinkiniai gyventojai buvo apibūdinami kaip „panašūs“, „normalūs“ ar „paprasti“ ir informantai savęs iš jų neišskirdavo: „*Aš tai tikrai nejaučiu <...> tos nuotaikos, kad mes čia kažkokie pasikėlę ar ten užsikėlę, kad mes čia geresni ar mes čia blogesni“ (N-1); „Aš nesijaučiu dėl to kažkokia išskirtinė ir kažkaip manau, kad jie nelaiko dėl to mūsų kažkokiais išskirtiniais“ (A-2). Keli informantai pabrėžė socialinį ir ekonominį savo gyvenvietės išskirtinumą: „Mes išsiskiriam savo uždara teritorija ir vientisu architektūriniu stiliumi. <...> Vis tiek pas mus[mūsų] namai brangūs ir nu skaitosi [laikoma] vis tiek prestižinė gyvenvietė tokia. Sakykim, tokie vis tiek labiau pasiturintys“ (N-3); „Mes, aišku, suprantam, kad vat šitų visų rajonų, kur čia dabar statė, mūsų pats geriausias. <...> Tikrai tie sklypai buvo labai brangūs“ (A-3); „Tai, sakyčiau, gal būtent mūsų bendruomenė kardinaliai skiriasi, <...> aukštesnės klasės bendruomenė gyvena. O šalia <...> čia tie senesni sodų namai likę. Skirtingos mūsų tipo gyvenvietės“ (K-1). Taip pat buvo minimas amžiaus (apskritai vienas svarbiausių kriterijų apibūdinant kaimynus) ir išsilavinimo veiksnys: „Jeigu kalbėsime apie daugiabučius, nu tai natūralu, kad daugiabučiuose daugiau pensinio amžiaus žmonės arba*

vyresnio amžiaus žmonės“ (GK-1); „Ringauduose truputėlį daugiau toks kaimelis, ten daugiau visokių žmonių. Ta prasme jie yra visi kultūringi, bet galbūt jie mažiau, sakyčiau, išsilavinę“ (A-1). Paminėtas buvo ir savo išskirtinumo kiek kitokia – bendruomenės „išsivystymo“ lygio ir pavyzdžio kitoms bendruomenėms – prasme suvokimas: „Jeigu aš tą bendruomenę priskirčiau kaip kokiai nors civilizacijai mažytei. Tai vat civilizacija pasiekia tam tikrą lygį, tai norėtusi, kad ir aplinkinės tos mažos civilizacijos prisijungtų prie tavęs ir tada bandytum padėt aplinkiniams. Kuriems kažkas truputį sunkiau“ (JN-2). Aukštesnės socialinės ar ekonominės padėties gyventojų kaimynystėje šiek tiek turintys mano tik pora informantų: „Jeigu ten truputį giliau, tai kur nuosavų namų daugiau kvartalai, tai, sakyčiau, tokie jau kažką pasiekę, nuveikę jau kažką žmonės daugiau“ (K-2); „Kitur yra namai jau tokie... galbūt sakysim virš vidutinio. Vidutinis plius, ane, finansinis sluoksniš“ (KK-3).

**Fizinio atsiskyrimo jausmas.** Fizinio atsiskyrimo nuo supančios aplinkos ir susiskaldymo daugelis informantų teigia nejaučiantys, o ir jaučiantys nelaiko to neigiamu ar kitoms bendruomenėms įtakos galinčiu turėti dalyku: „Ta tvora tiesiog ten dėl pačio to saugumo, ne šiaip ten kad atskirti [atskirtų] tuos žmones čia“ (A-3); „Vizualiai tai taip, mes esam atsiskyrę. Bet kiekvienas čia irgi individualus namas savo teritoriją atsiskyręs, tai kažkaip... <...> Nėra gal tai išskirtinumas mano manymu“ (K-1); „Vienintelė problema išoriniam pasauliui yra tai, kad mes turim šlagbaumą. <...> Bet aš nemanau, kad dėl to išoriniai... kažkas nukenčia. O kad mašinų ribojimas yra kažkoks toks, tai aš manau, kad jis yra naudingas. Dėl to, kad nu nevažinėja bet kas ir čia neklauso muzikos ir nespjaudo sėmkių, pavyzdžiui. Tai nėra vieta tam sukurtai“ (A-1); „Dėl atsiskyrimo tai tikrai nemanau kad kažkam mes keliam problemą. Dėl to, kad yra šlagbaumai ir kad negali įvažiuot? O ko čia važiuot? Nu nėra čia ko važiuot“ (N-3). Kita vertus, tyrimas atskleidė ir porą teigiamo požiūrio į bendruomenių susiskaldymą ir atsiskyrimą (kaip prielaidą formuotis vidiniam bendruomeniškumui) atvejų: „Tas toks šiek tiek paskaldymas į mažesnes bendrijas, kur kartu galima turėti kažkokių daugiau bendrų veiklų, <...> tai čia yra, man atrodo, yra geras dalykas. Ir tas procesas valdymo <...> man atrodo visai į naudą“ (K-2); „Mainai galėtų vykti kvartale. Ir maloniau yra gyventi, kai, tarkim, tu žinai, kad tavo ten tam rajonėlyje yra daktaras, yra elektrikas, yra santėchnikas... Ir pinigai nedingtų, sukūsti tam pačiam rate. <...> Tos tokios bendruomeniškumo kultūros nėra Lietuvoj. Dar ar tai bijo vieni kitų, aš nežinau, kur bėda“ (JN-2).

**Gyvenvietės uždaro ir aptvėrimo svarbą** akcentuoja informantai iš visų tirtų uždaru gyvenviečių, išskyrus Klevinės kalvų atvejį: prieš daugiau nei 15 metų pastatyta gyvenvietė įvažiavimo vartus ir stebėjimo sistemą įsiedė tik prieš penkerius metus (pagrindiniai motyvai buvo nusikaltimų prevencija ir privatumo poreikis), tačiau visi trys informantai nebuvo šių sprendimų iniciatoriai: „*Aš nesizaviu šitom segregacinėm aptvėrimo... kaip pasakyt, tvorų šita kultūra. Man faina, kai tiesiog yra viskas taip vat atviriau. Per daug netikiu tuo vartų reikšmingumu*“ (KK-1); „*Kas liečia vartus ir aptvėrimą tos teritorijos, aš asmeniškai balsavau prieš. <...> Man asmeniškai jie nebuvo reikalingi, nes aš nematau, kuo jie čia labai pagelbsti <...> ir vien tiktai pagal atsidarymo greitį jie man minusas*“ (KK-3). Ir nors gyvenvietės uždaramas tyrimo dalyviams yra svarbus, tačiau paprašyti apibūdinti pagrindinius savo gyvenamosios erdvės pranašumus ir pasirinkimo čia gyventi motyvus, informantai dažniausiai akcentuoja bendruomeniškos, į save panašios ir socialiai saugios aplinkos poreikį: „*Tai plusai tai ir yra, kad yra bendruomenė. Paleidau vaikus, esu rami, kad jie kažkur čia. <...> Ir nulėmė būtent tai, kad čia yra va tas uždaras kvartalas*“ (A-2); „*Mums buvo prioritetas ta tokia saugi šeimyniška aplinka*“ (A-1); „*Kadangi atsikraustėm su mažais vaikais, tai labai buvo svarbu, kad jie laisvai galėtų nu gatvėj būt, kieme. <...> Tai va plusas dar didelis yra kaimynystė – labai turim gerų kaimynų. Tai tas mūsų bendruomeniškumas labai čia gilus*“ (KK-1). Ir tik dviem atvejais buvo nurodomas paties uždaro prioritetas: „*Kalbant apie šitą projektą, tai vat tas, kad yra uždara bendruomenė, tai tas yra labai gerai. <...> Žinai visus kaimynus, žinai visus vaikus. Nu ta prasme toks mažas kaimelis*“ (KS-3); „*Nu, kad esam ir saugūs, ir atskiri. <...> Nu vis tiek pašaliniai nesivalkioja, žmonės vieni kitus daugmaž pažįsta. <...> Nu vis tiek geriau tvarkytis tokioj uždaroj erdvėj, kada yra kažkokia bendruomenė*“ (N-3).

**Tvoros ir vartų funkcija.** Kokybinio tyrimo metu buvo siekiama suprasti, kokią reikšmę tyrimo dalyviai teikia gyvenvietės fizinio uždaro priemonėms. Dažniausiai buvo minimi fizinio ir psichologinio saugumo (ypač vaikų), privatumo ir pašalinių asmenų vengimo, tvarkos palaikymo ir atsakomybės už bendrą teritoriją motyvai; taip pat atskleista simbolinė vartų ir aptvėrimų reikšmė, suteikianti „mūsų teritorijos“ apibrėžtumą. Pabrėždami fizinio saugumo (nusikaltimų prevencijos) motyvą, informantai dažnai patys iš karto patikslindavo, kad netiki visišku saugumo priemonių efektyvumu: „*Saugumo tai tas priduoda, nes tu gali ten palikti daiktus terasoje ir na yra didesnė tikimybė, kad jų niekas nepaims ir neišneš. Teoriškai tai tu per bet*

*kokią tvorą gali perlipti, bet vis tiek ta tvora tokį truputį apribojimo jausmą suteikia“ (KS-1); „Saugumo priemonės prideda laiko visais atvejais. Ta prasme, absoliutaus saugumo priemonių nėra, bet kiekviena priemonė prideda laiko gynybai, apsunkina patekimą“ (KK-2); „Ne, nu tai nusikaltėliai visur ateis. <...> Bet aš dabar galvoju, kad saugiau. Kažkaip tai, žinot, jau ir kitam pravažiuojant įspūdis susidaro, kad nu čia rimtai jau“ (N-1). Taip pat buvo pabrėžta vartų ir tvoros, kaip dar vieno papildomo barjero greta individualios būsto apsaugos, reikšmė („Nu jo iš esmės tai yra toks kažkoks saugumas apart to, kad tu užsitveri savo kiemą, bet tai yra dar ir toks didesnis, dar vienas barjeras“ (A-1); „Nes kai aptverta, nu tai vis tiek yra kažkas, kažkoks barjeras, kurį reikia dar pereit. <...> Tiesiog tai... nu truputėlį kaip ir saugiau“ (A-3); „Mum patinka tas toks dar papildomas užtikrintas saugumo jausmas“ (K-2)), suteikianti ne tik fizinio, bet ir psichologinio saugumo jausmą: „Aišku, žinai, ten tas aptvėrimas nėra jokiū būdu kažkokia superinė apsauga. Tai čia nu toks gal labiau moralinis saugumas. <...> Bet jis vis tiek, nu kažkiek atbaido“ (KS-3); „Aš nežinau, ar jisai labai ten super kažkuom padėtų, <...> bet vis tiek jisai saugesnis toks. Nu tiesiog, psichologiškai“ (JN-1). Tiesiogiai su viktimizacijos grėsme nesusijęs ir vaikų saugumo klausimas, kaip vienas pagrindinių uždarumo motyvų įvardijamas kone visų informantų, auginančių mažus (bet jau galinčius savarankiškai būti lauke) vaikus: „Paleidau vaikus, esu rami, kad jie kažkur čia, kad jų nepartrenks mašina, kad jie gali laisvai su dviračiu, su riedučiais, su riedlentėm, kitais vaikais bėgiot lakstyti“ (A-2); „Tie, kas turėjo vaikų, tai jau nuo pat pradžių kėlė tą kriterijų, kad dėl vaikų saugumo“ (K-2); „Kai vaikai maži, kad vaikai kur nors neteptų slidžių. Nes nu, kai čia tu žinai, kad tas vaikas yra saugus“ (KS-3); „Jeigu aš neturėčiau vaikų ir neturėčiau poreikio juos išleisti saugiai į kiemą, tai turbūt kitaip vertinčiau“ (KS-1); „Vartai yra aktualūs tuo, kad, sakysim, greitai kažkas neįvažiuos. Tiem, kas turi mažų vaikų, vaikai pastoviai gatvėj malasi, kažkas staigiai neįsuks, nes yra šlagbaumas, turės pristabdyti“ (KK-3).*

Saugumo jausmą informantai dažnai sieja ne tik su saugumu nusikaltimų prevencijos atžvilgiu, bet ir su privatumo bei pašalinių asmenų vengimo ir kontroliavimo poreikiu, nebūtinai susijusiu su viktimizacijos grėsme. Kone visi tyrime dalyvavusieji dideliu pranašumu laiko tai, kad jų gyvenvietėje „nesivalchioja pašaliniai“ ir „nevažinėja įtartini žmonės“, tai dažnu atveju įvardijama ne tiek „nesaugumo“, o labiau „nemalonumo“ ir „nefainumo“ [negerumo] jausmu: „Tikrai pastebėdavom anksčiau, važiuodavo kažkokios mašinos, ten žiūrindavo, dairydavosi, nu lyg norėjos kažkaip tai atsitvert“ (KK-1); „Man nesinori, kad būtų... nu, kad eitų pašaliniai žmonės per kiemą. <...> Tai jau man toks jau nemalonumas“ (KS-2); „Tai vis tiek nelenda visokie

*pro šalį pravažiuot norintys, pavyzdžiui, pasidairyt su mašina ten kaip kas gyvena. <...> Nu va tokių nėra. Tokių, valkatinių“ (N-3); „Ir šiaip toks gal privatumas, kad maždaug daugiau vis tiek važinėja tie, kurie čia gyvena. Ir nėra taip, kad čia važinėtų, spoksotų“ (A-3); „Tiesiog labai lengva kontroliuoti tada tą buvimą arba nebuvimą“ (GK-1). Savos teritorijos kontrolės ir privatumo poreikį atskleidė informantai iš Akademijoje esančių ir besiribojančių Medeinos ir Gabijos kvartalų, išreiškę nepasitenkinimą dėl administratoriaus (ir abiejų kvartalų vystytojo) sprendimo panaikinti kvartalus ribojančios tvoros dalį: „Mes čia saugojamės, čia viską, ir dabar mes atidarom ir prašom, užeikit. Tai vat šitas labai kažkaip nepatiko. <...> Aišku, ten dabar stato šalia naują rajoną ir aš taip suprantu, kad čia tiesiog susisiekimas su tuo anuo rajonu. Bet koks mum čia tikslas su juo susisiekti, nu nelabai suprantu“ (A-3); „Jiems, tarkim, į parduotuvę būtų reikėję eiti plentų, dabar jie eina ne plentų, o eina mūsų kvartalu, nes padarytas toks pėsčiųjų praėjimas pro mus“ (A-2). Vienas informantas iš Klevinės kalvų privatumo poreikį grindžia ne tiek fizinio uždaro, kiek „informacinio“ uždaro atžvilgiu: „Visgi googlemobilis įvažiuo yra pas mus, tai nėra brandžiai visuomenei gerai, mano nuomone. <...> Ta prasme, gyvenamoji vieta turėtų būt šiek tiek privatesnė, negu kad visai atvira kaip pas mus yra. <...> Turim užsidaryt <...> dėl atvirumo iš informacinės pusės. O vartai tai... galėtų jų ir nebūt“ (KK-2).*

Uždaro ir stebėjimo siekį tyrimo dalyviai dažnai įvardijo ir tvarkos palaikymo, atsakomybės jausmo už bendrą teritoriją ir jos kontrolę poreikiu tiek „vidinių“ gyventojų atžvilgiu („Didžioji dauguma tai vat ir supranta, kad čia mūsų, ir niekas neateis svetimas nei prižiūškinti, nei tų šiukšlių surinkt. <...> Ir mes kaip norim, taip susitvarkysim, kaip padarysim, taip ir turėsime“ (N-3); „Kažkas kažkokią tokią biškį nesąmonę padarė ir susigėdo prisipažint, tai atsuki kameras ir sakai, nu žiūrėk, nesąmonę padarė“ (JN-2); „Tvarkos tas palaikymas, nu kad tu tiesiog jaustumėis šiek tiek įpareigotas, kad ten neisi ir nemesi šiukšlės. <...> Tai kažkaip vis tiek tave prilaiko“ (GK-1)), tiek „išorinių“ incidentų atvejais („Kameros tai labiau kontrolė tų pačių rangovų statybinių arba ten matymo, kas ten sugadino tą infrastruktūrą“ (GK-1); „Matėsi ant mūsų gatvės pripilta skysčio dideli kiekiai. <...> Turėdami vaizdo kamerą mes išsiaiškinom, kokios priežastys“ (KK-2).

Kaip vieną iš tvoros ir vartų funkcijų informantai taip pat minėjo „bendros“ ir „mūsų“ teritorijos simbolinę reikšmę, „kvartalo jausmo“ ir „teritorijos apibrėžtumo“ svarbą: „Čia saugumui vartai nelabai. Vat sakau, jie gal tiktai kaip ženklas, žymi teritoriją“ (KK-3); „Nu, nežinau, tada toks gaunasi vat tikrai kvartalo jausmas“ (JN-1); „Nu ta prasme tu jautiesi savo teritorijos tam tikru šeimininku“ (KS-1); „Tai vat ir duoda tą turbūt saugumą vidinį. Ir tokį nu vat teritorijos apibrėžtumą. Žmogus žino, kad vat čia tai jau mūsų. O

žmogui tai yra svarbu. <...> O ta tvora vat atrodo toks simbolis ar ne, yra jinai ar nėra. Ribos, sakykim“ (N-3).

**Saugumo jausmas.** Visi tyrime dalyvavę informantai iš uždarų gyvenviečių savo gyvenamojoje vietoje teigė besijaučiantys saugūs, nors kai kuriais atvejais to visai nesiejo su kvartalo uždaramu ir saugumo priemonėmis: saugumo jausmas priklauso „ne nuo vartų, ne nuo tvorų, o nuo kaimynų“ (A-2), ir nelabai pasikeitė atsiradus vartams bei stebėjimo kameroms (Klevinės kalvų atvejis). Kita vertus, savo kvartale patyrę vagysčių bei apiplėšimų arba apie juos girdėję gretimose gyvenvietėse, informantai ima jausti tam tikras išorines grėsmes („Tai tikrai kažkaip gal ir yra kažkokios tos grėsmės... Ir tuo labiau, kai pas mus čia buvo tų vagysčių, tai kažkiek tai gal ir jaučiasi“ (A-3); „Kol vat neįvyko, sakau, prieš kokius penki turbūt metai, keturi atgal, vagystės. <...> Tada jau buvo šokas ir buvo perlenkta lazda į antrą pusę. Tada puolė visi signalizacijų, žaliuzių... Nu biškutį atsirado toksai, kaip pasakyt, negeras jausmas“ (N-3); „Pasidarbavę tikrai yra ir per mašinas praėję, ir langus išdaužę. <...> Tai vat nu neįauku kartais, jo, būna“ (JN-3)) ir „įtartinau besielgiančius“ pašalinius asmenis linkę pastebėti ir stebėti: „Yra tikrai tekę matyt, kaip vat laukais naktim ateina žmonės. Iš ten vat gal Garliavos tos senesnės, ar kažkur. <...> Nu, tai toks yra, nu kad taip nefainai“ (JN-1); „Mačiau vieną dieną praeina toksai kažkoks keistas, kitą dieną... Ir man jau įtarimų, žinot, pradeda kilti, kas jis čia ir ko jis čia vaikšto“ (JN-2). Visgi daugeliu tyrimo atvejų tai apibūdinama ne kaip tiesioginės baimės ir nesaugumo, o labiau neįaukumo ir nemalonumo jausmas.

**Vertybinių nuostatų** raiškos tiriamais atvejais analizė atskleidė, kad nors tyrimo dalyviams ir yra svarbu gyventi tarp panašių į save socialiniu ir finansiniu atžvilgiu asmenų, tačiau šis siekis buvo labiau paremtas praktiniais buitinais sumetimais ir bendruomeniškumo poreikiu. Tyrimas atskleidė kraštutinio siekio atsiriboti nuo nepageidaujamos socialinės aplinkos egzistavimo realumą, visgi daugumos tiriamųjų poreikis gyventi homogeniškoje kaimynystėje sietinas ne su atsiribojimo nuo nepageidaujamos aplinkos praktikomis, o su susijungimo su bendrystę kuriančia bendruomene. Gyvenvietės uždaramas informantams yra svarbus, tačiau, įvardijant pasirinkimo gyventi savo gyvenvietėje pagrindinius motyvus, dažniausiai uždaramo svarba nebuvo nurodoma ir atsiskyrimo nuo juos supančios aplinkos neįaučiama. Tyrimo dalyviai išreiškė neutralų arba teigiamą požiūrį į aplinkines bendruomenes (ypač kai jos yra „panašios“, „normalios“ ir „paprastos“), nors čia verta atkreipti dėmesį ir į jiems socialiai priimtino atsakymo efektą: kai kuriais atvejais tam tikrų socialinių praktikų raiška, konfliktinių situacijų apibūdinimas, taip pat savo gyvenvietės išskirtinumo ir

įvaizdžio įvardijimas bei nenoras sieti savęs su vietinėmis bendruomenėmis galėtų būti vertinamas kaip nepalankaus požiūrio į aplinkines bendruomenes signalas. Tyrimo dalyviai turėjo nevienodą saugios aplinkos suvokimą. Nors kaip vienas populiariausių „buvimo uždariems“ motyvų buvo minimas saugumas nusikaltimų prevencijos prasme, visgi patys informantai netiki visišku saugumo priemonių efektyvumu ir akcentuoja psichologinio saugumo svarbą, kai, informantų žodžiais, „įtartini asmenys“ kaimynystėje kelia ne tiesiogines grėsmes, o neigiamas emocijas. Galima daryti prielaidą, kad dažnu atveju aptvėrimų ir vaizdo stebėjimo kamerų pranašumai nėra susiję su viktimizacijos grėsme: tyrimo metu buvo įvardijama privatumo, pašalinių vengimo ir informacinio uždarumo svarba, patogesnio vaikų auginimo ir bendros teritorijos kontrolės bei tvarkos palaikymo poreikis, taip pat atsiranda simbolinė vartų ir tvorų funkcija, suteikianti tiek fizinės „mūsų“ bendros teritorijos, tiek socialinės bendrystės apibrėžtumą.

#### 4.3. Skyriaus apibendrinimas: uždarų gyvenviečių teritorinės integracijos prielaidos

Socialinio ir mentalinio integracijos lygmenų analizė atskleidė labai įvairių socialinių praktikų ir mentalinių nuostatų raišką tiriamaisiais atvejais fiziškai skirtingose uždarose gyvenvietėse tiek jų vidinės fizinės sąrangos prasme, tiek išsidėstymu kitų gyvenviečių ir supančios socialinės bei urbanistinės aplinkos atžvilgiu. Nors tyrime dalyvavo ir nedidelis informantų skaičius, tačiau gauti rezultatai leidžia suprasti situacijos įvairovę jų santykyje su aplinkinėmis bendruomenėmis ir gyvenvietėmis, taip pat daryti tam tikras prielaidas apie kai kurias galimas integracijos perspektyvines kryptis.

Socialinės praktikos, kaip pagrindinis struktūracijos teorijos socialinių ryšių tyrimo objektas padeda suprasti, kaip socialinių veikėjų veiksmas gali skatinti socialinę sąveiką arba jos neskatinti. Integraciją galima identifikuoti tada, kai uždarų gyvenviečių gyventojų socialinės praktikos atskleidžia socialinę sąveiką su išoriniais gyventojais, kurios yra tikimasi dėl skirtingų bendruomenių erdvinio artumo (Roitman, 2008). Atlikus tyrimą išryškėjo keletas naujų, teorinėje literatūroje neakcentuojamų, integruojantį poveikį darančių socialinių praktikų ypatumų (pvz., pastebėti „atvirkštiniai“ darbo santykiai, kai paslaugos yra teikiamos aplinkiniams gyventojams uždarų gyvenviečių viduje), todėl socialinių praktikų sąrašas buvo šiek tiek pakoreguotas. Šių socialinių veiksmų ir įpročių galimas poveikis integracijai numatomas įvertinus, remiantis tiriamaisiais atvejais, galimą teigiamą, neigiamą, neutralią arba mišrią socialinių praktikų įtaką tarpbendruomeniniams santykiams. Šie vertinimai tėra tik prielaidos, tačiau

galėtų tapti perspektyvinėmis tolesnio kiekybinio reprezentatyvaus tyrimo kryptimis.

1. *Institucinis komunikavimas tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių:*

1.1. *Bendruomenių tarpusavio bendradarbiavimo socialinės praktikos atskleidė teigiamą* galimos integracijos potencialą, ypač kai bendruomenės vienija bendrų problemų sprendimas ir bendrų tikslų siekimas (nors dažniausiai ir susijęs su vietos infrastruktūros gerinimu). Integracijos tempą šiuo aspektu itin paspartinti galėtų aktyvios gyventojų bendrijos arba bendruomenių nariai, atliekantys „katalizatoriaus“ vaidmenį. Teigiamą poveikį gretimų bendruomenių integracijai galėtų turėti ir saugios kaimynystės grupių, apimančių didesnę – keleto bendruomenių – teritoriją, steigimas (pavyzdys – daugiau nei 10 gatvių teritoriją apimanti GNSB „Smeltaitės namai“ įsteigta saugios kaimynystės grupė Trušeliuose, Klaipėdos rajone), kai saugios ir pažįstamos aplinkos bei pasitikėjimo kūrimas galėtų sumažinti atskirų kvartalų ar gatvių fizinio uždaro poreikį.

1.2. *Tarp bendruomenių kylančių problemų sprendimas* atskleidė **neutralų** poveikį galimai integracijai tiek dėl retai įvardijamų kylančių problemų atvejų (o ir šios – labiau „buitinio“ pobūdžio), tiek dėl santykinai homogeniškos socialinės aplinkos uždaru gyvenviečių plėtros arealuose.

1.3. *Bendruomenės bendravimas su seniūnija* taip pat indikuoja **neutralų** poveikį integracijos procesams – tyrimo metu nepastebėta, kad vietos savivaldos institucijos turėtų įtakos skirtingų bendruomenių bendrystės formavimui, o tyrimo dalyvių abejingumas šių institucijų veiklai ir reikšmei neleidžia tikėtis galimų teigiamų pokyčių didėjant institucijų aktyvumui .

2. *Socialiniai ryšiai tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių:*

2.1. *Individualaus suaugusiųjų bendravimo* socialinės praktikos leidžia numatyti galimą **teigiamą** poveikį socialinei integracijai tada, kai atsitiktinius susidūrimus ir nekoordinuotas socialines sąveikas skatina bendrų „sąlyčio taškų“ ir interesų atsiradimas – čia ypatingą reikšmę turi patrauklių viešųjų erdvių ar rekreacinės infrastruktūros buvimas už uždaru gyvenviečių ribų.

2.2. *Vaikų bendravimas tarp skirtingų bendruomenių*, nors tyrimo dalyvių ir dažniau minimas, tačiau atskleidžia analogiškas galimos integracijos sąlygas – **teigiamas** poveikis dažniausiai atsiranda tik vaikus „vienijančių“ traukos centrų (bendrų viešų žaidimų erdvių ar pan.) ar švietimo įstaigų atveju.

2.3. *Bendros šventės ir renginiai*, kaip labiau struktūruotos ir koncentruotos socialinės sąveikos formos, rodo **teigiamą** potencialą integracijos procese, kuriame vėlgi didelę reikšmę turi „katalizatorių“ vaidmuo. Ypač svarbi turėtų būti aktyvių ir palankiai vertinamų senesnių vietos bendruomenių, į bendras veiklas įtraukiančių „nedrašius naujokus“,

veikla; tam tikrais tyrimo atvejais tais aktyviais „senbuviais“ jau tampa ir pačios uždaros gyvenvietės, galinčios veiksmingai inicijuoti kitų naujų kvartalų įsitraukimą į tarpbendruomenines sąveikas.

### 3. Darbo santykiai tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių:

3.1. Darbo vietų sukūrimo uždaros gyvenvietės viduje (paslaugų gavimo) socialinės praktikos atskleidė **neutralų** poveikį uždarų gyvenviečių integracijai. Net ir paplitus praktikai samdyti „išorės“ gyventojus pagalbai namuose, dažniausiai tokie darbuotojai atvyksta iš miesto, o ne aplinkinių skurdžiau besiverčiančių gyvenviečių (išimtimi galima būtų laikyti trumpalaikį paauglių įdarbinimą iš gretimų panašaus socialinio lygmens kvartalų, tačiau tai tik retai minima praktika).

3.2. Tyrimo metu buvo atskleista *paslaugų teikimo uždaros gyvenvietės viduje* socialinių praktikų raiška – **teigiamą** poveikį galimai bendruomenių integracijai gali turėti grožio paslaugų teikimo, bendruomeniškais pagrindais paremtų „mainų paslaugomis“ ir kitų modernių iniciatyvų bei idėjų populiarėjimas. Šios funkcinę integraciją skatinančios praktikos nuo tradicinio darbo vietų sukūrimo modelio (Roitman, 2008; Sabatini et al., 2007) skiriasi tuo, kad paslaugos teikiamos tarp skirtingų, tačiau panašaus socialinio lygmens „naujakurių“ bendruomenių.

3.3. *Prekybinių ryšių su išorės gyventojais* analizė taip pat parodė kiek kitokią nei tradicinę **teigiamą** integracijos galimybę: svarbesni tampa ne prekybiniai ryšiai tarp skirtingo pajamų lygmens bendruomenių (kaimo aplinkos ir naujakurių), bet socialinių tinklų „turgeliai“ ar kitos modernios mainų iniciatyvos, kurių galimą populiarėjimą rodo panašaus socialinio lygmens gyventojų bendruomeniškumo puoselėjimo poreikis.

### 4. Viešosios erdvės naudojimas už uždaros gyvenvietės ribų:

4.1. *Išorinės aplinkos naudojimo rekreacijai* socialinių praktikų raiška tiriamais atvejais atskleidė vieną svarbiausių uždarų gyvenviečių **teigiamos** integracijos galimybių. Tai, kad tyrimo dalyviai nėra linkę „užsidaryti“ savo uždaros gyvenvietės viduje ir išreiškia laisvalaikio erdvių poreikį kaimynystėje, suteikia prielaidas manyti, kad tokių erdvių pasiūla paspartintų ne tik tiesioginę socialinę integraciją, bet ir, apibūdinant A. Giddenso terminais, sistemine integraciją, nusakančią socialinių mainų egzistavimą nesant tiesioginės sąveikos ir fizinio „buvimo kartu“.

4.2. *Atsakomybės ir rūpinimosi išorine aplinka* socialinės praktikos kol kas tiriamais atvejais indikuoja tik **neutralų** poveikį galimai integracijai. Ir nors informantai iš uždarų gyvenviečių teigia besijaučiantys atsakingi už aplinkos kokybę, tačiau tai labiau susiję su santykinai jaunų ir išsilavinusių naujakurių sąmoningumu, o ne bendrystės su konkrečia teritorija jausmu – šių socialinių praktikų raiška neatskleidė bendruomenės vienijančio poveikio.

4.3. *Viešosios erdvės kontroliavimo* socialinių praktikų raiška leidžia numatyti **mišrų** uždarų gyvenviečių poveikį integracijos procesams. Viena vertus, išorinės erdvės kontroliavimas gali atspindėti keleto aplinkinių bendruomenių gerovės siekį ir šitaip stiprinti teigiamą bendrystės efektą. Tačiau kita vertus, pastangos *ne prisitaikyti prie* supančios išorinės aplinkos, o *pritaikyti ją* tik savo asmeniniams ar savo kvartalo poreikiams gali signalizuoti apie neigiamas pasekmes bendruomenių integracijos procese.

#### 5. *Naudojimas socialine infrastruktūra ir paslaugomis:*

5.1. *Švietimo įstaigų* pasirinkimo analizė atskleidė svarbų **teigiamą** galimos integracijos potencialą, nes šios socialinės praktikos raišką dažnu atveju (ypač intensyvios suburbanizacijos arealuose) nulemia ne tyrimo dalyvių savanoriškas pasirinkimas, o galimybė gauti vietą vietinėse ugdymo įstaigose. Darželių ir mokyklų tinklo optimizavimas galėtų reikšmingai prisidėti prie uždarų gyvenviečių integracijos proceso, nors šiame procese daugiausia dalyvautų tik panašaus socialinio lygmens naujakurių vaikai.

5.2. Naudojimosi *visuomeniniu transportu* socialinės praktikos atskleidžia **mišrų** poveikį integracijai, nors vaikų naudojimosi viešuoju transportu atvejais buvo minimi dažniau nei suaugusiųjų (dažniausiai tik todėl, kad nėra kitų galimybių nuvykti į mokyklas ar būrelius). Tyrime dalyvavusių suaugusiųjų savanoriškas pasirinkimas nedalyvauti viešojo transporto sistemoje vertinamas prieštaringai, nes paremtas ne tik praktiniais sumetimais, bet ir neigiamu požiūriu į visuomeninį transportą. Todėl nebent tik šių neigiamų asociacijų mažinimas gerinant infrastruktūros kokybę galėtų pakoreguoti susiformavusius gyventojų įpročius ir turėti teigiamą įtaką integracijos procese.

5.3. *Apsipirkimo ir kitų paslaugų* gavimo socialinės praktikos indikuoja **mišrų** galimos integracijos potencialą. Didžioji dalis paslaugų gavimo vietų yra susijusios su tyrimo dalyvių prisirišimu prie konkrečių paslaugų teikėjų bei praktiniais patogumo sumetimais, ir tik dalies paslaugų (sporto, maitinimo, „pasisėdėjimo“ vietų) tinklo plėtra tam tikrais atvejais galėtų turėti teigiamą įtaką uždarų gyvenviečių integracijai.

5.4. *Religinių praktikų* raiškos analizėje galima numatyti **teigiamą** poveikį bendruomenių integracijai, tačiau tik esant santykinai dideliame tikinčiųjų ir praktikuojančiųjų skaičiui tarp naujakurių. Palankus aktyvių ir šiuolaikiškų vietinių religinių bendruomenių vertinimas (net ir netikinčiųjų) galėtų turėti stiprų potencialą bendruomenių integracijos procese.

#### 6. *Dalyvavimas visuomeniniuose procesuose:*

6.1. *Dalyvavimo rinkimų procese* analizė atskleidė **neutralų** poveikį uždarų gyvenviečių integracijai: tyrimo dalyviai yra politiškai aktyvūs, nevengia balsuoti vietinėse, dažnai kaimiškose, rinkimų apylinkėse („ten, kur

ir priklauso“), tačiau didesnio domėjimosi vietos savivaldos reikalais neparodo.

6.2. *Pagalbos ir labdaringos veiklos* raiškoje taip pat galima numatyti tik **neutralų** aplinkinių bendruomenių integracinį poveikį: nors uždarų gyvenviečių naujakuriai dažnai yra nusiteikę geranoriškai, tačiau informacija apie pagalbos prašančiuosius juos pasiekia retai ir dar rečiau būna susijusi su vietos bendruomenėmis. Dar retesni yra bendruomenės masto (o ne asmeniniai) labdaringos veiklos atvejai.

6.3. *Domėjimosi vietos aktualijomis ir visuomeninio aktyvumo* raiška atkleidė labiau **teigiamą** poveikį uždarų gyvenviečių integracijai į vietos bendruomenes. Tyrimo dalyviai nėra abejingi vietos aktualijoms ir problemoms, ir nors dažniausiai yra apsiribojama individualiu ir netiesioginiu „dalyvavimu“ bendruomenės socialinių tinklų grupėse, tačiau būtent jų kontekste ir galima numatyti didėjančią gyventojų aktyvumą ir įsitraukimą į visuomeninius procesus.

Mentalinių nuostatų rezultatų apibendrinime taip pat taikomas teigiamo, neigiamo, neutralaus ir mišraus poveikio galimai uždarų gyvenviečių integracijai vertinimas. Šių galimybių numatymas paremtas samprata (Brunn, 2006; Roitman, 2008), kad individų mąstymo apie save ir apie kitus būdas gali turėti įtakos gyventojų socialiniam elgesiui ir socialinių praktikų raiškai.

#### 1. *Saviidentifikacinės nuostatos:*

1.1. *Teritorinio tapatinimosi ir prisirišimo prie gyvenvietės* raiškos vertinimas leidžia numatyti **teigiamą** integracijos su aplinkinėmis bendruomenėmis potencialą. Tai, kad net ir stipriai prie savo kvartalo prisirišę (2 lygmens teritorinis tapatinimasis) informantai save laiko ir aplinkinių teritorijų dalimi (3 lygmens tapatinimasis) – jaučiasi prisirišę prie gamtinių apylinkių ar sieja save su didesne vietine gyvenvieta ar priemiesčio dalimi – suteikia prielaidą numatyti teigiamas teritorinės integracijos galimybes, ypač kai tos aplinkinės teritorijos yra patrauklios, tvarkingos ir palankiai vertinamos.

1.2. *Prestižo ir pasididžiavimo gyvenvietae jausmo* analizė taip pat atkleidė labiau **teigiamą** poveikį uždarų gyvenviečių integracijai. Tai, kad nuo aplinkinių teritorijų atsiriboti dažniausiai nelinkę ne tik informantai iš ekonominės klasės uždarų daugiabučių kvartalų, bet ir prestižiniu savo kvartalą laikantys informantai, gyvenantys prabangesniuose individualiuose namuose, leidžia daryti prielaidą, kad pasididžiavimo savo gyvenvietae jausmas neturėtų tapti kliūtimi socialinei integracijai (juolab kad ir pats pasididžiavimo jausmas labiau siejamas ne su kvartalo „prestižo“, o veikiau „tvarkingumo“ ir „pavyzdingumo“ įvaizdžiais). Kita vertus, tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje uždaros gyvenvietės vis mažiau siejamos su prabangiu

gyvenimo būdu ir tampa labiau prieinamos vidutinės ekonominės klasės gyventojams (Manzi et al., 2005).

## 2. Vertybinės nuostatos:

2.1. *Aplinkinių gyventojų ir bendruomenių vertinimo* raiškos analizė leidžia numatyti **mišrų** poveikį naujakurių ir senbuvių bendruomenių integracijai. Informantai iš uždarų gyvenviečių visais tyrimo atvejais išsako tik teigiamą arba neutralų požiūrį į aplinkines bendruomenes. Tačiau galimą situacijos įvairumą ir „socialiai priimtino“ atsakymo efektą kai kuriais atvejais indikuoja kiti signalai: tam tikrų socialinių praktikų raiška, konfliktinių situacijų apibūdinimas, savo gyvenvietės išskirtinumo ir įvaizdžio įvardijimas ir nuomonė, kad senbuviai juos vertina nepalankiai, taip pat nenoras sąvesti su vietinėmis bendruomenėmis.

2.2. *Požiūrio į gyvenvietės uždaramą ir saugumo priemones* raiškos analizė taip pat atskleidė **mišrų** galimą poveikį integracijai. Dažniausiai uždaramo ir homogeniškos kaimynystės svarba tyrimo dalyvių buvo siejama ne su poreikiu atsiriboti nuo nepageidaujamos aplinkos, o labiau su noru sietis su panašiais ir save asmenimis dėl praktinių „buitinių“ sumetimų, simbolinės bendrystės ir apibrėžtumo poreikio. Požiūrio į saugumo priemones raiška taip pat atskleidžia „patogesnio“ ir „praktiškesnio“ bendros teritorijos apsaugos, tvarkos palaikymo ir vaikams auginti patogios erdvės, kaip bendrų klubinių gėrybių valdymo, motyvus. Kita vertus, tyrimo dalyviams itin svarbus privatumo ir pašalinių asmenų vengimo veiksnys gali sukelti priešingą efektą: „nepažįstamųjų“ kategorija, anot S. D. Brunn (2006), yra vienas iš pagrindinių uždaro mentaliteto komponentų. Informacinio uždaramo veiksnys taip pat leidžia numatyti nevienodas integracijos galimybes. Viena vertus, išorinė informacijos sklaida tarp bendruomenių didėjant pasitikėjimui ir atvirumui gali paskatinti atsisakyti fizinių uždaramo formų. Kita vertus, informacinio uždaramo poreikis ir toliau gali būti realizuojamas „drastiškomis priemonėmis“ tol, kol gyventojai nesijaus saugūs dėl tokių dalykų, kaip, pavyzdžiui, informacijos apie jų privačią erdvę pasiekiamumas bet kuriam „Google Street View“ vartotojui visame pasaulyje.

Kompleksinio uždarų gyvenviečių tyrimo modelio taikymas leidžia atskleisti integracijos socialiniu ir mentaliniu lygmeniu sąlygų įvairovę ir dinamiško daugiadimensio integracijos proceso pobūdį. Kiekvieno tiriamojo atvejo poveikio galimai integracijai vertinimas atskleidžia kiekvieno atvejo unikalumą ir santykį su fiziniu, socialiniu ir mentaliniu uždaramu. Pavyzdžiui, informantai iš stipriausios fizinės raiškos (3 kategorijos) Klevinės kalvų uždaros gyvenvietės visai nepasižymi stipriu socialinio ir ypač mentalinio lygmens uždaramu. O ryškiausias tiek socialinio, tiek mentalinio lygmens uždaramas nustatytas informanto iš vidutinės fizinės raiškos (atitinkančios ir

vidutinės Lietuvos uždaro gyvenvietės kategoriją) Jonučių namų uždaro kvartalo atveju. Kita vertus, informantų iš silpniausios raiškos (1 kategorijos) uždarų kvartalų (Gabijos kvartalo – Akademijoje, Kalnėnų slėnio – Kalnėnuose) socialinių praktikų ir mentalinių nuostatų raiška leidžia numatyti kartu ir gana teigiamą socialinės ir mentalinės integracijos potencialą. Visgi nedidelis tiriamų atvejų skaičius neleidžia atskleisti sąsajų tarp uždarų gyvenviečių fizinio „tvirtoviškumo“ ir jų gyventojų socialinių-mentalinių charakteristikų. Taip pat tai, kad didesniu socialinio bei mentalinio lygmens atvirumu pasižymėjo ir visapusiškai atviresnių nuostatų ir platesnių pažiūrų tyrimo informantai (bendruomeniškesni, aktyvesni, sąmoningesni, nerodantys išankstinių nusistatymų ir stereotipizavimo), leidžia kelti prielaidas, kad, anot S. D. Brunn (2006), fizinė uždarumo išraiška yra ne pagrindinis uždarų gyvenimą formuojantis komponentas, o veikia tik priemonė uždaro mentaliteto gyventojų daliai realizuoti uždaros fizinės aplinkos poreikį.

Kita vertus, mentalinių nuostatų raiškos analizė leidžia tikėtis, kad nemaža uždarų gyvenviečių Lietuvoje gyventojų dalis šį poreikį galbūt realizuoja ne dėl „vidinio uždarumo“ motyvų, o labiau praktiniais, patogumo ir „buitiniais“ sumetimais. Šios prielaidos galėtų būti patvirtintos tik atlikus reprezentatyvų kiekybinį uždarų gyvenviečių gyventojų tyrimą. Tokiomis minėtomis sąlygomis fizinis ir netgi socialinis „uždarumas“ taptų nebe toks žalingas – atliktas tyrimas parodė, kad atsiradus bendriems „sąlyčio taškams“ ar „katalizatoriams“ tyrimo dalyviai iš uždarų gyvenviečių daugiausia būtų linkę palaikyti intensyvesnius socialinius ryšius su supančia aplinka (ypač kadangi uždaros gyvenvietės kuriasi santykinai homogeniškoje socialinėje aplinkoje intensyvios suburbanizacijos arealuose), o ir pačios fizinės uždarumo formos pastarąjį dešimtmetį yra linkusios nuosaikėti. Ir nors tyrimo metu ir buvo patvirtintas kraštutinio siekio atsiriboti nuo nepageidaujamos socialinės aplinkos egzistavimo realumas (t. y. ryškus socialinio ir mentalinio lygmens uždarumas), tačiau tyrimo atvejų įvairovės atskleidimas leidžia tikėtis pozityvesnių uždarų gyvenviečių integracijos perspektyvų ateityje.

## IŠVADOS

1. Uždarų gyvenviečių, kaip visuomenę segreguojančio veiksnio, problema kelia būtinybę ieškoti galimybių ir būdų sumažinti šio nedarnaus miestų plėtros simbolio poveikį visuomenei. Intensyvios suburbanizacijos procesų dalimi tampantis poreikis gyventi uždaroje fizinėje ir socialinėje aplinkoje išryškina teritorinės rezidencinės gyventojų integracijos – vienos aktualiausių visuomeninės geografijos ir sociologijos tyrimo sričių bei sudėtingiausių užduočių – svarbą XXI a. tvaraus miesto plėtroje. Prieš du dešimtmečius Lietuvoje atsiradęs uždarų gyvenviečių ir aptvertų būsto projektų fenomenas tampa įprastine Lietuvos didžiųjų miestų priemiestinės gyvenvietės forma, kartu didindamas ir jų reikšmę socialinei bei urbanistinei aplinkai.

2. Teorinių uždarų gyvenviečių vystymosi prielaidų analizė leidžia suformuoti kompleksinio fenomeno plėtros modelį, priežastiniais ryšiais susiejantį skirtingas socialines grupes ir formuojantį socialines struktūras; jose uždarų gyvenviečių plėtra konceptualiai matoma ir kaip struktūrinis socialinis mechanizmas, ir kaip individualus veiksmas. Ši rinkos veikėjų ir socialinių struktūrų sąveika apima trijų pagrindinių veikėjų (vietinės valdžios, nekilnojamojo turto vystytojų ir gyventojų – būsto pirkėjų), veikiančių priklausomai ir nuo struktūrinių, ir nuo subjektyviųjų veiksmų, įsitraukimą į uždarų gyvenviečių plėtros procesą. Pasiūlos ir paklausos priešara šiame procese teorinėje literatūroje daugiausia grindžiama iš poreikio perspektyvos (nors Rytų ir Vidurio Europos atveju dominuojantis vaidmuo tenka uždarų būsto projektų vystytojams). Lietuvoje tik šio fenomeno pradžia siejama su pasiūlos atsiradimu, o įsibėgėjęs procesas, „išmokydamas vartotojus, ko norėti“, kartu ima generuoti ir paklausą bei poreikį „apsitverti“.

3. Remiantis *klubinių gėrybių* ekonominio efektyvumo teorija, apibūdinančia racionalųjį gyventojų būrimosi į kolektyvinio vartojimo (klubines) erdves modelį, vienomis pagrindinių uždarų gyvenviečių klubų kolektyviai vartojamų paslaugų laikomi saugumas bei paslaugų ir infrastruktūros tiekimas. Disertacijos tyrimas taip pat atskleidė bendros teritorijos tvarkos palaikymo, fizinės aplinkos kontrolės, prevencijos nuo nepageidaujamų asmenų bei vaikams auginti patogios erdvės, kaip klubinių gėrybių, svarbą Lietuvoje. Vienodą gėrybių poreikį turinčių gyventojų susibūrimas į išlaidas minimizuojančius ir naudą maksimizuojančius kolektyvinio vartojimo mechanizmus užtikrina, kad gėrybės nebus pereikvojamoms, nuo jų attribojant „ne narius“.

4. Atliktas tyrimas patvirtina sociologinei uždarų gyvenviečių plėtros perspektyvai atstovaujančio *miesto baimės* diskurso teorines prielaidas, kad saugumo poreikis uždarų gyvenviečių gyventojų gali būti pernelyg dažnai siejamas su viktimizacijos grėsme, nors neretai po įvardijama nusikaltimų baimės etikete slypi platesnis baimės ir nerimo kontekstas. Situacijos Lietuvoje analizė atskleidė netvarkos ir suirutės baimės, skirtumų ir įvairovės nepripažinimo, „kito“ ir „kitoniškumo“ baimės svarbą, kuri išreiškiama kaip poreikis kontroliuoti ir „išgryninti“ savo gyvenamąją aplinką bei atsiriboti nuo nepageidaujamų socialinių procesų. Poreikio jaustis saugiai fizinė išraiška – uždaros gyvenvietės – kuriamos tikintis, kad užtikrins socialinį saugumą ir geresnę socialinę aplinką, tačiau likusiuosius už tvoros paverčia „jais“, „kitais“, „blogais“.

5. Uždarų gyvenviečių teorinių prieigų ir literatūros analizės pagrindu suformuota tyrimo metodologinė koncepcija leidžia tiriamąjį fenomeną vertinti kaip dinamišką ir kompleksinę, tris struktūrinius tyrimo lygmenis (fizinį, socialinį ir mentalinį) apimančią socialinių ir urbanistinių sąlygų visumą. Trijų lygmenų tyrimo modelis paremtas prielaida, kad *uždaro gyvenimo* modelį sudaro įvairių baimių formuojamas uždaro *mentalitetas*, socialiniu elgesiu išreiškiamas kaip savanoriška uždara *gyvensena* ir fiziškai įtvirtinamas architektūrinėmis formomis – statant uždaras *gyvenvietes*. Tyrimui taikytas daugiadimensinis teorinis konceptas susieja uždaro baimės mentaliteto realizavimą ir materialinių (klubinių) gėrybių užtikrinimą, išreiškiamą fizinėmis galios išraiškos formomis; šitaip suteikiantis prielaidas įvertinti uždarų gyvenviečių integracijos perspektyvas kompleksinėmis jų plėtros sąlygomis.

6. Fizinio lygmens tyrimo etape sudarytos priemiestinių uždarų gyvenviečių duomenų bazės analizė atskleidė vidinę uždarų gyvenviečių Lietuvoje morfologinę sąrangą. Remiantis uždarų gyvenviečių plitimo chronologinių tendencijų 2000–2020 m. ir nustatytos *vidutinės* priemiestinės uždaros gyvenvietės vertinimu matyti, kad, pastaruosius du dešimtmečius nuosekliai didėjant uždarų gyvenviečių skaičiui, pamažu ima menkėti dalis jų „uždaro“ požymių, o jų visai atsisakius nedidelė dalis gyvenviečių tapo atviros. Šie rezultatai suteikia pagrindą kelti prielaidas dėl galimų visuomenės transformacijų baimės kultūros kontekste:

- nuosaikėjančių „tvirtoviškumo“ ir fizinio uždaro demonstravimą ir budinčios apsaugos atsisakymą (nebūtinai ją pakeičiant vaizdo stebėjimo kameromis) galbūt lemia kylantis objektyvaus visuomenės saugumo lygis;

- tai taip pat leidžia įžvelgti simbolinio *panoptikono*, kaip architektūrinės kontrolės ir galios mechanizmo, modelio dalinį analogą – kai saugumą ir tvarką (tiek „išorinių“, tiek „vidinių“ gyventojų atžvilgiu) ima užtikrinti vien žinojimas, kad bet kurią akimirką *gali būti* stebimas;
- „aptvėrimams“ tampant įprastiniu priemiestinės gyvenvietės bruožu, sparčiai populiarėja ne tik kompleksinės uždaros gyvenvietės, bet ir aptverti ir patekimą ribojantys, tačiau nesaugomi ir nestebimi būsto projektai bei kvartalai; tokiais sąlygomis priemiesčių aplinka susilieja į vientisą kelio užtvarų labirintą, kuriame saugumo priemonėms gali būti teikiama vis mažiau reikšmės.

7. Uždarų gyvenviečių teritorinės tinklo struktūros trijų didžiųjų Lietuvos miestų priemiestinėse dalyse dėsningumai atspindi pagrindines šalies miestų plėtros tendencijas: daugiausia jų kuriasi Vilniaus regione. Regionų viduje situacija yra nevienoda:

- aptvėrimų daugėja sparčiausiu gyventojų skaičiaus didėjimu ir naujų statybų plėtra pasižyminčiuose priemiesčiuose;
- kita vertus, „uždariausios“ ir išraiškiausiasios uždaros gyvenvietės kuriasi nebūtinai intensyviausios suburbanizacijos arealuose (Vilniaus regione – miškingose Antakalnio ir Bezdonių seniūnijų dalyse; Klaipėdos–Pajūrio regione – rekreacinėje pajūrio įtakos zonoje);
- Kauno regione pastebima intensyvaus, tačiau silpnesnės fizinės raiškos ir labiau stichiško tvėrimosi tendencija – čia uždaros gyvenvietės mažiausiai pasižymi „uždarumu“, o aptvertų, tačiau nesaugomų kvartalų ir gyvenviečių kuriama daugiausia.

8. Socialinio tyrimo lygmens analizė, paremta socialinių praktikų raiškos 19-a kokybinio tyrimo atvejų skirtingose Lietuvos uždaroje gyvenvietėse vertinimu, atskleidžia situacijos įvairovę ir suteikia pagrindo daryti prielaidas, kokios yra tam tikros galimos integracijos perspektyvinės kryptys. Teigiamą galimos integracijos potencialą socialinių sąveikų kontekste ateityje galima būtų numatyti skatinant šių socialinių praktikų raišką: bendruomenių tarpusavio bendradarbiavimo, individualaus suaugusiųjų ir vaikų bendravimo, bendrų švenčių ir renginių, paslaugų teikimo uždaros gyvenvietės viduje, prekybinių ryšių su išorės gyventojais, išorinės aplinkos naudojimo rekreacijai, naudojimosi švietimo įstaigomis, religinių praktikų, domėjimosi vietos aktualijomis ir visuomeninio aktyvumo. Bendrų „sąlyčio taškų“ tarp skirtingų bendruomenių atradimas, vietos bendruomenių iniciatyvumo

skatinimas, išorinės aplinkos patrauklumo ir rekreacinio potencialo didinimas, taip pat socialinės ir paslaugų infrastruktūros optimizavimas turėtų būti laikytini svarbiausiomis priemonėmis siekiant uždarų gyvenviečių socialinės integracijos.

9. Trečiojo tyrimo lygmens – mentalinių nuostatų – raiška tiriamais atvejais atskleidė mišrų uždaro mentaliteto raiškos pobūdį ir galimą poveikį uždarumo poreikio formavimuisi. Saviidentifikacinių (vidinių) ypatumų analizė leidžia numatyti teigiamą integracijos potencialą: teritorinio tapatinimosi ir prisirišimo prie gyvenvietės raiška neparodė ryškių uždarumo signalų, o prestižo ir pasididžiavimo savo gyvenvietėje jausmai labiau siejami ne tiek su išskirtinumu, kiek su pavyzdingumu ir tvarkingumu įvaizdžiais. Vertybinių (išorinių) nuostatų raiška atskleidžia mišrią situaciją, kurioje atskleistas baimės mentalitetą reprezentuojantis skirtumų, įvairovės ir „kito“ vengimas turėtų būti rimtas signalas ir galima problema siekiant formuoti atvirą mentalitetą. Kita vertus, minimas palankus arba neutralus aplinkinių bendruomenių vertinimas bei pasirinkimo gyventi uždaroje gyvenvietėje motyvai ir reikšmė neturėtų būti kliūtimi integracijos procese. Kai uždarumo ir homogeniškos kaimynystės svarba siejama su bendrystės ir simbolinio apibrėžtumo išraiška bei „patogesnio“ gyvenimo poreikiu, fizinis ir netgi socialinis uždaramas gali tapti nebe toks žalingas.

10. Skirtingose fizinėse sąlygose esančių ir morfologiškai skirtingų uždarų gyvenviečių gyventojų socialinio elgesio praktikos ir mentalinės nuostatos atskleidžia situacijos įvairovę uždarų gyvenviečių santykiyje su aplinkinėmis bendruomenėmis ir dinamiško daugiadimensio galimo integracijos proceso pobūdį. Šiame procese uždarų gyvenviečių fizinė išraiška nėra vertinama kaip vienintelis ir determinuojantis uždaro gyvenimo komponentas, juo labiau kad fizinis „tvirtoviškumas“ ima prarasti savo svarbą. Socialinio ir mentalinio tyrimo lygmenų analizė padeda atskleisti perspektyvines galimas integracijos prielaidas, kurios galėtų tapti tolesnio reprezentatyvaus kiekybinio tyrimo kryptimis.

11. Uždarų gyvenviečių integracijos problemą vertinant kompleksiskai, neigiamo jų poveikio visuomenei mažinimo būdai ir formos taip pat turėtų apimti ne tiek fizinio, kiek socialinio ir mentalinio lygmens priemones – tinkamos socialinės aplinkos ir visapusiškai atviros pasaulėžiūros visuomenės formavimas turėtų tapti esmine uždarų gyvenviečių integracijos kryptimi.

## LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Abdallah, K. (2019). Do gated communities meet the residents' needs in Cairo? *Journal of ASIAN Behavioural Studies (jABS)* 4 (14): 17–35.
- Abdullah, A., Salleh, M. N. M., Sakip, S. R. Md. (2012). Fear of crime in gated and non-gated residential areas. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 35: 63–69.
- Abdullah, I. N., Malek, A., Manaf, A. Abd. (2019). Formulating strategic management in social capital with gated and guarded community to achieve social well-being. *Academy of Strategic Management Journal* 18 (3).
- Addington, L. A., Rennison, C. M. (2015). Keeping the barbarians outside the gate? Comparing burglary victimization in gated and non-gated communities. *Justice Quarterly* 32 (1): 168–192.
- Adnan, N. A., Arif, No., Shamsudin, Z., Ariffin, K. Md, Osman, M., Sulaiman, N. (2014). Practice of gated communities development in Malaysia: towards sustainable development. <https://core.ac.uk/download/pdf/42954189.pdf>
- Akbulut, A., Ozcevik, O. (2019). Investigation of the relationship between environmental sustainability and gated communities in Beykoz, Istanbul. *ÖHÜ Müh. Bilim. Derg. / OHU J. Eng. Sci.* 8 (2): 1265–1276.
- Almatarneh, R. T. (2013). Choices and changes in the housing market and community preferences: Reasons for the emergence of gated communities in Egypt. A case study of the Greater Cairo Region, Egypt. *Ain Shams Engineering Journal* 4: 563–583.
- Almatarneh, R. T., Mansour, Y. M. (2013). The role of advertisements in the marketing of gated communities as a new Western suburban lifestyle: A case study of Greater Cairo Region, Egypt. *Hous and the Built Environ* 28: 505–528.
- Alvarez-Rivadulla, M. J. (2007). Golden ghettos: Gated communities and class residential segregation in Montevideo, Uruguay. *Environment and Planning A* 39: 47–63.
- Arese, N. S. (2018). Seeing like a city-state: Behavioural planning and governance in Egypt's first affordable gated community. *International Journal of Urban and Regional Research*: 461–482.
- Ascencio-Anaya, T., Caudillo-Plascencia, M., Ramirez-Garcia, E., Giorgi, E. (2018). Exgated: Intervention to mitigate the impact of the Mexican gated communities over territories and cities. *Sustainable Development and Planning X* 217: 351–362.

- Asiedu, A. B., Arku, G. (2009). The rise of gated housing estates in Ghana: Empirical insights from three communities in metropolitan Accra. *Housing and the Built Environment* 24: 227–247.
- Atkinson, R. (2008). The politics of gating (A response to Private Security and Public Space by Manzi and Smith-Bowers). *European Journal of Spatial Development*: <http://www.nordregio.se/ESJD/refereed22.pdf>
- Atkinson, R., Flint, J. (2004). Fortress UK? Gated communities, the spatial revolt of the elites and time-space trajectories of segregation. *Housing Studies* 19 (6): 875–892.
- Atkinson, R., Blandy, S. (2005). Introduction: International perspectives on the new enclavism and the rise of gated communities. *Housing Studies* 20 (2): 177–186.
- Atkinson, R., Smith, O. (2012). An economy of false securities? An analysis of murders inside gated residential developments in the United States. *Crime Media Culture* 8 (2): 161–172.
- Atkinson, R., Ho, H. K. (2019). Segregation and the urban rich: Enclaves, networks and mobilities. *Research Handbook on Urban Segregation*, DOI: <https://doi.org/10.4337/9781788115605.00025>
- Babachinaitė, G. (2006). Saugumo jausmo ir nusikaltimų baimės raida Lietuvoje. *Jurisprudencija* 79 (1): 25–30.
- Baycan-Levent, T., Gulumser, A. A. (2005). Gated communities from the perspective of developers. *45<sup>th</sup> Congress of the European Regional Science Association*, <http://hdl.handle.net/10419/117858>
- Baycan-Levent, T., Gulumser, A. A. (2007). Gated communities in Istanbul: The new walls of the city. *The Town Planning Review*, DOI: 10.2307/41349082
- Balakrishnan, T. R. (2001). Residential segregation and socio-economic integration of Asians in Canadian cities. *Canadian Ethnic Studies* 33 (1).
- Balčaitė, S. (2020). Miesto baimės teritorinė raiška: uždaru gyvenviečių sklaida Lietuvoje. *Geografijos metraštis* 53: 29–44.
- Balčaitė, S., Krupickaitė, D. (2018). Perspectives of gated communities' socio-spatial integration: The case of post-socialist Lithuania. *Belgeo* 4 | 2018, <http://journals.openedition.org/belgeo/23832>
- Baleišytė, G. (2015). *Naujų priemiestinių gyvenviečių Lietuvoje 1990–2010 m. raida ir architektūrinė raiška* (magistro darbas). Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas.
- Baltušnikienė, J., Astrauskas, A. (2009). Subnacionalinio valdymo struktūros ir teritorinių savivaldybių kompetencijos nustatymo teoriniai aspektai. *Viešojo politika ir administravimas* 28.

- Baranauskaitė, A., Burneika, D., Tučas, R. (2015). Elektorinių struktūrų erdvinė diferenciacija Lietuvos miestų regionuose. *Geografijos metraštis* 48: 3–23.
- Baranauskienė, V. (2019). Kaimiškų teritorijų identifikavimo problema: Lietuvos seniūnijų atvejis. *Geografijos metraštis* 52: 55–72.
- Belk, R. (2017). Sharing without caring. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 10: 249–261.
- Bible, D. S., Hsieh, Ch. (2001). Gated communities and residential property values. *The Appraisal Journal* 69 (2): 140–145.
- Bint-e-Waheed, H., Nadeem, O. (2019). Perception of security risk in gated and non-gated communities in Lahore, Pakistan. *Journal of Housing and the Built Environment*, <https://doi.org/10.1007/s10901-019-09719-2>
- Bitušikova, A., Luther, D. (2010). Sustainable diversity and public space in the city of Bratislava, Slovakia. *Anthropological Notebooks* 16 (2): 5–18.
- Blakely, E. J., Snyder, M. G. (1997). Divided We Fall: Gated and Walled Communities in the United States. *Architecture of Fear* (ed. Ellin, Nan). New York: Pinceton Architectural Press.
- Blakely, E. J., Snyder, M. G. (1998). Separate places: Crime and security in gated communities. *Reducing Crime through Real Estate Development and Management* (ed. Felson, M.; Peiser, R. B.): 53–70.
- Blanco, D. V. (2013). Why not associate? A proposed logic evaluation model of capacity building partnerships and initiatives for homeowners associations in gated communities. *Housing, Theory and Society* 30 (4): 331–347.
- Blandy, S. (2006). Gated communities in England: Historical perspectives and current developments. *GeoJournal* 66: 15–26.
- Blandy, S. (2007). Gated communities in England as a response to crime and disorder: Context, effectiveness and implications. *People, Place & Policy Online* 1/2: 47–54.
- Blandy, S., Sheffield, D. P. (2003). Gated communities in England: Rules and Rhetoric of Urban Planning. *Geographica Helvetica* 58 (4): 314–324.
- Blandy, S., Lister, D. (2005). Gated communities: (Ne)Gating community development? *Housing Studies* 20 (2): 287–301.
- Blinnikov, M., Shanin, A., Sobolev, N., Volkova, L. (2006). Gated communities of the Moscow green belt: Newly segregated landscapes and the suburban Russian environment. *GeoJournal* 66: 65–81.
- Bodnar, J., Molnar, V. (2010). Reconfiguring private and public: State, capital and new housing developments in Berlin and Budapest. *Urban Studies* 47 (2): 789–812.

- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage Publications.
- Bolt, G., Ozuekren, A. S., Philips, D. (2010). Linking integration and residential segregation. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36 (2): 169–186.
- Borsdorf, A., Hidalgo, R. (2008). New dimensions of social exclusion in Latin America: From gated communities to gated cities, the case of Santiago de Chile. *Land Use Policy* 25: 153–160.
- Borsdorf, A., Hidalgo, R., Vidal-Koppmann S. (2016). Social segregation and gated communities in Santiago de Chile and Buenos Aires. A comparison. *Habitat International* 54: 18–27.
- Bowers, B. S., Manzi, T. (2006). Private security and public space: New approaches to the theory and practice of gated communities. *European Journal of Spatial Development* 22, [https://archive.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202017/Referreed\\_22\\_Bowers\(2006\).pdf](https://archive.nordregio.se/Global/Publications/Publications%202017/Referreed_22_Bowers(2006).pdf)
- Brabec, T., Sykora L. (2009). Gated Communities in Prague. *Gated and Guarded Housing in Eastern Europe* (sud. Smigiel, Christian): 83–90.
- Brade, I., Smigiel, Ch., Kovacs, Z. (2009). Suburban Residential Development in Post-socialist Urban Regions: The Case of Moscow, Sofia and Budapest. *German Annual of Spatial Research and Policy*: 81–104.
- Breetzke, G. D., Landman, K., Cohn, E. G. (2014). Is it safer behind the gates? Crime and gated communities in South Africa. *J Hous and the Built Environ* 29: 123–139.
- Brunn, S. D. (2006). Gated minds and gated lives as worlds of exclusion and fear. *GeoJournal* 66: 5–13.
- Burke, M. (2001). Fortress dystopia: Representations of gated communities in contemporary fiction. *Journal of American and Comparative Cultures*: 115–122.
- Burneika, D. (2008). Post-soviet transformations of urban space in Vilnius. *Annales Geographicae* 41 (1–2): 14–25.
- Burneika, D., Kriaučiūnas, E., Ubarevičienė, R. (2010). The problem of research of actors of urban change in post soviet cities – Vilnius case. *Annales Geographicae* 43–44: 42–53.
- Burneika, D., Ubarevičienė, R. (2010). The sprawl of Vilnius city – some consequences of rural-urban transformations. *Annales Geographicae* 43–44: 108–115.
- Burneika, D., Ubarevičienė, R., Valatka, V. (2015). Socio-economic segregation in growing urban regions of Lithuania. *Filosofija. Sociologija* 26 (4): 227–292.

- Burneika, D., Ubarevičienė, R., Valatka, V., Baranauskaitė, A., Pociūtė-Sereikienė, G., Daugirdas, V., Krupickaitė, D. (2017). *Lietuvos metropoliniai regionai. Gyventojų erdvinė diferenciacija XXI a. pradžioje* (kolektyvinė monografija). Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Cai, M., Li, J., Wang, Z., Wang, H. (2019). Evaluation of external costs in road transport under the openness of a gated community. *Frontiers of Earth Science* 14: 140–151.
- Carrasquillo, C. A. S. (2011). Gated communities and city marketing: Recent trends in Guaynabo, Puerto Rico. *Cities* 28: 444–451.
- Chapman, D. W., Lombard, J. R. (2006). Determinants of neighborhood satisfaction in fee-based gated and nongated communities. *Urban Affairs Review* 41 (6): 769–799.
- Chase, J. (2008). Their space: Security and service workers in a Brazilian gated community. *The Geographical Review* 98 (4): 476–495.
- Chiodelli, F. (2015). What is really different between cohousing and gated communities? *European Planning Studies* 23 (12): 2566–2581.
- Cirtautas, M. (2010). Šiuolaikinė priemiestinės zonos samprata. *Mokslas – Lietuvos ateitis* 2 (3): 11–17.
- Cirtautas, M. (2013a). Priemiestinių gyvenamųjų vietovių morfostruktūros kaita (metodinės tyrimo prielaidos). *Mokslas – Lietuvos ateitis* 5 (3): 256–265.
- Cirtautas, M. (2013b). Urban sprawl of major cities in the Baltic states. *Architecture and Urban Planning* 7: 72–79.
- Cirtautas, M. (2015). Changing periphery of the Baltic cities: Lithuanian case. *Journal of Architecture and Urbanism* 39 (1): 56–69.
- Coy, M. (2006). Gated communities and urban fragmentation in Latin America: The Brazilian experience. *GeoJournal* 66: 121–132.
- Coy, M., Pohler, M. (2002). Gated communities in Latin American megacities: Case studies in Brazil and Argentina. *Environment and Planning B: Planning and Design* 29: 355–370.
- Cruz, S. S., Pinho, P. (2009). Closed condominiums as urban fragments of the contemporary city. *European Planning Studies* 17 (11): 1685–1710.
- Csefalvay, Z. (2009). The demystification of gating. *European Journal of Spatial Development*, <https://archive.nordregio.se/Global/EJSD/debate200902.pdf>
- Csefalvay, Z. (2011). Gated communities for security or prestige? A public choice approach and the case of Budapest. *International Journal of Urban and Regional Research* 35.4: 735–752.

- Csefalvay, Z., Webster, Ch. (2012). Gates or no gates? A cross-European enquiry into the driving forces behind gated communities. *Regional Studies* 46 (3): 293–308.
- Čiupailaitė, D. (2012). Sociologinė naujų būsto projektų posocialistiniame Vilniuje refleksija. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (31): 187–221.
- Čiupailaitė, D. (2014). *Būsto projektai kaip nauja erdvė posocialistiniame mieste* (daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Datta, A. (2014). Gendered nature and urban culture: The dialectics of gated developments in Izmir, Turkey. *International Journal of Urban and Regional Research* 38.4: 1363–1383.
- Deng, F. (2017). Gated community and residential segregation in urban China. *GeoJournal* 82: 23–246.
- Dinzey-Flores, Z. Z. (2012). Where rights begin and end in Puerto Rico's gated communities. *Singapore Journal of Tropical Geography* 33: 198–211.
- Dong, L., Rinoshika, A., Tang, Z. (2018). Analysis of selecting gated community as opening its micro-inter-road network. *Engineering* 10: 357–367.
- Dong, W., Cao, X., Wu, X., Dong, Y. (2019). Examining pedestrian satisfaction in gated and open communities: An integration of gradient boosting decision trees and impact-asymmetry analysis. *Landscape and Urban Planning* 185: 246–257.
- Dobrynina, M. (2008). Nusikaltimų baimės konstravimas žiniasklaidoje. *Teisės problemos* 3 (61): 83–111.
- Dupont, V. (2015). Secured residential enclaves in the Delhi region: Impact of indigenous and transnational models. *City, Culture and Society*, doi: 10.1016/j.ccs.2015.03.004
- Durington, M. (2006). Race, space and place in suburban Durban: An ethnographic assessment of gated community environments and residents. *GeoJournal* 66: 147–160.
- Durington, M. (2009). Suburban fear, media and gated communities in Durban, South Africa. *Home Cultures* 6 (1): 71–88.
- Ehwi, R. J., Morrison, N., Tyler, P. (2019). Gated communities and land administration challenges in Ghana: Reappraising the reasons why people move into gated communities. *Housing Studies*, <https://doi.org/10.1080/02673037.2019.1702927>
- Einifar, A., Madani, R., Judd, B., Jalili, M. (2019). The physical factors affecting the social livability of gated communities: A case study of gated communities in Tehran. *Int. J. Architect. Eng. Urban Plan* 29 (2): 127–139.

- El-Ekhteyar, El-S., Furlan, R. (2016). Sense of community in gated communities in Doha: The case of Al-Ein compound in Ein Khaled neighborhood. *American Journal of Sociological Research* 6 (5): 126–134.
- Falzon, M.-A. (2004). Paragons of Lifestyle: Gated communities and the politics of space in Bombay. *City & Society* 16 (2): 145–167.
- Farid, M. M. A., Ahmed, A. M. S. (2018). Urban identity and lifestyles of gated communities in Egypt. *Cities' Identity through Architecture and Arts*: 333–340.
- Foucault, M. (1998). *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Garcia-Ayllon, S. (2018). Urban transformations as indicators of economic change in post-communist Eastern Europe: Territorial diagnosis through five case studies. *Habitat International* 71: 29–37.
- Gądecki, J. (2013). The Wild West. The reality of everyday social relations in gated communities in Poland. *Cities* 35: 174–180.
- Gądecki, J., Smigiel, Ch. (2015). A paradise behind gates and walls: Gated communities in Eastern Europe and the promise of happiness. *Urban Planning and the Pursuit of Happiness*: 198–217.
- Gąsior-Niemiec, A., Glasze, G., Putz, R. (2009). A glimpse over the rising walls: The reflection of post-communist transformation in the Polish discourse of gated communities. *East European Politics & Societies* 23: 244–265.
- Gelezeau, V. (2008). Changing socio-economic environments, housing culture and new urban segregation in Seoul. *European Journal of East Asian Studies* 7.2: 295–321.
- Gibson, H. J., Canfield, J. L. (2016). The non-gated gated community of Stapleton. *Journal of Borderlands Studies* 31 (1): 73–89.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. London: Polity Press.
- Giglia, A. (2008). Gated communities in Mexico City. *Home Cultures* 5 (1): 65–84.
- Ginting, S. W., Sakinah, R. (2018). Gated community in Indonesian peri-urban: Security or segregation? *Earth and Environmental Science* 202: 1–9.
- Glassner, B. (1999). The construction of fear. *Qualitative Sociology* 22 (4): 301–309.
- Glassner, B. (2010). *The Culture of Fear: Why Americans Are Afraid of the Wrong Things*. New York: Basic Books.

- Glasze, G. (2003). Private neighbourhoods as club economies and shareholder democracies. *Belgeo* 1 | 2003, URL: <http://journals.openedition.org/belgeo/15317>
- Glasze, G. (2005). Some reflections on the economic and political organisation of private neighbourhoods. *Housing Studies* 20 (2): 221–233.
- Glasze, G. Alkhayyal, A. (2002). Gated housing estates in the Arab world: Case studies in Lebanon and Riyadh, Saudi Arabia. *Environment and Planning B: Planning and Design* 29: 321–336.
- Gooblar, A. (2002). Outside the walls: Urban gated communities and their regulation within the British planning system. *European Planning Studies* 10 (3): 321–334.
- Gorczyńska, M. (2012). Specificity of gated neighbourhoods in the Bielany district (Warsaw). *Articulo – Journal of Urban Research* 8, <http://articulo.revues.org/2022#text>
- Grant, J. (2007). Two sides of a coin? New urbanism and gated communities. *Housing Policy Debate* 18 (3): 481–501.
- Grant, J., Mittelsteadt, L. (2004a). Types of gated communities. *Environment and Planning B: Planning and Design* 31: 913–930.
- Grant, J., Greene, K., Maxwell, K. (2004b). The planning and policy implications of gated communities. *Canadian Journal of Urban Research* 13 (1): 70–88.
- Grundstrom, K. (2018). Grindsamhalle: The rise of urban gating and gated housing in Sweden. *Housing Studies* 33 (1): 18–39.
- Guzey, O. (2014). Neoliberal urbanism restructuring the city of Ankara: Gated communities as a new life style in a suburban settlement. *Cities* 36: 93–106.
- Guzey, O., Ozcan, Z. (2010). Gated communities in Ankara, Turkey: Park renaissance residences as a reaction to fear of crime. *Gazi University Journal of Science* 23 (3): 363–374.
- Hamers, D., Tennekes, J. (2015). Will enclosed residential domains affect the public realm of Dutch cities? Three theoretical perspectives. *Planning Theory* 14 (3): 227–247.
- Handal, C., Irazabal, C. (2019). Gating Tegucigalpa, Honduras: The paradoxical effects of “Safer Barrios”. *Journal of Urban Affairs*, DOI:10.1080/07352166.2019.1654894
- Hegedus, G. (2009). A review of gated communities in some Hungarian cities. *Geographica Pannonica* 13 (3): 85–96.
- Helsley, R. W., Strange, W. C. (1999). Gated communities and the economic geography of crime. *Journal of Urban Economics* 46: 80–105.

- Hendrikx, M., Wissink, B. (2016). Welcome to the club! An exploratory study of service accessibility in commodity housing estates in Guangzhou, China. *Social & Cultural Geography*, <http://dx.doi.org/10.1080/14649365.2016.1181197>
- Hirt, S., Petrovic, M. (2011). The Belgrade wall: The proliferation of gated housing in the Serbian capital after socialism. *International Journal of Urban and Regional Research* 35.4: 753–777.
- Youssef, K. W. F. (2015). *Gated-ness, Income Segregation and Neighbourhood Cohesion in Two Western Canadian Metropolises* (dissertation). Calgary: University of Calgary.
- Jurgens, U., Gnad, M. (2002). Gated communities in South Africa – experiences from Johannesburg. *Environment and Planning B: Planning and Design* 29: 337–353.
- Kaushik, A. (2019). Planning of private gated development: An analysis of gated vs non-gated neighbourhoods, city of Gurugram, India. *Planning Malaysia: Journal of the Malaysian Institute of Planners* 17 (2): 225–236.
- Kenna, T., Stevenson, D. (2013). Experiences of ‘community’ in a gated residential estate. *Geographical Research* 51 (4): 412–423.
- Kesseiba, K. (2014). Cairo’s gated communities: Dream homes or unified houses. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 170: 728–738.
- Kotb, G. (2019). City image between gated and open residential areas. *The Academic Research Community Publication*: 18–31.
- Kotus, J. (2009). Fragmenting and isolating neighbourhoods: A way of creating flexible spaces and flexible behaviours? *GeoJournal* 74: 551–566.
- Kovacs, Z. (2014). New post-socialist urban landscapes: The emergence of gated communities in East Central Europe. *Cities* 36: 179–181.
- Kovacs, Z., Hegedus, G. (2014). Gated communities as new forms of segregation in post-socialist Budapest. *Cities* 36: 200–209.
- Krupickaitė, D. (2014). Vilnius – between persistence and socio-spatial change. *Europa Regional* 19 (3–4): 21–31.
- Krupickaitė, D., Peciukonytė, L., Pociūtė, G. (2010). Aptvertos ir saugomos gyvenvietės Lietuvoje – naujos gyvensenos išraiška ar būtinybė. *Annales Geographicae* 43–44: 3–15.
- Krupickaitė, D., Pociūtė, G. (2009). Gated and guarded housing in Lithuania. *Gated and Guarded Housing in Eastern Europe* (sud. Smigiel, Ch.): 75–81.
- Krupickaitė, D., Pociūtė, G., Peciukonytė, L. (2014). In the middle of nowhere: Gated neighbourhoods in Vilnius region as a new lifestyle? *Hungarian Geographical Bulletin* 63 (3): 271–286.

- LaCour-Little, M., Malpezzi, S. (2009). Gated streets and house prices. *Journal of Housing Research* 18 (1): 19–43.
- Landman, K. (2006). Privatising public space in post-apartheid South African cities through neighbourhood enclosures. *GeoJournal* 66: 133–146.
- Landman, K. (2020). Gated communities in South Africa: An emerging paradox. *Urban Geography in South Africa*, 55–74.
- Landman, K., Schonteich, M. (2002). Urban fortresses. *African Security Review* 11 (4): 71–85.
- Landman, K., du Plessis, C. (2007). The impact of gated communities on urban sustainability: A difference of opinion or a matter for concern? *Town and Regional Planning* 51: 16–25.
- Lara, F. L. (2011). New (sub)urbanism and old inequalities in Brazilian gated communities. *Journal of Urban Design* 16 (3): 369–380.
- Laukaitytė-Malžinskienė, G. (2005). Priemiestinio kraštovaizdžio vertinimo ypatumai. *Urbanistika ir architektūra* 29 (2): 81–89.
- Le Goix, R. (2005). Gated communities: Sprawl and social segregation in Southern California. *Housing Studies* 20 (2): 323–343.
- Le Goix, R., Webster, Ch. (2008). Gated communities. *Geography Compass* 2/4: 1189–1214.
- Le Goix, R., Vesselinov, E. (2013). Gated communities and house prices: Suburban change in Southern California, 1980–2008. *International Journal of Urban and Regional Research* 37.6: 2129–2151.
- Lehr, P. (2019). Archipelagos of fear: CT technology and the securitisation of everyday life. *Counter-Terrorism Technologies. A Critical Assessment*, 157–168. Springer International Publishing.
- Leisch, H. (2002). Gated communities in Indonesia. *Cities* 19 (5): 341–350.
- Lemanski, Ch. (2004). A new apartheid? The spatial implications of fear of crime in Cape Town, South Africa. *Environment & Urbanization* 16 (2): 101–111.
- Lemanski, Ch. (2006). Residential responses to fear (of crime plus) in two Cape Town suburbs: Implications for the post-apartheid city. *Journal of International Development* 18: 787–802.
- Lenkevičiūtė, J. (2006). *Vilnius im Wandel. Wohnsegregation in einer ostmitteleuropäischen Hauptstadt*. Berlin: Wissenschaftlicher Verlag Berlin WVB.
- Libertun de Duren, N. (2006). Planning a la carte: The location patterns of gated communities around Buenos Aires in a decentralized planning context. *International Journal of Urban and Regional Research* 30.2: 308–327.

- Lin, X. (2019). *Post-Gated Era: Towards Integrated Urban Communities in China*. Rochester Institute of Technology.
- Liu, S. (2011). Institutional logics of ungating communities in China. *Habitat International* 94, <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.102065>
- Low, S. M. (2001). The edge and the center: Gated communities and the discourse of urban fear. *American Anthropologist* 103 (1): 45–58.
- Low, S. M. (2003). *Behind the Gates: Life, Security and the Pursuit of Happiness in Fortress America*. Routledge.
- Low, S. M. (2005). Urban Fear: Building the Fortress City. *City & Society* 9 (1): 53–71.
- Low, S. M. (2006). The erosion of public space and the public realm: Paranoia, surveillance and privatization in New York City. *City & Society* 18 (1).
- Low, S. M. (2011). Claiming space for an engaged anthropology: Spatial inequality and social exclusion. *American Anthropologist* 113 (3): 389–407.
- Low, S. M. (2012). A multi-disciplinary framework for the study of private housing schemes: Integrating anthropological, psychological and political levels of theory and analysis. *GeoJournal* 77: 185–201.
- Lu, T., Zhang, F., Wu, F. (2019). The meaning of “private governance” in urban China: Researching residents’ preferences and satisfaction. *Urban Policy and Research* 37 (3): 378–392.
- Mahgoub, Y., Khalfani, F. (2012). Sustainability of gated communities in developing countries. *Developing Country Studies* 2 (6), <https://www.researchgate.net/publication/259640195>
- Makhale, S., Landman, K. (2018). Gating and conflicting rationalities: Challenges in practice and theoretical implications. *International Planning Studies* 23 (2): 130–143.
- Makinde, O. O. (2020). The correlates of residents’ perception of safety in gated communities in Nigeria. *Social Sciences & Humanities Open* 2, <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2020.100018>
- Mantey, D. (2017). Social consequences of gated communities: The case of suburban Warsaw. *The Professional Geographer* 69 (1): 151–161.
- Manzi, T., Smith-Bowers, B. (2005). Gated communities as club goods: Segregation or social cohesion? *Housing Studies* 20 (2): 345–359.
- Marcinczak, S. (2012). The evolution of spatial patterns of residential segregation in Central European cities: The Lodz functional urban region from mature socialism to mature post-socialism. *Cities* 29: 300–309.

- McKenzie, E. (2005). Constructing the *Pomerium* in Las Vegas: A case study of emerging trends in American gated communities. *Housing Studies* 20 (2): 187–203.
- Michailovič, I. (2012). Nusikalstamumo baimės šiuolaikinėje miesto visuomenėje problematika. *Teisės problemos* 3 (77): 53–71.
- Morange, M., Folio, F., Peyroux, E., Vivet, J. (2012). The spread of a transitional model: ‘Gated Communities’ in three Southern African cities (Cape Town, Maputo and Windhoek). *International Journal of Urban and Regional Research* 36.5: 890–914.
- Morgan, L. J. (2013). Gated communities: Institutionalizing social stratification. *The Geographical Bulletin* 54: 24–36.
- Morkūnas, Z. (red.). (1995). *Vilnius ir vilniečiai. Gyvenimo kokybės vertinimas* (kolektyvinė monografija). Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas.
- Mousavinia, S. F., Pourdeihimi, S., Madani, R. (2019). Housing layout, perceived density and social interactions in gated communities: Mediation role of territoriality. *Sustainable Cities and Society* 51, <https://doi.org/10.1016/j.scs.2019.101699>
- Musterd, S., Ostendorf, W. (2009). Residential Segregation and Integration in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35 (9): 1515–1532.
- Narayanasamy, J., Tahir, S. H. M. (2011). Review of Club Theory in Context of Effective and Efficient Security Management in Malaysian Gated and Guarded Communities. *International Conference on Social Science and Humanity IPEDR* 5.
- Negura, O. (2009). Residential ensembles in “hypermodern times”. A case study of their aspirations in Bucharest. *Gated and Guarded Housing in Eastern Europe* (sud. Smigiel, Ch.): 59–68.
- Obeng-Odoom, F., ElHadary, Y. A. E., Jang, H. S. (2014). Life within the wall and implications for those outside it: Gated communities in Malaysia and Ghana. *Journal of Asian and African Studies* 49 (5): 544–558.
- Peralta, B. G., Hofer, A. (2006). Housing for the working class on the periphery of Mexico city: A new version of gated communities. *Social Justice* 33 (3): 129–141.
- Perez, A. M. (2011). The emergence of gated communities in the poor periphery: Reflections on the new urban segregation and social integration in Santiago, Chile. *Berkeley Planning Journal* 24 (1): 1–13.
- Pociūtė, G., Krupickaitė, D. (2008). Gated communities in Lithuania: Tendencies and peculiarities (a case of Vilnius and its environs). *Annales Geographicae* 40 (2): 14–27.

- Pociūtė-Sereikienė, G., Krupickaitė, D. (2016). Uždaros gyvenvietės kaip teritorinės segregacijos veiksnys. *Filosofija. Sociologija* 27 (2): 161–172.
- Polanska, D. V. (2010). The emergence of gated communities in post-communist urban context: And the reasons for their increasing popularity. *J Hous and the Built Environ* 25: 295–312.
- Pow, Ch-P. (2007). Constructing a new private order: Gated communities and the privatization of urban life in post-reform Shanghai. *Social & Cultural Geography* 8 (6): 813–833.
- Pow, Ch.-P. (2009). Public intervention, private aspiration: Gated communities and the condominiumisation of housing landscapes in Singapore. *Asia Pacific Viewpoint* 50 (2): 215–227.
- Pow, Ch.-P. (2013). Consuming private security: Consumer citizenship and defensive urbanism in Singapore. *Theoretical Criminology* 17 (2): 179–196.
- Ragauskaitė, A. (2012). Kompleksinė kultūrinio regiono samprata. *Tautosakos darbai XLIII*: 109–125.
- Ramoroka, T., Tsheola, J. (2014). Gated-communities and the privatization of public spaces in urban South Africa: Democratic social integration or exclusion? *Journal of Geography and Regional Planning* 7 (4): 58–68.
- Raposo, R. (2006). Gated communities, commodification and aestheticization: The case of the Lisbon metropolitan area. *GeoJournal* 66: 43–56.
- Rofe, M. W. (2006). New landscapes of gated communities: Australia's Sovereign Islands. *Landscape Research* 31 (3): 309–317.
- Roitman, S. (2005). Who segregates whom? The analysis of a gated community in Mendoza, Argentina. *Housing Studies* 20 (2): 303–321.
- Roitman, S. (2008). *Urban social group segregation: A gated community in Mendoza, Argentina* (dissertation). London: University of London.
- Roitman, S., Webster, Ch., Landman, K. (2010). Methodological framework and interdisciplinary research on gated communities. *International Planning Studies* 15 (1): 3–23.
- Roitman, S., Recio, R. B. (2019). Understanding Indonesia's gated communities and their relationship with inequality. *Housing Studies*, 10.1080/02673037.2019.1636002
- Romig, K. (2005). The upper sonoran lifestyle: Gated communities in Scottsdale, Arizona. *City & Community* 4 (1): 67–86.
- Rosen, G., Razin, E. (2009). The rise of gated communities in Israel: Reflections on changing urban governance in a neo-liberal era. *Urban Studies* 46 (8): 1702–1722.

- Sabatini, F., Salcedo, R. (2007). Gated communities and the poor in Santiago, Chile: Functional and symbolic integration in a context of aggressive capitalist colonization of lower-class areas. *Housing Policy Debate* 18 (3): 577–606.
- Sakip, S. R. Md., Johari, N., Salleh, M. N. M. (2012). Sense of community in gated and non-gated residential neighborhoods. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 50: 818–826.
- Sakip, S. R. Md., Johari, N., Salleh, M. N. M. (2013). Perception of safety in gated and non-gated neighborhoods. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 85: 383–391.
- Sakip, S. R. Md., Abdullah, A. (2018). An evaluation of crime prevention through environmental design (CPTED) measures in a gated residential area: A pilot survey. *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies* 3 (6): 21–28.
- Salcedo, R., Torres, A. (2004). Gated communities in Santiago: Wall or frontier? *International Journal of Urban and Regional Research* 28 (1): 27–44.
- Saugios kaimynystės grupių asociacija. (2015). *Saugios kaimynystės vadovas*. Vilnius: UAB „Litera“.
- Sykora, L. (2009). New socio-spatial formations: Places of residential segregation and separation in Czechia. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 100 (4): 417–435.
- Smigiel, Ch. (Ed.). (2009). *Gated and Guarded Housing in Eastern Europe*, Forum IfL 11. Leipzig: Leibnitz-Institut für Länderkunde.
- Smigiel, Ch. (2013). The production of segregated urban landscapes: A critical analysis of gated communities in Sofia. *Cities* 35: 125–135.
- Smith, T. A., Charles, Ch. A. D. (2020). Residential Security: Gated Communities. *Encyclopedia of Security and Emergency Management*, [https://doi.org/10.1007/978-3-319-69891-5\\_231-1](https://doi.org/10.1007/978-3-319-69891-5_231-1)
- Song, W., Liu, Ch. (2017). Spatial differentiation of gated communities in Nanjing. *International Journal of Urban Sciences* 21 (3): 312–325.
- Stanilov, K. (2007). Democracy, markets, and public space in the transnational societies of Central and Eastern Europe. *The Post-Socialist City* (ed. K. Stanilov), 269–283.
- Stefanizzi, S., Verdolini, V. (2019). Bordered communities: The perception of insecurity in five European cities. *Quality & Quantity* 53: 1165–1186.
- Steikūnaitė, M. (2015). *Gero miesto samprata aptvertose ir saugomose gyvenvietėse* (magistro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.

- Stoyanov, P., Frantz, K. (2006). Gated communities in Bulgaria: Interpreting a new trend in post-communist urban development. *GoeJournal* 66: 57–63.
- Suarez-Carrasquillo, C. A. (2009). *City Marketing and Gated Communities: A Case Study of Guaynabo, Puerto Rico* (dissertation). University of Massachusetts Amherst.
- Sumathi, M., Revathi, S. (2018). A study on satisfaction level of gated communities in Tamilnadu. *Journal of Advanced Management Research* 6 (3): 409–415.
- Sun, G., Webster, Ch. Chiaradia, A. (2018). Ungating the city: A permeability perspective. *Urban Studies* 55 (12): 2586–2602.
- Šimatonytė, A. (2014). *Ar aptvertos gyvenvietės yra aptvertos bendruomenės? Kokybinis kaimynysčių tyrimas Vilniuje* (bakaluro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Šiupšinskas, M., Saladžinskaitė, S., Žadeikytė, R. (2016). Kolektyvinio sodo idėja ir jos materializacija Lietuvoje. *K. Šešėlgio skaitymai* 8 (1): 102–111.
- Šupa, M. (2016). *Fiziniai, teisiniai ir diskursyviniai socialinės kontrolės aspektai miesto erdvėje: Vilniaus centro kvartalo atvejis* (daktaro disertacijos santrauka). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Tahir, Z., Malek, J. A. (2018). Prioritizing the physical security elements of gated community housing using the analytical hierarchy process (AHP). *Journal of the Malaysian Institute of Planners* 16 (3): 13–23.
- Tan, T. H. (2016). Residential satisfaction in gated communities: Case study of Desa Park City, Kuala Lumpur, Malaysia. *Property Management* 34 (2): 84–99.
- Tanulku, B. (2012). Gated communities: From “Self-Sufficient Towns” to “Active Urban Agents”. *Geoforum* 43: 518–528.
- Tanulku, B. (2018). The formation and perception of safety, danger and insecurity inside gated communities: Two cases from Istanbul, Turkey. *J Hous and the Built Environ* 33: 151–173.
- Tedong, P. A., Grant, J. L., Aziz, W. N. A. W. A. (2015). Governing enclosure: The role of governance in producing gated communities and guarded neighborhoods in Malaysia. *International Journal of Urban and Regional Research*, 112–128.
- Tereškinas, A. (2015). Socialinės atskirties genealogijos: normatyvumas, pripažinimais, subjektyvi gerovė. *Socialinė atskirtis ir geras gyvenimas Lietuvoje* (kolektyvinė monografija). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

- Tereškinas A., Žilys, A. (2013). Emocijos ir socioerdvinė segregacija Lietuvos didmiesčiuose: ar aš galiu ką nors pakeisti? *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 4 (2): 11–35.
- Tereškinas, A., Žilys, A. (2014). Kultūrinis vartojimas ir socioerdvinė diferenciacija Lietuvos didmiesčiuose. *Filosofija. Sociologija* 25 (4): 272–281.
- Tereškinas, A., Žilys, A., Indriliūnaitė, R. (2013). Pilietiškumas ir tapatumas šiuolaikinėje visuomenėje: socialinė atskirtis ir socialinė segregacija Lietuvos didmiesčiuose. *Vytauto Didžiojo universiteto mokslo klasteriai*: 171–185.
- Tezel, E. (2011). Exploring parental concerns about children's interactions in gated communities: A case study in Istanbul. *Children's Geographies* 9 (3–4): 425–437.
- Thuillier, G. (2005). Gated communities in the metropolitan area of Buenos Aires, Argentina: A challenge for town planning. *Housing Studies* 20 (2): 255–271.
- Treuke, S. (2019). Economic integration versus social avoidance: Assessing neighborhood relationships between the Shanty Town of Calabar and its surrounding upper-class gated communities. *Revista Brasileira de Estudos Urbanos e Regionais* 21 (1): 117–136.
- Tulumello, S., Colombo, A. (2018). Inclusive communities, exclusionary city, planning N/A? Mapping condomínios fechados semi-quantitatively in Lisbon, Cascais (and Barreiro). *Changing Societies: Legacies and Challenges I. Ambiguous Inclusions: Inside Out, Inside In*, 481–507.
- Turnbull, G. K., Zahirovic-Herbert, V. (2019). Private government, property rights and uncertain neighbourhood externalities: Evidence from gated communities. *Urban Studies* 57 (4): 711–730.
- Ubarevičienė, R., Burneika, D., van Ham, M. (2012). Socio-spatial transformations, suburbanisation, and voting behaviour in the Vilnius urban region. *IZA Discussion Paper* 7012
- Ubarevičienė, R., Burneika, D., Kriaučiūnas, E. (2010). The sprawl of Vilnius city – establishment and analysis of growing urban region. *Annales Geographicae* 43–44: 96–107.
- Ubarevičienė, R., Burneika, D. (2020). Fast and uncoordinated suburbanization of Vilnius in the context of depopulation in Lithuania. *Environmental & Socio-economic Studies* 8 (4): 44–56.
- Valatka, V. (2015). *Rezidencinė diferenciacija Lietuvoje posovietmečiu (gyventojų surašymų duomenų mažose teritorijose pagrindu)* (daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas.

- Vanagas, J. (1992). *Miesto gyvenamosios aplinkos formavimas. Sociologinis aspektas*. Vilnius: Technika.
- Vanagas, J. (1996). *Miesto sociologijos pagrindai*. Vilnius: Aldorija.
- Vanagas, J. (2003). *Miesto teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Van Steden, R., Sarre, R. (2007). The growth of private security: Trends in the European Union. *Security Journal* 20: 222–235.
- Veldhuizen, D., Meier, S. (2014). Modern castles and country houses: The use of history in ‘gated communities’ in The Netherlands. *International Journal of Heritage Studies* 20 (7–8): 818–833.
- Vesselinov, E. (2008) Members only: Gated communities and residential segregation in the metropolitan United States, *Sociological Forum* 23 (3): 536–555.
- Vesselinov, E., Cazessus, M., Falk, W. (2007a). Gated communities and spatial inequality. *Journal of Urban Affairs* 29 (2): 109–127.
- Vesselinov, E., Le Goix, R. (2007b). Gated Communities and Homogeneity in Las Vegas and Phoenix. 2007 4<sup>th</sup> International Conference on Private Urban Governance and Gated Communities. 5–8 June 2007
- Vilalta, C. J. (2011). Fear of crime in gated communities and apartment buildings: A comparison of housing types and a test of theories. *Hous and the Built Environ* 26: 107–121.
- Walks, R. A. (2010). Electoral behaviour behind the gates: Partisanship and political participation among Canadian gated community residents. *Area* 42 (1): 7–24.
- Wang, H., Pojani, D. (2019). The challenge of opening up gated communities in Shanghai. *Journal of Urban Design*, DOI:10.1080/13574809.2019.1625707
- Webster, Ch. (2002). Property rights and the public realm: Gates, green belts, and Gemeinschaft. *Environment and Planning B: Planning and Design* 29: 397–412.
- Webster, Ch., Glasze, G., Frantz, K. (2002). The global spread of gated communities. *Environment and Planning B: Planning and Design* 29: 315–320.
- Wehrhahn, R. (2003). Gated communities in Madrid: Zur Funktion von Mauern im europäischen Kontext. *Geographica Helvetica* 58 (4): 302–313.
- Wilson-Doenges, G. (2000). An exploration of sense of community and fear of crime in gated communities. *Environment and Behavior* 32 (5): 597–611.

- Woo, Y., Webster, Ch. (2014). Co-evolution of gated communities and local public goods. *Urban Studies* 51 (12): 2539–2554.
- Wu, F. (2005). Rediscovering the ‘Gate’ under market transition: From work-unit compounds to commodity housing enclaves. *Housing Studies* 20 (2): 235–254.
- Wu, J., He, Q., Chen, Y., Lin, J., Wang, S. (2018). Dismantling the fence for social justice? Evidence based on the inequity of urban green space accessibility in the central urban area of Beijing. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science* 47 (4): 626–644.
- Zhang, S., Tang, J., Li, W., Zheng, G. (2020). Does gating make residents feel safer? Evidence from the gated villages of Beijing. *Cities* 101, <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102676>
- Zhao, P. (2013). The impact of urban sprawl on social segregation in Beijing and limited role for spatial planning. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 104 (5): 571–587.
- Zhao, W., Zou, Y. (2017). Un-gating the gated community: The spatial restructuring of a resettlement neighborhood in Nanjing. *Cities* 62: 78–87.
- Zotova, M. (2012). Emergence of gated communities in Russia: Causes and consequences. *Online Journal of Political Geography and Geopolitics* 17, <https://doi.org/10.4000/espacepolitique.2385>
- Žilys, A. (2013). Rezidencinė diferenciacija ir skirtumai Lietuvos moderniajame mieste: (po)sovietinis ar Vakarų miestas? *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 4 (2): 67–101.
- Žilys, A. (2015). Socialinė distancija, skurdas ir geras gyvenimas: gyventojų požiūris į socialinę atskirtį Lietuvoje. *Socialinė atskirtis ir geras gyvenimas Lietuvoje* (kolektyvinė monografija). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Xu, M., Yang, Z. (2009). Design history of China’s gated cities and neighbourhoods: Prototype and evolution. *Urban Design International* 14: 99–117.

# PRIEDAI

## 1 PRIEDAS

6 lentelė. Tiriamų uždarų gyvenviečių pagrindinės fizinės charakteristikos

Bendroji informacija				Išorinės (tinklo) charakteristikos				Vidinės (morfologinės) charakteristikos				
Gyvenvietės pavadinimas	Informantai	Kategorija	Statybos laikotarpis	Regionas	Seniūnija	Atstumas iki MR centro	Išorinės struktūros tipas	Gyvenvietės tipas	Pastatų tipas	A. Aptvėrimas ir patekimo ribojimas	B. Stebėjimas ir apsauga	C. Savivalda ir bendruomeniškumas
Karaliučiaus slėnis	KS-1 KS-2 KS-3	1.67	2016-2020 m. (pastatyta kaip uždara)	Vilniaus	Pilaitės	10 km (miesto teritorijoje)	Pratęsianti	Mišrus	Mišrus (sublokuoti ir daugiabučiai)	2 *Vientisas aptvėrimas su vartais; *Ribojamas pėsčiųjų patekimas	2 *Vaizdo stebėjimo kameros; *Stebėjimas visu perimetru	1 *Socialinių tinklų grupės
Klevinės kalvos	KK-1 KK-2 KK-3	3.00	aptverta: 2011-2015 m.	Vilniaus	Avižienių	14 km (savarankiška)	Pratęsianti	Horizontali	Mišrus (sublokuoti ir individualūs)	3 *Vientisas aptvėrimas su vartais; *Ribojamas pėsčiųjų patekimas; *Pylimas nuo gatvės pusės	3 *Vaizdo stebėjimo kameros; *Įspėjamieji ženklai; *Saugios kaimynystės grupė	3 *Socialinių tinklų grupės; *Bendrija; *Saugios kaimynystės grupė
Kalnėnai (Danų gatvė)	K-1	1.67	2016-2020 m. (pastatyta kaip uždara)	Vilniaus	Naujosios Vilnios	6 km (miesto teritorijoje)	Užpildanti	Horizontali	Individualūs	3 *Vientisas aptvėrimas su vartais; *Ribojamas pėsčiųjų patekimas; * Vizuali "fortifikacija"	2 *Vaizdo stebėjimo kameros; *Įspėjamieji ženklai	0
Kalnėnai (Mažoji Gurių gatvės bendrija)	K-2	2.00	2016-2020 m. (pastatyta kaip uždara)	Vilniaus	Naujosios Vilnios	7 km (miesto teritorijoje)	Užpildanti	Horizontali	Sublokuoti	2 *Vientisas aptvėrimas su vartais; *Ribojamas pėsčiųjų patekimas	2 *Vaizdo stebėjimo kameros; *Įspėjamieji ženklai	2 *Bendrija
Kalnėnai (Kalnėnų slėnis)	K-3	1.33	2016-2020 m. (pastatyta kaip uždara)	Vilniaus	Naujosios Vilnios	9 km (miesto teritorijoje)	Pratęsianti	Horizontali	Sublokuoti	2 *Vientisas aptvėrimas su vartais; *Ribojamas pėsčiųjų patekimas	1 *Vaizdo stebėjimo kameros	1 *Socialinių tinklų grupės

## 6 lentelės tęsinys

Bendroji informacija				Išorinės (tinklo) charakteristikos				Vidinės (morfologinės) charakteristikos					
Gyvenvietės pavadinimas	Informantai	Kategorija	Statybos laikotarpis	Regionas	Seniūnija	Atstumas iki MR centro	Išorinės struktūros tipas	Gyvenvietės tipas	Pastatų tipas	A. Aptvėrimas ir patekimo ribojimas	B. Stebėjimas ir apsauga		C. Savivalda ir bendruomeniškumas
Girių kvartalas	GK-1	1.67	2016-2020 m. (pastatyta kaip uždara)	Vilniaus	Pagirių	18 km (iš karto už miesto adm. ribos)	Pratęsianti	Horizontali	Mišrus (sublokuoti ir individualūs)	2 *Vientisas aptvėrimas su kelio užtvaru; *Gamtiniai barjerai (želdynai)	2 1	*Vaizdo stebėjimo kameros	2 *Bendrija
Jonučių namai	JN-1 JN-2 JN-3	1.67	2016-2020 m. (pastatyta kaip uždara)	Kauno	Garliavos apylinkių	10 km (savarankiška)	Pratęsianti	Vertikali	Daugiabučiai	2 *Vientisas aptvėrimas su vartais; *Ribojamas pėsčiųjų patekimas	2	*Vaizdo stebėjimo kameros; *Jspėjamieji ženklai	1 *Socialinių tinklų grupės
Akademija (Medeina)	A-1 A-3	2.33	2011-2015 m. (pastatyta kaip uždara)	Kauno	Akademijos	8 km (savarankiška)	Nutulusi	Horizontali	Mišrus (sublokuoti ir individualūs)	2 *Vientisas aptvėrimas su kelio užtvaru; *Vizuali "fortifikacija"	2	*Vaizdo stebėjimo kameros; *Saugios kaimynystės grupė	3 *Socialinių tinklų grupės; *Saugios kaimynystės grupė
Akademija (Gabiija)	A-2	0.67	2016-2020 m. (pastatyta kaip uždara)	Kauno	Akademijos	8 km (savarankiška)	Užpildanti	Horizontali	Mišrus (sublokuoti ir individualūs)	1 *Vientisas aptvėrimas su kelio užtvaru	1	*Vaizdo stebėjimo kameros	0
Normantai	N-1 N-2 N-3	2.67	2000-2005 m. (pastatyta kaip uždara)	Klaipėdos-Pajūrio	Kretingalės	14 km (savarankiška)	Nutulusi	Horizontali	Individualūs	2 *Vientisas aptvėrimas su kelio užtvarais; *Keleto "sluoksnių" tvora	2 3	*Vaizdo stebėjimo kameros; *Stebėjimas visu perimetru; *Jspėjamieji ženklai; *Buvo saugoma sarga	3 *Socialinių tinklų grupės; *Bendrija

## 2 PRIEDAS

### INTERVIU GAIRĖS

#### 0. Bendroji informacija

- Namų ūkio sudėtis
- Šeimos narių amžius, lytis, tautybė
- Šeimos narių išsilavinimas, užsiėmimas
- Nuo kada gyvenate šioje gyvenvietėje?
- Ar esate patenkinti gyvenimu čia? Kas patinka ir nepatinka?
- Kodėl pasirinkote čia gyventi? Kur prieš tai gyvenote?

#### 1. Institucinis komunikavimas, socialiniai ryšiai: vidiniai

- Ar jūsų gyvenvietėje yra įsikūrusi bendrija (bendruomenė, asociacija)?
- Kaip bendruomenėje sprendžiami bendri reikalai, kylančios problemos? Kiek aktyvi yra bendruomenė?
- Kiek stipri ir vieninga yra bendruomenė? Ar jaučiate bendruomeniškumo jausmą?
- Kokie žmonės gyvena jūsų gyvenvietėje?
- Kiek jums svarbu, kad kaimynai būtų panašaus socialinio statuso?
- Apibūdinkite, koks yra jūsų bendravimas su kaimynais. Susitikę sveikinatės? Kokią dalį sudaro kaimynai, kurių vardus žinote? Turite artimų draugų?
- Kaip jūsų vaikai bendrauja su kaimynų vaikais?
- Kiek domitės savo bendruomenės aktualijomis?
- Papasakokite apie bendras bendruomenės veiklas ir renginius. Kiek įsitraukiate?
- Ar gyvenvietėje yra įsteigta saugios kaimynystės grupė? Kaip ji veikia? Ar apima tik jūsų gyvenvietę, ar didesnę teritoriją?

#### 2. Institucinis komunikavimas, socialiniai ryšiai: išoriniai

- Kiek dažnai bendraujate su seniūnija? Kokius klausimus sprendžiate?
- Kiek bendraujate su aplinkiniais gyventojais? Susitikę sveikinatės? Turite artimų draugų?
- Kiek jūsų vaikai bendrauja su aplinkinių gyvenviečių vaikais?
- Ar dalyvaujate bendruose renginiuose su kitomis bendruomenėmis? Kas inicijuoja tokius renginius? Kur jie vyksta?
- Kiek domitės aplinkinių vietos gyventojų aktualijomis?
- Kiek tenka spręsti bendrus reikalus su gretimomis bendruomenėmis, kartu siekti tikslų?

- Ar iškyla probleminių situacijų bei įtampų tarp gretimų bendruomenių? Kokių? Kaip jas sprendžiate?
- Kaip jūs apibūdintumėte aplinkines gyvenvietes? Kokie žmonės ten gyvena?
- Kaip jūs vertinate aplinkines bendruomenes? Kokia jūsų nuomonė apie juos?
- Kaip jums atrodo, kaip aplinkiniai gyventojai vertina jūsų gyvenvietę?
- Ar nesijaučiate atsiskyre?

### **3. Erdvės naudojimas, darbo santykiai**

- Kiek jums svarbu, kad bendrosios gyvenvietės erdvės būtų sutvarkytos ir prižiūretos?
- Kaip tvarkotės bendrą teritoriją? Kiek patys prisidedate prie tvarkymo? Ar jūsų gyvenvietėje yra sargas arba ūkvedys? Kur jis gyvena?
- Ar samdote žmonių, kurie padėtų tvarkytis namuose (įskaitant aukles), atlikti remonto darbus? Kur jie gyvena? Kaip su jais sutariate?
- Kiek naudojate bendromis gyvenvietės erdvėmis poilsiui, rekreacijai ar sportui?
- Kiek rūpinatės aplinkos kokybe už gyvenvietės ribų? Kiek atsakingas jaučiatės? Dalyvaujate talkose, aplinkosaugos akcijose? Su kuo? Kas jas organizuoja?
- Ar leidžiate laisvalaikį gretimose gamtinėse teritorijose? Vaikštote, sportuojate gamtoje? Kur dažniausiai leidžiate laisvalaikį?

### **4. Socialinė infrastruktūra ir paslaugos**

- Kur jūs ir jūsų šeimos nariai dirbate? Mieste?
- Kur jūsų vaikai lanko darželius ir / ar mokyklas? Kas lėmė tokį pasirinkimą?
- Kaip dažnai jūsų šeima naudojasi visuomeniniu transportu? Kokios priežastys tai lemia? Kaip toli nuo namų yra transporto stotelė?
- Kur dažniausiai perkate maisto produktus ir kitas prekes? Kaip dažnai apsiperkate parduotuvėse šalia savo gyvenvietės?
- Ar perkate vietos gyventojų užaugintus maisto produktus ar kitas prekes? Kur jie gyvena? Ar produktus atneša į gyvenvietę?
- Kur gaunate sveikatos priežiūros ir kitas paslaugas?
- Ar jums aktuali bažnyčia? Kiek įsitraukiate į vietinės religinės bendruomenės veiklą? Kur lankote bažnyčią?

### **5. Visuomeniniai procesai**

- Kur balsuojate per rinkimus?
- Ar domitės seniūnaičių rinkimais? Ar dalyvaujate?
- Ar yra tekę pagelbėti vietinėms kaimo bendruomenėms? Ar buvo situacijų, kai žmonėms reikėjo pagalbos?

## **6. Saviidentifikacija**

- Kiek jūs jaučiatės prisirišęs prie savo gyvenamosios vietos? Kaip labai tapatinatės su ja? Kiek emociškai priklausomi jaučiatės?
- Papasakokite, prie ko konkrečiai jaučiatės prisirišęs.
- Apibūdinkite, kur jūs gyvenate? Kas čia per vieta?
- Su kokia teritorija jaučiatės labiausiai susijęs? Su savo kvartalu, ar ir aplinkinėmis teritorijomis?
- Ar didžiuojatės, kad gyvenate šioje gyvenvietėje? Ar jūsų gyvenvietė prestižinė?

## **7. Saugumo priemonės**

- Kiek jums svarbu gyvenvietės aptvėrimas ir saugumas?
- Papasakokite, ką duoda tvora ir vartai. Kokia jums yra tvoros funkcija?
- Ar identifikuojate pašalinius asmenis teritorijoje?
- Kiek saugus jaučiatės aplinkinių gyvenviečių atžvilgiu? Kokias grėsmes jaučiate iš išorės?

### 3 PRIEDAS

7 lentelė. Kokybinio tyrimo temų ir potemių medis

Tema	Potemė	Potemė
Institucinis komunikavimas tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių	Bendruomenė kaip išorinės komunikacijos tarpininkė	Būsto savininkų bendrijos
		Aktyvių gyventojų ir neformalių pirmininkų vaidmuo
	Bendruomenių tarpusavio bendradarbiavimas	Bendrų reikalų ir problemų sprendimas
		Bendrų tikslų siekimas
		Požiūris į bendruomenių tarpusavio bendradarbiavimą
	Tarp bendruomenių kylančių problemų ir konfliktų sprendimas	Buitinės ir infrastruktūrinio pobūdžio problemos
		Socialinės problemos
	Bendruomenės bendradarbiavimas su vietos savivaldos institucijomis	Su vietos savivaldos institucijomis sprendžiami klausimai
		Požiūris į bendradarbiavimą su vietos savivaldos institucijomis
	Socialiniai ryšiai tarp uždaros gyvenvietės ir išorinių bendruomenių	Individualūs socialiniai ryšiai
Neformalus vaikų bendravimas		
Grupės socialiniuose tinkluose		
Organizuotos kolektyvinės socialinės veiklos		Kolektyvinių veiklų formos ir būdai
		Požiūris į kolektyvines veiklas
Socialinių ryšių formavimosi sąlygos		Gyventojų iš skirtingų socialinių aplinkų susidūrimas
		Geografinio artumo įtaka socialiniams ryšiams
		Individualaus bendravimo su išorinių bendruomenių nariais užsimezgimo prielaidos
		Bendruomenės pirmininkų ar aktyvių narių vaidmuo kolektyvinėse socialinėse veiklose
		Naujakurių integracija ir jos sunkumai

7 lentelės tęsinys

<b>Tema</b>	<b>Potėmė</b>	<b>Potėmė</b>
Darbo santykiai tarp uždaros gyvenvietės gyventojų ir išorinių bendruomenių narių	Darbo vietų sukūrimas išorinių bendruomenių gyventojams uždaros gyvenvietės viduje	Bendros teritorijos priežiūra ir aptarnavimas
		Individualių pagalbininkų samdymo praktikos
	Paslaugų teikimas uždaros gyvenvietės viduje	Grožio paslaugų teikimas
		Mainų paslaugomis idėjos
	Prekybiniai ryšiai su išorės gyventojais	Produktų pirkimas iš ūkininkavimu besiverčiančių aplinkinių bendruomenių gyventojų
		Naujakurių inicijuojami prekybiniai ryšiai
Viešosios erdvės naudojimas už uždaros gyvenvietės ribų	Išorinės aplinkos naudojimas rekreacijai	Laisvalaikio leidimas gamtoje
		Naudojimasis išorine sporto ir rekreacine infrastruktūra
		Naudojimasis vidinėmis sporto ir rekreacinėmis erdvėmis
	Rūpinimasis ir atsakomybė už išorinę gamtinę aplinką	Individualus atsakomybės už aplinką jausmas
		Kolektyvinės aplinkos tvarkymo veiklos
		Nepasitenkinimas senųjų vietos gyventojų neatsakingumu
	Viešosios erdvės kontroliavimas	Išorinės teritorijos kontroliavimas
		Nepageidaujamų socialinių ir urbanistinių procesų kontroliavimas
Naudojimasis socialine infrastruktūra ir paslaugomis	Naudojimasis socialine ir susisiekimo infrastruktūra	Švietimo įstaigų pasirinkimas
		Naudojimasis visuomeniniu transportu
		Religinės praktikos
	Paslaugų gavimo erdviniai pasirinkimai	Sveikatos, grožio ir kitos paslaugos
		Laisvalaikio praleidimo įstaigos
		Apsipirkimo įpročiai

7 lentelės tęsinys

<b>Tema</b>	<b>Potėmė</b>	<b>Potėmė</b>	
Dalyvavimas visuomeniniuose ir politiniuose procesuose	Dalyvavimas rinkimų procese	Rinkėjų politinis aktyvumas	
		Rinkiminė elgsena ir politinės įtampos	
	Visuomeninė ir labdaringa veikla	Pagalbos teikimas vietinėms bendruomenėms	
		Įsitraukimas į visuomenines iniciatyvas	
		Domėjimasis vietos gyventviečių aktualijomis ir naujienomis	
Gyventojų saviidentifikacija	Teritorinis tapatinimasis ir prisirišimas	Prisirišimas prie būsto	
		Prisirišimas prie savo gyvenvietės	
		Prisirišimas prie aplinkinių teritorijų	
		Prisirišimas prie miesto	
Prestižo ir pasididžiavimo savo gyvenvietėje jausmas		Gyvenvietės prestižo suvokimas	
		Pasididžiavimo savo gyvenvietėje jausmas	
Kitos vertybinės nuostatos	Homogeniškos kaimynystės poreikis	Jaunų šeimų poreikis gyventi tarp panašių į save šeimų	
		Panašių vertybių, mentaliteto ir bendrystės poreikis	
		Praktiškumo ir lengvesnio gyvenvietės administravimo motyvai	
		Homogeniškos socialinės aplinkos poreikis	
	Aplinkinių gyventojų ir savęs tarp jų vertinimas		Požiūris į aplinkinius gyventojus
			Aplinkinių gyventojų požiūris į uždarytą gyvenviečių gyventojus
			Savo išskirtinumo suvokimas
			Fizinio atsiskyrimo jausmas
	Požiūris į saugumo užtikrinimo priemones		Gyvenvietės uždarymo ir aptvėrimo svarba
			Tvoros ir vartų funkcija
			Saugumo jausmas

## PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

Balčaitė, Simona, Krupickaitė, Dovilė. (2018). „Perspectives of gated communities’ socio-spatial integration: The case of post-socialist Lithuania“, *Belgeo*, 4 | 2018.

Prieiga per internetą: <https://journals.openedition.org/belgeo/23832>

Balčaitė, Simona (2020). „Miesto baimės erdvinė raiška: uždarytų gyvenviečių sklaida Lietuvoje“, *Geografijos metraštis*, 53: 29–44.

Prieiga per internetą:

[http://www.demografija.lt/download/03Balcaite\\_2020.pdf](http://www.demografija.lt/download/03Balcaite_2020.pdf)

## PRANEŠIMŲ SĄRAŠAS

Balčaitė, Simona, Krupickaitė, Dovilė ir Pociūtė-Sereikienė, Gintarė, „Gated Communities as the Factor of Spatial Integration“, VI EUGEO Congress on the Geography of Europe (September 4–6 , 2017), Bruxelles, Belgium.

Pociūtė-Sereikienė, Gintarė, Krupickaitė, Dovilė ir Balčaitė, Simona, „Enclosed neighbourhoods in sprawling suburbs of Lithuanian metropolitan areas. How ‘alien’ the new spaces are?“, CATference 2017: The 7<sup>th</sup> International urban geographies of post-communist states conference (26–29 September, 2017), Kyiv & Dnipro, Ukraine.

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla  
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius  
El. p.: [info@leidykla.vu.lt](mailto:info@leidykla.vu.lt), [www.leidykla.vu.lt](http://www.leidykla.vu.lt)  
Tiražas 15 egz.